T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİMDALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

ZAMAN GAZETESİ BAĞLAMINDA 11 EYLÜL 2001 SONRASI DİN OLGUSU

Yüksek Lisans Tezi

HARUN DÜNDAR KARAHAN

İstanbul, 2007

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİMDALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

ZAMAN GAZETESİ BAĞLAMINDA 11 EYLÜL 2001 SONRASI DİN OLGUSU

Yüksek Lisans Tezi

HARUN DÜNDAR KARAHAN

Danışman: PROF. DR. ZEKİ ARSLANTÜRK

İstanbul, 2007

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı DİN SOSYOLOJİSİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi HARUN DÜNDAR KARAHAN nın ZAMAN GAZETESİ BAĞLAMINDA 11 EYLÜL 2001 SONRASI DİN OLGUSU adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 01.03.2007 tarih ve 2007/02-30 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/~~oyçokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
Tez Savunma Tarihi	: 09/04/2007	
1) Tez Danışmanı :	**PROF. DR. ZEKİ ARSLANTÜRK**	....
2) Jüri Üyesi :	**PROF. DR. YÜMNİ SEZEN**	....
3) Jüri Üyesi :	**PROF. DR. VECDİ AKYÜZ**	....

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
age.	Adı Geçen Eser
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
Ant.	Antlaşma
AT	Avrupa Topluluğu
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BOP	Büyük Orta Doğu Projesi
c.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
D.İ.B	Diyanet İşleri Başkanlığı
HRO	Heybeliada Ruhban Okulu
İ.S	İsa'dan Sonra
M.E.B	Milli Eğitim Bakanlığı
M.S	Milattan Sonra
S.S.C.B	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.B.M.M	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TUSAM	Türkiye Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi
vs.	Vesaire
yay.	Yayın
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	:Harun Dündar Karahan
Anabilim Dalı	:İlahiyat
Programı	:Din Sosyolojisi
Tez Danışmanı	:Prof. Dr. Zeki Arslantürk
Tez Türü ve Tarihi	:Yüksek Lisans – Haziran 2006
Anahtar Kelimeler	:Zaman Gazetesi, 11 Eylül, Terör

ÖZET

ZAMAN GAZETESİ BAĞLAMINDA 11 EYLÜL 2001 SONRASI DİN OLGUSU

11 Eylül 2001'de yaşayan terör olaylarından sonra başta Amerika'nın olmak üzere birçok Batı ülkesinin İslam'a ve müslüman toplumlara bakışında çok ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Yine bu terör olaylarının neticesinde Hıristiyan âleminde "medeniyetler çatışması" tezi gündeme gelmiş ve bu tez çerçevesinde yoğun tartışmalar meydana gelmiştir.11 Eylül'de yaşanan terör olayının neticesinde Amerika suçlu ilan ettiği devletlere müdahale etmiş ve bunun bir neticesi olarak da bir takım sosyal ve kültürel değişiklikler vukuu bulmuştur. İslam, bu olaylar neticesinde Batı'da ve İslam âleminde her yönüyle tartışılmaya başlamıştır. Bu tartışma konularından brincisini terör ve İslam'ın teröre bakışı oluşturmuştur. Bununla beraber İslam bilinen ve bilinmeyen yönleri ile de Batılı ve müslüman aydınlar tarafından masaya yatırılmış ve değişik konularda İslam'ın bakış açısı önem kazanmıştır. Özellikle İslam ülkelerinde, İslam'ın sosyal hayat yansıyan etkilerine karşı bakış açılarında da bir takım değişiklikler olmuştur. Bu bağlamda ülkemizde de İslam, özellikle aydınlarımızın ve siyaset adamlarının birinci gündem maddesi olarak tartışılmaya başlamıştır. Yine bu bağlamda Cumhuriyetten bu yana tartışılan, fakat bir türlü sonuca bağlanamayan konular tekrar gündeme gelmiş ve değişen dünya konjektüründe çözüm arayışlarına gidilmiştir. Gündemde tartışılan konular, okuyucu kitlesinin genişliği ile dikkat çeken zaman gazetesinde de tartışılmış ve çeşitili çözüm önerileri getirilmiştir. Konulara getirilen çözüm önerilerinde, dünyada meydana gelen fikri ve siyasi değişimin etkisinin olduğu gözlemlenmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname :Harun Dündar Karahan

Field :Theology

Programme :Sociology of Religion

Supervisor :Professor Dr. Zeki Arslantürk

Degree Awarded and Date :Master – April 2007

Keywords :Zaman Peaper,11 September Event,Terrorism

SUMMARY

ACCORDİNG TO ZAMAN PAPER RELİGİOUS PHENOMENON İN TURKEY AFTER THE EVENT OF SEPTEMBER 11

After the terrorist events on 11 september 2001 there occurred change of views in the United states and Europe regarding their attitudes towards Islamic Religion and Muslim Communities.As a result a famous thesis, the clash of Civillisations became a main agenda of the western communities. After that event, the United States took it as an opportunity to attack to the pariah states of the Middle East and elsewhere in order to put themunder strong pressure and to establish its domination on them. The Islamic Religion also took its share from this hostile atmosphere in the West.The great mistake as it is, Islam has mainly been argued from the point of its connection with terror and the point in which Islamic approach to it. This atmosphere took place in the West had also immense impacts on the Islamic Countries. The views of the intellectuals in these countries began to change with regard to the effects of Islam on social life. Turkey also took its share from this environment. In this regard Turkish enlightened and statesman began to discuss the place of Islam in society. Many main issues have also been taken by the wriets of daily Zaman paper which attracts a considerable numbe of readers. It is observed that while the writers of the Zaman have brought about their new solutions, it is clear that they have been affected by the change of political and ideological atmosphere taking place in the world.

ÖNSÖZ

21. yüzyılda Küreselleşmenin meydana getirdiği kültürel şoklar, az gelişmiş İslam ülkeleri başta olmak üzere radikal dini akımlarda artmalar meydana getirmiştir. 11 Eylül saldırıları gerek meydana geliş sebepleri gerekse sonuçları açısından fundamentalizm'in geldiği noktayı göstermesi açısından çok önemidir. Batı'da ve İslam ülkelerinde bu saldırılar milad ilan edilmiş ve İslam her yönüyle dünya gündeminin birinci sırasına oturmuştur. Bütün dünya medyasında olduğu gibi ülkemizde de, gerek bu yaşanan terör olayları, gerekse bunun neticesinde A.B.D'nin teröre karşı yürüttüğü mücadele tartışmalara sebebiyet vermiştir.

Bizim burada ilgilendiğimiz ve kendimize tez olarak seçtiğimiz konu, özellikle 11 Eylül 2001'den sonra yükselen bir değer olan dinin Türkiye'deki dini içerikli tartışmaları nasıl etkilediğini zaman gazetesi örneğinde ortaya koymaktır.

Öncelikle Yüksek Lisansımı bıraktırmayıp, hayatımın en önemli kırılma noktalarından birinde elimden tutan, tezimin bu noktaya gelmesinde çok büyük desteğini gördüğüm değerli hocam sayın Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK bey'e minnettarlığı bir borç bilirim. Ayrıca sohbetlerinden ve fikirlerinden istifade ettiğim değerli hocam sayın Prof. Dr. Yümni SEZEN bey'e de çok teşekkür ederim. Tezimin her aşamasında adeta gizli bir danışman gibi bana yardım eden, yönlendiren değerli ağabeyim Doç. Dr. M. Sıtkı Bilgin bey'e de çok teşekkür ederim. Yüksek Lisansım boyunca her türlü maddi ve manevi sıkıntıyı benimle paylaşarak bana destek olan sevgili hayat arkadaşım Fatma hanıma da minnettarlığı bir borç bilirim. Tezimi yazmamda en büyük manevi motivasyon kaynağım olan biricik kızım Nur KARAHAN'a da çok teşekkür ederim.

İstanbul, 2007 Harun Dündar KARAHAN

GİRİŞ

A- Araştırmanın Konusu ve Amaçları

Soğuk savaş sona erdikten sonra, global, ekonomik savaş bütün dünyayı sardı. Bütün savaşlarda olduğu gibi bu savaşta da az gelişmiş ülkeler kaybetmeye mahkûmdu. Bu yeni dönem özellikle de Orta Doğu bölgesinde bir çok yeni, sosyal, kültürel ve dini çalkantılara ve dolayısıyla da Batı dünyasına karşı giderek artan bir husumet ve kızgınlığın artmasına sebebiyet vermişti. Çünkü az gelişmiş ülkeler, yeni dönemin ekonomik, kültürel ve sosyal şartlarına kendilerini taşıyamamışlar ve bu yeni döneme hazırlıksız yakalandıkları için Uluslararası ekonomik rekabetten çok olumsuz bir şekilde etkilenmişlerdi.[1]

Soğuk savaşın sona ermesi Uluslararası siyasi dengeleri değiştirdiği gibi büyük ve küçük devletler arasındaki ilişkilerin tabiatınıda değiştirmiştir. Bu yeni dönem tek süper güç olarak kalmayı başarmış olan A.B.D tarafından şekillendirilecek ve globalleşme çağı olarak anılacaktır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Batı'nın ve özellikle A.B.D'nin büyük Uluslararası şirketleri, başta doğu bloğu ülkeleri olmak üzere dünyadaki diğer az gelişmiş bölgeleri adeta ekonomik bir istilaya başlamışlardı. Ayrıca, bu geniş ve kontrolsüz ekonomik yayılma Batı'nın kültürel ve siyasi değerlerini de beraberinde taşıdığı için dünyanın birçok bölgesinde ve özellikle de Orta Doğu bölgesinde büyük kültürel şoklara ve sosyal çalkantılara sebebiyet vermiştir.[2] Buna Küreselleşmenin , beraberinde getirdiği "sınır tanımayan" kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, bilgisayar teknolojilerinin hayatın her alanında çok sık olarak kullanılmaya başlaması gibi araçlarda eklenince, toplumlararasında zaten var olan kültürel temas daha da yoğunlaşarak, kültürel etkileşimin daha da yoğunlaşmasına sebebiyet vermiştir.

---

[1] Marr Phebe: "The United States, Europe and the Middle East", Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, Çev. M.Sıtkı Bilgin (Ankara: Seckin yay., 2005), 253

[2] M.Sıtkı Bilgin: "Türkiye'nin AB'ye Katılma Sürecinde Orta Doğu'da Sahip Olduğu Stratejik Konumun Önemi", Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, Der. Harun Arıkan, Muhsin Kar (Ankara: Seckin yay., 2005), 253

Küreselleşmenin kültürel boyutu, yerli ve milli kültürler üzerine gelişmiş toplumların güçlü kültür motiflerinin yığılması ve mevcut yaşam biçimlerine yeni alternatiflerinin sunulması şeklindedir.

Meydana gelen yeni küresel kültür, milli kültürlerin muhafazakâr ve kapalı niteliklerini zorlamış, milli ve manevi değerlerde yozlaşma meydana getirerek yeni toplumsal gerilim alanları oluşturmuştur. Küreselleşme bir sistem olarak, çok kültürlülük ve çoğulculuğu Öngörerek, dinin sosyal alandaki tesirini sınırlamakla birbiriyle çatışan dinamikler ortaya çıkarmış ve bu durum bir tarafta dini toplumsal alanda marjinalleştirerek özelleştirirken, diğer tarafta modern dünyanın hayat katmanlarım oluşturan siyaset, ekonomi ve eğitimle, din arasına kalın duvarlar örmüştür. Küreselleşmenin kendi varlığını ve etkisini yok etmeyi hedefleyen bu büyük taarruzuna, din de kendi gücü nispetinde karşılık vermeyi denemiş, bunun neticesinde Hıristiyan ve İslam geleneğinde anti-modernist hareketler varlık kazanmıştır. [3]Zira küreselleşme modernleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.[4]

Küresel sistem bir taraftan dine negatif yaptırımlar yüklerken diğer taraftan yeni potansiyellerde yaratmıştır. Küresel sistem her geçen gün gücü artmasına, toplumun her alanına uygun araçlar geliştirmesine rağmen, sosyal hayatta nüfuz edemediği kısımlar ve bunlara taalluk eden sosyal ve ahlaki problemleride beraberinde getirmiştir. Küresel dünya şimdi ferdi ve grup kimliklerinin oluşumunda ortaya çıkan problemler, ekolojik tehdit, gelir dağılımında gittikçe artan eşitsizlik, güç dengesizliği gibi temel meselelerle karşı karşıyadır. İşte dinin geleceği, bu kötü durumdan kendisine nasıl bir pay çıkaracağına bağlıdır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, küreselleşme dine iki yönlü tesir etmiştir. Bir taraftan küreselleşme ve onu mümkün kılan ekonomik ve siyasal yapılanma sosyal ve ahlaki problemler ortaya çıkararak, yeni dini hareketlerin doğmasına imkân hazırlamış ve dolayısıyla küresel arenada dine manevra imkânı sağlamış, diğer taraftan da bu dini hareketleri küresel şartlarda ciddi iletişim sistemi olması için toplumsal şartlara maruz bırakarak sınırlandırmıştır.

---

[3] Adnan Aslan: "Küreselleşme Girdabında Din", Zaman (16.5.2002)

[4] Anthony Giddens: "Modernity and Self Identity(Oxford:1991)' Globalleşme Gerçeği Karşısında Türk Kültürü'nün Konumu Ne Olmalıdır?, (Ankara: Türk Yurdu Dergisi, 139-141.Sayı, 1999), 138

Netice itibariyle küreselleşmenin meydana getirdiği bu kültürel şoklar, az gelişmiş İslam ülkeleri başta olmak üzere radikal dini akımlarda artmalar meydana getirmiştir. Bu durum A.B.D'nin soğuk savaş sonrası aradığı düşman arayışını daha da kolaylaştırmıştır. Zira A.B.D eski düşmanın ortadan kalkamsından sonra yeni bir düşman arayışına girmişti. Bu düşman aynı Komünizm gibi bir ideoloji olmalıydı. "Komünizmin çöküşüyle, bunun yerini alacak bir başka radikal ideoloji, ya da en azından teoloji ile yeni bir çatışma alacağını düşünmek makuldü. Yani İslam Fundamentalizmi ile"[5]Batı ve A.B.D'nin müslümanları düşman ve terörist ilan etmesi İslam'a karşı duyulan şüpheleri daha da arttırdığı gibi, fakir müslüman halklarla zengin hıristiyan halklar arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik ayrışmayı daha da büyüttü. Daha önceden var olan bu farklar aslında yeni olan bir şey değildir. Fakat İslam dünyası ve Hıristiyan dünyası arasındaki birbirlerine meydan okuma geleneği son yıllarda giderek artan ve körüklenen anti- İslamcı bir anlayışa dönüşmüştür. 70'lerin başındaki petrol krizi, Arap dünyasının, gelişmiş ülkelerin ekonomik geleceğini mahvedebileceği şeklinde yanlış bir düşüncenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. 80'lerde, İran ve özellikle Lübnan'da aşırı İslamcı bazı örgütlerin Batılı'ları rehin alması bu örgütlerin acımasız ve Batı karşıtı örgütler olarak yorumlanmalarına yol açmıştır. Bunu yanı sıra medyanın İsrail'e verdiği geniş ölçüde destek nedeniyle Arapların sürdürdüğü mücadeleler Filistinliler'inki gibi haklı olanlar dahi teröristlikle suçlanmıştır. Sonuç olarak 1990 yılında Kuveyt'in Irak tarafından işgali ve Bağdat'ın nükleer çalışmalarının ortaya çıkması Araplar'ın Batı'yı tehdit eden imajını iyice pekiştirdi.[6]

Netice itibariyle 21.yüzyıl'da, giderek artan dinsel kaynaklı şiddet eylemleri daha da artmış ve 11 Eylül 2001'de meydana gelen terör saldırılarıyla zirveye çıkmıştır. 11 Eylül saldırısı gerek A.B.D'de gerekse Batı toplumlarında bir travmaya yol açmıştır. İslam'ın bir kere daha şiddet ve terör eylemleriyle birlikte anılmasına sebep olmuştur. A.B.D ve Batı toplumlarına göre insanlığı tehdit eden bu düşman, İslam adına bütün dünyada hala bir tehdit unsuru olarak varlığını devam ettirmektedir.

---

[5] James Kurth: "Asıl Çatışma", Medeniyetler Çatışması, Çev. Murat Yılmaz (Ankara: Vadi yay., 2003),211

[6] Mariano Aguırre: "21. Yüzyıl Medeniyet Savaşları'nın Yüzyılı Olarak Anılacak", Medeniyetler Çatışması, Çev. Murat Yılmaz (Ankara: Vadi yay., 2003),272

Bu olaylar zaten var olan İslam ve Batı karşıtlığını daha da arttırmış ve Batı nezdinde İslam'ın ve müslümanların düşman olarak ilan edilmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca 11 Eylül olayları, Amerika'nın dış politikasını derinden etkilemiş ve müslümanlara karşı 'hürriyetçi" politikasının değişmesine neden olmuştur.

Terörün bu yeni boyutu, 'medeniyetler çatışması' tezini savunan ve arzulayanlara yeni fırsatlar vermiştir. Bu terör olaylarından en azami derecede istifade eden hiç şüphesiz ki A.B.D olmuştur. Afganistan ve Irak saldırılarından başka, Amerika'nın bütün dünya üzerinde kurmak istediği hegemonyanın temellendirilmesi de bu olaylardan sonra meydana gelmiştir.

Bütün dünya medyasında olduğu gibi ülkemizde de, gerek bu yaşanan terör olayları, gerekse bunun neticesinde A.B.D'nin teröre karşı yürüttüğü mücadele tartışmalara sebebiyet vermiştir.

Ülkemizde de, sızıntı dergisi, Yeni ümit dergisi, Samanyolu televizyonu, Aksiyon dergisi, gibi birçok yayın kuruluşuna sahip olan Feza yayın gurubuna bağlı olan zaman gazetesinde de bu konular tartışılmıştır.

Feza grubuna bağlı olarak, 3 Kasım 1926'da yayın hayatına başlayan zaman gazetesi bugün 12 ülkede yayın yapmaktadır. Gazete bir medya grubuna bağlı olduğu için gazetede çıkan makaleler, köşe yazıları, gruba bağlı diğer yayın organlarını ve onların okuyucu kitlesini de etkilemektedir.

Bizi bu araştırmaya yönelten neden yukarda da vermiş olduğumuz bilgiden anlaşılacağı gibi, zaman gazetesinin okuyucu kitlesinin genişliği ve toplumsal etkisinden dolayıdır.

Bizim burada ilgilendiğimiz ve kendimize tez olarak seçtiğimiz konu, özellikle 11 Eylül 2001'den sonra yükselen bir değer olan dinin Türkiye'deki dini içerikli tartışmaları nasıl etkilediğini zaman gazetesi örneğinde incelemektir.

B- Araştırma Yöntemi

Bilindiği gibi dökümanlar(belgeler), olmuş bitmiş olayları ve olguları bununla beraber dünü- bugünü –yarını sağlıklı bir şekilde değerlendirmemizi sağladığı gibi, olan ve olmuş olayların, olguların, nesnelerin bilgilerini taşıması açısından sosyal bilimlerde araştırma yapacak olan araştırmacılar için çok önemlidir.[7] Ayrıca 'dökümantasyon' metodu, tarihi olan bilimlerce de kullanılan bir metoddur.[8]

Basın yayın organları, genel bilgi kaynağı olarak, kamuoyu hakkında bilgi kaynağı olarak ve bizzat bilgi kaynağı olarak önemli bilgi kaynakları arasında yer alır.[9] Yani "göze ve kulağa hitap eden fotoğrafik belgeler ve radyo-televizyon konuşmaları, sesli kayıtlar da araştırma için bilgi kaynağını teşkil edebilirler."[10] Bizde konumuzla ilgili olarak dökümantasyon metodunu kullanarak zaman gazetesinin üç yıllık arşivini tarayıp konularına göre tasnif ettik. Zaman gazetesinin perspektifinden olaylara bakarak 11 Eylül 2001'den sonraki dini içerikli konuları tahlil etmeye çalıştık. Bu bağlamda öncelikli olarak 11 Eylül 2001 tarihinden 31 Aralık 2004'e kadar zaman gazetesinin bütün arşivi taranarak konumuzla ilgili her türlü makale, yorum, röportaj tetkik edilmiştir.

Haber metinlerinde egemen söylemlerin nasıl kurulduğunu anlamak için haberde kullanılan dilin incelenmesi gerekir. Haberlerin en önemli dilsel özelliği haber metinlerinin ister yazılı ister görsel-işitsel medya olsun gündelik yaşamda insanların kullandığı dili kullanmasıdır. Ancak bu gündelik dil, haber metinlerinin üretilmesi sürecinde farklı dilsel kullanım biçimlerine dönüştürülür. Örneğin her gazetenin veya televizyonun kendine özgü bir dili vardır. Bu dil aracılığıyla kendi okuyucu/izleyici

---

[7] Zeki Arslantürk, **Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri,** 6. Baskı İstanbul: Çamlıca Yay., 2004, s.83.
[8] Arslantürk, s.80.
[9] Arslantürk, s.81.
[10] Arslantürk, s.82.

kitlesine ulaşır. Bir gazete ele alındığında o gazetenin resimleri ve yazıları sayfaya yerleştirme biçimi, yazı karakterlerinin basıldığı puntonun büyüklüğü, kullanılan başlıklar, alt başlıklar ve ara yazılar, açıklama yazıları ile fotoğrafların sayfa üzerinde harmanlanması egemen söylemin oluşmasına katkıda bulunur.

Medya kuruluşları, belli profesyonel pratik, değer ve kodlar aracılığıyla haberleri oluştururken habere konu olan toplumsal gerçeği yeniden kurgularlar. Varolan bir durumu yeniden tanımlarlar. Toplumsal hayatta her gün binlerce olay meydana gelmektedir. Bunlardan ancak belli sayıdaki olay/olgu medya kuruluşları tarafından haber haline getirilip kamuoyuna duyurulmaktadır. Haber üretmek için varolan olaylar/olgular arasında belli seçmeler yapılır. Bu seçme haber değeri olarak bilinen belli kıstaslara göre yapılmaktadır. Bu kıstaslardan birisi de toplumun ekonomik, siyasal ve yönetsel elitlerinin hayatlarının ve ilişkilerinin haber değerine sahip olmasıdır. Çünkü bu kişiler aynı zamanda başka toplumsal olaylar münasebetiyle de medya kuruluşları açısından haber kaynağı olma işlevini yerine getirirler.

Haber metinleri içerik açısından birer söylemdir. Haberin söyleminin oluşmasında haber kaynağı, haberin üretildiği kurumun ve toplumun ekonomi politiği, haber profesyonelleri ve editoryal süreç belirleyici bir rol oynamaktadır. Haber ve buna bağlı olarak söylem belirli bir üretim sürecinin sonunda oluşmaktadır.[11]

Zaman gazetesinin olaylara bakışını daha iyi tahlil etmek için söylem analizi metodunu kullandık. Bilindiği gibi içerik çözümlemesi ve söylem analizi metodu günümüzde toplum bilimsel araştırmalarda kullanılan bir metoddur. Söylem analizi(Discourse Analysis), bir söylemin içinde saklı bir biçimde bulunan ideolojik, hiyerarşik ve etik unsurların ortaya çıkarılması ve bu şekilde söylemin temel unsurlarının belirginleştirilmesi amacına yönelik bir sosyal arştırma yöntemi olarak son zamanlarda birçok kuramcı tarafından incelenen ve bir takım araştırmalarda kullanılan bir metin çözme tekniğidir.[12]

---

[11] Selda Bulut- Levent Yaylagül, **Türkiye'deki Yazılı Basında Yargıtay ve Mafya İlişkilerine Yönelik Haberler**, İstanbul: İletişim Yay., 2004, s.126-127.
[12] Değişik söylem analizi kalıplan hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sözen, Edibe, (van Dijk, Teun A.,The Interdisciplinary Study of Ncws as Discourse, A Handbook of Qualitative Methodologics For

Bununla birlikte söylem analizi dilin kullanım biçimini ve işlevlerini de inceler. Bunu yaparken haber metinlerinde kullanılan dil aracılığıyla eşitsizliğin ve tahakküm ilişkilerinin yer aldığı toplumsal sistemin nasıl yeniden üretildiğini ortay çıkarmayı amaçlar. Söylem analizi aracılığıyla medya metinlerinin yapıları ve stratejileri ifşa edilir.[13]

C- Araştırma Planı

Gazetedeki ilgili yazılar, Milli Kütüphane, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Emniyet Genel Müdürlüğü kütüphanesindeki arşivler araştırılarak tesbit edilmiş, daha sonra da bu yazılar gazetenin internet adresinden indirilerek elde edilmiştir. Bilindiği gibi "İnternet sisteminin temel özelliği bu sisteme bağlı bütün bilgileri bilgisayarla elde etmeye dayanır."[14] Bunun için bizde bilgiye daha kolay ulaşmak ve zaman kazanmak için internete müracaat ettik.

Mass Communication Research, Ed. by.Klaus Bruhn Jenscn and Nicholas W.Jankowski, Routledge, London 1993, s. 108-120)'den naklen Mustafa Asını Coşkun, "**Medya Ve Din İlişkisi (Cumhıriyet Gazetesi Örneği}**" basılmamış yüksek lisans tezi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2003

[13] Bulut-Yaylagül, s. 129.

[14] Arslantürk, s. 85.

I. BÖLÜM

DİNLERARASI DİYALOG VE MİSYONERLİK

I. A. DİNLERARASI DİYALOG

Giriş

Diyalog, genel olarak, iki ya da daha fazla kişinin karşılıklı konuşması, farklı ırk ve kültürlerden, inanç ve kanaatlerden insanların medeni ölçüler içinde birbirleriyle anlaşmak için bir araya gelmelerini ifade etmek için kullanılan bir terimdir.[15] Dini alanda diyalog ise, aynı dinden ya da farklı dinden olan insanların inanç ve düşüncelerini birbirine zorla kabul ettirme yoluna gitmeden konuşabilmesi, tartışabilmesi ve gerektiğinde işbirliği yapabilmesidir.[16]

Kısaca diyalog, iletişim kurmaktır. Tanımdan da ortaya çıktığı gibi, dinler arası diyalog dinleri birleştirme veya bir potada eritme faaliyeti değil, aksine tüm farklılıkları koruyarak herhangi bir zorlamaya gitmeden hoşgörü ve anlayış içinde ortak meseleleri konuşma, müzakere etme ve işbirliği yollarını arama gayretidir.[17]

Dinler arası Diyalog konusu "İbrahimi Dinler Birliği", "Dinler Bahçesi", "Üç Büyük Din" gibi çeşitli isim ve formüller etrafında 1965 yılından beri giderek artan bir oranda gerek Türkiye'de ve gerekse de dünyada tartışılmaya başlanmıştır. Yukarıda sayılan bu formüller, hoşgörü, hürriyet, demokrasi, çoğulculuk, federatif yapı,

---

15 Abdurrahman Küçük, "Dinlerarası Diyaloga Niçin ihtiyaç vardır?", **Dini Araştırmalar Dergisi**,Cilt,l,sayı 1, Mayıs 1998, s.42-43.
16 Günay Tümer,Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ankara: Ocak, 1997, s. 426.
17 "İnanç ve Hoşgörü Çağında Dinler Toplantısı", 10-1 l Mayıs 2000,Tarsus Deklerasyonu,**Diyanet Dergisi**, Haziran, 2000, s.39.

küreselcilik adları adı altında beraber yürütülmektedir.[18] Günümüz dünyasında diyalog, küreselleşen dünyada, milletlerarası küresel güçlerin, dünya ekonomisinden biraz daha pay almalarını desteklemek amacıyla kullanılan bir argüman niteliğindedir. Yani küreselleşme sürecinin aktörleri olan devletler dinler arası diyaloğu desteklemektedirler. Küresel güçlerin nihai hedefi olan tek tip kültür ve hayat tarzına dinler arası diyalog çalışmaları katkı sağlamaktadır.

Türkiye'de dinler arası diyalog çalışmaları genelde özel vakıflar aracılığıyla sürdürülmektedir. Fakat son dönemlerde bu tür faaliyetlerin hız kazanması ve toplumsal etkilerinin ortaya çıkması, Diyanet İşleri Başkanlığın'da bu konuya önem vermesine sebep olmuştur. D.İ.B bünyesinde konuyla ilgili işleri ve faaliyetleri takip etmek için Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığına bağlı, Bakanlar Kurulunun 12.02.1999 tarih ve 99/12431 sayılı kararıyla 'Dinlerarası Diyalog Masası Şubesi' kurulmasına karar verilmiştir. 10.11.1999 tarih ve 23872 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Şube Müdürü kadrosu tahsis edilerek fiilen göreve başlamış, diyalog ile çalışmalar daha da hızlandırılmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Dinlerarası diyalog faaliyetlerinin kronolojik sıralaması şöyledir; III. Avrasya Şurası (25-39 Mayıs 1998,Ankara), Uluslar arası Avrupa Birliği Şurası(3-6 Mayıs 2000,lstanbul),İnanç Ve Hoşgörü çağında Dinler Toplantısı(10-ll Mayıs 2000 Tarsus),IV. Avrasya islam Şurası(25-28 Temmuz 2000,Bosna-Hersek Cumhuriyeti/Saraybosna) ve V. Avrasya İslam Şurası(14-19 Nisan 2002- K.K.T.C- Gazimagusa)[19]

Dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de dinler arası diyalog konusunun giderek artan bir yoğunlukla tartışılmaya başlanması özellikle 11 Eylül 2001 hadisesinden sonra olmuştur. Bu dönemde ortaya atılan "Medeniyetler Çatışması" tezi gerek Türkiye ve gerekse de dünya aydınları üzerinde büyük bir etki oluşturmuş ve acaba dünya yeni bir çatışma ortamının içine mi giriyor korkusunun ortaya çıkmasına

---

[18] Yümni Sezen, **Dinlerarası Diyalog İhaneti**, İstanbul: Kelam, 2006, s. 178.
[19] Ali Ünal, "Dinlerarası Diyalog(**sosyolojik açıdan**)",Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002, s. 45.

sebebiyet vermişti.[20] Bazı çevreler böyle bir tehlikeye karşı Dinler arası Diyalogun geliştirilmesini savunarak bir çözüm arayışı içersine girmişlerdir. Türkiye'de bu çözümün öncülüğünü savunanların başında Zaman Gazetesi yazarları yer almıştır.

İncelememize konu olan dönem içersinde dinler arası diyalog meselesi aşağıda belirttiğimiz hususlar etrafında yoğunlaşmıştır. Bu hususlar; diyaloğun tanımı ve kapsamı, diyalog meselesinin Müslümanlar için bir fırsat olup olamayacağı, diyalog yaparken dikkat edilecek hususlar, diyaloğun Türk halkına zarar verip veremeyeceği ve diyaloğa karşı olanların yanıldıkları gibi konular altında tartışma konusu olmuştur

Diyaloğun Tanımı

Zaman Gazetesindeki yorumlara göre dinler arası diyalog şu şekilde tanımlanmaktadır. Dinler arası diyalog, bir dine mensup farklı grupların veya farklı dine mensup insanların inanç ve düşüncelerini birbirlerine icbar yoluyla ve ahlaki olmayan bir şekilde kabul ettirme girişimlerinden içtinap ederek ortak meseleler etrafında hoşgörü ortamı içerisinde konuşabilmesi ve işbirliği yapabilmesidir.[21]

Tanımdan da anlaşıldığı gibi diyalog, bir taviz verme veya taviz koparma hareketi, misyonerlik faaliyeti, bir tarafın konuştuğu ötekinin ise sadece dinlemekle yetindiği, karşılık vermediği monolog, münazara veya farklı din mensuplarının polemiği anlamına gelmemektedir.[22]

Suat Yıldırım, Diyaloğun, dinde gevşeklik anlamına gelmeyeceğini, sadece ihtilafların farkında olan insanların birbirlerini kendi konumlarında kabul ederek konuşmaları, birbirlerini peşin hükümlerle veya başkasının anlatması ile değil kendi ağızlarından çıkan ifadelerle tanıması anlamına geldiğini ifade etmiştir.[23]

---

[20] M.Sıtkı Bilgin, "Türkiye'nin AB'ye Katılma Sürecinde Orta Doğu'da Sahip Olduğu Stratejik Konumun Önemi", **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**, Der. Harun Arıkan, Muhsin Kar,Ankara: Seckin yay., 2005, s. 253.

[21] Davut Aydüz, "Dünya barışı için dinlerarası diyalogun önemi üzerine(3)", **Zaman**, 23 Aralık 2004, s.4.
[22] Abdullah Duman, "Diyalog Ve Peygamberimiz'in Hayatından Diyalog örnekleri",**Zaman**, 4 Aralık 2004,s.5.
[23] Suat Yıldırım, "Allah'ın Sözünü Anlama", **Zaman**, 19 Ekim 2003, s.4.

Niyazi Öktem ise, hızla gelişen ve teknoloji ürünlerinin adeta bir propaganda unsuru olarak kullanıldığı bir dünyada dinlerarası diyaloğun zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Dünyanın geldiği şu noktada ise diyalogdan kaçmanın imkânsız ve anlamsız olacağını söylenmiştir. Öktem'e göre, "istemeseniz de, sınırlarınızı kapatsanız da diyalog olacaktır. Her şeyden önce sınırlarınızı kapatamazsınız. Eskinin kapalı toplumları Arnavutluk, SSCB artık kalmadı. İletişim çağında yaşıyoruz. Propaganda, Misyonerlik faaliyetleri bir yerden toplumumuza girecektir. Gelişmiş. iletişim araçlarını ellerinde tutanlar, kendi ideolojilerini yayacaklardır. Yasaklamanız, engellemeniz imkânsızdır. Herkes istediğini söyleyecek, benimsediği ideolojinin, felsefenin, dini propagandasını yapacaktır. Bu faaliyetleri yasaklayamayacağınıza göre aynı yöntemleri benimseyeceksiniz. Bunun içinde diyalog zemini üzerinde at oynatmak mecburiyetindesiniz."[24]

Dinlerarası diyaloğu savunanların en çok söyledikleri şeylerden bir tanesi de diyaloğun Peygamber Efendimizle başladığını, bu süreci başlatan kişilerin kendileri olmadığıdır. Böylelikle yaptıkları işin aslında Peygamber kaynaklı ve uygulamalı bir iş oldunu ifade etmişlerdir. Dinler arası diyalog çalışmalarının Türkiyedeki öncü vakıflarından biri olan Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'na yakınlığı ile de bilinen Hüseyin Gülerce bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Diyalogun hayat geçirilmesi İslam Tarihinde ilk defa Gazeteciler ve yazarlar Vakfı'nın çabalarıyla mı ortaya çıkmıştır? Sadece Medine Vesikası bu gözle incelemeye alınsın. İnsanın hangi din, hangi ırk hangi milletten olursa olsun din, hayat, seyahat, teşebbüs ve mülk edinme hakkının olduğunu Peygamberimiz(sas) yüksek sesle bütün aleme duyuruyor mu? Duyurmuyor mu? Aynı hakikatler başka bir üslubla Veda hutbesinde tekrar ediliyor mu? Edilmiyor mu?"[25]

Hüseyin Gülerce başka bir yazısında ise Dinler arası Diyalogun ve hoşgörü sürecinin asrımızdan daha önce başlamış bir süreç olduğunu Fetullah Gülen'e atıfta bulunarak şöyle ifade etmiştir: "Hoşgörü süreci, bir ibdal(öncesi olmadan yeni ortaya konmuş bir şey) değil ihyadır. Sıfırdan inşa değil, kullanılmaya kullanılmaya körelmiş kuyularda ki suyu tekrar gün yüzüne çıkartmak gibi, kullanılmaya kullanılmaya bize

---

[24] Niyazi Öktem, "Diyalogdan Korkanlar", **Zaman**, 28 Şubat 2002, s.5.
[25] Hüseyin Gülerce, "Hoşgörü ve diyalog tenkitçilerine cevap", **Zaman**, 9 Temmuz 2004, s.7.

yabancı olmuş, hakkında “yok” hükmü verilmiş, ama aslında, zatında mevcut olan bir şeyleri ortaya çıkarmaktır. Bu süreç mazimizin, inancımızın özüdür. Bizimle başlayan bir süreç değildir. Bu süreç sizin şefkatinizin, merhamet inizin ürünü de değildir. Aksine islam'ın şefkati, merhametidir.”[26] Hüseyin Gülerceye göre bugün itibariyle bu çalışmaları yürüten insanlar, İslam’ı yaşayan, dinin hayat bulmasında en fazla hassasiyet gösteren, nesillerimize sahip çıkılması için müesseseler açan insanlardır.[27]

Ali Bulaç ise, Dinler arası Diyalog çalışmalarına Fethullah Gülen’in çok büyük katkısı olduğunu belirtmiştir. Bu tür çalışmaların kamuoyu nezdinde de meşruiyet kazanmasında Fethullah Gülen’in çok büyük katkısı olduğunu ifade etmiştir.[28]

Dinlerarası Diyaloğun Kapsamı

Diyalogla ilgili çalışmaların inanç konularından ziyade, dinlerdeki benzer ahlâkî değerler üzerinde yürütülmesini savunanlar özellikle Yahudilik’de, Hıristiyanlık’da ve İslam’ın temelde aynı öze sahip bulunduğunu ve bu dinlerden her birinin benzer ahlaki ilkelere sahip olmasının diyalog açısından önemli bir imkân olduğunu ifade etmişlerdir. İlâhî kaynaklı dinlerin hiç birisinde zulüm, haksızlık, isyan, aldatma, yalan, tecavüz ve öldürme gibi olumsuzlukların onaylanmadığını ifade etmişlerdir. Burdan hareketle Diyaloğun kapsamını dünyadaki olumsuzlukların giderilmesi olarak sınırlamışlardır. Kısaca bu görüşe göre insanlık, insanlık tarihinin ortak değerleri olan ‘erdemler’ üzerinde birlik arayışına girmelidir.

Bazıları ise diyaloğu, nihilizme, ateizme, materyalizm ve komünizme karşı işbirliği anlamında bir Hıristiyan-Müslüman diyaloğu anlayışı içinde anlamışlardır.”[29] Bu anlayış içerisinde olan bazıları işi biraz daha ileri götürerek, insanların ateist veya başka sapık bir akıma girmelerinden ise Hıristiyan olmalarının daha iyi olduğunu savunmuşlardır. Hatta bütün insanlığın Hz. İsa’nın etrafında birleşmesinin gerektiğini ifade edenlerde olmuştur[30]. Gerçek bir Tevrat mü’mininin İncil ve Kur’an’a da inanmak

---

[26] M.Fethullah Gülen, **Kırık Testi**, İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı , Nil Yay., s. 721’den naklen, Hüseyin Gülerce, “Hoşgörü Sürecinin Tahlili”, **Zaman**, 22 Ekim 2004, s.8.
[27] Hüseyin Gülerce, “Hoşgörü ve Diyalog Tenkitçilerine Cevap”, **Zaman**, 9 Temmuz 2004, s. 7.
[28] Ali Bulaç, “Diyaloğun Tarafları”, **Zaman**, 19 Şubat 2002, s.8.
[29] Sezen, s. 21.
[30] Suat Yıldırım, “İnsanlık Onu Bekliyor: Hz. İsa”, **Aksiyon** Sayı, 470, s. 32.

zorunda olduğunu. Çünkü hepsinin özünün ve gayesinin bir olduğunu hatta bu kutsal kitaplarda geçen bir çok ayetin Kur'an da da geçtiğini ifade edenlerde olmuştur. Bu kitapların hepsi bir parça altına benzetilmiş ve altının bir parçasını sevip bir parçasını ise sevmemenin anlamsız olduğunu dikkat çekenler olmuştur.Böylece diyalog ile ilgili çalışmalarda bu iki görüş etrafında şekillenmiş ve diyaloğun kapsamını belirlemiştir.

Davud Aydüz Dinler arası Diyaloğun hedefinin bütün dinleri birleştirip yerine yeni bir din meydana getirmek olmadığını ifade etmiştir. Aydüz'e göre, "Dinlerarası diyalog; dinleri birleştirme veya bir potada eritip "yeni bir din" üretme teşebbüsü değil, tam aksine; tüm farklılıkları koruyarak herhangi bir zorlamaya gitmeden hoşgörü ve anlayış içinde ortak meseleleri konuşma, müzakere etme ve işbirliği yolları arama gayretidir.

Yazara göre "günümüzdeki bütün din adamları mensup oldukları dinlere bakılmaksızın; savaş, terör, uyuşturucu, yoksulluk, ırkçılık, bağnazlık, başka dinden olanlara ve ibadet hanelerine getirilen kısıtlamalar, çevre kirliliği, emperyalizm, savaş ve silahlanma, AİDS, aile ve toplum dokusundaki çözülmeler v.b problemlere karşı sorumluluk bilinciyle işbirliği yapmak zorundadırlar."[31]

Ali Bulaç'da bu gayretlerin amacının yeni bir din meydana getirmek olmadığını şu şekilde ifade etmektedir: "Ortak sorunlar karşısında ortak sorumluluklar üstlenmek, karşılıklı anlama sürecine girmek, dinlerin temel ideolojik ilkelerini görmezden gelmek, inanç farklılıklarını önemsememek veya birçok dinden yeni bir din icat etmek anlamına gelmez. Böyle bir şey ne mümkündür ne de arzulanabilir bir durumdur."[32]

Dinler arası Diyalog konusunda diyaloğun sadece Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında olmaması gerektiği de vurgulanmış ve bu konuda diğer dinlerin de diyaloğa katılması gerektiğini söyleyenler olmuştur. Küreselleşen dünyada problemlerinde küreselleştiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte her dinin özünde bu problemlere karşı aynı çözümleri getirdiği belirtilmiş ve bundan dolayı da bütün dinlerin diyaloğa katılması gerektiği vurgulanmıştır.

---

[31] Aydüz, s.4.
[32] Ali Bulaç, "Din farkı engel mi, avantaj mı?",**Zaman**, 13 Aralık 2004, s.5.

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu, gazetedeki yorumunda bütün dinlerin ortak ilkeler getirdiğini şu sözlerle ifade etmektedir: "içinde yaşadığımız dünyada insanlık olarak iki temel problem alanıyla karşı karşıyayız. Bunlardan birisi, dünya genelinde insanlığın geleceğini tehdit eden açlık, fakirlik, işsizlik, fırsat eşitsizliği, ahlakî çöküntü, inançsızlık, zulüm, yetersiz sağlık koşulları, eğitim ve hukuk alanında karşılaşılan sorunlar, baskıcı yönetimler, sivilleşememe, tarihi ve kültürel değerlerin yok edilmesi ve benzeri problemlerdir. En az bunlar kadar önemli olan ve bunlarla yakından ilişkili olan bir diğer problem alanı ise insanlar arasındaki diyalog, hoşgörü ve tolerans eksikliği, farklılıklara karşı tahammülsüzlük ve farklılıklarla barış içinde bir arada yaşama konusunda yaşanan sorunlardır. Bu sorunlar yalnızca bir yöreyi, bölgeyi ya da halkı değil küresel anlamda bütün insanları şu ya da bu şekilde ilgilendirmektedir."[33]

Bardakoğlu'na göre, "halkı, kültürü ve toplumu etkileyecek olan dünya çapında geçerli değerler düzeni oluşturma süreci" olarak gözüken "yeni bir süper-etos durumu" yansıtan, kimilerine göre ise basitçe, hem sosyo-kültürel yoğunluğun artmasını hem de hızla gelişen bilinçlilik ile "dünyanın sıkışması" halini ifade eden küreselleşme sürecinde gittikçe sıkışan ve küçülen dünya içinde yaşamaktayız. Bu süreçte, insanları kuşatan toplumsal kaos, sosyal adaletsizlik, açlık, fakirlik, kötü beslenme, şiddet, suç, terör, yolsuzluk, eğitimsizlik ve inanç noksanlığı gibi sorunlar küresel olarak yalnızca bu sorunlardan muzdarip olanları değil, hemen her toplumu ilgilendiren hususlar olarak görülmeli ve bu sorunların üstesinden gelebilecek toplumlararası/uluslararası kalıcı çözüm yolları aranmalıdır.

Prof. Bardakoğlu uzun süren yorumunun son kısmında uluslararası düzlemde atılacak sosyo-politik ve ekonomik adımların yanı sıra insanlığın sahip olduğu dinî, kültürel ve tarihî mirasın, insanlığı tehdit eden bu sorunların çözümüne yapacakları katkıya vurgu yaparak özellikle dinî geleneklerin, insanlığın karşı karşıya olduğu bu sorunların çözümünü büyük ölçüde kolaylaştıracağını ifade etmiştir.[34]

Ali Bulaç ise, diyalog çalışmalarının sadece Semavi dinler arasında olmaması gerektiğini vurgulamışdır. Diyalog çalışmalarına Budizm, Hinduizm, Konfüçyanizm ve

[33] Ali Bardakoğlu, "Barış İçinde Birlikte Yaşamak", **Zaman**, 29 Mayıs 2004, s.4.
[34] Bardakoğlu, s.4.

Taoizm v.b. Asya din müntesiplerinide katmak gerektiğini söylemiştir. Her dinin fıtrattan kaynaklanan ahlaki değer ve normlarının ön plana çıkartılarak dünyanın kötü gidişine engel olunması gerektiğine dikkat çekilmiştir.[35] Ancak, bu şekilde savaş, terör, uyuşturucu, bağnazlık, başaka dinden olanlara ve ibadethanelere getirilen kısıtlamalar, çevre kirliliği, emperyalizm, silahlanma, AİDS, ailevi ve toplumsal çözülmeler gibi bütün dünyanın problemlerine çözümler bulunabileceği ifade edilmiştir.[36] Bazı yazarlar bu problemler arasına ateizmi de eklemiştir.[37]

Diyalog Müslümanlar İçin Fırsattır

Dinler arası diyaloğu savunanlar, küreselleşen dünyada Müslümanların dışa açılmadan ve diyalogdan korkmaması gerektiğini ve bu açılımın bizim gibi sağlam bir inanca sahip insanları olumsuz değil olumlu bir şekilde etkileyeceğini söylemişlerdir. Bu minvalde bizim dışa açılmamızın aslında karşı tarafı korkutacağı ifade edilmiştir. Çünkü gerek Hıristiyanların gerekse diğer din mensuplarının kafalarında inançlarıyla ilgili birçok problem ve açmazları vardır. Böyle bir artamda onların İslamla tanışmaları ve diyaloğa girmeleri müslümanların lehine olacaktır. Diyalogla Batı, hem müslümanlarla ilgili kafasında önyargıları değiştirecek, hem de tarihte yaşanmış Müslüman-Hıristiyan savaşlarının oluşturduğu düşmanlık ortadan kalkacaktır. Böyle bir ortamda Müslümanlar kendilerini onlara tanıtma fırsatı yakalayacaklardır. Yani bir nevi tebliğ için fırsat doğacaktır. Savaşlardan, adaletsizlikten, gelir dağılımındaki bozukluktan, açlıktan, yoksulluktan, hastalıklardan bunalan dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunun dertlerine çare aramak için dinlerin manevi liderlerinin biraraya gelmesinin normal ve kaçırılmaması gereken bir fırsat olduğunu savunmuşlardır.

Dinlerarası diyaloğa karşı olan taraf ise, diyaloğun Müslümanlar için bir fırsat olmadığını, aksine bu gün hızla kan kaybeden Hıristiyan dünyası için bir kurtuluş olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca tarih boyunca dünyayı kana bulayan, insanlara zulmeden ve dünyanın başındaki birçok problemlerin doğmasına sebep olan Hıristiyan dünyasıyla, dünya barışı için biraraya gelmek anlamsızdır.

---

[35] Ali Bulaç, "Dinin Kültürleşmesi", **Zaman**, 19 Mayıs 2004, s.3.
[36] Aydüz, s.4. ; Suat Yıldırım, "Allah'ın Sözünü Anlama", **Zaman**, 19 Ekim 2003, s.4.
[37] Mehmed Aydın, "Dinlerarası Diyalog Toplantıları", **Zaman**, 12 Şubat 2002, s.4.

Dinler arası diyaloğa karşı olanlar, İslam'da var olan tebliğ ile diyaloğun asla ve asla aynı şeyler olmadığını ifade etmişlerdir. Hazreti Muhammed'in(sav) İslam'a davet için elçilerle gönderdiği mektuplarda genel felsefenin, "Allah ve Resulüne davet"olduğu ifade edilmiştir. Diyalog çalışmalarında ise onların kurallarını koyduğu bir misyonun parçası olmayı kabul etmek gibi bir durum söz konusu olduğu belirtilmiştir.[38]

Ancak, Zaman gazetesinde dinler arası diyaloğun propaganda yönüne dikkat çekilerek, aslında bunun müslümanlar için bir fırsat olduğu ve bu diyalog ortamından faydalanılarak 'tebliğ' görevinin yerine getirilebileceği ifade edilmiştir. Müslümanların, İslam dininin akıl ve barıi dini, sevgi dini olduğunu anlatabilmesi için güzel fırsatlar yaratabileceği söylenmiştir.[39]

Ahmet Kurucan'da aslında bütün insanlığın bir aile olduğunu ve bu ailenin parçalanmasının düşünülemiyeceğini ifade etmiştir: "Allah dileseydi hepinizi bir ümmet yapardı. Ayeti ile işaret ettiği pencereden olaya baktığımızda bu türlü bir çabanın yersiz ve gereksiz olduğu bile rahatlıkla söylenebilir. Farklı dinler, farklı anlayışlar, farkli yorum ve tatbikatlar İnsanlık ailesini oluşturan mozayiğin parçalarından ibarettir. Burada parça ve parçalara yapılacak yıkma, yok etme hamlesi bütünü parçalayacak ve bir çok çözümü imkânsız problemlere kapı açacaktır."[40] Davud Aydüz'de bu bağlamda medeniyetler çatışması tezinin savunulduğu bir dünyada diyalogdan kaçmanın dindarlara büyük bir vebal yükleyeceğini söylemiş, aksi halde dünyanın bir kan gölüne döneceğini ve savaşlarında hiç bitmeyeceğini ifade etmiştir.[41]

Niyazi Öktem, Diyaloğun sınırlarla alakalı olmadığını, sınırlar diyaloğa kapatılsada kapatılmasa da diyaloğun kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca teknolojinin hızla yaygınlaştığı dünyamızda teknolojik sistemleri ellerinde bulunduranların propagandaya daha çok başvuracaklarını şu cümlelerle belirtmektedir: "istemeseniz de, sınırlarınızı kapatsanız da diyalog olacaktır.

---

[38] Fethullah Gülen bir ifadesinde, "Papa 6. Paul cenapları tarafından başlatılan ve devam etmekte olan Dinler arası Diyalog İçin Papalık Konseyi (PCID) misyonunun bir parçası olmak üzere burada bulunuyoruz" cümlesini sarfetmişti. Bkz., Fethullah Gülen'in 1998 de Vatikan'a yaptığı papa ziyaretinde sunduğu mektuptan alıntı. Zaman (10.4.1998)

[39] Niyazi Öktem, "Diyalogdan Korkanlar", **Zaman,** 28 Şubat 2002, s.8.
[40] Ahmet Kurucan, "Keşke...", **Zaman**, 7 Kasım 2003, s.3.
[41] Aydüz, s.4.

Her şeyden önce sınırlarınızı kapatamazsınız. Eskinin kapalı toplumları Arnavutluk, SSCB artık kalmadı. Îletişim çağında yaşıyoruz. Propaganda, Misyonerlik faaliyetleri bir yerden toplumumuza girecektir. Gelişmiş iletişim araçlarını ellerinde tutanlar, kendi ideolojilerini yayacaklardır. Yasaklamanız, engellemeniz imkânsızdır. Herkes istediğini söyleyecek, benimsediği ideolojinin, felsefenin, dini propagandasını yapacaktır. Bu faaliyetleri yasaklayamayacağınıza göre aynı yöntemleri benimseyeceksiniz. Bunun içinde diyalog zemini üzerinde at oynatmak mecburiyetindesiniz."[42]

Ömer Çaha ise, küreselleşen dünyanın kaosa sürüklendiğini ve bu süreçde dünyada barış, diyalog ve uzlaşmaya dayalı değerleri vaaz eden dinlerin daha da yayılacağını iddia etmektedir: "dinlerle ilgili iki noktada bundan sonra daha da çok önem kazanacaktır. Bunlardan birincisi barış, diyalog ve Uzlaşmaya dayalı değerleri vaaz eden dinsel anlayışların gelişmesi. İkincisi ise, dinlerin kendi aralarında kuracakl arı diyalogdur. Küreselleşme sürecinin giderek olgunlaşacağı önümüzdeki yollarda şiddet, çatışma, kin, öfke ve nefret gibi değerleri ön plana çıkaran dinler hem insanlık nezdinde cazibelerini yitirirler; hem de insanlığa kazandırmaktan çok kaybettirecekler dir. Siyasal ve ideolojik grupların elinde çatışma ve kavganın aracı haline gelen dinler, insanlığın yükselmekte olan çağımızda çekici olmaktan çıkacaklardır.

Çaha'ya göre, "küresel dünya düzeninin tesisinde dinlerin kendi aralarında kuracakları diyalog ve uzlaşma süreci son derece büyük bir öneme sahip olacaktır. Zira 21. Yüzyıl dinlerin yeniden dünya sahnesine çıkış ve diriliş yüzyılı olacaktır. Dinler giderek insanlığın yaşamında daha önemli ve belirleyici rol oynayacaklardır. Bu bakımdan dinlerarasındaki diyalog ve uzlaşma değişik bölgeler arasındaki diyaloga yol açacak; bu da bölgesel bazda gelişmiş olan medeniyetlerin, insanlığın ortak medeniyet havzasına pozitif bir öğe olarak katılması anlamına gelecektir."[43]

---

[42] Öktem, s.8.
[43] Ömer Çaha, "Medeniyetlerin Buluşmasında Dinlerin Rolü", **Zaman**, 13 Mayıs 2002, s.4.

Diyalogda Dikkat Edilecek Hususlar

Zaman Gazetesinde ayrıca diyalog sürecinde belli kurallara da uyulması gerektiği vurgulanmıştır. Ahmet Kurucan, Diyalog sürecinde müslümanların en çok dikkat etmesi gereken hususun, müslümanların İslam'ı temsil gücü olduğunu vurgulamıştır. Kurucan'a göre, "onları (Hıristiyanları) İslama çeken şey ferdi gayretler, bire bir ilişkiler ve teorik düzeyde yapılan araştırmalardır. Kur'an-İncil mukayesesidir. Sözgelimi bu boşluk ve arayış noktasında rol oynayacak en etkili faktör hiç şüphesiz İslam'ın Müslümanlar tarafından hayatın hemen her alanında güçlü bir şekilde yapılan temsildir. Ama ne yazık ki ve binler defa eyvahlar olsun bize ki İslam dünyasında ferdi ve içtimai veya siyasi, ekonomik, ahlaki, hemen her alanda ciddi denebilecek ölçüde temsil zafiyeti vardır. Günümüzün Müslümanları tarafından hayata tatbik edilen İslam ile genel anlamda bir yere varılabileceği su götürür bir mevzuudur. Onun için bizlerin, başkalarının zaafıyetlerinden ziyade kendimize yönelmemiz, islami yaşayışımızı sorgulamamız gerekmektedir. İnanıyorum bu tarz bir yaklaşım daha kesin ve daha kalıcı sonuçlar doğuracaktır."[44]

Niyazi Öktem'de Diyalog sürecinde din eğitimine dikkat çekmiş ve dikkat edilmesi gereken noktaları şöyle belirtmiştir: "Yapılacak iş Din Eğitimine çağdaş bir yaklaşım getirmektir. Arapça ve Farsça'nın yanında yoğun bir şekilde Fransızca, Almanca ve İngilizce okutulmalıdır. İslam dininin özgürlükçü, liberal, akılcı yorumlarıınn yaygınlaştırılması gerekir. Hıristiyan ve Yahudi Pagan teolojiler de öğretilmelidir ki, diyalog esnasında muhatabın açmazı yakalansın.[45]

Ali Bulaç'da Diyalogda muhatabının diline dikkat etmek gerektiğini ifade etmektedir: "Diyalogda dil çok önemlidir. Eğer bu diyalog, kültürün dili ise sonuç alınamaz. Tarafların dinin dili ile konuşması gerekir. Bu diyalog veya işbirliği için öncelikli bir konudur. Bununla kastettiğini, söylemin ve karşılıklı anlama biçiminin tek bir dinin diline göre düzenlenmesi değil, diyaloğa katılacak tarafların kendi dinlerinin imkanlarına başvurarak 'dinin evrenselliğine ait bir dil' geliştirmeleri gerektirdiği

---

[44] Kurucan, s.3.
[45] Öktem, s.8.

hususudur.”[46] Bulaç, kültür dilinin farklılıklardan hareketle çatışmaları ve rekabeti getireceği ve bununda bu süreci baltalıyacağına dikkat çekmiştir.[47]

Ahmet Selim ise, diyalog sürecinde tarafların karşılıklı nezaketi elden bırakmamaları gerktiğini ifade etmiştir. Kavramların nüanslarıyla ilgili farklı yorumların hiçbir baskıya ve komplekse girmeden tartışılması gerektiğini ifade etmiştir. Yine diyalog sürecinde diğer din müntesiplerinin İslama daha çok kulak vermesi gerektiğini, çünkü İslamın diğer dinler hakkında ayrıntılı bilgiler verdiğini söylemiştir.[48]

Davut Aydüz’de Diyalog sürecinin tarafların ideolojik ve sosyolojik manevraları ve inancında şüpheye düşürme gayreti olmadığını ifade etmiş, büyle bir durumun ortaya çıkması halinde ise bu sürecin bitebileceğine dikkat çekmiştir. Yine bu süreçte tarafların her türlü takiyyeden kaçınması gerektiğini, sinsi ve siyasi gayeler güdülmemesi gerektiğini aksi halde samimiyetin zedeleneceğini vurgulamıştır. Ayrıca toplumda da diyalog konusunda en büyük endişe olan misyonerlik ve tebliğ anlayışını ima eden her türlü davranışlardan da kaçınılması gerektiğini ifade etmiştir.[49]

Prof. Dr. Mehmet Aydın’a göre ise, Avrupa’da ve Amerika’da Kitab-ı Mukaddes hakkında çok ciddi araştırmaların yapıldığını, bu araştırmalara bakarak Kitab-ı Mukaddes ve Tora’daki bilim dışı, tarih dışı olayları polemik yapmamak gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuların gündeme getirilmesinin diyaloğu baltalayacağını ifade etmiştir.[50]

Diyaloğun Halkı Hıristiyanlaştıracağı Meselesi

Diyalog çalışmalarının en çok eleştirilen konusu, müslüman gençlerin bu diyalog süreci ile Hıristiyanlaşacağı iddiasıdır. Konuyla ilgili olarak Suat Yıldırım, müslüman gençlerin Hıristiyanlığı seçmelerindeki en önemli etkenin dinlerarası diyalog çalışmaları olmadığını ifade etmiştir. Bunun yanında her müslümanın, Hıristiyanlığın içinde bulunduğu kötü duruma üzülmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Yıldırım konuya

[46] Ali Bulaç, “Dinin Kültürleşmesi”, **Zaman**, 19 Mayıs 2004, s.8.
[47] Ali Bulaç, “Din Müntesipleri Arasında Diyalog”, **Zaman**, 17 Mayıs 2004, s.9.
[48] Ahmet Selim, “Diyalog”, **Zaman**, 29 Şubat 2004, s.8.
[49] Aydüz, s.4.
[50] Aydın, s.3.

farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Yıldırım'a göre, Türkiye'deki misyonerlik faaliyetleriyle dinlerarası diyalog çalışmalarının bir ilgisi yoktur. Çünkü, misyonerlik, neredeyse Hıristiyanlık kadar eskidir ve hem dünyanın değişik yerlerinde, hem de Türkiye'de çok eskiden beri devam etmektedir.[51]

Yazar, Türk gençleri arasında yaygınlaşan Hıristiyanlaşmayı şu şekilde izah etmektedir: "bazı Türk gençleri için Müslüman olmak, Türk olmak, bu toprakların insanı olmak tatmin edici gelmiyor. 11 Eylül'den sonra Müslüman eşittir terörist imajı oluştu. Dolayısıyla, Müslüman olmak evrensel anlamda övünülesi bir olgu olmaktan çıktı. Dolayısıyla gençlerin din değiştirmesi, dini tercihten ziyade yaşam tarzını değiştirmek maksadını taşımaktadır."[52]

Ahmet Kurucan'da günümüzde kiliselerin cemaat sayısının azalmasının endişe verici olduğunu ve bu durumun müslümanlarıda rahatsız etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Zira, Kurucan, Hıristiyanlığın zayıflamasından doğacak boşluğun başka zararlı akımlar tarafından doldurulacağı endişesini taşımaktadır. Yazar bu görüşlerine zemin ararken şu düşüncelerle hareket etmektedir: "Kilise cemaatini arttırmak için alınan bir dizi tedbirler var; ama bugün itibariyle alınan o tedbirlerin kalıcı sonuçlar doğuracağı ayrı bir endişe konusu. Çünkü gözle görülür bir ilerlemenin olmadığı muhakkak. Bir Müslüman olarak bu manzaradan dolayı s evinçlere gark olduğum zehabına varılmasın. Tam aksini düşünüyorum; Hıristiyanlık gibi bugün insanlık olarak sahip olduğumuz siyasal sistemlerden kültürel yapılara, ekonomik ve hukuki doktirinlerden ahlaki değerlere varıncaya kadar hemen her alanda dün ve bugün, mazide ve halde kendisini gösteren, etkilerini hissettiren bir dinin konumunu muhafaza edememesi dünya genelinde başka problemlerin doğuşunu netice verir." [53]

Dinler arası Diyaloğa Kimler Karşı Çıkmaktadır

Davut Aydüz Türkiye'de dinlerarası diyalog ça lışmalarına karşı olan sınıfları: l-Varlıklarını ve bekalarını çatışmada, kavgada, zıtlaşmada görüp kavgayı körükleyen kişi ve kuruluşlar; 2-Hazımsızlık, su-i zan, yanlış anlama, Allah'ın rahmet

---

[51] Yıldırım, s.3.
[52] Yıldırım, s.3.
[53] Kurucan, s.3.

paylaştırmasına razı olmayanlar; 3-Bazı meseleleri doğru kavramada inat eden marjinal gruplar olmak üzere üç ana gruba ayırmaktadır.[54]

Niyazi Öktem ise, ülkücü camianın ve İslami kesimden değişik cemaatlerin diyaloğa karşı olmalarını şöyle izah etmektedir: "ülkücü medya da olaya pek önem vermedi. Belirtelim ki, bu tutum çok tutarlı bir yapıyı ortaya koymaktadır. Türk-İslam sentezi eğilimi, Batı dünyası ve Hıristiyanlarla kurulacak diyaloğa oldum olası sıcak bakmamıştır. Onların yaşam felsefesi ve ideolojilerinde 'bizden olmayanlarla' sıcak ve canlı bir iletişim söz konusu değildir. İslami kesimde değişik cemaatler ve ekollerde diyaloğa karşıdır. Bunun sebebi ise, misyonerliğin diyalog adı altında yayılmasından korkmalarıdır. Ayrıca, Batı değerlerinin ve ahlakının ülkemize girmesi bu yolla yapılmaya çalışılmaktadır."[55]

Hüseyin Gülerce'ye göre diyalog ve hoşgörü sürecine tenkit ve suçlama yönelten bir başka grup ise, dindar insanlardan gelen ve her türlü hayra ve iyiliğe düşman kesilen, kendi menfaatlerinin, korumalarının, gücünün korunmasının ötesinde ne milleti, ne devleti, ne de insanlığı düşünen, paranoyalarla yatıp kalkan çevrelerdir.[56]

Sonuç

Diyaloğun ifade ettiği farklı dine, kültüre ve dünya görüşüne sahip insanların birbirleriyle münasebet kurmaları ilk defa günümüzde gerçekleşmiş değildir. Tarihte Müslümanlarla Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında zaman zaman olumlu münasebetler kurulmuştur. Çeşitli zamanlarda ve mekânlarda üç dinin mensupları bir araya gelmiş ve birbirlerini kırmadan dini tartışmalarda bulunmuşlardır. Tarih kitaplarında bunların örnekleri anlatılmaktadır. Fakat bu diyalog faaliyetleri günümüzde olduğu gibi sistemli bir şekilde yürütülmemiştir.

Sistemli bir faaliyet olarak dinler arası diyalogun kaynağı Hıristiyan Katoliklerdir. Katolikler, 1962-1965 yılları arasında üç yıl devam eden II. Vatikan Konsülü'nde Hıristiyanlık dışındaki dinlerin mensuplarıyla diyaloga girilmesini kararlaştırmışlardır. Bu

---

[54] Aydüz, s.4.
[55] Öktem, s.7.
[56] Gülerce, s.3.

Konsülde, başta Yahudiler ve Müslümanlar olmak üzere Hindulardan, Budistlerden ve diğer dinlerin mensuplarından saygıyla bahsetmişler ve onların inançlarını Hıristiyanlık açısından övmüşlerdir. Ayrıca, diğer dinlere ve mensuplarına saygıyla yaklaşılması, onlarla diyaloga girilmesi konusunda Hıristiyanlara tavsiyelerde bulunmuşlardır. Katolikler, dinler arası diyalogu gerçekleştirmek için çeşitli birimler oluşturmuşlar ve uzmanlar yetiştirmişlerdir. Günümüzde Katolik-Hıristiyanlar bu birimler ve uzmanlar vasıtasıyla dünyanın her yerinde diyalog girişiminde bulunmaktadırlar. Fakat, Hıristiyanların geçmişteki misyonerlik faaliyetlerini unutmayan diğer dinlerin mensupları, Katoliklerin bu girişimlerini şüpheyle karşılamaktadırlar. Bunun bir misyonerlik oyunu olmasından endişe duymaktadırlar.

Modern dünyada misyonerliğin geleneksel tarzda yürütülmesinin zorluğunu fark eden Katolik Kilisesi, "dinler arası diyalog" kavramını gündeme getirmiştir. Karl Rahner'in anlayışını benimseyen Kilise, dinler arası diyalog anlayışını da bu zemin üzerine oturtmuştur. II. Vatikan Konsülü'nde diğer dinlerin manevi değerlerini kısmen tanıyan Katolik Kilisesi, bu dinlerin mensuplarıyla, onların gizli birer Hıristiyan oldukları anlayışından hareket ederek, "birbirini tanımak" ve "inancı paylaşmak" için diyaloga girilmesini benimsemiştir. Papa VI. Paul, 6 Ağustos 1964'te ilan ettiği *Ecclesiam Suam* isimli bildirisinde diyalogdan bahsetmiş ve böylece diyalog kavramı Konsül dokümanlarına girmiştir. Papa VI. Paul bu bildirisinde, Kilisenin içerde ve dışarıda bütün insanlarla diyaloga girmesini ve bunun için daima hazırlıklı olmasını bildirmiştir. Papa, bunun gerekçesini açıklarken, Kilisenin bütün insanlık için olduğunu, dolayısıyla diyalogun bütün insanları kurtuluşa ulaştırma diyalogu olduğunu belirtmiştir. Yani, Papanın anlayışına göre kurtuluş Katolik Kilisesi'nden geçmektedir. İnsanları Katolik Kilisesi'ne yaklaştırabilmek için onlarla diyaloga girilmelidir.[57]

II. Vatikan Konsülü'nde, Papa VI. Paul'un bu bildirisi çerçevesinde misyonerlik ve diyalog birbirini tamamlayacak şekilde ele alınmıştır. Buna göre Katolik Kilisesi, bütün din mensuplarıyla ve diğer Hıristiyanlarla diyaloga girmek durumundadır.[58] Katolikler; gerçek, doğru, kutsal ve sevgiye layık her şeyin ilan

---

[57] Baki Adam: "Dinlerarası Diyalog: Modern Dünyada Misyonerliğin Yeni Yüzü",Dinlerarası Diyalog Masalı, http://fortuna.divinity.ankara.edu.tr/~adam/diyalog.html#_ftnref7 (15.10.2006)

[58] Vatican Consil II, GS, 3, 92'dan naklen, Adam, a.g.m.

edilmesi ve açıklanması hususunda bütün iyi niyetli insanlarla işbirliği konusunda faal olmalıdırlar. Onlarla diyaloga girmeli ve onlara anlayış ve nezaketle yaklaşmalıdırlar. Çünkü Katolikler, İncil'in çizgisine yakın bütün kurumları ıslah etmenin yollarını araştırmak konumundadırlar.[59]

Katolik Kilisesi, II. Vatikan Konsülü sonrasında misyonerlikle diyalog arasındaki ilişkiyi, Papalık bildirilerinde ve Papalık Dinlerarası Diyalog Konsülü'nün (Pontifical Council for Interreligious Dialogue) hazırladığı dokümanlarda Hıristiyanlığın ilkeleri açısından temellendirerek ortaya koymuştur. Papalık Dinlerarası Diyalog Konsülü ile Halkların Hıristiyanlaştırılması Kongregasyonu'nun (Congregation for the Evangelization of Peoples) birlikte hazırladığı ve 1991'de yayınlanan *Dialogue and Proclamation* isimli dokümanda, diyalog, misyon ve kurtuluş arasındaki ilişki net bir şekilde ortaya konmuştur. Bu dokümanda, II. Vatikan Konsülü dokümanlarına atıflarda bulunularak, Katolik Kilisesi'nin diğer dini geleneklere olumlu baktığı, onlarda ilahi vahyin tesirlerinin bulunduğunu kabul ettiği belirtilmektir. Ancak, ilahi vahyin tesirlerini taşıyan bu unsurların İsa Mesih'te tamamlanması gerekmektedir. Bu da, Kilisenin misyonerlik faaliyetlerini sürdürmesini gerektirmektedir.[60]

Dokümanda, Kilisenin İncil'i yayma görevinde dinler arası diyalogun yeri izah edilirken, diyalog ile "insanların kurtuluşu" arasında bağlantı kurulmaktadır. Dokümana göre, Tanrı tüm insanların kurtuluşunu planladığı için Katolik Kilisesi, herkesle diyaloga girmek ve onların ihtidasını sağlamak zorundadır. Çünkü Kilise, kurtuluşun evrensel aracısıdır.[61] Papa II. John Paul de, dinler arası diyalogun Kilisenin insanları dinlerinden döndürme (evangelizasyon) görevinin bir parçası olduğunu belirtmiştir.[62]

"Netice olarak Katolik Kilisesi, dinler arası diyalogu insanları Hıristiyanlaştırma faaliyetlerinde bir metot olarak kullandığını açıkça belirtmekten çekinmemiştir. Bugün diyalog, Katolik misyonerlerin öne çıkardığı ve önem verdiği

---

[59] Vatican Consil II, Apostolicam Actuositatem (AA), 14.'dan naklen, Adam, a.g.m.
[60] "Dialogue and Proclamation: Reflections and Orientations on Interreligious Dialogue and Proclamation of the Gospel of Jesus Christ", Bulletin No. 77 (1991), Ayrıbasım, Vatican Citiy 1991, sf. 216-217.'dan Naklen, Adam, a.g.m.
[61] Dialogue and Proclamation, sf. 224-227'dan Naklen, Adam, a.g.m.
[62] Marcello Zago, "Interreligious Dialogue", Following Christ in Mission, sf. 105.'dan Naklen, Adam, a.g.m.

misyonerlik metotlarından biridir. Katolik misyonerler bu metot sayesinde, faaliyetlerini ilgili ülkelerin ve halkların nazarında meşruluk kazandırmaya çalışmaktadırlar. Geçmişte yaşanan olumsuz olayları unutmayı, bugüne taşımamayı tavsiye eden Katolikler, çeşitli dinlere mensup insanların bir araya gelip ortak problemlere birlikte çözüm aramaları gerektiğini ileri sürerek barışçıl ve iyi niyetli bir tavır sergilemeye çalışmaktadırlar. Diyalog çağrıları vasıtasıyla faaliyetlerine meşruluk kazandırmaya çalışan Katolik misyonerler, Hıristiyanlığı yaymak istedikleri ülkedeki insanların dini inançlarını, siyasi, kültürel ve ekonomik problemlerini tespit ederek ona göre misyonerlik yöntemleri belirlemektedirler."[63]

Böylece incelemelerimizden de anlaşılacağı üzere diyalog meselesinin faydaları üzerinde kafa yoran Zaman Gazetesi yazarlarının diyaloğun tarihsel alt yapısı ve Papa tarafından açıkça belirtilen hedef, gaye ve maksatları üzerinde yeterince durmadıkları ortaya çıkmaktadır. Bu durumun ise halkı diyalog meselesi konusunda kafa karışıklığına ve yanlış algılamaya itmesi gibi bir sonuca neden olacağı aşikârdır.

I. B. MİSYONERLİK

Misyonerlik kelimesi, Latince "mission" kelimesinden türemiştir. İngilizce ve Fransızca'ya "mission" şeklinde geçmiştir. Misyon, sözlük anlamı itibariyle görev, yetki, vekalet, bir kimseye bir işi yapması için verilen özel vazife anlamlarına gelir. En yaygın ve özel anlamına göre misyon, İncil'i Hıristiyan olmayan halklara yaymaktır. Bu bağlamda misyoner(missioner); yetkili, görevli, kendisini bir fikrin yayılmasına adamış kimse demektir.

Genel olarak yayılmacı karakter taşıyan bütün dinler için kullanılan misyonerlik terimi, daha çok Hıristiyanlığa özgü olarak meşhur olmuş ve bugün dini alandaki organize yayılma faaliyetleri ifade etmek için kullanılmıştır.

---

[63] Adam, a.g.m.

Misyonerlik, Hıristiyanlığın kutsal kitabında yer alan bazı cümlelerle temellendirilmektedir. Bunlar Matta, Markos, Yuhanna İndilerinde ve pavlus'un mektuplarında, birbirine benzeyen farklı cümlelerle ifade edilmektedir. Matta İncili'nin 28. Babının son kısmında yer alan "imdi, siz gidip bütün milletleri şakirt edinin, onları Baba ve Oğul ve Kutsal Ruh adıyla vaftiz edin. Size emrettiğim şeyleri tutmalarını onlara öğretin, işte ben, bütün günler, dünyanın sonuna kadar, sizlerle beraberim" ifadesi, misyonerliğin hareket noktası olmaktadır.Bu emirlere uyan ilk Hıristiyanlar, Hıristiyanlığı yaymak için dünyanın her tarafına dağılmışlardır. Onlar misyonerlik faaliyetlerini sürdürmeyi kendileri için dini bir vazife saymışlardır."[64]

Bugün itibariyle misyonerlik sadece, iman ve itikat üzerinde değil, bütün bir dini ve milli kültürü yaymak için uzun vadeli faaliyetlere girmiştir. Böylece bu memlekette misyonerler vasıtasıyla giren kültür artık yalnızca dini değildir. Bilakis dini tarafı bir tarafa bırakarak ilim ve teknik kıymetlerden başlayıp, eğlence vasıtalarına, her türlü zevke, örf ve adete kadar kendi din ve milletlerine has unsurları yaymaya başlamışlardır.[65]

Misyonerlerin amaçları ise şöyledir; "Fransız Katolik Enstitüsü Profesörlerinden J. Danielau, misyonerliğin amaçlarını şöyle sıralamaktadır:

1- Misyonerliğin birinci amacı Hıristiyanlığı yaymak yani Hz. İsa'ya imanı gerçekleştirmektir.

2- O ülkede kiliseler dikmeden veya diktikten sonra, kiliseleri yaşatacak elemanlar bulmak. Bunun için o ülkenin aydınlarının eserlerine Hıristiyanlık unsurlarını sokmak.

3- Gelişmiş olan Batı medeniyetini, Hıristiyanlıkla aynı göstermek.[66]

Misyonerliğin faaliyet alanlarını şu ana başlıklar altında tespit edebiliriz:

---

[64] Mustafa Erdem, "Misyonerlik ve Kırgızistan'da Misyoner Faaliyetleri", **Dini Araştırmalar Dergisi**, C: 1, Sayı: 3, Ocak-Nisan 1999, s.5-6-7

[65] Erol Güngör,**Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri**,İstanbul: Ötüken, 1999, s.12.

[66] Abdurrahman Küçük, **Misyonerlik ve Türkiye", Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri**, Ankara: T.D.V. Yay.1996, s. 42-43

1. Misyonerlik, Dünya çapında yürütülen bir Hıristiyanlık propagandasıdır.

2. Misyonerlere destek veren, devletler, kiliseler, siyasiler, holdingler ve bilim çevreleri vardır.

3. Misyoner örgütler, yerel unsurları kullanmakla beraber, genel bir strateji ve program çerçevesinde hareket etmektedirler.

4. Misyonerlikte, dini, siyasi, ekonomik bakımdan tam bir iç içe girmişlik söz konusudur.

5. Misyonerlerin, Dünya hakimiyetini, Hıristiyanlık Dini'nin egemenliği altında sağlama anlayışları değişmeyen felsefeleridir.

6. Misyonerlik; Katolik, Ortodoks ve Protestan adlı Hıristiyanlığın ana mezhepleri çerçevesinde yürütülmektedir.[67]

Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri

Atatürk, 1935'de Misyonerlerin faaliyetlerini yasaklamış olmasına rağmen Cumhuriyet döneminde de Türkiye ve Türkler üzerine yönelik Misyoner faaliyetleri, genel anlamda kesintiye uğramamıştır. Ancak, daha sonra tek parti zamanında bütün dinlere yönelik, "Propagandanın yasak" olmasına bağlı olarak asgari düzeye inen misyonerlik faaliyetleri, 1945'de "demokrasiye geçiş" ile birlikte "hürriyet havası"ndan istifade ile artış göstermiştir. II. Dünya Savaşı sonrası "Avrupa Birliği"nin kurulması, Türkiye'nin 1961'de Ankara Antlaşması'nı imzalaması sonucu, halkımızda meydana gelen "Avrupa'ya hoşgörü zemini," ne bağlı olarak bu zeminden hareketle misyonerler faaliyetlerini artırmışlardır.

1980'li yıllarda Türkiye'yi Avrupa Birliği'ne dahil etme girişimleri, Sovyetler Birliği'nin 1990'larda dağılması, "insan hak ve hürriyetleri", demokratikleşme,

---

[67] Remzi KILIÇ, "Misyonerlik ve Türkiye ye yönelik Misyoner Faaliyetleri", **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi,** Sayı: 19, 2006, s.329.

“küreselleşme ve globalleşme” anlayışları derken, ülkemizde çok amaçlı ve etkin bir misyonerlik süreci ivme kazanmış durumdadır.[68]

Türkiyede misyonerliğin yayılmasının en büyük nedenini, müslüman kimliğinin olumsuz imajından kaynaklandığını ifade eden Aslan Gündüz, bu görüşlerini şöyle ifade etmiştir;

“İslam, dünyada Taliban’la, Filistin’le, Hizbullah’la bir tutulmaktadır. Bu resmin içinde iyi ve güzel adına hiçbir şey yoktur. Bu gidişatın ve kendi iç dinamiklerimizin etkisiyle din, geri plana atılmıştır. Dindarlık ve ilericilik birbirleriyle bağdaşmaz iki şey olarak zihinlere işlenmektedir. Din, gericilerin işi olarak gösterilmiştir. Siz, hiçbir Türk filminde aydın, yardım eden, güzel görünen, güzel giyinmiş ve yol gösteren bir imama veya müftüye rastladınız mı? Ama her gün seyrettiğiniz Amerikan filmlerinde birçok akıllı, bilgili, sevecen, iyi giyimli ve doğruyu gösteren papaz görürsünüz. Türkiye’de yeni nesillerin peşinde gideceği ve gurur duyacağı bir İslami inanç görüntüsü yoktur. İnanç alanında bir boşluk yaratılmaktadır. Bu boşluk başkaları tarafından doldurulacaktır. Günümüzde globalizm inanç alanını da.”[69] Aslan Gündüz’ün bu görüşlerine katılmakla beraber, misyonerliğin tek yayılma nedenini buna bağlamak doğru değildir. Zira işin propaganda ve siyasi baskı ve etkinlik yönüde mevcuttur. Sonuçta medyada İslamiyet ve din adamları hakkındaki olumsuz imajın oluşturulması, din ve din adamlarındaki kusurdan değil, onları yanlış algılayan bir takım insanlardan kaynaklanmaktadır.

Konu Türkiye’de tartışılırken, Avrupa’nın din konusunda Avrupa’daki müslüman Türklerin ibadetlerini rahat bir şekilde yapmaları için cami ve ibadethane açmasında ciddi serbestlikler tanıdığı iddia edilmiş ve bizim de Hıristiyanlara ‘Kilise Ev’ açmalarına izin vermemiz gerektiği gündeme getirilmiştir. Konuyla ilgili olarak gazetedeki yorumunda Sami Somuncuoğlu, ‘kilise ev’lerle cami ve mescitler arasında farklar olduğunu, kilise evlerin ibadet amaçlı yapılmadığını fakat Avrupa’da ki cami ve mescitlerin sadece ibadet amaçlı yapıldığına dikkat çekilmiştir;

---

[68] Kılıç, s. 330.

[69] Aslan Gündüz, “Din Özgürlüğü, Pontusçuluk ya da Rum’un Bitmeyen İrredentizmi”, **Zaman**, 22 Ocak 2002, s.8.

"AB'yle birlikte ABD'nin de raporlara yansıttığı bir diğer rahatsızlık ise misyonerlik faaliyetlerinin güvenlik kuvvetlerince takibidir. Gerçekten ülkemizde misyonerlik faaliyetleri dikkat çekici boyutlara ulaştığı halde 6. uyum paketiyle kilise, sinagog ve havraların açılmasına izin verilerek, öncelikle kilise evler yasal statüye kavuşturulmuş, böylece misyonerliğe dolaylı destek sağlanmıştır. Bu düzenlemelerin, ibadet ihtiyacını karşılamaya yönelik olduğunu söylemek mümkün değildir; çünkü açılan/açılması düşünülen ibadethanelerin tamamı Hıristiyanların bulunmadığı yerlerdedir. Nitekim Fener Rum Patriği Bartholomeos, 2000 yılında, "Türkiye'nin AB'ye üyeliği, Anadolu'da önceden var olmuş Hıristiyan toplumların yaşadığı bölgelerde yeniden Hıristiyanların yaşamasına izin vermelidir. Eğer AB üyeliği bunu müsait kılarsa ve Hıristiyanlar yaşadıkları bölgelere tekrar yerleşirse, o zaman Patrikhane de o bölgelerde bulunan kiliselerin yeniden ayine açılmalarını düşünebilir." Demiştir. Burada en önemli husus, ibadet ihtiyacı ile misyonerliğin birbirinden ayrılmasıdır. Ayrıca misyonerliği kolaylaştırıcı düzenlemeleri Avrupa'da cami- mescit açılabilmesiyle kıyaslama yanlışlığına düşülmektedir. Camilerin açılmasında tek gaye, Müslümanların ibadet etmeleridir ve camiler hiçbir zaman Hıristiyanların Müslümanlaştırıiması için misyonerlik faaliyeti yürütülen yerler olmamıştır. Camilerin sadece ibadethane, kiliselerin ise siyasi gücü ve hedefi olan, ruhban smıfınca yönetilen bir tür devlet teşkilatı olduğu da unutulmamalıdır.

Özetle, vakıflar konusunda köklü bir geçmişi, özellikle de azınlık vakıfları konusunda acı tarihi tecrübeleri olan Türkiye'den, "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" anlayışı beklenmektedir; ancak Türkiye'nin bu konuda da "hep bir adım Önde" olmasının gerekmediği ortadadır."[70] Somuncuoğlu'nun bu görüşlerine katılmamak mümkün değil. Günümüzde Avrupa ve A.B.D'deki cami ve ibadethaneler çok sıkı kontrol altındadır. Bu ibadethanelerin İbadetin dışında başka bir amaçla kullanılması kesinlikle mümkün değildir. Buna mukabil türkiyede'de resmi olarak ve devlet güvencesinde Kiliseler mevcuttur. Hıristiyan vatandaşlarımız buralarda istedikleri gibi ibadetlerini yapabilmektedirler. Yani bu konuda AB'nin istekleri yersiz ve kasıtlıdır. Bazı AB parlementerleri yaptıkları demeçlerde bunu ortaya koymaktadırlar. Nitekim onların istediği şey 'kilise ev'lerin açılmasıdır.

---

[70] Sadi Somuncuoğlu, "Avrupa Birliği: Türkiye'ye Verir Talkını...", **Zaman**, 8 Aralık 2004, s.3.

Yani gayr-i resmi hareket eden, hesap sorulmayan ve istediği gibi hareket serbestliğine sahip olan misyoner yuvaları açılmasını istemektedirler.

Günümüzde misyoner faaliyetlerinin önünün kesilmesi açısından, din eğitiminin önemine dikkat çeken Mehmet Niyazi, laik devletin, müslümanların dinlerini öğrenmeleri içinde fırsatlar tanıması gerektiğini ifade etmiştir;

"Devletimizin laik olması, inançlara karşı tarafsızlığını gerektirir. Fakat laik bir devlet, milletinin bekasını düşünmez diye bir kaide yoktur. Devletimiz Hıristiyan ve Musevi gençlerin dini eğitimlerini cemaatlerine bırakarak doğru olanı yapmıştır. Fakat ezici çoğunluk olan Müslümanların modern bir anlayışla din eğitimlerini de düşünmelidir. Bu hem misyonerlerin, hem de hurafelerin önünü kesecek biricik yoldur."[71]

Ali Ünal'da aynı konuya dikkat çekmiş ve Türkiye'de misyonerliğe karşı çıkanların, islam içinde gayret göstermeleri gerektiğini ifade etmiştir;

"Hıristiyanlaştırmaya karşı çıkmakta samimi olmak, ona zemin hazırlamamayı, dolayısıyla İslam'ı güçlendirmeyi, eğitim sistemini buna göre düzenlemeyi, medya konusunda aynı tavrı takınmayı gerektirir. Oysa, bu konularda tam tersi bir tutum söz konusudur."[72]

Ahmet Kurucan'da, Misyonerlik tehdidinden bahseden bazı insanların aslında İslam dini ile de alakası olmadığını söylemiştir;

"Söz konusu eleştirileri yapanların dinle olan irtibatları. Hiç kimsenin dini açıdan şahsi yaşayışına, tercihlerine karışacak değiliz. Öyle bir yetkimiz olduğunu iddia ediyor değiliz. Ama en azından bu eleştirileri gündeme getirenlerin asgari ölçüde dinle bağlantıları olması gerekmez mi? Bırakın gecesini gündüzünden aydın kılacak teheccüdü, Hz. Peygamber'in cephede, düşman önünde dahi terk etmediği mesela bir beş vakit namaz bu şahısların hayatında olmalı değil mi? Sözde din adına veya İslami kaygılarla yaptıkları eleştirilerde bir samimiyet göstergesi değil midir bu? "Bari dinime

---

[71] Mehmed Niyazi, "Bizi Yutacak İki Tehlike", **Zaman**, 5 Mayıs 2002, s.4.
[72] Ali Ünal, "Diyalog ve Misyonerlik Faaliyetleri", **Zaman**, 18 Haziran 2004, s.4.

dahl eden müselman olsaydı!" denir ya, aynen öyle de bu eleştirileri gündeme getirenlerin, her fırsatta ağızlarını doldura doldura konuşanların, bir çeşit radikalizmin savunuculuğunu yapanların, Müslümanlığı asgari düzeyde yaşasaydı diyesi geliyor insanın."[73] Kurucan'ın bu görüşlerine katılmak mümkün değil. Zira misyonerliğe karşı çıkmak için müslüman olmak gerekmemektedir. Çünkü bu tehdit, dinden ziyade milli ve manevi varlığımızı tehdit eden bir olaydır. Bundan dolayı milli değerlere sahip kişilerin de misyonerliğe karşı çıkması doğaldır. Misyonerliğin ülkemizdeki en büyük hedeflerinden bir tanesi de, milli birlik ve beraberliğimizi bozmaktır.

Sonuç

Türkiye ve Türkler üzerine yönelik Misyoner faaliyetleri, Cumhuriyet döneminde de genel anlamda kesintiye uğramamıştır. Atatürk, 1935'de Misyonerlerin faaliyetlerini yasaklamıştı. Ancak, daha sonra tek parti zamanında bütün dinlere yönelik, "Propagandanın yasak" olmasına bağlı olarak asgari düzeye inen misyonerlik faaliyetleri, 1945'de "demokrasiye geçiş" ile birlikte "hürriyet havası"ndan istifade ile artış göstermiştir. II. Dünya Savaşı sonrası "Avrupa Birliği"nin kurulması, Türkiye'nin 1961'de Ankara Antlaşması'nı imzalaması sonucu, halkımızda meydana gelen "Avrupa'ya hoşgörü zemini," ne bağlı olarak bu zeminden hareketle misyonerler faaliyetlerini artırmışlardır.

1980'li yıllarda Türkiye'yi Avrupa Birliği'ne dahil etme girişimleri, Sovyetler Birliği'nin 1990'larda dağılması, "insan hak ve hürriyetleri", demokratikleşme, "küreselleşme ve globalleşme" anlayışları derken, ülkemizde çok amaçlı ve etkin bir misyonerlik süreci ivme kazanmış durumdadır.[74]

Modern dünyada misyonerliğin geleneksel tarzda yürütülmesinin zorluğunu fark eden Katolik Kilisesi, "dinler arası diyalog" kavramını gündeme getirmiştir. Karl Rahner'in anlayışını benimseyen Kilise, dinler arası diyalog anlayışını da bu zemin üzerine oturtmuştur. II. Vatikan Konsülü'nde diğer dinlerin manevi değerlerini kısmen tanıyan Katolik Kilisesi, bu dinlerin mensuplarıyla, onların gizli birer Hıristiyan

---

[73] Ahmet Kurucan, "Diyalog Faaliyetleri Misyoner Tuzağı mı?", **Zaman**, 22 Şubat 2004, s.3.
[74] Kılıç, s. 329.

oldukları anlayışından hareket ederek, "birbirini tanımak" ve "inancı paylaşmak" için diyaloga girilmesini benimsemiştir. Papa VI. Paul, 6 Ağustos 1964'te ilan ettiği Ecclesiam Suam isimli bildirisinde diyalogdan bahsetmiş ve böylece diyalog kavramı Konsül dokümanlarına girmiştir.[75]

"Dinler arası diyalog" Avrupa Birliği'nin belirlenmiş bir politikasıdır. Vatikan Papalığı, Avrupa Birliği ile birlikte hareket etmektedir. Papa II. Jean Paul, 24 Aralık 1999'da yayınladığı yılbaşı mesajında; "birinci bin yılda Avrupa Hıristiyanlaştırıldı. İkinci bin yılda Amerika ve Afrika Hıristiyanlaştırıldı. Üçüncü bin yılda ise Asya'yı Hıristiyanlaştıralım" diyerek, Asya'yı Hıristiyanlaştırma politikalarının hedefine koymuştur.

Ayrıca Vatikan tarafından, "Asya'nın Hıristiyanlaştırılmasında Türkiye merkez kabul edildi", görüşlerine yer verilmesi, ülkemizin Asya'nın Hıristiyanlık için geçiş yolu üzerinde olması, günümüz misyonerlik faaliyetleri açısından ülkemizin ne derece büyük tehlikeler ile karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır.[76]

Vatikan Katolik Kilisesi'nin misyonerlikte ortaya koyduğu yeni metodu; "dinler arası diyalog" çerçevesinde, Hıristiyanlık mezhepleri arasında diyalog ve işbirliği olmuştur. "Düşman Kardeşler" olarak bilinen Katolik ve Ortodokslar arasındaki yakınlaşma dikkati çekmektedir. Katolik Papa ve Fener Ortodoks Patriği İstanbul'da ilk defa bir araya gelmişlerdir. Fener Patriği bir atakla kendisini "Ekümen", yani bütün dünya Ortodoksları'nın başı ilan etmiş, daha da ileri giderek, Fener'de Vatikan benzeri devletçik statüsü istemiştir.[77]

Günümüze geldiğimizde, Dünya'da 1992 yılı verilerine göre; misyonerlere ait 120.880 kurum, misyonerleri eğiten, yetiştiren 99.200 enstitü, misyonerlik faaliyetlerinde çalışan mesleki misyoner 4.208.250 kişidir. Bu misyoner kurumlarında 82.000.000 bilgisayar, misyoner kurumlarında bir yıl içerisinde çıkarılan 88.160 adet kitap, misyonerlik hizmetlerinde faaliyet gösteren 2.340 radyo ve televizyon istasyonu

---

[75] Baki Adam: "Dinlerarası Diyalog: Modern Dünyada Misyonerliğin Yeni Yüzü",Dinlerarası Diyalog Masalı, http://fortuna.divinity.ankara.edu.tr/~adam/diyalog.html#_ftnref7 (15.10.2006)
[76] Süleyman Kocabaş, **Ermeni Meselesi Nedir? Ne değildir?**, 5. Baskı, İstanbul: Vatan, 1983, s. 183.
[77] Kocabaş, s.189-190.

vardır. Misyonerler, her yıl bedava 53.000.000 İncil dağıtmaktadır. Kilise okullarında okuyan 9.000.000 öğrenci, bu kiliselere ait 10.600 hastane, yine kiliselere ait 680 huzurevi ve 10.050 tane eczaneleri vardır. Hıristiyanlaştırma hizmet projelerinin bütçesi 163 milyar dolardan fazladır.[78]

I. C. AZINLIKLAR MESELESİ

Giriş

Günümüzdeki anlamıyla azınlık, ulusun çoğunluğundan farklı nitelikler taşıyan (nesnel unsur) ve bu nitelikleri kimliğinin vazgeçilmez parçası sayan (öznel unsur) ve başat olmayan küçük gruplara verilen addır. Türkiye'nin 1923 Lozan Antlaşmasından kaynaklanan resmi azınlık tanımı ise, bu antlaşmanın uluslararası güvence altına aldığı tek azınlık türüne ilişkindir: gayrimüslim Türk yurttaşları. Hatta Türkiye, imzaladığı uluslararası insan ve azınlık hakları sözleşmelerine "ihtirazi kayıt" biçiminde eklediği ama uluslararası pratikte bir sonuç doğurmayan bir "Yorum Beyanı"yla bu resmi tanımı daha da daraltmaktadır: **"**Türkiye Cumhuriyeti, bu Sözleşmenin 30.uncu maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ve Eklerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar."[79]

Türkiye'de azınlıklar meselesi genelde, Patrikhanenin statüsünden kaynaklanan problemler çerçevesinde değerlendirildiği için konunun bu açıdan incelenmesi uygun olacaktır. Azınlıklar Meselesi ile ilgili tartışmaların temelini teşkil eden Lozan Antlaşması Patrikhanenin statüsü konusunda en net belge niteliğindedir. Bundan başka Patrikhane ile ilgili tartışmalar esnasında gündeme gelen Ekümeniklik ve Heybeliada Ruhban Okulunun açılması meselesi gibi konular da önemlerine binaen bu bölümde inceleme konusu yapılmıştır.

---

[78] Muhammed Umara, **Müslümanların Hıristiyanlaştırılması**, İstanbul:Denge Yayınları, 1995, s. 35.
[79] Baskın Oran: "Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye", Anayasa Yargısı dergisi, C:20, (2003),http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg20/b_oran.pdf (10.11.2006), s.61

Lozan Antlaşması ve Sonrasında Azınlıklar Konusu

Yukarıda da ifade edildiği üzere Lozan Antlaşması Türkiye'de Azınlıkların hukuki durumunu düzenleyen uluslararası ilk ve temel bir belge olma özelliğini taşımaktadır. Lozan Antlaşması'nın "azınlıklar" ile ilgili maddeleri, oturum tutanakları ile birlikte incelendiğinde, Patrikhanenin statüsünün gayrimüslim azınlıklara ait herhangi bir kilise veya sinagogdan daha fazla yetki veya hakka sahip olmadığı anlaşılmaktadır.[80]

Türk Hükümeti Lozan Konferansında, hiçbir azınlık için özel bir yurt ve statü uygulamayacağını ve böyle bir durumun ancak Türkiye'nin parçalanması için kullanılacağını ifade etmişti. Ancak, Türk Hükümeti azınlıklar konusunda aşağıda belirtilen maddeleri kabul ettiğini beyan etmişti:[81]

Türk Temsilci Heyeti Müslüman olmayan azınlıkların, Müslümanlara tanınmış yurttaşlık haklarıyla siyasal haklardan yaralanmalarını, Türkiye'de oturan herkesin kanun önünde, din ayrımı gözetilmeksizin, eşit olmasını, bütün Türk yurttaşları için, özel ya da ticaret ilişkilerinde olduğu gibi, din, basın konularında ve açık toplantılarda istedikleri dilleri serbestçe kullanmalarını garanti etmeği kabul etmektedir. Türkçeden başka bir dil kullanan Türk uyrukları mahkemeler önünde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından, uygun düşen kolaylıklardan yararlanacaktır. Hayır işleri ve din kurumlarıyla sosyal kurumlar, okullar ve öteki eğitim ve öğretim kurumları bakımından, Müslüman olmayan azınlıklar, bütün Türk yurttaşlarıyla aynı haklara sahip olacaklar….

Ancak daha sonra, 1926 yılında yeni medeni kanun kabul edilince evlilik ve miras işleriyle ilgili Lozan'da tespit edilmiş olan bazı azınlık hakları yeni kabul edilen hukukla değiştirildi.[82]

Dolayısıyla, Türkiye açısından Patrikhane, Ortodoks azınlığın dini ihtiyaçlarını karşılayan, tamamıyla Türkiye Cumhuriyeti yasalarına tabi dini bir müessesedir. Tüzel

---

[80] Mustafa Sıtkı Bilgin, *Lozan Konferansı'nda Ermeni Meselesi: İtilaf Devletlerinin Diplomatik Manevraları ve Türkiye'nin Karşı Siyaseti*, **Belleten**, Sayı.254, C. LXIX, s. 280-282.
[81] Bilgin, A.g.m., s. 281.
[82] Bilgin, A.g.m., s. 283.

bir kişiliği olmaması nedeniyle, Türk Medeni Kanunu'nun, ancak gerçek ve tüzel kişilere tanıdığı okul, vakıf, dernek gibi kuruluşları kurmak, yönetmek ve denetlemek gibi bir hakkı bulunmamaktadır. Lozan'da Patrikhane, tek başına bir kurum olarak yer almamakla birlikte, varılan sözlü anlaşma gereği, Fener Patrikhanesi azınlığın kilisesi olarak tanımlanmış, 1453'ten 1923'e kadar sahip olduğu idari, siyasi ve yargısal hak ve imtiyazlarına son verilmiştir.[83]

Milletler Cemiyeti döneminden bu yana azınlık kavramının ölçütü üçlüdür: etnik, dilsel, dinsel azınlıklar. Bununla birlikte, Türkiye 1923 Lozan'da bunların üçünü de kabul etmemiş ve yalnızca gayrimüslim yurttaşların azınlık olduğunu ve dolayısıyla uluslararası azınlık korumasından yararlanabileceğini kabul ettirmiştir.

Bununla birlikte, aradan yaklaşık seksen yıl geçmiş olduğu ve bu arada dünyadaki azınlık kavramı, tanımı ve hakları büyük gelişme gösterdiği için Türkiye ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktadır. Üstelik 1990'dan sonra azınlık hakları hem mekan hem de nitelik olarak daha da genişlemiş ve güçlenmiştir.

Bu sıkıntılar yalnızca Lozan'ın sınırlı tanımından kaynaklanmamaktadır. Türkiye, imzaladığı uluslararası sözleşmelere getirdiği bir tür rezervle (çekince, ihtirazi kayıt) daha da dar bir kalıp ileri sürmektedir. Bu "Yorum Beyanı"na göre, Türkiye, Lozan'ın yanı sıra 1982 Anayasasının kısıtlamalarını da uluslararası ortamda ileri sürmekte, katıldığı sözleşmelerde getirilen hakların Lozan'da kabul edilenler dışındakilere de getirilmesi ve 1982 Anayasası tarafından yasaklanan haklardan olması halinde uygulanmayacağını bildirmektedir.[84]

Azınlıklar konusu 1990'lı yılların sonunda Avrupa Birliği (AB) üyeliğinin ön şartlarını belirleyen Kopenhag Kriterleri'nin uygulanması çerçevesinde Türkiye'de yoğun tartışmalara sahne olmaya başlamıştır. Kriterler arasında açıkça anılmasa da, ülkede yapılan tartışmalardan ve ilerleme raporlarından, AB sürecinde "Azınlık Hakları" kavramının Türkiye'de kabul gören anlayıştan daha geniş bir çerçevede algılanması gerektiği dayatmasının yapıldığı anlaşılmaktadır. Bir yandan azınlık olarak

---

[83] Gözde Kılıç Yaşın, "Patrikane'nin Ekümeniklik İddiası", **Milli Gazete**, 3.Ekim.2006, s.6.
[84] Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu: Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu Ankara,2004, http://www.sabah.com.tr/ozel/azinlik194/dosya_194.html(5.10.2006)

tanınan gruplarda bir yandan da azınlıklara tanınan haklarda genişlemenin yapılmasından bahsedilmeye başlanmıştır. Türkiye'deki anlayış değişiminin biraz da içeriden gelen baskılarla şekillendiği görülmekteyse de, bir kurum olarak AB'den gelen yönlendirmenin ve zorlamanın etkisi tartışılmaz boyuttadır. AB'ye üye olma yolunda ve AB üyeliğini sağlamak adına yapılan uyum çalışmalarından birisi olan azınlıklar ve azınlık hakları kavramlarının yeniden ele alınışı ve yeni düzenlemelere gidilmesi, Türkiye Cumhuriyeti gibi bu konuda değişmez kurallarla kendisini bağlı sayan ülkeler açısından oldukça sancılı bir geçiş dönemi gerektirecektir.

AB, Türkiye'ye net bir tanımı olmayan azınlıklar konusunda baskı yaparken hala kendilerinin de ittifak ettikleri bir azınlık tanımı olmadığını ifade etmişlerdir. Nitekim Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıklar Komisyonu Başkanı Antti Korkeakivi, "Avrupa'nın ortak bir azınlık tanımı ve standardı yok. Avrupa'nın ortak bir pozisyonu olmadığı için hiçbir ülkeye azınlık tanımı dayatma hakkı da olamaz." dedi. Kretschmer, Ankara'nın da tepkisini çeken açıklamasında, "Lozan Antlaşması'nda yapılan azınlık tanımının genişletilmesi gerektiğini" savunmuştu. Ulusal azınlıklarla ilgili Avrupa'nın tek referans antlaşması olan Avrupa Milli Azınlıkları Koruma Çerçeve Sözleşmesi'nde üzerinde uzlaşılmış bir azınlık tanımı olmadığını kaydeden Korkeakivi, "Avrupa Konseyi, hangi grubun azınlık olarak tanınıp tanınmayacağına ilişkin kararı, pratikte üye ülkelerin hükümetlerine bırakmaktadır" ifadesini kullanmıştı.[85]

AB'nin bu çifte standartlı yaklaşım Zaman yazarlarınca da tenkit edilmiştir. Bu yazarlardan Ali Bulaç, İslam'da azınlık diye bir kavramın olmadığını ve bu kavramın menşei itibariyle Batı'ya ait olduğunu ifade etmiştir. Bulaç, "İslam fıkhında başka dinden olanlarla bir arada yaşama ve karşılıklı ilişkilerin düzenlenmesi konularında akıllara durgunluk verici kapsamda zengin bir literatür" ün olduğunu belirttikten sonra Hıristiyanlığın bu tecrübeden mahrum olduğunu vurgulamıştır. Bulaç'a göre "sözgelimi Protestanlık ortaya çıktığında bile kıta nüfusunun 1/3'ünün hayatına mal olan mezhep savaşları çıkmıştı. Modern Batı hukukunun bu konuyla ilgili geliştirebildiği tek statü azınlıktır ve Kopenhag Kriterleri bile azınlık statüsünü öngörmektedir. Çoğu kişinin sandığının aksine İslam fıkhına göre gayr-ı müslimler

[85] Emre Demir: Avrupa Konsey'inden Kretschmer'e: Ülkeler Azınlık Tanımını Kendi Belirler, http://www.zaman.com.tr/?bl=haberler&trh= 26.11.2005 &hn=232686 (9.11.2006)

azınlık değildir, zımmidir. Azınlık (ekalliyet) modern Batı ile tanıştıktan sonra literatürümüze girmiştir."[86]

Bulaç'ın bu fikrine katılmamak mümkün değildir. Tarihten günümüze gelinceye kadar Osmanlı hiçbir zaman azınlıklar ile ciddi bir problem yaşamamıştır. 19. Yüzyıl ile başlayan milliyetçilik akımlarının neticesinde Osmanlıdan ayrılarak bağımsızlığına kavuşan devletler, Türkiye topraklarında kalan vatandaşlarının haklarını savunmak amacıyla hukuksal bir süreç başlatmışlardır. Bu süreçte azınlıkların değişik talepleri olmuştur. Fakat bazı taleplerinin azınlıklardan çok onların hamisi konumundaki devletlere ait olduğu ortaya çıkmaktadır.İşte bu noktada, yani içimizdeki azınlıkların bize karşı bir koz gibi kullanılması, azınlıklara karşı ve onların taleplerine karşı kuşku ile bakılmasına sebep olmuştur.[87]

Bir diğer Zaman yazarı Aslan Gündüze göre ise, azınlıkların problem olmasının nedeni, anavatanlarına karşı duydukları sevgi ve bağımlılıktır. Bundan dolayı içinde azınlık barındıran devletler sürekli olarak azınlıklara şüphe ile yaklaşmışlar ve onlara güvenememişlerdir. Gündüz'e göre, "kimi azınlıkların tarihsel boyut içinde yaşadıkları ülkeden çok yanı başında bulunan bir anavatana sadakatle hizmet etmiş olmaları, çoğunluğun onlara korku ve kuşku ile bakmasına yol açmıştır. Gündüz, azınlıkların çoğunun yanı başında birer anavatanlarının olması hasebiyle bunların sadakat ve bağlılıklarının bölündüğünü ifade etmektedir. Yine yazara göre dini azınlığın olduğu ülkelerde bu azınlıkları koruma bahanesiyle dışarıdan kullanacak devletlerin bulunacağını belirtmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nu bu duruma canlı bir tarihsel örnek olarak gösteren Gündüz yazısını haklı olarak şu cümlelerle bitirmiştir: "o günün azınlıkları, Avrupa'daki koruyucuları ile beraber Osmanlı'nın içinde çoğunluğa hükmeder hale gelmişti. Bu sebeple Türklerde tarihten gelen bir acı azınlık travması vardır. Bu travmayı canlandıracak her teşebbüs milletten kendiliğinden ciddi tepkiler almaya mahkûmdur."[88]

---

[86] Ali Bulaç, "Avrupa Birliğinin ve Hıristiyanlığın Zor Sınavı", **Zaman**, 14 Mayıs 2003, s.8.

[87] Osmanlı'da azınlıkların durumu hakkında geniş bilgi için bkz., Mustafa Sıtkı Bilgin, "*Türk ve İngiliz Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşı Sırasında Ermenilere Karşı Takip Ettiği Siyaset*" **Ermeni Araştırmaları**, sayı 10, yıl, 2003

[88] Aslan Gündüz, "Din Özgürlüğü, Pontusçuluk Ya da Rum'un Bitmeyen İrredentizmi", **Zaman**, 22 Ocak 2002, s.8.

Zaman Gazetesinde Azınlık sorununun çözümü için 'mütekabiliyet' esasına göre hareket etme prensibi tartışılmıştır. Buna göre Yunanistan'da Türk azınlığa verilen haklar ölçüsünde Türkiye'deki Rum azınlığa da aynı hakların verilip verilmemesi gündeme gelmiştir. Gazete yazarlarından Aslan Gündüz, azınlık meselesine Yunanistan'ın 'Din Özgürlüğü' adı altında yaklaşmasının sakıncalı olduğunu, iki tarafında Lozan Antlaşması ile azınlıkların haklarını belirlediklerini ve buna göre hareket edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Yazar tartışmasında Yunan tarafının azınlık meselesini başından istismar etmek istediğini şu ifadeleriyle belirtmek istemiştir: "Kurtuluş Savaşı'na yol açan Yunan işgalinde görüldüğü gibi, Rum azınlık iyi bir sınav verememiştir. Bu da sonunda karşılıklı olarak azınlıkların mübadelesine yol açmış ve birçok insan doğup büyüdüğü yurdundan ayrılmak zorunda kalmıştır. Günümüzde Türkiye'de bir Rum azınlık vardır; statüsü Lozan Antlaşması ile düzenlenmiştir. Buna karşılık Yunanistan'da da Türk azınlık vardır; onun da statüsü Lozan Antlaşması ile düzenlenmiştir. Uygulamada Yunanistan, Türk azınlığa mensup kimselere Türk denilmesini cezalandırılabilir bir suç yapmıştır. Türk'e Türk diyen rahmetli Sadık Ahmet ölümünden evvel mahkemelerde süründürülmüştür. Aynı Rumlar şimdi, Karadeniz'de Pontuslu yaratma peşindedirler ve bunu da 'din özgürlüğü' adı altında yapmaya çalışıyorlar."[89]

Yine Zaman Gazetesine yakınlığı ile biline Fethullah Gülen de meselenin 'mütekabiliyet' esasına göre çözülmesinin gerektiğini ifade etmiştir. Gülen bu meseleye aşağıdaki görüşlerle çözüm aramaktadır: "bugün Türkiye'de 3000 Rum vardır Patrikhane meselesi Lozan'da belli bir statüye kavuşturulmuştur. Bu statü çerçevesinde, Patrikhane ve İstanbul'da yaşayan Rumlarla, Yunan sınırlan içinde Batı Trakya'da yaşayan Türkler ve dini reisleri arasında bir mütekabiliyet söz konusudur. Mesele bu mütekabiliyet çerçevesinde ve her iki devletin hükümranlık hakları dâhilinde ele alınabilir. Adalet, hakkaniyet ve iyi niyete dayalı iki ülke münasebetlerinin gerektirdiği de kanaatimce bu olmalıdır."[90]

---

[89] Gündüz, s.8.
[90] M.Fethullah Gülen, **Fasıldan Fasıla**, İzmir: Nil Yay.,1996, s. 12.

Bekir Berat Özipek ise pek nahif ve realite dışı bir düşünce ile bu meselenin ‘mütekabiliyet’ esasına göre halledilemeyeceğini ifade etmektedir: “Azınlıkların hak talepleriyle ilgili konular ne zaman gündeme gelse, resmi düzeyde dile getirilen ‘mütekabiliyet şartı’ dır. Buna göre, örneğin Rum vatandaşlarımıza bazı sivil ve siyasi hakların tanınması, aynı hakların Yunanistan'da yaşayan Türklere de tanınmasına bağlıdır. Böyle bir yaklaşımın hatası, pratik bakımdan Rumların dışındaki gayrimüslim vatandaşlarımızın (örneğin Süryanilerin ve Yezidilerin) sorunlarını çözmeye yetmemesi bir yana, her şeyden önce ahlaki bakımdan kabul edilemez bir siyasi tercihi ifade etmesindendir. Devletin kendi vatandaşlarının haklarını başka bir devletin kendi vatandaşlarına tanıdığı haklara bağlaması, konumuz açısından onları Yunanistan'daki Türklerin haklarının ihlalini engellemek için bir pazarlık unsuru olarak kullanması, vatandaşlar arasında köken ve soy bakımından bir ayrımcılık yapması anlamına gelmektedir ki, böyle bir uygulama insan haklarına saygılı demokratik bir devletin uygulaması olamaz.

Dahası, artık anlaşılması gereken bir diğer gerçek de şudur: Türkiye’de yaşayan Rumlar, Yunanistan devletinin buradaki uzantıları değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşlarıdır; geçmişten günümüze buradaki toplumun bir parçasıdırlar ve Yunanistan’ın ne yaptığından bağımsız olarak hakları iade edilmelidir. Onların sivil ve siyasi haklan, Lozan Anlaşması veya Tevhid-i Tedrisat Kanunu gibi artık haklara dar gelen çerçevelerin ötesinde ele alınmalı ve bu haklar değil, gerekirse bu çerçeveler sorgulanmalıdır.”[91]

Patrikhane Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Konuyla İlgili Yapılan Tartışmalar

İstanbul’daki ilk kilise M. S. 37 yılında Aziz Andreas tarafından kurulmuştur. Büyük Konstantin dönemine değin Bizantium kilisesi, Ereğli metropolitliğine bağlı bir piskoposluk olarak kalmıştır. M. S. 330 yılında kentin adının “Yeni Roma” olarak değişmesi üzerine söz konusu dini organizasyonun konumu da değişmiş ve bağımsız bir başpiskoposluk olmuştur. Hıristiyan Konsilleri kararlarıyla önce Patrikhane daha sonra

[91] Bekir Berat Özipek, “Azınlık Hakları, Ruhban Okulu ve Birlikte Yaşama Formülü”, **Zaman**, 26 Ağustos 2004, s. 9

da “ekümenik” olarak adlandırılan bu kurumun en önemli karar organı olan Sen Sinod (Kutsal Meclis) ise, ilk kez 4. yüzyılda ortaya çıkmış ve 5. yüzyıldan itibaren de tüm kararların alınmasındaki tek yetkili merci haline gelmiştir.[92]

Sonraki yüzyıllarda özellikle Doğu dünyası üzerindeki etkisi artan ve yetki alanı genişleyen Patrikhane, 9. yüzyıldan itibaren Papalık ile çatışmaya başlamıştır. Çatışmanın konusu, başlangıçta Hıristiyanlığın yeni yayıldığı bölgelerdeki denetimin kime ait olacağı noktasındadır. 1054 yılındaki Norman akınları sırasında Papalık ile ittifak kurmak için yapılan görüşmelerde anlaşmazlığın dönüşmesi üzerine iki kilise karşılıklı olarak birbirlerini aforoz etmişlerdir. IV. Haçlı seferi esnasında ise iki kilise birbirinden tamamen kopmuştur. İki kilise arasındaki ayrılık sadece yetki tartışmasından kaynaklanmamıştır. Bu farklılık öğreti alanında da kendisini göstermiştir.[93]

Osmanlı Devleti’nin Batı’ya doğru genişlemeye başladığı dönemde Batı ve Doğu kiliseleri arasında birleşme için görüşmeler yapılmışsa da, bunlardan bir sonuç alınamamıştır. İstanbul’un 29 Mayıs 1453 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmesi üzerine Patrikhanenin denetimi de Osmanlılara geçmiştir. Fatih’in emri ile Batı ve Doğu kiliselerinin birleşmesinin ateşli bir muhalifi olan Georgios Kurteris, II. Gennadios adıyla Patrik seçilir. Aynı dönemde Patrik’e *milletbaşı* unvanı verilerek Osmanlı tebaası tüm Ortodoksların dini lideri olduğu da kabul edilir. Bu bağlamda Ortodoks Patriği diğer dinsel cemaat başlarına göre en geniş yetkiye sahip lider olur. Bu konumu itibarıyla Patrik dinsel liderliğin yanısıra cemaati ile ilgili olarak dünyasal işlerin de lideri olmuştur. İstanbul’un Fener semtindeki yerine 17. yüzyılın başlarında taşınan Patrikhane, faaliyetlerini o günden bu yana söz konusu yerde sürdürmeye devam etmektedir. 1830’da bağımsız Yunan devletinin kurulmasıyla sonuçlanan süreçte ciddi anlamda ilk kez tartışma konusu haline gelmeye başlamıştır.[94]

Özellikle I. Cihan Harbinde ve Milli Mücadele döneminde Türkiye karşıtı siyasal faaliyetler içinde bulunduğu görülen Patrikhane, Yunanistan’ın yanında yer almıştır. Bu dönemdeki tutumu dolayısıyla, ileride de devam edecek olan Türkiye

---

[92] Elçin Macar-M.Ali Gökaçtı: **Heybeliada Ruhban Okulu’nun Geleceği Üzerine Tartışmalar ve Öneriler,** İstanbul: TESEV yay. 2005, s.2.
[93] Elçin Macar-M.Ali Gökaçtı, s.4.
[94] Elçin Macar-M.Ali Gökaçtı, s.8

aleyhtarlığı eleştirisi ile sürekli olarak itham edilen Patrikhane, Lozan'daki barış görüşmelerinde de önemli tartışma maddelerinden biri olmuştur. Türkler aleyhinde giriştiği zararlı faaliyetleri neticesinde Patrikhane, Cumhuriyet dönemi Türk devlet adamlarının büyük tepkisini çekmişti. Bundan başka yine aynı dönemde İstanbuldaki Rum azınlığı bir koz olarak kullanmayı düşünen Yunanistan'ın tavrı yüzünden Patrikhane meselesi 1930 yılına kadar Türk-Yunan ilişkilerinde büyük bir anlaşmazlık meselesi olarak kalmaya devam etmişti. Ancak 1930 Ankara antlaşmasıyla Yunanistan Türkiye'nin Patrikhane'ye Lozan Antlaşmasıyla verdiği statüyü kabul etmişti.[95] Bundan sonra Kopenhag Kriterlerinin AB tarafından dayatıldığı 1990'lı yılların sonuna kadar Patrikhane konusu Türkiye'nin tartışma gündemine gelmeyecekti.

Bu dönemde konuyla ilgili tartışmalara katılan Cengiz Aktar, Amerika, Avrupa, Orta Doğu ve Uzakdoğu'da birçok kilisenin bağlı bulunduğu Patrikhanenin İstanbul'da olmasında Türkiye için bir avantaj olduğunu ifade etmekteydi. Aktar bu konuda aşırı bir hayal-perestlik içinde ve düşünce sınırlarını zorlayarak şunları ifade etmişti:

"l453'ten bu yana Moskova, İstanbul'un Ortodoks dünya üzerindeki önceliğini reddeder ve aksine kendisini bu rolde görür. İstanbul-Moskova çekişmesinin önemine vakıf olan Osmanlı, Patrikhane'yi hep el üstünde tutmuş. Avrupa'da Ortodoksluğun hamisi olarak politika yapmış. Kıbrıs'ı 1571'de aldıktan sonra Latinlerin kapatmış olduğu Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'ni ibadete açmış. Bugün Moskova ve Patrik Aleksi'nin Ortodoks dünya üzerinde kurmaya çalıştığı hâkimiyeti engelleyen Bartholomeos'tur. İlginçtir ki, bu çerçevede, Fener'in dini konumuna sadık Yunanistan ile Patrikhanenin merkezi olması açısından Türkiye, aynı safta bulunuyorlar. Ayrıca Avrupa Birliği'ne gelecek yıl üye olacak olan ülkelerde ve esas sırada bekleyen Balkan ülkelerinde hatırı sayılır bir Ortodoks nüfus var. Türkiye AB üyesi olduğu zaman, ülkenin Müslüman dünyada alacağı yeni konuma ilaveten Fener de sözü sayılan, dini ve kültürel ağırlığı olan bir evrensel merkez olacaktır."[96]

---

[95] Mustafa Sıtkı Bilgin, *Lozan Konferansı'nda Ermeni Meselesi: İtilaf Devletlerinin Diplomatik Manevraları ve Türkiye'nin Karşı Siyaseti*, **Belleten**, Sayı.254, C. LXIX, s. 283.
[96] Cengiz Aktar, "Patrikhane'nin Avrupa ve Türkiye'deki Yeri", **Zaman**, 5 Kasım 2003, s.6

Patrikhane tartışmalarının yoğunlaştığı dönemde bu meseleyle ilgili tartışılan bir diğer konu da Ekümeniklik kavramı olmuştur. Economy-Ekümene kavramına ilk kez Antakyalı Ignatius'de rastlıyoruz. I.S. 119 yılında öldürülmüş olan bu din adamı kiliseyi en çok savunmuş olan ilk üç Apostolic Baba'dan biriydi. Ona göre Meryem'in bakire olarak gebe kalabilmesi Tanrı'nın Planı'nın "Economysi" idi. Dolayısıyla, Ignataeus'a göre bu bir "ilahi iradenin yeryüzünde tecelli edebilmesi için gereken Berat'tı."

Bu kavram Kilise Babası, Tertullianus'a göre, "Tanrı'nın insanları yönetişi ve kendisini onlara açıklaması anlamına gelir. 185-255 yılları arasında yaşamış olan Origien'e göre bu kavram "Tanrısal kırallığın (Trinite)" yeryüzündeki yüceliğini temsil anlamına gelmektedir. Kısaca Ekümeniklik Hıristiyanlık âleminde çok belirleyici rol oynayan bir üst kavram olarak ortaya çıkmış ve bu şekilde kullanıla gelmiştir.

Hıristiyan âleminin Ekümeniklik gibi önemli kavramının Türkiye'de tartışma konusu olması Fener Patriği I. Bartolomeus'un kendini "Kostantinopolis Ecumenical Patriği" olarak lanse ediyor oluşuyla alakalıdır.[97] Bu konuda Şahin Alpay kafaları karıştıran değişik bir anlayışı ortaya koymaktadır. Alpay'a göre, Patrikhanenin Ekümenikliğini tanımak Türkiye'nin siyasi olarak önünü açacak ve avantaj sağlayacaktır. Yazar görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir: "Türkiye, bir vatandaşı olan Fener Rum Patriği'nin bu sıfatından, laik bir demokrasi olarak dünyadaki itibarını ve saygınlığını güçlendirmek için yararlanabilir. Kimi Avrupalıları AB'yi bir Hıristiyan kulübü olarak gördükleri için haklı olarak eleştiriyor ve özgürlük, demokrasi, laiklik, hukuk devleti gibi evrensel değerler üzerine kurulu olan AB üyeliğine hakkımız olduğunu savunuyoruz. Kendimize güvenelim, tutarlı olalım ve çoğunluğun dinini ve dilini paylaşmayan yurttaşlarımızı milli topluluğun dışında gören ve tutan politikalardan artık vazgeçelim."[98]

Ekrem Dumanlı da tarihsel gerçekleri görmezlikten gelerek Alpay'a katılmakta ve gibi dünyadaki şartların değiştiğini iddia ederek Patrikhane'nin Ekümenikliğinin tanınmasının Türkiye'ye fayda sağlayacağını zannetmektedir. Yazar,

---

[97] Aytuç Altındal, *Ecumenism ve İslam,* **İslami Değerlerin Geleceği ,** T.D.V Yay. 1997, s.45-46.
[98] Şahin Alpay, "Avrupalı olmanın Gerçek Ölçüsü", **Zaman**, 9 Aralık 2004, s.7.

bu düşüncelerini şu argümanlara dayandırmaktadır: "geçmişte defalarca gündeme gelen okul meselesi, tarafların restleşmesini andırmış ve hiçbir sonuç alamadan tekrar buzdolabına kaldırılmıştı. Bu sefer durum sanki farklı. Hükümet kanadının hadiseye soğukkanlı yaklaşması ve Patrikhanenin de hukuki problemleri göz önüne alarak çözüm yolları araması, somut bir sonuç doğurabilir. Bir kere Türkiye, hadiseye fobilerle yaklaşmamalı. Topraklarımızda yüzyıllardır yaşayan bir azınlığın dinî isteklerine kıyamete kadar direnmek Osmanlı mirasçısı Türkiye'ye yakışmaz. Devlet, yasal zeminde nasıl olsa denetleme hakkına sahip, nasıl olsa illegal faaliyet yürütüldüğü takdirde gereken hukukî tahkikatı yapacak ve suç unsuru bir çalışmaya şahit olduğunda mahkemeler harekete geçecek. Nasıl olsa bu ülkenin -tıpkı bütün demokratik ülkelerde olduğu gibi- istihbaratı, polisi, müfettişi, yürütülen çalışmaları kontrol edecek.

Türkiye 1971 şartlarını çoktan geride bıraktı. O gün yabancı statüsündeki okulların birçoğu kendine yasal bir zemin buldu ve eğitimine devam etti. Mesela Robert Koleji, 1971'de Boğaziçi Üniversitesi'ne devredildi. Daha sonra Arnavut Kız Lisesi ile birleşerek Özel Amerikan Robert Lisesi olarak faaliyetlerine devam etti. Bugün Türkiye 70'li yıllara göre daha modern, daha özgürlükçü ve daha gelişmiş bir ülkedir. Vakıf üniversitelerinin çatısı altında ara bir formül de bulunabilir belki. Bazı insanların bu konuya tahrik edici bir tarzla yaklaştığının farkındayım. Hatta zaman zaman İslami argümanlara da başvuruluyor. Ancak İslam'ın diğer din mensuplarına tanıdığı özgürlükler ortada. Eğer çekinceler Türkiye'mizin milli çıkarlarının zedelenmesiyse, onun için gereken tedbirleri almak ve akıllı stratejiler üretmek hiç de zor değil. Stalin gibi dine temelden ters bakan bir lider bile 1943'te Moskova Patriklik makamına Scrgius'u getirmişti. Komünizm, uluslararası Ortodoks dünyasında prestij kazanmak için böyle bir yola başvurmuştu."[99]

Ruhban Okulu Meselesi Etrafında Yapılan Tartışmalar

Doğu Bloku'nun çöküşü ve küreselleşme süreciyle birlikte dinî değerlerin toplumlar nezdinde yükselişe geçmesi, dinin dünya siyasetinde öneminin artıp daha belirgin bir araç olarak kullanılması, Türkiye'de hem Rum Patrikhanesi'ni hem de

[99] Ekrem Dumanlı, "Ruhban Okulu", **Zaman**, 10 Ağustos 2003, s. 8.

1971'de kapatılmış olan Heybeliada Ruhban Okulu'nu (HRO) gündeme taşımıştır. Özellikle 90'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin AB üyesi olmak için çabalarını artırmasının yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Rusya'nın Ortodoks dünyası ve kilise ile yakından ilgilenmeye başlaması, Rum Patrikhanesi ve HRO'nun ABD'nin gözünde stratejik öneminin artmasına, Patrikhane ve onun bünyesindeki kurumlara eskisine oranla daha fazla ilgi duyulmasına yol açmıştır. Buna karşın AB'nin doğrudan bir koşul olmasa da, son yıllarda hemen her fırsatta telaffuz ederek ve ilerleme raporlarında yer vererek, Türkiye'den HRO'yu yeniden açmasını istemesi, sorunun göz ardı edilemeyecek bir boyuta ulaştığının göstergesidir.[100]

Okulun yeniden açılması talebi, küreselleşme, Türkiye'nin demokratikleşmesi ve insan hakları düzeyinin gelişmesi, Türkiye'nin AB üyeliğini hedefleyen gündemi nedeniyle tartışılan bir konu olmuştur. Tartışmanın gündemi insan hakları, azınlık hakları, laiklik uygulamalarının sonuçları gibi kronik sorunlar ile ilintili olduğu kadar, AB üyelik süreciyle de yakından ilgilidir. Böyle olduğu için de, bu konulardaki fikrî ayrılıklar benzer şekilde kendisini Rum Patrikhanesi ve HRO konusunda da göstermektedir. Ancak konunun daha iyi anlaşılması için Ruhban okulunun tarihçesinin kısaca bilinmesinde fayda mülahaza ediyoruz.

Rum Patrikhanesinin Ortodoks topluluklar arasında dini birliği muhafaza edebilmek, teolojik konularda türdeşliği sağlayabilmek amacıyla, kendi himayesinde ve doğal olarak uluslar üstü bir anlayışla ruhbanını yetiştirebileceği bir okulu kurmayı planlaması 19. yüzyıla rastlamaktadır. Bu yüzyıl, milliyetçiliğin etkisiyle Balkanlar'da birçok yeni devletin ortaya çıktığı, yeni kurulan ve nüfusunun çoğunluğu Ortodoks olan hemen her devletin aynı zamanda kendi ulusal kilisesini kurduğu dolayısıyla Rum Patrikhanesi'nin de geçmişten gelen gücünün sarsıntığı geçirdiği bir döneme işaret eder.

Dolayısıyla da Patrikhane sarsılan manevi otoritesini güçlendirmek için bir okul açmaya karar verdi. İlk adımı Patrik IV. Yermanos atar ve Heybeliada'da Umut Tepesi'nde Bizans döneminden kalma Aya Triada Manastırı'nda, 1 Ekim 1844 tarihinde

---

[100] Örneğin 2004 İlerleme Raporu için bkz: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni, http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle04.pdf s. 44,(13.10.2006)

Heybeliada Ruhban Okulu'nu açar. Cumhuriyet'ten sonra Heybeliada'daki iki okul, HRO ve Rum Ticaret Okulu için, İstanbul Vilayeti'nin 1918 tarihli isteğine dayanılarak, istimlâk kararı alınır. HRO, 1936'da önce Hazine adına tapuya kaydedilir. Ancak çok partili yaşama geçişle birlikte, yıllardır uygulanan politikalarda kısmî yumuşamalara gidilir. 1946'da Patrikhane ile yapılan pazarlıklar sonucu, Heybeliada'daki Rum Ticaret Okulu istimlak edilirken, HRO Patrikhane'ye bırakılır. HRO, açık olduğu dönem boyunca, dört farklı tedrisat dönemi geçirecektir:

1844-1919 dönemi: dört yıl ortaokul ve üç yıl teoloji; II) 1919-1923 dönemi: orta öğretim olmaksızın beş yıllık teoloji; III) 1923-1951 dönemi: dört yıl ortaokul ve üç yıl teoloji (ilk dönemdeki gibi); IV) 1951-1971 dönemi: dört yıl lise ve üç yıl teoloji.

Haziran 1947'de Patrikhane HRO'yu bir yüksek okul haline getirmeyi amaçlar ve ders programında değişiklikler yapılması, yabancı öğretmen ve öğrenci getirilebilmesine izin verilmesi talebiyle, MEB'e başvurur. Bakanlıklararası bir komisyonca incelenen yüksek okul olma isteği kabul edilmemiştir.[101]

1950'de iktidar değişip, Menderes başbakan olunca, azınlıklar açısından yeni bir dönem başlar. 1950 sonrasında çok partili ve görece özgürlükçü bir ortama adım atılması ve dış konjonktürün gündeme getirdiği yeni beklentiler doğrultusunda HRO, Demokrat Parti'nin iktidarının ikinci yılında, MEB emriyle, "Teoloji İhtisas Okulu" olarak isimlendirilir. MEB Talim ve Terbiye Kurulu'nun, 25 Eylül 1951 tarih ve 151 sayılı kararıyla "Heybeliada Rum Rahipler Okulu Öğretim Yönetmeliği"nin onaylandığı, İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'nün Özel Okullar bölümünün 3 Ekim 1951 tarih ve 3/105853 sayılı yazısıyla HRO'ya bildirilir. Böylece okul üç sınıflı lise ve dört sınıflı teoloji ihtisas bölümlerinden oluşan yeni bir statüye kavuşmuş ve bu durum okulun kapatıldığı 1971 yılına değin sürmüştür.[102]

Yabancı öğrencilerin durumu için de, Talim ve Terbiye Kurulu'nun 29 Ağustos 1952 tarih ve 190 sayılı kararıyla "Heybeliada Rum Rahipler Okulu Öğretim Yönetmeliğine Ek" çıkarılır ve İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 10 Eylül 1952

---

[101] Emre Özyılmaz, **Heybeliada Ruhban Okulu**, Ankara:Tamga Yay., 2000, s. 86.
[102] Elçin Macar, **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi,** İstanbul: İletişim, 2003, s. 292-293.

tarih ve Özel Okullar Bölümü'nün 3/105830 sayılı yazısıyla uygulanmak üzere okula tebliğ edilir.[103] Buna göre, "yabancı memleketlerden gelen ve Türkçe bilmeyen öğrenciler, memleketlerindeki öğrenim durumlarına göre okulun muadil sınıflarına kabul olunurlar.[104]

1932-37 arası, okul 65 öğrenci ile üçü Türk olmak üzere 15 öğretmene sahiptir. 1949'da tümü TC vatandaşı 16 öğrenci; 1962'de 11'i TC vatandaşı 81 öğrenci; 1963'te 12'si TC vatandaşı 76 öğrencisi vardır. 1968 yazındaki mezun sayısı yalnızca dörttür. Bu tarihe kadar faaliyette bulunduğu 127 yıl içinde, 930 mezun verir. Mezunların bir kısmı ruhaniliği seçip din hizmeti verirken bunların 343'ü episkopos olur, içlerinden 12'si de patriklik makamına kadar yükselir. Ruhaniliği seçmeyen mezunlar genellikle din dersi öğretmeni olurlar.[105]

8 Haziran 1965 tarih ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun bazı maddelerinin 12 Ocak 1971'de Anayasa Mahkemesi'nce iptali üzerine, İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 12 Ağustos 1971 tarih ve Özel Öğretim Kurumları 101787 sayılı "gizli" yazısıyla okulun yüksek kısmı, 9 Temmuz 1971'den geçerli olmak üzere kapatılmıştır.[106]

Özellikle 1990'lı yılların sonuna doğru Kopenhag Kriterlerini dayatan AB, Ruhban okulunun açılması, okulun ve Fener Rum Patrikhanesi'nin tanınması, Patrikhane başta tüm kiliselere tüzel kişilik verilmesi yanı sıra misyonerlik faaliyetleri ile vakıflara sınırsız serbesiyet verilmesini gittikçe artan bir yoğunlukla istemeye başlamıştır.

Bekir Berat gazetedeki yorumunda Ruhban okulunun açılmasına karşı olanların gerekçelerinin yersiz ve haksız olduğunu ifade etmiştir. Berat'a göre bu haksızlık şundan kaynaklanmaktadır: "Ruhban Okulu talebi de dahil olmak üzere, gayrimüslim vatandaşlarımızın dini ve kültürel haklara ilişkin taleplerinin karşılanmasına

---

[103] "Heybeliada Rum Rahipler Okulu Öğretim Yönetmeliği", İstanbul:Vasil Vasiliadis Matbaası, 1953
[104] aynı eser, "Heybeliada Rum Rahipler Okulu Öğretim Yönetmeliğine Ek", s. 24.
[105] Özyılmaz. s.91
[106] Rum Patriği Vartholomeos'un Başbakan Erdoğan'a 28 Ağustos 2003 tarih ve 801 numaralı dilekçesi, s. 6, http://www.tesev.org.tr/etkinlik/ruhbanokulu (17mart2006)pdf(8.5.2006)

soğuk bakanların, sanki tartışılmaz gcrçeklermiş gibi sundukları, adeta geçerliliği kendinden menkul bazı yargılar var. Aslında bu yargıları üreten ruh halini de mercek altına almak gerekiyor. Geçtiğimiz yüzyılın başında özellikle Ermeniler ve Rumlarla Türkler arasında yaşanan acı olayların, onların hak talepleri konusunda kuşkucu yaklaşımları beslediğini göz önüne aldığımızda, bu yargıların arka planını anlamak mümkün görünmektedir. Ne var ki, anlamak hak vermek değildir ve geçmişin acılarının bugün hayatı herkes için zorlaştırmasına izin verilmemelidir. Bunu yapmak, bugünkü talepleri peşinen kötü niyetli girişimler olarak görüp mahkum ederek tartışmayı bitirmeye sebep olan ön kabullerin sorgulanmasını da beraberinde getirecektir."[107]

Özipek ise, bu okullara halkın alışkın olduğunu, ruhban okulunun açılmasına asıl karşı olanların bürokratik yapı olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir: "Kilise ve havra, Türkiye toplumunun gözüne yabancı gelmeyen yapılardır. Heybeliada Ruhban Okulu da yeni bir okul değil, yeniden açılmak istenen bir okuldur. Zaten aslında Müslim veya gayrimüslim vatandaşlarımızın din özgürlüğüyle ilgili taleplerine karşı asıl tepki de toplumdan değil, temelde bürokratik yapıdan gelmektedir."[108]

Aslan Gündüz uzunca devam eden yazısında olaya nispeten sağduyu ile yaklaşarak, Ruhban okulunun açılması için bazı devletlerin 'din özgürlüğü' kavramı adı altında başka amaçlar güttüklerini ifade etmiş ve bu kavramın arkasına sığınılmaması gerektiğini aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir: "Bölgemizde hakim olan özgürlük rejimi içinde din özgürlüğü ve ifade Özgürlüğü, hasımların birbirlerinin yaralarını kaşımaya ve demografik yapıları ile oynama ortamı yaratmıştır. Buna ekonomik farklılıklar ve krizin zayıf yüzü de eklenince oyun şimdi daha farklı oynanmaktadır. Mesela, önce bir "antropolojik araştırma" yapılır. İnsanların aslında olduklarından başka bir şey oldukları "bilimsel olarak" saptanır. Sonra onların asıl mensup olmaları gereken millet gösterilir. Bu "bilimsel" çabalara mali yardımlar, burslar, karşılıklı çevre koruma hareketleri, karşılıklı ziyaretler ve "müşterek folklorik araçlar"ın tespiti gibi çabalar eklenir ve hedef grubun "etnisitesi yeniden keşfedilir". Sıra yeniden adam yaratmaya, yani temel ırksal eğitime gelmiştir. Bir azınlık yaratılmak Üzeredir. Buraya kadar olanlar başarılırsa, artık "anavatan" yeni azınlığını korumaya hazırdır.

---

[107] Özipek, s. 8.
[108] Özipek, s. 8

Evet, Rumlar “Pontusçuluk” oyununu artık aleni olarak oynamaya başladılar. Bunların mesajları bizim araçlarımızla hedef kitleye ulaştırılmaktadır. Beyinler karıştırılmaktadır. Yorgo’nun bu iş için yazdığı 7 kitabını bu sayede öğrenmiş bulunuyoruz. Artık Yorgo’yu, kitaplarını ve bu kitaplarla söylenmek isteneni Tv gerekli yerlere ulaştırmıştır. Yorgo çok mutlu olmalıdır! iş bu kadar ileri götürüldüyse, gençlerimiz Yunanistan'da yeniden yaratılmak ve Rum yapılmak üzere eğitime, yani beyin yıkamaya tabi tutuluyorsa, bunu da bu halka ulaştırmak gerekir tabii.

Bunu yapanlar görülüyor ki inanç özgürlüğünü kullanmaktadırlar. Halbuki aynı şeyi Yunanistan’da yapmalarının imkanı yoktur. Yunanistan bugün Avrupa Konseyi’ne üye olan devletler arasında din özgürlüğünü çiğnemesi sebebiyle aleyhinde en fazla dava açılan ve mahkûm edilen devlettir. Bu ülkenin bir resmi dini vardır. Ortodoksluk’tur. Anayasasında açıkça yazdığına göre Yunan Kilisesi İstanbul’daki Fener Patrikhanesi’ne bağlıdır. 1930’larda kabul edilen bir kraliyet kararnamesi ile Ortodoks inancı dışında diğer inançlara nefes aldırmamaktadır. Kendi inançlarını anlatan kitapları dağıtan Yehova Şahitleri inancının mensupları hapsedilmiştir. İbadet yeri açmak fiilen imkansızdır. Yunan Hükümeti tayin etmediyse, mesela, Türklerin bir dini cemaat lideri olarak hareket etmek suçtur, hapisle cezalandırılır. Şimdi böyle bir ülkenin Yorgo’lan Türkiye’de insanlarımızın kimliklerine saldırarak olduklarından başka bir şey, yani Rum yapma peşindedirler. Buna da din özgürlüğü diyorlar. Bu din özgürlüğü değildir; olsa olsa inanç yıkmak suretiyle inanç aşılama operasyonudur. Aslında burada yapmak istedikleri şeyi yapabilirlerse, çok önemli bir kale zapt edecekler. Önce, cemaatsiz kalan Fener Patrikhanesi’ne taze kuvvet vererek ona hayatiyet kazandıracaklar. Sonra azınlıklar konusunda Yunanistan'ın elini Türkiye’ye karşı kuvvetlendirecekler.

Din özgürlüğünün içine o dini tebliğ etme de girer. Ancak, mevcut bir inancı sorgulayarak, kötüleyerek, insan kişiliğine ve inancına saldırarak, birtakım “bilimsel verilerle” naif, bilgisiz ve hazırlıksız insanları kandırarak, mali yardımlarla ayartarak, yeni bir inancı aşılamaya kalkmak din özgürlüğü kapsamında değildir. Yunanistan’da da

bu gibi çabalar suçtur. Türkiye'de yapılanın dini tebliğ etme ile ilgisi yoktur. Bu gibi saldırgan çabalar insan hakları kapsamında koruma göremezler."[109]

Sonuç

Genelde Azınlıklar sorunu, potansiyel olarak başka sorunlarla da yüklü olan bir meseledir. Tarihsel olarak bakıldığında güçlü devletlerin, içinde azınlık barındıran güçsüz devletlerin iç işlerine müdahale etmek için azınlıkları kullandıkları görülür. İşin insani yönü yanında daima birde siyasi boyutu olmuştur.

AB ile bütünleşme sürecinin ön koşulu olarak Türkiye'nin karşısına çıkan azınlık hakları konusunda AB'nin çifte standartlı bir politika izlediği gerek Zaman Gazetesi yazarları ve gerekse de diğer kanaat önderleri tarafından sıklıkla şikayet konusu yapılan bir husus olmuştur. Zira, AB yönetimi azınlık gruplarına sahip üyesi olan devletlere bu konuda hiçbir baskı yapmadığı gibi bu devletleri azınlık meselesi konusunda tamamen serbest bırakmıştır. Dolayısıyla, AB'nin azınlıklar konusuna yaklaşımı bakımından ortaya çıkan ilk sorun yarattığı çifte standart, ikinci ise tanım ve kapsam belirlemede görülen ciddi eksikliktir.

Kopenhag Kriterleri çerçevesinde dahi üzerinde uzlaşmaya varılabilmiş bir azınlık tanımı bulunmamaktadır. Bu sebeple, AB'nin azınlıklar ve azınlık hakları ile ilgili AB'yi temsil edebilecek yerleşmiş bir yaklaşımı ve değişmez bir tutumu bulunmamaktadır. Bunun en büyük sebebi AB'ye üye devletlerin azınlıklarla ilgili hükümlere kendilerine uymayacak bir anlam yüklenmesine izin vermek istememiş, dahası bundan kaçmış olmalarıdır. Kendi azınlık politikalarını etkileyebilecek ve bir gün kendileri açısından da bağlayıcılık yaratacak bir düzenleme yapmaktan kaçınmaları ayrı bir belirsizlik yaratmıştır. Bu anlamda AB yaklaşımı, azınlık haklarını düzenleyen ancak azınlık tanımı yapamadıkları için konuyu boşlukta bırakan diğer uluslararası düzenlemeleri aşamamış olmaktadır. Bundan ötürü, bölünme kaygısı ile susmayı tercih eden dünya devletlerinin Avrupa yakasındakilerini bünyesinde bulunduran AB'nin de,

---

[109] Gündüz, s.8.

azınlıkların korunması konusunu yeterli ve tatmin edici düzeyde, hakkaniyetli ve dürüstçe ele alması mümkün görünmemektedir.[110]

İkinci çetrefilli bir mesele olan Ruhban Okulu'nun açılması konusunda Zaman gazetesi yazarlarının görüşlerine hem teknik olarak hem de tarihi ve siyasi açılardan katılmak mümkün değildir. Teknik olarak bir defa Ruhban Okulu'nun açılmasının Türk hukuku ve Türk eğitim sistemi çerçevesinde gerekleştirilmesi mümkün değildir. Bunun için, Türk hukuk ve eğitim sisteminin tepeden tırnağa değiştirilmesi gerekmektedir. Tarihi olarak ise Patrikhanenin faaliyetleri ve böyle bir okulu ne maksatla kullandığı ortadır. Patrikhanenin bundan böyle Türkiye aleyhine tertiplere girmeyeceğinin garantisi nedir?

Zira, devlet içinde devlet gibi davranmak isteyen Patrik'in Ruhban Okulu konusundaki ısrarı, tamamen imtiyazlı ve özel bir statü talebidir. Halbuki, Lozan Antlaşması, azınlıklara ayrıcalık ve üstünlük değil, Müslüman Türk halkı ile eşit muamele görme hakkı tanımıştır. Bu durum aynı zamanda Türk Anayasası'nın 12. Maddesi'ndeki eşitlik prensibinin de bir gereğidir.

Yine Patrik'in Ruhban Okulu konusundaki ısrarı, görünüşte Anayasal olarak "azınlık" konumu tanınmış bir dini cemaat adına, aslında ise bütün dünyaya yönelik Ekümeniklik rolü için destek olacak, imtiyazlı bir özel statüde bir Hıristiyan-teokratik okuludur. Buna karşılık, bir "laik devlet" olan Türkiye Cumhuriyeti'nde böyle bir talep imkânsızlığı aşikar olduğu gibi aynı zamanda suçtur da. Anayasa'nın 24. maddesi "din ve ahlak eğitim öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır" hükmünü öngörmektedir. Bunun yanında, 403 sayılı Tevhid-i Tedrisat (Eğitim ve Öğretimin Birliği) Kanunu ise, Türkiye'de dinî öğretim ve eğitimi cemaatlerden ve özel kişilerden alıp, devlet görevi olarak MEB' lığına vermiştir. Yine bu cümleden olmak üzere, 625 sayılı kanunun 3. maddesi, özel şahıs ve tüzel kişilere dini eğitim ve öğretim yapan özel öğretim kurumu açma yetkisinin verilmemesini öngörür. Ayrıca, aşağıda maddeler halinde sayacağımız sebepler dolayısıyla Ruhban okulunun açılması imkan dahilinde olmamaktadır.

---

[110] Gözde Kılıç Yaşın: "Avrupa Birliği'nin Azınlık Anlayışı", TUSAM, Ulusal Güvenlik ve Stratejileri Araştırma Merkezi, (19.9.2005) http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=288&sayfa=18,(8.8.2006)

I. Anayasa'nın 130. maddesi "kanunda gösterilen usul ve esaslara göre kazanç amacına yönelik olmamak şartı ile vakıflar tarafından devletin gözetim ve denetimine tabi yüksek öğretim kurumları kurulabilir" hükmünü getirmektedir. Ancak, Patrikhane bir vakıf kurumu değildir; bu nedenle, kendisine bağlı olarak bir Ruhban Okulu talebi, Anayasa'ya aykırı bir taleptir ve dolayısıyla suç teşkil etmektedir.

II. 625 sayılı kanunun 28. maddesi, bir özel okula alınabilecek yabancı uyruklu öğrenci sayısının, okulda okuyan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı öğrencilerin yüzde 20'sini aşamayacağını hükme bağlamıştır. Buna karşılık, Türkiye Cumhuriyeti'nin Rum vatandaşlarının sayısı son zamanlarda iyice azalmış ve çoğunluğu yaşlı olmak üzere 2.000 kişinin altına düşmüş olduğuna göre, hem bu vatandaşlarımızın din adamı ihtiyacı çok sınırlı kalacak ve hem de bu kadar küçük bir cemaatten ruhbanlık eğitimi alacak yeterli sayıda öğrenci de bulunmayacaktır. Öyleyse, Patrikhane'nin asıl maksadı acaba yurtdışından öğrenci getirterek, dünya Ortodoksluğunun reisliğine oynamak ve geleceğin Vatikan-Fener'inin meşruiyet temellerini atmak mıdır?

III. Türk Milli Eğitiminin genel amaç ve temel ilkeleri, 1973 tarihli "Milli Eğitim Temel Kanunu" ve 1981 tarihli "Yüksek Öğretim (YÖK) Kanunu" ile belirlenmiştir. Bu yasalara göre hangi derece ve türde olursa olsun, okul programının bu genel amaç ve temel ilkelere uygun olarak geliştirilmesi zorunludur. Halbuki Patrikhane'nin Ruhban Okulu talebi, bu hükme muhaliftir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki: Türk Hukuk Sistemine göre Heybeliada Ruhban Okulu'nun yüksek kısmı, ancak, YÖK'e bağlı olarak ve devlet üniversitelerinden birisinin çatısı altında açılabilir. Ne var ki, bunun meşruiyeti de, ancak, Fener Rum Patrikhanesi'nin Lozan Barış Antlaşması'na harfiyen riayet etmesi ile mümkün olabileceği gibi, Lozan'ın mütekabiliyet ilkesi gereği, Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerinin hak ve özgürlüklerine saygılı davranması; burada verilen hakların aynısının oradaki Müslüman Türk azınlığa da tanınması ve daha önceki hak ihlallerinin de tazmin ve telafi edilmesi ile mümkün olabilecektir.

II. BÖLÜM

MEDENİYETLER ÇATIŞMASI – DİN VE TERÖR

II. A. MEDENİYETLER ÇATIŞMASI

Giriş

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra Uluslararası ilişkilerde meydana gelen boşluğu dolduran Küreselleşme dalgasının İslam Dünyasında ve diğer üçüncü dünya ülkelerinde meydana getirdiği kültürel şokun yansımalarından biri de Medeniyetler Çatışması tezinin ortaya çıkmasıdır. Bu dönemde globalleşmenin etkisiyle Batı ekonomisinin dünyaya yayılması neticesinde Avrupa'nın kültürel baskısının artmasına imkan sağlamıştır.

Avrupa'nın gittikçe artan kültürel baskısına karşı gerek Türkiye'de gerek diğer İslam ülkelerinde ve gerekse de diğer üçüncü dünya ülkelerinde büyük bir tepki meydana getirmiştir. Bu tepki İslam dünyasında Radikal akımların güçlenmesine sebep olurken Batı'da ise İslam karşıtlığı ya da düşmanlığının artmasına sebebiyet vermiştir. Sonuçta patlak veren 11 Eylül hadisesi ve buna Amerika'nın verdiği çok sert askeri ve siyasi cevap Batı medeniyetine ait halklar ile İslam dünyası arasında yeni bir kültürel çatışmanın doğmasına sebep olmuştur.[111] Bu konuda en radikal düşünceyi ortaya koyan entellektüellerin başında ise Prof Samuel Huntington gelmiştir.

---

[111] Geniş bilgi için bkz., Mustafa Sıtkı Bilgin, "Türkiye'nin AB'ye Katılma Sürecinde Orta Doğu'da Sahip Olduğu Stratejik Konumun Önemi", **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri** (Der.) Harun Arıkan, Muhsin Kar Ankara: Seckin Yay., 2005

İslam Dünyası ile Batı Medeniyeti arasında patlak veren bu kültürel çatışma pek tabii olarak Türkiye'de de kuvvetli bir yankı yapmıştır. Bu konu genelde aşağıda detaylarını inceleyeceğimiz şu başlıklar altında Türkiyede tartışılmıştır: 1) Medeniyetler Çatışma tezinin ortaya çıkış süreci; 2) Batı'da yükeselen İslam Fobisinin sebepleri; 3) Batı'da İslam düşmanlığının ortaya çıkışı; 4) İslamın Batı'yı yanlış algılaması meselesi; 5) Medeniyetler Çatışmasına reddiye: Medeniyetler Birliği tezi.

Medeniyetler Çatışması Tezi ve Ortaya Çıkış Süreci

Samuel Huntington'un "Medeniyetler Çatışması Tezi" esas titbariyle yeni bir tez değildir. Kendisinden birkaç sene evvel Bernard Lewis tarafından da dile getirilen bu tezin asıl sahibi Arnold Toynbee'dir. Toynbee ise diğer eserlerinde olduğu gibi bu fikri İbni Haldun'dan esinlenerek ortaya atmıştır. Bu durum İbni Haldun'un 'Mukaddimesiyle' Toynbee'nin 'A Study of History' adlı eserleri karşılaştırıldığında apaçık ortaya çıkar. Ancak tarihsel olarak bu tezin ortaya çıkış sürecini çok daha gerilere Haçlı Seferlerine kadar götürmek mümkündür. Nihayetinde, Haçlı Seferleri 'Ehl-i Hilal' ile 'Ehl-i Salibin' kanlı bir hesaplaşması ya da bir başka ifadeyle Hıristiyan medeniyetiyle İslam medeniyeti arasındaki tarihin şahit olduğu en büyük ve en kanlı çatışma idi. Ancak, Huntington bu tezi yeni argümanlarla birlikte geliştirmeye çalışmış ve neticede kendisine mal etmeyi başarmıştır. Huntington Medeniyetler Çatışması tezini kısaca şöyle açıklamaktadır:

> Dünya siyaseti yeni bir safhaya giriyor ve entellektüeller daha başkalarıyla birlikte bu durum karşısında, tarihin sonu, milli devletler arasında geleneksel rekabetin geri dönüşü, globalizm ve tribalizm pistonlarının çekişmesi yüzünden milli devletin gerilemesi türünden görüşlerin her biri doğmakta olan realitenin muhtelif yönlerini yakalıyor. Bunula beraber, onların tamamı, muhtemelen gelecek yıllarda global politikaların olacağı vaziyetin hayati ve gerçekten merkezi bir yönünü gözden kaçırıyorlar.
>
> Benim faraziyem şudur ki, bu yeni dünyada mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Medeniyet arasındaki büyük bölünmeler ve hakim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetlcrin çatışması global

politikaya hakim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muharebe hatlarını teşkil edecek. Medeniyetler arasındaki mücadele, modern dünyadaki mücadelenin evriminde nihai safha olacak.

Medeniyet kimliği, gelecekte gittikçe artan bir şekilde ehemmiyet kazanacak ve dünya büyük ölçüde,belli başlı yedi veya sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekillenecektir. Bunların içine, Batı, Konfüçyüs, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetleri giriyor. Geleceğin en mühim mücadeleleri, bu medeniyetlerin birini diğerinden ayıran kültürel fay kırıklıkları boyunca meydana gelecektir.

Huntinton yazısının devamında Medeniyetler çatışmasının nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır:

Birincisi, medeniyetler arasındaki farklılıklar sadece hakiki değil esaslıdırlar. Medeniyetler birbirinden tarih, dil, kültür, gelenek ve en mühimi de din yoluyla farklılaşırlar. Farklı medeniyetlerin insanları, hak ve sorumluluklar, hürriyet ve otorite, eşitlikçe hiyerarşinin izafi ehemmiyeti hakkında farklılaşan görüşleri kadar Tanrı ile insan, fertle grup, vatandaşla devlet, ebeveynle çocuklar ve karı koca arasındaki ilişkiler konusunda da farklı fikirlere sahiptirler.

İkincisi, dünya gittikçe daha küçük bir yer haline geliyor. Farklı medeniyetlerin insanları arasındaki etkileşimler gittikçe artıyor: Bu artan etkileşimler medeniyet şuurunu ve medeniyetlerin kendi bünyelerindeki müşterekliklerin yanı sıra medeniyetler arasındaki ayrılıkların farkedilmesini güçlendiriyor.

Farklı medeniyetlerin insanları arasındaki etkileşimler,sırasıyla düşünceyi gerisin geriye,tarihin derinliğine doğru yaymak için farklılık ve adavetleri abartarak canlandırmak suretiyle insanların medeniyet şuurlarını artırıyor.

Üçüncüsü, dünya çapındaki sosyal değişme ve ekonomik modernleşme süreçleri, insanları çok eski mahalli kimliklerinden koparıyor. Bunlar aynı zamanda, bir kimlik kaynağı olarak milli devleti zayıflatıyor. Dünyanın çoğu yerinde bu boşluğu doldurmak için din, sık sık "fundamentalist" diye yaftalanan hareketler biçiminde devreye girmiştir. Bu tür hareketler, İslam'da olduğu kadar Batı Hıristiyanlığı, Musevilik, Budizm ve Hinduizm içinde de boy gösteriyor.

Sonuç olarak, Medeniyetler Çatışması, böylelikle ilk seviyede ortaya çıkıyor. Mikro seviyede, mücavir gruplar, medeniyetler arasındaki fay kırıklıkları boyunca, toprak ve birbirleri üzerinde kontrol kurmak için çok kere şiddetli biçimde mücadele

ederler. Makro seviyede (ise) farklı medeniyetlere mensup devletler izafi bir askeri ve ekonomik üstünlük uğruna rekabet eder, milletlerarası müesseseler ve üçüncü taraflar üzerinde kontrol kurmak için mücadeleye girişir ve kendi hususi politik ve dini değerlerini rekabetçi bir anlayışla öne çıkarırlar”.[112]

Medeniyetler Çatışması tezinin savunucularından bir diğeri olan Lewis, bu konuda Batı karşısında İslamın büyük bir tehdit oluşunu şu cümlelerle ifade eder; “Eğer Avrupa kendi İslami ve Arap varlığı ile başa çıkamaz ise, o zaman bu iş ırkçılara ve faşistlere kalacak. Avrupa bu tehdit karşısında Entegrasyon ile duramaz. Yapılması gereken, Müslümanların büyüme hızının kontrol edilmesi ve asimilasyonlar için kurallar belirlenmesidir.”[113]

Lewis’in bu görüşlerine katılan Ali Bulaç,Onun “Medeniyetler Çatışması Tezinin”asıl babası olduğunu ve bu tezin temelde İslam ile Batı Hıristiyanlığı arasında çatışmaya dayalı olduğunu ifade etmiştir.Bulaç’a gore, bu tez, Batı’nın İslamiyeti ancak baskı ve denetim altında tutarak tarihsel bir tehdit olarak İslam’a karşı güven içinde olabileceği fikrini içeriyor.

Huntington’un, Medeniyetler Çatışması teorisine “Medeniyetler arası diyalog” teziyle cevap verilmeye çalışıldı. İran Cumhurbaşkanı Hatemi, “Medeniyetler arası Diyalog” tezini uluslararası politikanın bir aracı olarak, İran’nın Batı dünyası ile ilişkilerini düzeltmek amacıyla kullanmak istedi. Türkiye’de de “Medeniyetler arası Diyalog” toplantısı gerçekleştirildi. Yine Huntington’un çatışma iddiasına cevap olmak üzere Türkiye’de ve dünyanın başka yerlerinde farklı dinlerden katılımcılarla “Dinlerarası Diyalog” toplantıları düzenlendi.

Batı’da İslama Karşı Yükselen Tepkiler: İslam Fobisi

Bugün A.B.D’de ve Batı dünyasında İslama karşı alınan bu tavrın bilinçaltında yatan değişik sebepler vardır. Özellikle 1990’lı yıllarda başlayan ve 11 Eylül 2001 olayları ile sıkça dillendirilen “İslamafobia” Batı”nın İslam karşıtı tavrının altında yatan ana sebeptir.

---

[112] Samuel Huntington, “Medeniyetler Çatışması”, **Medeniyetler Çatışması**, Der. Ve Çeviren, Murat Yılmaz, Ankara: Vadi Yayıncılık,2003, s. 22-23-24-25-26-27-29.
[113] Ali Bulaç, “Medeniyetler Çatışması Ve Kimlik Doktirini”, **Zaman**, 21 Şubat 2004, s. 9.

Talip Küçükcan bugün Batı'da ve A.B.D'de, İslam karşıtlığının aslında 11 Eylül 2001 ile başlamadığını vurgulamıştır.Kısaca İslamafobik korkuların ve endişelerin daha 1996 yılında İngiltere'deki Runnymede Trust tarafından desteklenen ve çeşitli dinlere mensub üyelerden oluşan bir komisyonun 'İslamafobia' başlıklı rapor ile ortaya konduğunu ifade etmiştir.[114]

"İslamafobik" diye adlandırılan endişelerin kısaca şu temel bakış açılarını içerdiği ifade edilmiştir:

1- İslam Kültürleri yeknesak, tek tip ve dolayısıyla değişime kapalıdır.

2- İslam Kültürü diğer kültürlerden tamamen farklıdır.

3- İslam acımasızca ve tehditkardır.

4- Müslümanlar dini inançlarını siyasal ve askeri çıkarlar için kullanırlar.

5- Müslümanların Batı Kültürünü eleştirmesinin hiçbir değeri yoktur.

6- İslam korkusuna göç karşıtı ırkçı düşmanlıkda karışmıştır.

Ötekileştirilen İslam

11 Eylül Hadisesinden sonra İslam dünyasına yönelik Batı'da en fazla tartışılan olgu, siyasal İslam teorileri olmuştur. İslam'ın salt siyasal bir ideoloji gibi sunumu hem Batılı sosyal bilim paradigmaları, hem de İslam dünyasındaki radikal hareketler açısından uygun teorik çerçeveler sunar. Bu olgu, Batılı siyasal paradigmalar açısından Berlin duvarının simgelediği "öteki" ve "düşman" kavramının uluslar arası siyaset arenasından çekilmesiyle meydana gelen boşluğu doldurmasına da uygun bir zemin oluşturması bakımından önemlidir.

---

[114] Talip Küçükcan, "Batı'nın İslamafobik Bilinçaltı", **Zaman**, 18 Şubat 2004, s.6 ; Durmuş Hocaoğlu, "Biz Müslümanlar Ne Günah İşledik De...?", **Zaman** 3 Şubat 2003, s.4. ; Mehmet S. Aydın, "Bir Bilincin Hikayesi", **Zaman**, 22 Nisan 2002, s. 5; Mehmet S. Aydın, "Bir yıl Sonra 11 Eylül", **Zaman**, 9 Eylül 2002, s. 9.

Fethullah Gülen konu üzerinde yaptığı geniş ve isabetli incelemesinde benzer yorumlarda bulunmaktadır. Gülen'e göre[115]:

> Bu kez "öteki" ve en tehlikeli düşman İslam'dı. Batı uygarlığı neredeyse "öteki"nin tanımlanması üzerine kurulu olduğu için, Sovyetlerden boşalan yere mutlaka bir "öteki" konmalıydı ve şimdilik bu en azından 80'lerin sonundan beri siyasal İslam'ın kendisiydi. O tarihten bu yana, İran İslam devrimi, Afrika, Sudan İslami hareketi, Selman Rüşdi olayı ve en önemlisi, uluslar arası siyasal süreç için yeni bir milat sayılan 11 Eylül ABD olayları, sürekli bu öteki ve düşman paradigmasını güçlendirmiştir.
>
> İslam'ın uluslar arası toplumda radikal gruplar üreten ideolojik bir din olarak kabul edilmesi 20. yüzyılın son çeyreğinde açıkça hissedilmeye başlandı. 1992'de Londra'da yapılan NATO toplantısında yeni düşman tanımı ele alındı. NATO genel sekreteri Willy Claes, Şubat 1995'te şu önemli açıklamaya yaptı; "Sovyet tehdidi bitti. Şimdi NATO'nun misyonu İslam ülkelerinde gelişen fundamentalist hareket olmalı." Batı'nın bu yeni düşman tanımı açıkça komünizmin bıraktığı boşluğu doldurmaya yönelik de bir amaç içeriyordu. İslam fundemantalizmi, politik amaçları olan bir hareket olarak takdim ediliyordu. Dahası, dinin siyasete alet edilmesi, başkasının düşünme ve yasama biçimine hayat hakkı tanımama, insan haklarına karşı duyarsızlık, temsili demokrasinin ve birey haklarının kabul edilmemesi, gelişmeye karşı koyma, şiddete başvurma, totoliter ve otoriter bir rejim tasavvuru ve son olarak geleneğe dönüşü savunup modern olan her şeyin reddi.. gibi temel özelliklerle nitelendirildi.
>
> Böylece"radikal İslam'ın uyanışı" Batılı yazarlarca, komünizmin çöküşüyle birlikte, geniş bir coğrafi bölgeye yayılmış insanlar arasında Batı'ya karşı çıkan siyasi ve kültürel açıdan tutarlı bir bütün oluşturan bir sistem olarak takdim edildi. Ayrıca Batılı sosyal bilimciler, sosyal kriz ve yeniden dini uyanış arasındaki nedensel ilişkiyi kurmada gecikmediler. Klasik sosyolojinin kriz teorilerini, İslami fundamentalizm üzerinde yeniden ürettiler. Buna göre, dini uyanışa yol açan sosyal kriz, bireysel ve kolektif düzeyde kimlik krizini, siyasal düzeyde meşruiyet krizini, siyasi ve sınıfsal çatışmayı içerir. Bu olumsuzluklar ortamında İslam 1980'ler boyunca hem bölgesel hem de uluslar arası siyasal ve toplumsal muhalefeti örgütleyen bir din olarak ele alındı ve takdim edildi.

Zaman Gazetesinde de İslam'ın Batı tarafından ötekileştirildiği, Batı ve A.B.D tarafından S.S.C.B'nin dağılmasından sonra İslam'ın kendi varlığına karşı bir tehdit olarak algılandığı ifade edilmiş, Batı dünyasındaki İslam düşmanlığının asıl sebebinin

---

[115] M.Fethullah Gülen: "Yeni Sosyal Hareketler ve Yeni Sosyoloji", (5.5.2004),http://tr.fgulen.com/a.page/hayati/inceleme/a4463p3.html(17.10.2006)

Batı"nın İslam"ı ötekileştirmesi olduğu vurgulanmıştır.Konuyla ilgili olarak Zaman Gazetesinde şu değerlendirmeler yapılmıştır.

Ali Bulaç; Batı"nın gerek yaşadığı tarihi, gerekse sahip olduğu kültürel kodları dolayısıyla "başkalarıyla beraber yaşama" ve "başkalarıyla paylaşma" tecrübesine sahip olmadığı ve beşeri hayattan anladığı tek şeyin hegomanya kurmak olduğunu belirtmiştir. Bulaç yazısının devamında şunları ifade eder: "Ben Merkezli" bir kültürün her zaman ve kolayca ırk ayrımcılığına veya yabancı(öteki) düşmanlığına dönüşme potansiyeline sahip olduğu ifade etmiştir. Batı"nın her zaman kendine tehdidin kaynağı olacak bir "öteki" aradığı ve onun üzerinden de hem siyaset, hem de hegomanyasını kurduğunu vurgulamıştır. Bu yüzden Batı"nın öncelikle kendisinden farklı olanı ötekileştirdiği, ardından day a asimilasyona tabi tuttuğunu ya da etnik olarak arındırdığını veya jenosit uyguladığını ifade etmiştir. Bugün de Batı"da hali hazırda var olan düzenin temelinde "ötekileştirilmiş" bir İslam"ın var olduğunu vurgulamıştır.[116]

Bir başka yazısında Bulaç, ötekileştirmenin sebebini, tarihte yaşanmış ve Batı toplumunun toplumsal hafızasının bütün kodlarına nüfuz etmiş olan olaylara bağlamaktadır ve bu olayların çok eskilere dayandığını ifade etmiştir. Bugün Batı medeniyetinin Endülüsü, Haçlı savaşlarını ve Osmanlı"nın fütühatını unutmadığına dikkat çekmiştir. Bulaç, Batı toplumunun toplumsal hafızasının bütün kodlarında İslam"ın sadece bir "öteki" olmadığını "ötekileştirilmiş bir düşman olduğunu vurgulamıştır.[117] Bulaç'ın bahis konusu yazısında, Avrupa"nın kendinden başka din gruplarına ve kavimlere "salt öteki" olarak bakmadığı, mutlaka ötekileştirip kendisiyle arasında bir karşıtlık ilişkisi yarattığı vurgulanmıştır.

İslam"ın ötekileştirilmesinin en büyük sebeplerinden birinin de Sovyet Sisteminin yıkılmasından sonraki dönemde Batı"nın "öteki" arayışı olduğu ifade

---

[116] Ali Bulaç, "Müslüman Fobisi", **Zaman** ,21 Ocak 2004, s. 9.
[117] Ali Bulaç, "İslamı Dışlamanın Sebepleri", **Zaman**,24 Aralık 2004, s. 8

edilmiştir. "Ötekileştirilmiş İslam imajı"nın Batı" nın yeni politikalarının oluşturulması sürecinde etkili olduğuna dikkat çekilmiştir.[118]

Ali Bulaç, Huntington'un "Biz Kimiz?: Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı" adlı kitabına atıf yaparak Batı'nın ve A.B.D'nin İslamı ötekileştirmesinin sebebini mahirane bir tarzla şöyle açıklamaktadır: "Tarihsel deneyimler ve sosyolojik incelemeler, dışarda 'öteki'nin var olmaması durumunda toplumda bütünlük ve odak gruplarının sarsılacağını gösteriyor. A.B.D. Ulusal kimliğini yeniden inşa etme yolunda içerde Hispanikleri denetim altında tutmalı, dışarda da İslami terörle savaşmalıdır. [119] Bulaç; Huntington'un, tarihi, çatışmalar ve savaşlar tarihi olarak anladığını ve böylece toplumdaki bütünlük duygusunun 'öteki' üzerinden sağlandığını söylemekte ve de 21.Yüzyılda Batı'nın kendi iç ahengini ve bütünlüğünü korumak için çatışma doktirinini kabul ettiğini ifade etmiştir.

Yine Bulaç aynı yazıda, Sovyetler'in dağılmasının A.B.D ve Batı'nın önündeki en büyük düşmanın sahneden çekilmesine yol açtığını, bunun da düşünüldüğünün tam aksine iyi değil kötü olduğunu vurgulamıştır. Bu sebeple Bulaç, ulusal Kimliğin korunması ve sağlamlaştırılması için dışarda bir düşmana ihtiyaç olduğu ve bu bağlamda Amerika'nın yeniden ulusal kimlik inşasında bir düşmana ihtiyacı olduğu ve 11 Eylül saldırısıyla Usame Bin Ladin'in, Amerika'nın 'öteki' ve düşman arayışında tam zamanında imdadına yetiştiğine dikkat çekmiştir.[120]

Medeniyetler Çatışmasının Sebepleri

Medeniyetler Çatışmasının menşei İslam dünyası olmadığı için öncelikle bu tezi ortaya atanların medeniyetler çatışmasına bakışı ve bu çatışmanın nedenlerini onların ifadeleri ile tanımlamak gerekir Medeniyetler çatışması tezinin meşhur savunucusu Profesör Huntington'ın iddiası şudur: "İslam ile Batı arasında yenilenen bu çatışmanın sebepleri, kültür ve iktidar arasındaki şu temel soruda yatmaktadır: 'Kim

---

[118] Ali Ünal, "11 Eylül ve Gerçekler", **Zaman** ,13 Eylül 2002, s.9.; E.Fuat Keyman, "Türkiye AB İlişkileri ve Medeniyetler Çatışması", **Zaman**, 30 Ağusos 2004, s. 8.; Bulaç, s. 8. ;Ali Bulaç, "Medeniyetler Çatışması ve Yeni Kimlik Doktirini", **Zaman**, 8 Aralık 2004, s.9.

[119] S.Huntington, **Biz Kimiz?- Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı**, (Çev). Aytül Özer, İstanbul 2004, s. 258'tan naklen Ali Bulaç, "Medeniyetler Çatışmasının Batı ve A.B.D. İçin Gerekliliği", **Zaman** (8 Aralık 2004)

[120] Ali Bulaç, "Medeniyetler Çatışması ve Yeni Kimlik Doktirini", **Zaman** ,8 Aralık 2004, s.9.

yöneten, kim yönetilen olacak?' Küreselleşen dünyada geleceğin iktidar sahipleri belli değildir. İşte bu iktidar kavgasının en önemli iki tarafı olan İslam ve Batı medeniyetleri büyük bir mücadeleye girecektir.

Huntington, Batı ve İslam arasındaki bu çatışmaların toprak paylaşımından çok, medeniyetler arası konulara, örneğin hızla silahlanma, insan hakları ve demokrasi, petrolün kontrolü, göç, İslami terörizm ve Batı müdaheleciliği gibi alanlarda odaklanacağını belirtmiştir.

Huntington, medeniyetler çatışmasını çıkartan tarafın müslümanlar olduğunu iddia etmiştir. Zira, Huntington'a göre, müslümanlar yirminci yüzyılda diğer medeniyetlerden daha çok Batı ile çatışmaya girmiştir. Yazar, bu çatışmanın nedenlerini de şu şekilde açıklamıştır:[121]

> 1. Öncelikle, İslam başlangıcından itibaren kılıç dini olmuş ve askeri erdemleri yüceltmiştir.
>
> 2. İkincisi, ortaya çıkış merkezi Arabistan olduğu için, İslam'ın yayılması, Müslümanları, birçok değişik halkla karşı karşıya getirmiş ve bu halklar fethedilmiş ve dinleri değiştirilmiştir, ve bu sürecin etkisi hala yaşamaktadır. Osmanlı fetihlerinin başlangıç çağında Balkanlarda, kentli Slavlar müslümanlaştırılırken, köylüler dışarıda bırakılmış bu da Müslüman Bosnalılarla Ortodoks Sırplar arasında bir üstünlük farkına yolaçmıştır.
> 3. Müslüman, gayrımüslim çatışmasının üçüncü olası kaynağı ise bir devlet adamının kendi ülkesindeki durumu kastederek söylediği müslümanların "sindirilemezliği"dir. İslam, Hristiyanlıktan çok daha fazla mutlak kadere inanır.
> 4. Müslümanlar tarafından ortaya atılan bir açıklamaya göre, Batı emperyalizmi ve müslüman toplumların tahakküm altına alınması, bazı gayrimüslim toplulukların Müslümanları cazip bir hedef olarak görmelerine neden olmuştur. Kurban olarak Müslüman tezi, Sudan, Mısır, Iran ve Endonezya gibi ülkelerdeki müslüman çoğunlukla, gayrımüslim azınlık arasındaki çatışmaları açıklayamaz.
> 5. Daha inandırıcı bir etken de, İslam içi ya da dışı çatışmaların, baskın bir devletin İslam içinde yer almamasından kaynaklanmaktadır...İslam, tüm İslam dünyasına hakim bir merkezden yoksun olduğu için istikrarsızdır.
> 6. Sonuncusu ve en önemlisi, Müslüman topluluklardaki nüfus patlaması ve 15-30

[121] STJEPAN MESTROVIC, "Amerika'nın Duygu Ötesi Savaşları", Çevirenler, Serkan Işın –Murat Sayım, http://poetikhars.com/belgeler_76 (17.10.2006)

yaşlarındaki işsiz erkeklerin yüksek sayısı, müslümanlar ve gayrı-müslimler arasındaki çatışmaların dengesizliğinin ve şiddetinin doğal kaynağıdır.

Medeniyetler çatışması tezi tartışılırken, bu çatışmanı gerçekte olup olmadığı veya sebepleri üzerinde de değişik fikirler ifade edenler olmuştur. Konuyla ilgili görüşleri şöyle sıralaya biliriz:

1-Bugün Dünyada meydana gelen çatışmaların sebebinin din olmadığı, asıl çatışma nendeninin 'Çağdaş Uygarlık' değerlerini savunanlarla, bu değerlere karşı çıkanlar arasında olduğu ifade edilmiştir. Dünyada din temelli uygarlıklar arasında herhangi bir çatışmanın yaşanmadığı vurgulanmıştır.[122] Medeniyetler Çatışmasının bir diğer sebebinin de Batı'nın ırkçılık anlayışı olduğu ifade edilmiştir.

Mehmed Niyazi, bu durumu şöyle izah etmiştir: "Gazete haberlerinden, ekrandaki tartışmalardan son dönemlerde içimizde misyonerlik faaliyetlerinin hızlandığını öğreniyoruz. Batı'nın diriliğini, İslam alemini perişanlığını her bakan göz gördüğünden bazıları Avrupa ile bütünleşebiliriz ümidiyle buna sıcak bakabilirler. Çaresizliğe düşen İnsanların ne garip hususlardan medet umduklarına yakın tarihimizde de şahit oluyoruz. Cumhuriyetimizin ilk yıllarında bazı siyasilerimiz Batı Emperyalizminden kurtulmak için Hıristiyan olmamamızı bile öne sürmüşlerdi. Zannediyorlardı ki sadece müslüman olduğumuzdan dolayı Avrupa namlusunu bize çeviriyor; Hıristiyanlığı kabul edersek, düşmanlıkları dostluğa dönüşür.

Avrupa'nın bize karşı düşman tavırlarında mutlaka farklı dinden oluşumuz önemli rol oynamaktadır. Fakat yukarda ki görüş sahipleri hiç düşünmüyorlar ki ; Avrupa'da hıristiyanlığı ilk kabul eden milletlerden birisi macarlarclır; Binbeşyüz yıldan beri de Avrupalıdırlar. Ne dikkat çekicidir ki aslen Turani olmaları, Avrupalıların onları kendilerinden saymalarına engeldir. Batılılar Hıristiyan olmalarına rağmen, kültürlerinin

[122] Şahin Alpay, "Türkiye ve Uygarlıklar Çatışması", **Zaman**,18 Aralık 2004, s. 8

temelinde ırkçılık yatmaktadır. Avrupa'nın ırkçılık perspektifini kaybedersek, her iki dünya savaşımda izah edemeyiz."[123]

2-Medeniyetler Çatışmasının bir diğer sebebi de Batı'nın ben-merkezli hegomanya anlayışı ve kendi varlığının devamını, kendi toplumsal bütünleşmesini 'öteki' düşmanlığı ile sağladığı vurgulanmıştır.[124] M.S.Aydın, Medeniyetler Çatışması tezinin bilerek gündemde tutulduğunu, bu işten belli çevrelerin çıkar sağladığını ifade etmiştir:

"11 Eylül'ün bir medeniyet çatışmasının başlangıcını oluşturduğu görüşüne artık, kamuoyu, iltifat etmiyor. Ama bunun öyle olduğunu inanan hala çok sayıda insan var. "sokakta". O görüşü besleyen dar kafalı din mensupları, şarlatan siyasetçiler, 'işler karışsa da silah satsak, ticaret yapsak' diyenler, üçüncü sınıf akademisyenler ve pek tabii bilmem kaçıncı sınıf medya pazarlamacıları var sokağın ötesinde,berisinde. Başka hesaplan olanlar var. "Ortadoğu karışsa da bir aradan sıyrılıp çıksak, plan ve programlarımızı uygulasak" diye hareket eden, dünyanın "gidişatı"nda etkili olan cin fikirliler var."[125]

İslamın Ötekiye Bakışı Meselesi

Gazetedeki yorumlarda Batı'nın kendinden olmayan, kendisi ile aynı kültürü paylaşmayan insanları ötekileştirdiği vurgulanmıştır. Bundan dolayı İslam'ın ötekiye veya başka bir ifade ile Gayri Müslimlere bakışıda önem kazanmıştır. Zira bu konu, çatışmanın kim tarafından çıkartıldığını da ortaya koyacaktır.

Gazetedeki yorumunda Muhammed İmare, İslam'ın başka dinden olan insanlara karşı bakışını şöyle ifade etmiştir:[126]

> Eğer biz İslam'ın dünya ile ilişkilerinde takip ettiği metoda dönecek olursak, karşımızda ilmi,gerçekçi,tüm kesimleri ve tüm farklılıkları kapsayan bir metot buluruz.Bu metot, İslam dışı unsurları tek bir kefe ya da sepete doldurmayı reddeder. İslam metodu en doğdu, en ayrıntılı olmakla beraber aynı zamanda adil olandır. Düşünce ve pratikte de en zor olan bu metoddur. Kendini bir kefede, tüm diğerlerini ise öteki

---

[123] Mehmed Niyazi, "Bizi Yutacak İki Tehlike", **Zaman**, 5 Mayıs 2002, s. 7
[124] Ali Bulaç, "Müslüman Fobisi", **Zaman**, 21 Ocak 2004, s. 8.
[125] M.S.Aydın, "Bir Yıl Sonra 11 Eylül", **Zaman**, 9 Eylül 2002, s.9.
[126] Muhammed İmare, "11 Eylül, Dünyayı İkiye Böldü Mü?", **Zaman**, 12 Eylül 2002, s.9.

kefede toplamaya dayalı genelleştirme yolu ise düşünen yada düşünmeyen herkes için daha kolaydır.

İslam dini inkar edenleri tek bir kesim olarak değerlendirmez. Aksine müşrikler ve İslam'a karşı savaşanlar ile kendileriyle anlaşılmış bulunanlar arasında ayrımı esas alır. İslam dini, Müşriklerin düşmanlıklarını saldırganlığa dönüştürenleriyle savaşmayı, anlaşmalarına sadık kalanlarla ise barış içerisinde yaşamayı emreder. Yine İslam, bile bile hakkı inkar edenler ile cehalet sebebiyle inkarcı olan bir kişinin istediği takdirde korunması, doğru yolu gösterici imkanlar sunulması, zorlama yapılmadan deliller ışığında hür iradesiyle karar vermesinin sağlanması dinimizin emirleri arasındadır.

Kutsal kitaplar konusunda da İslam dininin aynı metodu uyguladığına şahit oluruz. Dinimizin Yahudiler ile Hıristiyanlar hakkında farklı yorumları esas alır. Birinci kesim olan Yahudilik, iman edenlere karşı en şiddetli düşmanlık besleyenle görülürken, Hıristiyanlar daha yakın olarak tanımlanmaktadır. İşte İslam dininin ötekine bakışnı düzenleyen metod budur. Öteki, tek bir kesim değil, farklı sebeplerle karşı tarafta bulunanlardır. İslam fukahası, bu kesimler arasındaki farklılıklar, etkenler ile ümmetin çıkarlarını dikkatle inceleyip, süzgeçten geçirdikten sonra kararını verir. Bu İslam'ın üstün siyasi gücünü ve ötekiyle ilişkilerini düzenleme kabiliyetini açıklar.

Medeniyetler Çatışması Tezine Reddiye: Medeniyetlerin Birliği Tezinin Ortaya Çıkışı

Medeniyetler çatışması tezi gündeme geldiğinde, medeniyeterin birbirinden ne kadar farklı ne kadar benzer oldukları da gündeme gelmiştir. Konuyla ilgili olarak gazetedeki yorumlara baktığımızda medeniyetlerin oluşumunda tek bir milletin etkisinden ziyade bütün insanlığın katkısı olduğu dile getirilmiştir.

Şahin Alpay, çağdaş uygarlığı ifade eden evrensel değerlere insanlığın antik çağda, Çin, Mısır, Mezopatamya ve Yunan uygarlıklarından Orta Çağ' da İslam ve Yakın Çağ'da Batı uygarlığına kadar uzanan uygarlaşma serüveni sonucunda ulaşıldığını, Tarihte var olan bütün uygarlıkların "Çağdaş Uygarlığı" katkısı olduğunu ifade etmiştir. Günümü dünyesında çağdaş uygarlık değerlerini AB'nin temsil ediyor olmasının bu değerleri Batıya yada Hıristiyanlığa ait kılmayacağını

vurgulamıştır.[127] Medeniyetlerin bugünkü seviyesine gelinceye kadar bir çok medeniyetler ile temas ettiklerini ve bir medeniyetin asıl başarısının başka medeniyetlerden istifade etmesi ile mümkün olduğunu ifade eden Ömer Çaha, Bugünkü Batı medeniyetinin meydana gelişini ise şu şekilde açıklamıştır: "Tarih sahnesine çıkan tüm medeniyetlerin temel başarısı başka medeniyetlerin maddi ve kültürel birikimleriyle kurdukları temasta görülmektedir. İslam medeniyeti tarih sahnesine çıkarken antik Yunan, Roma Helen, Hint ve Çin medeniyetleriyle temasa geçmiş ve bunlara ait değerleri kendi bünyesine katarak varlık göstermiştir. İslam, diğer medeniyetlerden aldığı değerlerle "insanlığın" hanesine önemli değerler yazmış, zamanı gelince bunu başka toplumlara devretmiştir. Şayet İslam medeniyeti olmasaydı bugünkü Batı medeniyeti olmayacaktı. Aynı şekilde Grek, Helen, Roma, Hint ve Çin medeniyetleri olmasaydı İslam, bir dünya medeniyetine dönüşmezdi." Bugünkü medeniyeti çoğunlukla "Batı medeniyeti"olarak tanımlama alışkanlığının yanlış olduğunun altını çizen Çaha, bunu şöyle açıklıyor ; "Bugünkü medeniyetin itici gücünü Batılı toplumların oluşturduğu bir gerçek. Ancak bu medeniyeti Batılılar, deyi yerinde ise yoktan var etmediler. Başka medeniyetlerin ürettikleri değerlerin iskeleti üzerine yeni değerler bina etmek suretiyle bugünkü medeniyetimizi meydana getirdiler. Dolayısıyla medeniyet aslında çoklu bir yapı olmaktan çok, tekli bir karakter taşır ve tüm insanlığın ortak ürününden oluşur."[128]

İslamın bir çok medeniyete renk katmış olduğunu, İslamı Kabul eden milletleri milliyetlerinden ve milletlerinden ve önceki kültürlerinden de koparmadığı vurgulanmıştır.İslam'ın kısmi kültürel değişikliklere yol açmış olabileceği İfade edilmiştir. İslamı yaşamada ve yorumlamada milletlerinin eski kültürlerinin büyük rol oynadığı ifade edilmiştir.[129]

Bugün İslam Medeniyetinin Batı ile karşılaşmasının İslam Medeniyetine büyük bir katkı sağlayacağı, Batı ile kurulan fikri temasın İslam düşünce geleneğinin zenginliğini ve

---

[127] Alpay, s.13.
[128] Ömer Çaha, "Medeniyetlerin Buluşmasında Dinlerin Rolü", **Zaman**, 13 Mayıs 2002, s. 9.;
[129] Mehmet Bayraktar, "İslam Bir Kültür Değil, Türklerin Öz Dinidir", **Zaman**, 27 Aralık 2003, s.8.; Nizam Mardini, "Değişen Türkiye Avrupa Hayalini Arıyor", **Zaman**,7 Temmuz 2003, s. 15.; M.Hakan Yavuz, "Türkiye İslam'ı, 'Turkish İslam' Çözüm Mü?", **Zaman**, 7 Mart 2002, s.13.

tefekkür gücünün farkına varmamızı sağlıyacağı ifade edilmişir.[130] Bugünkü Batı Medeniyetinin, zihni ve coğrafi yakınlığı sebebiyle İslam Medeniyetinden çokca istifade ettiği vurgulanmış, hatta Batı'nın kendi tarihi mirasına bile İslam filozofları eliyle sahip olduğuna dikkat çekilmiştir.[131]

Medyada 'Medeniyetler Çatışması' tartışılırken, bu teze karşı anti-tezler ve çözüm yollarıda gündeme gelmiştir.Zaman Gazetesindeki yorumlara baktığımızda bu teze karşı bazı anti- tezler öne sürülmüştür.

Gazetede konuyla ilgili yorumlara baktığımızda, medeniyetler çatışmasının önlenmesi için diyalogun önemine dikkat çekilmiş, Batı Medeniyeti ile diyaloğun müslüman olmayanlara büyük katkılar sağlayacağı ve kazançlar getireceği ifade edilmiştir. Bunun yanında müslümanların da Batı Medeniyeti ile diyalog kurmaktan, yapacakları incelemelerden çok yararlı sonuçlar çıkarabileceklerine vurgu yapılmıştır.[132]

'Medeniyetler Çatışmasının' olmaması için diyaloğun önemine ve Türkiye'nin AB'ye girmesinin önemine dikkat çeken Hüseyin Gülerce bu düşüncelerini şöyle ifade etmiştir ; " Medeniyetler çatışmasının, dünyanın bir kutuplaşma içine düşmesini önlemenin yolları olmalı. En akıllıca yol da çatışmanın yerini diyalog ve uzlaşmanın alması. Buna öncülük edecek ülkelerin bulunması. İslam coğrafyasına bakıldığında bu ülke Türkiye'dir. Eğer AB Ankara'nın yaptığı muazzam reformlara rağmen Türkiye'ye kapılarını kapatırsa, Müslüman dünyasının dört bir köşesindeki aşırılar, ılımlılara şunu söyleyecektir; "işte görün, biz size demiştik. AB bir Hıristiyan kulübüdür. Bizi aralarına asla almazlar. Öyleyse niye onların kurallarına uyalım ki?". 11 Eylül 2001'deki insanlık tarihinin en büyük terör saldırısında Amerika'da yaşanan

---

[130] Adnan Aslan, "Batı Düşüncesi ve Biz", **Zaman**, 11 Haziran 2003, s.9.; Mustafa Armağan, "Avrupa'nın Kurucusu Kanunidir", **Zaman**, 8 Ekim 2002, s.8 ; Mustafa Erdoğan, "Medeniyetler Nasıl Buluşur", **Zaman** ,15 Şubat 2002, s.4.

[131] Aslan, s.9.

[132] Ahmet Selim, "Diyalog", **Zaman**, 29 Şubat 2004, s.6.; Nevval Sevindi, "GlobalGüvensizlik Çözüm Değil", **Zaman**, 13 Mayıs 2003, s.8. ; Hüseyin Gülerce, "Terör ve AB Üyeliğimiz", **Zaman**, 19 Mart 2004, s.9 ; Ali Murat Yerel, "Teslimiyet Filmi ve Bir Trajedinin Gör Dediği...."; **Zaman**, 5 Kasım 2004, s.9.; Denis Macshane, "Avrupa İslam'ı Kucaklamalı", **Zaman** , 28 Kasım 2002, s.8.

şok, aslında medeniyetler arası diyalogun ve bu diyalogda Türkiye'nin önemini ortaya çıkarmıştır."[133]

Diyalogun yanında Medeniyetler Çatışmasının olmaması için bir diğer yolunda Batı'nın Türkiye'deki demokrasiyi desteklemesi olduğu vurgulanmıştır. Batı'nın geliştirdiği insan hakları ve demokrasi temelli çağdaş uygarlığın insanlığın refah ve barış bulmasında büyük bir etkisinin olacağı ifade edilmiştir. Batı'nın geliştirdiği bu çağdaş uygarlığın İslam alemini de kapsaması gerektiği vurgulanmıştır. Bu nedenle Batı'nın bir köprü olarak Türkiye'deki demokrasiyi güçlendirmek için yardım etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu durumun Avrupa'nın faydasına olacağı gibi medeniyetler çatışmasını da önleyeceğine dikkat çekilmiştir.[134] Medeniyetler Çatışmasının olmaması için bir diğer yol olarak da Türkiye'nin AB'ye alınması olduğu ifade edilmiştir. Türkiye'nin katılım müzakerelerine katılması ve sonunda AB'ye üye olmasının İslam dünyası ile Batı arasındaki buzları eriteceği vurgulanmıştır.Aynı zamanda Avrupa'da yaşayan müslümanların da oradaki diğer din mensuplarıyla olan karşılıklı anşayışın gelişmesine büyük bir katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.

Avrupa'nın Türkiye'yi Kabul etmesi, Avrupa'nın kültürel değerler üzerinde birleşen bir 'Hıristiyan Klubü' olmadığını ispatlayacağı dikkat çekilmiş, bununla birlikte Türkiye'yi üyeliğe Kabul eden bir Avrupa'nın, özgürlük, demokrasi, çoğulculuk ve piyasa ekonomisi gibi evrensel ilkeler üzerinde bütünleşen bir birlik olduğunu bütün dünya ya göstereceği ifade edilmiştir.[135]

Sonuç

Huntington, 21. yüzyılın savaşlarının, "medeniyetler arasında bir savaş" olacağını ileri sürmüş ve savaşın taraflarını da, "Hilal ve Haç" simgeleriyle

---

[133] Hüseyin Gülerce, "AB Üyeliğimiz ve Küresel Barış", **Zaman**, 16 Ocak 2004, s.8. ; Hüseyin Gülerce, "Terör ve AB Üyeliğimiz", **Zaman**, 19 Mart 2004, s. 9.
[134] Şahin Alpay, "Tarihi Fırsat", **Zaman**, 10 Aralık 2002, s.8. ; Şahin Alpay, "Türkiye ve AB'nin Uygarlık Sınavı", **Zaman**, 25 Mayıs 2004, s. 9; Nizam Mardini, s. 9.
[135] Şahin Alpay, "Türkiye ve Uygarlık Çatışması", **Zaman**, 18 Aralık 2004, s. 9.; Mehmed Aydın, "Avrupa Birliği'nin Dini Anatomisi ve Türkiye", **Zaman**, 18 Kasım 2002, s.8.

tanımlamıştı. Özetle savaş, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında olacak, ama bu dinler savaşı değil, dinlerde kendisini gösteren farklı uygarlık düzeyleri arasında geçecekti.

Huntington, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeraltına çekilen medeniyetler arasındaki rekabet ve düşmanlığın yeniden dünya dengelerini belirleyeceğini, geleceğin çatışma ve kutuplaşma ekseninin medeniyetler arasında gerçekleşeceğini söylemiş, bu tezden sadece ve sadece İslam dünyası ile Batı medeniyeti arasında bir çatışma yaşanacağı sonucu çıkartmıştı. 11 Eylül'den çok önce "İslam ve Batı", hatta "İslam ve Dünyanın Geri Kalanı" arasındaki çatışmaya dair tezler kuvvetle savunulmuştu. 11 Eylül, akabinde Avrupa başkentlerinde yaşanan, Türkiye'nin de nasibini aldığı terör olayları, bu iddianın gerçekleştiği ve dünyanın İslam ile Batı arasında bir medeniyetler çatışmasına sahne olduğu kanaatini kuvvetlendirdi. Bu kanaat, özellikle Batı'da gelişen İslam düşmanlığının da mesnedini oluşturdu. Yeryüzünde müesses dinlerin hiçbiri şiddetin kaynağı olamaz. Şiddet, dinlerin değil, toplumların içinde yaşadıkları şartların ve giriştikleri rekabetin sonucudur. İnsanlar, ölesiye girdikleri kavgalara kendi vicdanlarına ve benzerlerine haklı olduklarını göstermek için dine müracaat ederler. Düşman taraf, ötekini aşağılamak, küçük düşürmek ve moralini bozmak için dinlerine saldırır. Böylece, dinlerin orta yerde kılıç çekip savaştıkları bir manzara çıkar ortaya. Halbuki savaşan, öldüren, zulüm yapan insandır.

İslam toplumlarının, geride kalan dünyada yaşayanlara söyleyebilecekleri çok fazla şey var. Hatta, etnik kavgaların, kör düşmanlıkların ötesinde şiddetin sona erdirilmesi ve huzurlu bir dünyanın kurulması yolunda kendi tarihi tecrübelerinden bütün dünyanın çıkartabileceği zengin dersler var. Bunun için dünyadaki güç sahiplerinin basit çıkar çekişmelerini, medeniyet perdesi arkasından çekip çıkartmak ve dünya' ya açıklamak gerekiyor.[136]

Huntington'ın 'medeniyetlerin çatışması' fikri, bilimsel, akli ve vicdani hiçbir delili olmayan bir teoridir. Tarih boyunca, yeryüzünün her bölgesinde çeşitli medeniyetler varolmuş, bu medeniyetler birbirleriyle sosyal ve kültürel açıdan ilişkiler kurmuş ve 'medeniyet alışverişi'nde bulunmuşlardır. Her ırk, her soy, her millet ayrı bir

---

[136] Mümtazer Türköne, "Medeniyetler ittifakı mümkün mü?", **Zaman**, 4 Ağustos 2005, s.9.

medeniyete sahiptir. Her medeniyetin ayrı bir özelliği vardır ve karşılıklı hoşgörü ve uzlaşı çerçevesinde insanlar her medeniyetten birşeyler alırlar.

Bugün, değişen dünya dengeleri içerisinde Türkiye, tüm Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'da kalıcı barışı sağlamada önderlik edebilecek bir tarihi birikime sahiptir. Türkiye'nin sahip olduğu miras, coğrafi olarak Adriyatik'den Çin Seddi'ne kadar dünyanın en önemli ve en stratejik alanını içermektedir. Ve Türk Milleti, bölgede izlerinin silinmesi asla mümkün olmayan bir medeniyetin de mirasçısıdır. Türkler hakim oldukları topraklarda kurdukları üstün medeniyetler sayesinde, her dönemde ve her koşulda geçerli olan birleştirici bir kültür mirası oluşturmuşlardır. İşte 21. Yüzyılda, Türk Milleti'ni, lider milletler arasında en öne geçirecek olan miras da bu güçlü ve etkin medeniyetin mirasıdır.Bundan dolayı milletimizin tekrar tarihi rolünü üstlenip ayağa kalkması medeniyetler çatışması tezinin sonunu getirecektir.

II. B. DİN VE TERÖR

Terör

Günümüzde terör kazandığı yaygın ve yoğun görünüm ile meydana geliş şeklinin değişimi sadece teröre muhatap olan ülkeleri etkilemediği; her gün biraz daha küçülen dünyada, giderek daha çok ülkeyi yakından etkilediği ve etkileyeceği, tartışma konusu olmaktan uzaktır.

1990 sonrasında, yoğun ve yaygın bir olgu niteliği kazanan ve ülkeleri her bakımdan olumsuz olarak etkileyen çok ciddi bir konu haline gelmiş olmasına rağmen terörün ve terörizmin, hala tanımlanmasında güçlük çekilen kavramlar arasında olduğu gözükmektedir. Bununla beraber, terör veya terörizm kavramlarının, zihinlerde şiddet, korku, tehdit, yasa dışılık gibi bazı olguları çağrıştırdığı bir gerçektir.

Terörizm ile ilgili en büyük problem "tanım" sorunudur. Özellikle de bu konu uluslar arası terörizm ise tanım sorunu daha da önem arzetmektedir.[137]

Terör kelimesi, Latince bir kavram olup, korkudan titreme veya korkudan titremeye neden olma anlamına gelmektedir. Bir toplumda, bir grubun, halkın direnişini kırmak için ortaya çıkardığı korku olarak da ifade edilmektedir.[138] Aynı zamanda terörizm, bir ideoloji, bir doktrin hatta sistematik bir fikir değil, bir yöntem, taktik, strateji, bir bakıma da savaş biçimidir.[139] Örgütlü ve kuralsız şiddet hareketidir.[140]

Terörün Türk iç hukundaki anlamı ise şöyledir;

"Baskı, cebir ve şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzenini değiştirmek, Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylemlerdir."[141]

Ahmet Selim, terörü, masum insanların katliyle yürüyen bir eylem olarak tanımlamaktadır.[142]

Bütün bu tanımlara karşın Uluslararası camianın kabul ettiği net bir terör tanımı bulunmamaktadır. Ali Bulaç, terörün net bir tanımının yapılamamasının terörü amaç olarak kullanan devletlerin işine geldiğine dikkat çekmiş ve bazı devletlerin özellikle terör tanımı yapmadıklarını belirtmiştir;

---

[137] Sertaş Başeren, **Terörizm: Kavramsal Bir Değerlendirme, Terörizm İncelemeleri**, Ankara:ASAM Yayınları,2000, s. 1.
[138] Tekin Akıllıoğlu, "İnsan Hakları-1", **Ankara Üniversitesi SBF, İnsan Hakları Merkezi** Yayın No: 17 ,Ankara: 1995, s.22-52.
[139] Atilla Yayla, "Kavramsal Bir Çerçeve", **SBF Dergisi**, C: XLV, 1990, s. 335-386.
[140] Suat İlhan, **Terör: Neden Türkiye?**, Ankara:Golden Print, 1998, s. 8.
[141] 12.4.1991 Tarih ve 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu, Madde; 1
[142] Ahmet Selim, "Terör ve Akıl", **Zaman**, 30 Kasım 2003, s. 4.

"Bir şiddet biçimi olarak terörle ilgili üzerinde görüş birliği sağlanmış tanım yoktur; hatta bazı devletler ortak bir tanım yapılması konusunda bariz bir şekilde isteksiz davranmaktadırlar. Suça mesnet teşkil eden her türlü fiil ve kavram, açık seçik tanımlanmadıkça her türlü suistimale açıktır. Duruma göre her devlet veya örgüt, kendi eylemlerini meşrulaştıran bir tanımsal çerçeve olarak teröre başvurmaktadır."[143]

Terörü Doğuran Sebepler

Küreselleşme, dünyaya mutluluktan çok huzursuzluk getirmiştir. Terörü doğuran nedenlere bakıldığında sadece tek bir sebebin varlığından bahsetmek bizi yanlış tahlillere götürür. Küreselleşme ile birlikte dünyada açlık ve yoksulluk artmış, gelir dağılımındaki dengesizlik, ülkeler arasındaki uçurumu daha da büyütmüştür. Yoksulluk, hastalıklar ve imkansızlıklarla mücadele eden halklar bunun sebebinin gelişmiş ülkeler olduğunu düşünmektedirler. Bu bağlamda, terörün sebebinin sadece radikal dini akımlara bağlanması doğru değildir. Terörizmin, asıl sebebinin, yoksulluk, adaletsizlik, işsizlik olduğu vurgulanmıştır. Son yıllarda Müslümanlar arasından çok terörist çıkmasının asıl sebebinin İslam dini olmadığı belirtilmiş ve asıl sebebin İslam ülkelerindeki yoksulluk, adaletsizlik , işgal ve baskılar sonucunda oluşan umutsuzluk ve çaresizlik olduğu ifade edilmiştir.[144]

Nitekim Yalçın Akdoğan, terörü doğuran seplerin sosyal, siyasal, ekonomik ve psikolojik nedenlere bağlamakta ve bu sebepleri şöyle ifade etmektedir;

"Terörü doğuran sosyal, siyasal, ekonomik, ve hatta psikolojik sebepler vardır.

Terör en basit ifadeyle bir bunalımın ürünüdür. Terör, aynı zamanda bir kriz olgusudur. Sistemin sağlıklı işleyememesinin, katılım ve paylaşım kurallarının oluşturulamamasının, çarpık anlayışlara zemin hazırlamasının ve en önemlisi de sistemin toplumsal taleplerle dizayn edilememesinin bir sonucudur."[145]

---

[143] Ali Bulaç, "Terör Üzerine", **Zaman**, 30 Kasım 2003, s.5.
[144] Şahin Alpay, "İslam, İslami ve İslamcı", **Zaman**, 2 Aralık 2003, s. 4.; Ali Bulaç, "Somut Müslüman", **Zaman** , 8 Eylül 2004, s. 5.; Hilmi Yavuz, "Filistin: Militarizmden Terörizme", **Zaman**, 19 Nisan 2002, s. 4.
[145] Yalçın Akdoğan, "Şiddet, Terör ve Yöntemin Amaca dönüşmesi", **Zaman**, 11 Mart 2003, s. 5.

Şahin Alpay ise kapsamlı bir tanım olmamakla beraber Amerikalı yazar "William Pfaff'ın yazısına atıfta bulunarak terörün sebebini şöyle ifade etmiştir;

"Amerikalı yazar William Pfaff in "Terörizm daha büyük bir tehlikenin aracı"(International Herald Tribüne, 4 Eylül) başlıklı yorumunda "Bush'un ırak'ı işgal ederek radikal islamcılara Arap milliyetçiliğinin desteğini hediye ettiğini" yazar.

Alpay'da Pfaffın bu görüşüne katılarak "terörizm"in arkasında çağın en güçlü ideolojisi milliyetçiliğin yattığını savunmuştur.[146]

Talip Küçükcan ise terörü doğuran sebeplerden bir diğerininde dinin yanlış yorumlanması olduğuna dikkat çekmiş ve dünyadaki diğer terör örgütlerine atıf yaparak bu durumu şöyle açıklamıştır;

> "Bağımsızlık öncesi İsrail'indeki dinsel motifli şiddetin tekrar hortlaması, Cezayir'de dinsel retorikle meşrulaştırılmaya çalışılan şiddet, İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu (IRA) yapısındaki aşın Katolik eğilimler, İRA'ya muhalif grubun derin Protestan inançları, Hindistan'da Hinduların diğer din mensuplarına karşı artan şiddetleri, Filistin'de Kamaş ve Lübnan'da Hizbullah örgütünün dinsel yönelimleri, Türkiye'de uyguladıkları şiddetin akıl almaz boyutlarından dolayı herkesi şaşkınlığa uğratan Hizbullah örgütünün cinayetleri, Amerikan Hıristiyan Yurtseverler örgütü üyelerinin Oklahoma City'deki Federal Ofis binasına saldırıları gibi eylemler siyasal amaçlar doğrultusunda dinsel inanç ve kutsal sembollerin ne kadar etkili kullanıldığını gösteren örnekler arasındadır. Bu örneklerden hareketle dinsel retoriğin güçlü bir motif olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.
>
> Aslında bütün dünya dinleri, mensuplarına barışı öğütlemekle birlikte, dinsel inanç ve sembollerin kolayca manipüle edilip demokratik yöntemleri yaralayacak şekilde siyasal amaçlı kullanılması mümkündür. Çünkü özellikle inanan insanın doğasında kutsala boyun eğmek vardır. İşte bu özellik, eğitim düzeyi düşük ve dinsel konularda sadece yüzeysel bilgi sahibi olanların kolayca 'kutsal' amaçlı şiddete yönlendirilmesine neden olabilir. Çünkü inanan insan, kendisine Tanrısal bir görev olarak verilen misyonu, İsrail Başbakanı İzak Rabin'i öldüren Yigal Amir örneğinde olduğu gibi büyük bir sorumlulukla yerine getirme psikolojisine sahiptir.

---

[146] Şahin Alpay, "Terörün Arkasındaki Milliyetçilik", **Zaman** ,7 Eylül 2004, s.4.

1948 yılından bu yana Arap-İsrail çatışmasında en önemli barış adımını atan ilk İsrail başbakanının, barışı öğütleyen Tanrı'nın "emriyle" öldürülmesi son derece kaygı verici gelişmelerin habercisi olarak algılanmalıdır. Çünkü böylesine çarpık, fanatik ve kutsalı kendi amaçları doğrultusunda yorumlayan aşırılara Museviliğe ilaveten ne yazık ki İslam, Hıristiyan, Hindu, Şinto, Sikh ve Budist dinlerine mensup olanlar arasında da rastlanıyor.

Eğitimsizlik, işsizlik, sefalet ve yokluk içerisinde olanlar ise kendilerine şırıngalanan terör estirme kışkırtmacasını bir tanrı buyruğu olarak algılayıp hedefe saldırıyor. Çünkü kutsal retorik böyle tiplere bu dünyada olmasa bile öbür dünyada mutluluklar vaat ediyor. Hangi kültürel coğrafya veya ulus-devlet sınırlan içerisinde olursa olsun dinin yorumlanıp anlaşılması ve genç kuşaklara aktarımı cahil sofuların ve dar kafalıların eline bırakılırsa o toplumlarda dinsel sembollerin demokratik sistem aleyhine manipüle edilmesi kolaylaşır."[147]

Din, esasında toplumlarda birlik, beraberlik ve dayanışmayı meydana getiren önemli bir kurumdur. Fakat işin içine insan faktörü girdiği için herkesin dinden anladığı aynı olmayabilir. Her insanın içinde bulunduğu kültüre, geleneğe, maddi ve manevi duruma göre dinden anladığı şey farklı olabilir. Bundan dolayı dinin herhangi bir hükmü birine göre farklı, başkasına göre farklı yorumlanabilir. Zaman gazetesinde de dinlerin terörü reddettiği fakat bazı din müntesiplerinin dinin çeşitli hükümlerinden hareket ederek kendilerine bir 'meşruiyet çerçevesi' oluşturdukları vurgulanmıştır.[148]

Teröristlerin Tipolojileri

Bülent Korucu, terör eylemlerini kullanan insanların, Hz Peygamber'in mesajını yayma yöntemini anlayamamış, manipülasyonlara açık küçük bir grup olduğunu ifade etmiştir.[149]

Ali Bulaç ise, Müslüman kimliği ile terör eylemlerine katılanların tipolojisini ve bunların niçin terör eylemlerine katıldıklarını şöyle izah etmektedir;

---

[147] Talip Küçükcan, "Kutsalın Dönüşü ve Küresel Şiddet", **Zaman** ,31 Mayıs 2002, s.4.; Ali Bulaç, "Din ve Terör", **Zaman** ,7 Aralık 2003, s.5.; Vahap Coşkun, "İslami Terör Olmaz Çünkü…", **Zaman** ,29 Eylül 2004, s.4. ; Abdullah Aymaz, "Müslüman Terörist olmaz", **Zaman**, 10 Aralık 2003, s. 5.
[148] Ali Bulaç, "Din ve Terör", **Zaman** ,7 Aralık 2003, s.8.; Vahap Coşkun, "İslami Terör Olmaz Çünkü…", **Zaman**, 29 Eylül 2004, s.6.; Abdullah Aymaz, "Müslüman Terörist olmaz", Zaman, 10 Aralık 2003, s.6.
[149] Bülent Korucu, "Kalemle Baş Edemeyenler Kılıca Sarılır", **Zaman**, 16 Kasım 2003, s.5.

"Müslüman kimliği'yle terör eylemlerine katılanları üç ana grupta toplamak mümkün görünüyor:

1) Mizaçları itibariyle işlerini ve doğru bildikleri hedeflerini şiddet kullanarak çözmeyi en doğru ve işlevsel yöntem olarak görenler. Bu gruptakiler sert mizaçlıdır, saldırgan bir ruha sahiptir, tahripkardır, aceleci, tahammülsüz ve tahakkümcüdür. Mizaçlarını din haline getirmişlerdir.

2) Başka hiçbir çıkış yolu ve umudu kalmamış olanlar. Bunların davranış biçimlerini anlamak için içinde yaşadıkları olumsuz dış şartların, siyasi baskı, işgal, yoksulluk, çaresizlik ve sürekli tattıkları ağır yenilgilere bakmak lazım.

3) Dinin ideolojik veya politik yorumunu şiddet ve terör çerçevesinde yapanlar üçüncü gruptakilerdir ve esasında en önemli grubu bunlar teşkil etmektedir.[150]

Kanaatimce Batı ve ABD terörle mücadelede öncelikli olarak teröristlerin psiko sosyal tahlilini yaparak işe başlamalıdır. Bir insanı teröre iten sebeplerin açık bir şekilde ortaya konması gerekir. Bu sebepler ortaya konmadan bütün müslümanların potansiyel bir terörist olduğunu söylemek veya böyle davranmak problemi çözmek yerine daha da derinleştirecektir.

Terör Eylemlerinin Özellikleri

Öncelikli olarak terör hareketlerini yapanların bir devletinin olmadığını ortaya koymak gerekir. Bundan dolayı teröristlerin, düşmanları ile düzenli ordularla ve uluslararası kurallara gore savaşmasını bekleyemeyiz. Bu terör eylemlerinin düzensiz ve kuralsız olduğu anlamına da gelmemelidir. Her hareket ve eylem belirlenmiş bir amaca yöneliktir. Ve bu amaca ulaştığı nisbette başarılıdır. Ali Bulaç, terör eylemlerinin özelliklerini şu şekilde ifade etmiştir;

1- Terör, ona verilen karşılık bakımından çok yıkıcı ve sivillerin hayatını, yerleşim birimlerini tahrip edici etkilere yol açsa bile, bir şiddet biçimi olarak çok güçlü etkilere sahiptir.

2- Terör, komplike ve yüksek organizasyon gerektiren askeri operasyonlara

---

[150] Ali Bulaç, "Tipoloji", **Zaman**, 10 Aralık 2003, s.6.

nazaran daha az maliyetli bir eylem biçimidir.

3- Kuralsız bir şiddet biçimi olarak terörü çoğu zaman bireyler veya örgütler yapsa bile, sivillere yönelik etkileri ve sonuçları bakımından devletlerin de başvurduğu bir siyaset ve cezalandırma aracı olarak kullanılmaktadır.

4- Geçmişte ve bugün, Mandst, milliyetçi, Hıristiyan, Yahudi ve Budist gibi siyasi ve dini gruplar teröre başvurmuş ve halen başvuruyor olsalar bile, haksız olarak dünyamda "İslam" ve "müslümanlar" ile "terör" arasında özdeşlikler kurulmakta; dünyanın çeşitli bölgelerinde ki diğer terör eylemleri neredeyse görmezlikten gelinmektedir.

5- Küçük grupların veya örgütlerin yaptığı terör ile bunlara karşı devletlerin yürüttüğü terör, belli bir hastalık ve meşruiyet çerçevesine oturmak için, başta din olmak üzere bütün ahlaki normların bilinen sınırların zorlamakta, böylece değerlerin dünyasını aşındırmak, dinin kendisini ve ahlaki tutumu her türlü suistimale açık hale getirmektedir."[151]

Din ve Terör

Medyada 11 Eylül 2001 olaylarından sonra Din ve terör konusu gündeme gelmiştir. 11 Eylül olaylarını gerçekleştiren kişilerin dini kimliği, dinlerin terörü destekleyip desteklemediği sorusunu da tartışmaya açmıştır. Bazı medya organlarında dinin insanlar arasında bir ayrılık unsuru olduğu ifade edilmiş ve dinin fundamentalist akımlara sebebiyet verdiğine dikkat çekilmiştir. Bazı yazarlar ise bu görüşe karşı çıkmış ve dinin insanları birleştiren bir unsur olduğunu ifade etmişlerdir. Esasında hiçbir din özü itibariyle teröre izin vermez. Dinin genel bir tanımına baktığımızda bütün dinlerin geliş amaçlarının insanlığa mutluluk ve ahlaki erdemler getirmek olduğunu görürüz. Fakat yaratılışı itibariyle insanoğlu dinin herhangi bir hükmünü kendi psiko sosyal şartlarına ve akli melekesine gore yorumlamaktadır. Dinlerin teröre yol açabileceği yorumu yapılırken bu nokta gözden kaçırılmamalıdır. Bu bakış açısıyla baktığımız zaman görülecektir ki her din müntesibi kendi inancını farklı yorumluyarak terör eylemlerine başvurabilir. Şunu da unutmamak gerekir ki terör eylemlerini yapanlar kendilerini terörist olarak nitelemezler.Onlar dinlerinin gereğini yapan mücahitler olduğunu söylerler. Tarihe baktığımız zaman birçok din kaynaklı

---

[151] Ali Bulaç, "Terör Üzerine", **Zaman**, 4 Mayıs 2002, s.4.

radikal hareketlerin olduğunu görürüz Bu durum o dinin teröre izin verdiği anlamına gelmez. Şiddet, dinlerin değil, toplumların içinde yaşadıkları şartların ve giriştikleri rekabetin sonucudur. İnsanlar, ölesiye girdikleri kavgalara kendi vicdanlarına karşı haklı olduklarını göstermek için dine müracaat ederler. Düşman taraf, ötekini aşağılamak, küçük düşürmek ve moralini bozmak için dinlerine saldırır. Böylece, dinlerin orta yerde kılıç çekip savaştıkları bir manzara çıkar ortaya. Halbuki savaşan, öldüren, zulüm yapan insandır. Bu noktada dini terör kavramı yanlış bir kavramdır. Konuyla ilgili olarak Vahap Çoşkun, 'Dini Terör' kavramının yanlışlığını şöyle açıklamıştır;

"Hıristiyan,Yahudi bir kişinin grubun, teröre başvurması halinde, "Hıristiyan, Yahudi terörizmi" ifadesini kullanmak ne kadar yanlış ise, Müslüman bir kişinin, grubun terör eylemleri nedeniyle "İslami terör" kavramını kullanmak da o denli yanlıştır."[152]

Menfur ve tüyler ürpertici vahşetleri gerçekleştirenlerin Müslüman olamayacakları söylenmiştir. Çünkü, Müslümanın, Allah'a teslim olmuş, onun emir ve buyruklarına boyun eğen, salim ve emin bir yola girerek selamete yürüyen, herkese ve her şeye emniyet ve güven vaat eden, elinden ve dilinden insanların rahatsızlık duymadığı kimse olduğu ifade edilmiştir. Müslümanın, insanlara eza, cefa etmek ve zarar vermek bir yana, hatırlandığı her yerde emniyet ve adaletin bir timsali olduğu belirtilmiştir.İnsanlara hatta bütün varlığa şefkatle merhametle muamele edilmesini emreden İslâm'ın masum insanların öldürülmesine karşı olduğu vurgulanmıştır."[153]

Terör örgütlerinin adlarının dinler ile anılmasının doğru olmadığına vurgu yapılmıştır. 'El Kaide Terörü'denebileceği fakat 'İslami Terör' denemeyeceği ifade edilmiştir. İslami Terör kavramını kullanmak için öncelikli olarak İslam'ın genel hükümlerinin teröre izin verip vermediğine bakmanın gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

Bu amaçla ne kadar çalışma yapılırsa yapılsın, İslamın terörü desteklediğine dair en ufak bir delilin bulunamayacağı ifade edilmiştir. İslam'ın meşru ölçüler

---

[152] Vahap Coşkun, "İslami Terör Olamz Çünkü...", **Zaman**, 29 Eylül 2004, s.5.
[153] Ergün Çapan, "Terörist Müslüman Olamaz", **Zaman** ,22 Kasım 2003, s.5. ; Raıner Hermamann, "Fethullah Gülen Teröre Panzehir Sunuyor", **Zaman,** 13 Nisan 2004, s.4.; Fethullah Gülen, "Müslüman Terörist Olamaz", **Zaman**, 17 Eylül 2001, s.4.

içerisinde savunma hakkı verdiği ifade edilmiştir. Bu yönde İslam'ın adil ve haklı bir savaşa cevaz verebileceği vurgulanmıştır. Bunun dışında hiçbir şekilde masum insanların öldürülmesine izin vermediği ifade edilmiştir. Uygulaması itibariyle gayrı meşru bir yol olan terörün, İslam adını kullanmasıyla meşrulaşamayacağı ifade edilmiştir.[154]

Esasında İslam ile terörü yan yana getirme çabaları bir realiteden öte siyasi bir amaç taşımaktadır. Bu şekilde sanal bir düşman yaratılmakta ve bu sanal düşmanı yok etmek için sebepler varedilmektedir. Bu sanal düşmanın daha çok ABD ve Batı ülkelerinin çıkarlarının olduğu coğrafyalarda olması ise İslamın terörle bir ilişkisi olmasından öte stratejik bir anlam taşımaktadır. Uluslararası arenada İslam ile terörü yanyana getiren insanların amacını ise Ali Bulaç şu şekilde açıklamaktadır; "İslami terör, deyiminde ısrarlı olanların amaçları başka. Uluslararası düzeyde öngörülen "medeniyetler çatışması" ancak bu deyimin kökleşmesiyle mümkün olabilir. İslam dünyasında siyasi muhalefete kan kusturan despot rejimler, 'İslami terörle mücadele' bahanesiyle zulüm, baskı ve yolsuzluklara batmış rejimlerine devam edebilirler. Başörtüsü gibi temel bir hakkı ihlal edenler dahi uzak mesafeden bu gerekçenin arkasına sığınıyorlar."[155]

Başka bir yazısında ise Bulaç, İslam ile terör kelimesini yan yana getirenin A.B.D ve Batı olduğunu ve bunula da şunları amaçladıklarını ifade etmiştir;

"Başta Almanya olmak üzere neredeyse bütün Avrupa'yı İslam konusunda çatışmacı konseptte yeni bir tutum alışa sevk eden birkaç ana sebep var: Bunlar da konjonktürel, tarihi ve paradigmatik olarak üç ana grupta toplanabilir.

---

[154]Ali Bulaç**, "**İslami terör ve sonuçları", **Zaman**, 29 Kasım 2003, s.4. ; Ali Bulaç, "Tipoloji", **Zaman** , 10 Aralık 2003, s.5. ;Ali Bulaç, "İslami Terör, mümkün mü?", **Zaman**, 13 Aralık 2003, s.4. ;Ali Bulaç, "Terörün modern dini kaynakları", **Zaman**, 2 Kasım 2002, s.4. ;Ali Ünal**, "**İslam ve Terör", **Zaman**, 1 Kasım 2002, s.5. ; Hüseyin Gülerce, "İslam ve Terör, muhasebe ve yüzleşme", **Zaman**, 28 Kasım 2003, s.4; Hadi Adanalı, "İslam, terörün sebebi değil çaresidir", **Zaman**, 25 Kasım 2003, s.4. ; Herkül Milas, "Tehdit ve Birlik Yolunda Terör Okumaları", **Zaman**, 2 Aralık 2003, s.4. ; Nevval Sevindi, "11 Eylül ve Global Hoşgörü", **Zaman**,21 Eylül 2002, s.5.

[155] Ali Bulaç, "İslami terör ve Sonuçları", **Zaman**, 29 Kasım 2003, s.4.

Konjonktürel olan 11 Eylül saldırısının adeta bir travmaya yol açmış olmasıdır. İslam bir kere daha ve fakat bu sefer uzun zamana yayılacak yeni önyargılara yol açacak biçimde terörle özleştirilmiş bulunuyor.

Bilindiği üzere politik olarak ABD, 11 Eylü'den azami bir şekilde istifade etti. Afganistan ve Irak saldırılarından başka, 11 Eylül olayları ve halen süren şiddet hareketleri Amerika'nın bütün dünya üzerinde hegemonya kurarken başvurduğu temel bir gerekçe oldu. Şiddet ve terör Amerika için adeta bulunmaz bir fırsat oluşturuyor.

Avrupa, derin bir şekilde ABD'nin etkisi altında. Kamuoyları giderek İslam'a karşı daha duyarlı hale geldi. Hükümetler de ABD'nin bu yeni hegemonik faaliyetinin gerisinde kalmak istemiyorlar. Eğer "İslami terörce karşı mücadele böylesine büyük avantajlar sağlıyorsa, onlar da bu mücadeleye katılıp paylarına düşeni almak istiyorlar."[156]

Terörle Mücadele

ABD ve Batı, özelde kendilerini genelde ise bütün bir dünyayı tehdit edn teröre karşı etkin çözümler aramaya başlamışlardır.Terörle mücadele hususnda öne sürülen yöntemlerin bir kısmı kamuoyu tarafından Kabul görürken bir kısmı ise tepkiyle karşılanmıştır. Batı'nın Terörle mücadele adına bir dinin bütün müntesiplerini terörist ilan etmesi ve onları Dünyadan tecrit etmeye çalışması İslam Dünyasında büyük bir tepkiye sebep olmuştur. Konuyla ilgili olarak Zaman Gazetesinde de terörle mücadele husunda yapılan yanlışlara ve yapılması gerekenlere dair bir takım öneriler getirilmiştir.

Terörle mücadele yapmanın birinci şartının, terör kelimesinin tanımlanması olduğunu vurgulayan Vahap Çoşkun, terörle mücadele sürecinde bir dinin bütün müntesiplerini aynı kefeye koyan ABD ve Batı dünyasının, terörle mücadele ederken aynı zamanda kendisine yeni düşmanlarda kazandığını ifade etmiştir.[157] Nitekim

---

[156] Ali Bulaç, "Avrupa'da İslam'a Karşı Tutumunun Sebepleri", **Zaman**, 22 Aralık 2003, s. 5. ; Ali Bulaç, "Bu Savaşın Anlamı", **Zaman**, 16 Ekim 2001, s.4.
[157] Coşkun, s.4.

yukarda da ifade ettiğimiz gibi, terör tanımının net bir şekilde yapılmaması Batı ve ABD'nin işine gelmektedir.

Ali Bulaç bu duruma dikkat çekerek bu durumun sakıncalarını şöyle açıklamıştır;

"Dinleri ve özellikle İslamiyet'i terörle ilişkilendirmenin vahim sakıncaları vardır. En önemli sakınca da, "İslami motif, söylem ve dürtüler"le terör eylemlerine girişenlerin, niyetlerinin "İslamiyet'e veya Müslümanların davasına hizmet" olduğunu iddia edenlerin zaman içinde geniş bir kitle tarafından kabul görme ihtimalidir.

İnsanların büyük bir bölümü, başkaları -özellikle dine karşı husumetleri açıkça belli olanlar- eleştiriyor veya suçluyor diye dinlerinden vazgeçmezler. Din ile bizatihi kendisi bir cürüm olan terör arasında kesin bir mesafe konulmayacak olursa ve her terör eyleminden İslamiyet sorumlu tutulursa, birçok Müslüman sahiden dinlerinin teröre cevaz verdiğini düşünür, teröre tam destek vermese bile sempati duymaya başlar."[158] Graham E. Fuller'de gazetedeki yazısında terörle mücadelede yanlış tutumların izlenmesininin yeni Usame B. Ladinleri doğuracağına dikkat çekmiştir;

"ABD'nin "teröre karşı savaş"ının en büyük trajedisi politikalarının ve operasyonlarının terörist mentaliteyi ilk başta ortaya çıkarmış olan ızdırapları daha da artırması durumu olacaktır. El-Kaide'den gelmekte olan net bir tehlike mevcuttur. Fakat dünyada pek çok insanın bu örgütün yapmakta olduklarına sempati duymaya başlaması ihtimalinde daha büyük bir tehlike mevcuttur. Böylesi bir ortam sadece gelecek kuşakta daha fazla Bin Ladin'lerin ortaya çıkmasını garanti edecektir"[159]

Fuller, bir inanç grubunun tümüyle "potansiyel terörist" olarak algılanmasına sebebiyet verecek yanlış bir tanımın, toplum kesimleri arasındaki barışı zayıflatacağı ve terörle mücadeleyi de başarısız kılacağını ifade etmiştir.

---

[158] Ali Bulaç, "Dinler ve Terör", **Zaman**, 7 Aralık 2003, s.5.
[159] Graham Fuller, "11 Eylül Terörünün Etkisi", **Zaman**, 11 Eylül 2002, s.13.

Terörizmi politik bir enstrüman olarak kullanan bir grup Müslüman teröristin varlığından hareketle terörün, İslam'ın zorunlu sonucu olarak görülmesi veya İslamiyet'i niteleyen bir sıfat olarak kullanılması yanlıştır.

Kaldı ki bu niteleme, terör ile mücadelede herhangi bir fayda sağlamaz; aksine bu mücadeleyi güçleştirir. Çünkü, terörün İslam'a atfedilmesi, o dine samimi olarak inanan kitlelerde ciddi bir huzursuzluğa ve rahatsızlığa neden olur. İslam'ın terörle özdeş kılınmasından kaynaklanan rahatsızlık ise uzun vadede ancak İslam adına hareket ettiğini söyleyen teröristlerin işine yarayacaktır. Bu durumda müslümanlara düşecek olan, kaynağı ne olursa olsun terörü kınamaktır. Terörün dininin olmadığını vurgulayan Vahap Çoşkun, Müslümanların, terör eylemlerini kaynağı her ne olursa olsun kınaması gerektiğini ifade etmiştir;

"Hepimizin hayatını yakından tehdit eder hale gelen terörü, kimden gelirse gelsin ve kimi hedef alırsa alsın, lanetlemek, onunla mücadele etmek her şeyden önce bir insanlık vazifesidir. Ancak bu vazifeyi layıkıyla yerine getirebilmek için de; insani özgürlükleri korumaya özen göstermek; terörü, bir inanç veya inanç grubuyla özdeşleştirmemek ve baskı politikalarının gerekçesi olarak terörden istifade edenlere prim tanımamak gerekir."[160]

Ali Bulaç'da terör eylemlerine karşı tavır alınması gerektiğini ifade etmiş, teröre karşı takınılması gereken ilk tavrın ahlaki olduğunu, terör eylemlerinin hangi din, felsefi ve siyasi mensubiyete sahip kişiler tarafından gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin kınanması gerektiğini vurgulamıştır. Bir ilke olarak bütün terör hareketlerinin reddedilmesi gerektiğini ve bunun da ahlaki bir sorumluluk olduğunu vurgulamıştır.[161] Talip Küçükcan ise, terörle mücadelede ilk once yapılması gereken şeyin terörü doğuran sebeplerin ortaya konması gerektiğini ifade etmiştir;

"Dinle ilgili bilgilerin yüzeysel olduğu aydınlanmamış toplumlarda 'Tanrı böyle buyuruyor' argümanı ile dinin kutsaldan sıyrılıp günlük siyasete bulaştırılması hiç de zor olmayacaktır. Bu nedenle ABD ve Batı ülkelerinde yaygın örnekleri bulunan

---

[160] Coşkun, s.4.
[161] Bulaç, s.5.

derinlemesine din araştırmaları yaparak toplumu aydınlatan bazı yüksek standartlı akademi ve düşünce kuruluşlarının (think-tanks) kurulması, demokratik sistemin kendi yararına olacaktır. Demokratik yöntemlerle siyasal şiddete çözüm aranırken, terörün sadece güvenlik problemi olduğu yanılsamasından kurtulunmalıdır. Siyasal şiddetin güvenlik boyutu önemli olmakla beraber siyasal, sosyal, ekonomik ve psikolojik boyutları da vardır. Bu boyutların bir kenara itilerek siyasal şiddetin demokratik sistem içerisinde etkili ve kalıcı bir şekilde çözümlenmesi mümkün değildir."[162]

Hüseyin Gülerce ise, terörle mücedele de farklı bir çözüm önerisi olarak, İslam alimlerinin ve İslam'ın önde gelen liderlerinin hep birlikte terörü lanetlemesi gerektiğini ifade etmiştir;

"Müslüman aydınlar, saygınlığı olan din alimleri çok net ifadelerle, kesin bir üslupla terörü lanetlemeli ve reddetmelidirler. İslâm aleminde teröre karşı, radikal eylemlere karşı ortak bir tavır, kararlı bir duruş gösterilmezse bundan en büyük zararı da dinimiz ve dinini doğru yaşamak isteyen Müslümanlar görecektir..."[163]Bu görüşe katılmak mümkün değil. Çünkü problemin kaynağı müslümanlar olmadığı için, problemi çözecek olanlarda İslam alimleri değildir. Nitekim İslam dünyasından bir çok alimin terörü lanetlemesine rağmen Batı ve ABD'nin düşmanlığında ve saldırganlığında hiç bir değişiklik meydana gelmemiştir. Gazetede de bu görüşü benimsemeyen yazarlar vardır.[164]

Sonuç

Batı dünyası hala İslam ve terörü yan yana kulanarak bütün müslümanları adeta bir terörist muamelesi yapmaktadır. Batı'da ve ABD'deki medyada İslam'ın önde gelen din adamlarının terörü kınama mesajları hiçbir şekilde dikkate alınmamaktadır.Bunun yanında terörle mücadelede İslam'ın önde gelen din adamlarına fikirleri de sorulmamaktadır. Eğer Batı dünyası terörle mücadelede Müslümanları karşısına almak yerine yanına alsaydı belkide geldiğimiz şu noktada çok daha iyi

162 Küçükcan, s.5.
163 Hüseyin Gülerce, "İslam Ve Terör, Muhasebe ve Yüzleşme", **Zaman**, 28 Kasım 2003, s.4.
164 Abdülhamit Bilici, "Müslümanlar'ın Kınaması Teröre Çare Olur Mu?"**, Zaman**, 8 Eylül 2004, s.4. ; Ekrem Dumanlı, "Teröre Darbe Böyle Vurulur!"**, Zaman**, 10 Ağustos 2004, s.5.

sonuçlar alınabilirdi. Batı'nın ve ABD'nin yürütmüş olduğu bu mücadele bir amaç değil araç niteliğindedir. Zira terörist diye öldürdüğü insanların büyük bir kısmını sivil ve masum halk oluşturmaktadır. Yani fatura hiçbir zaman teröristlere kesilmemektedir. Batı kendi ilan ettiği düşmanına muhtaçtır. Gerek iç siyasi dengeleri gerekse dışarda İslam Coğrafyasını baskı altında tutmak için. Kısacası Batı ve ABD ulusal kimliklerini oluşturmada bir ötekinin varlığına ihtiyaç duymaktadır. ABD ve Batı'nın bu mücadele şekli dünyada daha da korku ve şiddeti yaygınlaştırmış ve insanları daha da tedirgin hale getirmiştir. 11 Eylül olaylarından sonar İngiltere ve birçok Avrupa ülkesinde meydana gelen hadiseler bunu göstermektedir.Her geçen gün terör tehditlerine muhatap olan Amerika artık özgürlükler ülkesi olmaktan çıkmıştır. Bugün ABD ve Avrupa'da yaşayan müslümanların kendilerini tehdidin bir parçası olarak görmeleri onları içinde bulundukları toplumdan uzaklaştırmakta ve radikalleştirmektedir. Bu da Avrupa ve ABD'de yaşayan müslümanların entegrasyon sürecini zora sokmaktadır.

Terörle samimi bir mücadelenin yolu, terörün gerçek sebeplerinin ortaya konması ile mümkün olur. Terörün sebebini sadece tek bir nedene indirgemek bizi yanlış sonuçlara götürecektir.

Küreselleşen dünyada gelir dağılımıdaki dengesizlikler, yoksulluk, v.s. terörün bir diğer sebepleri olarak göz önüne alınmalıdır.

III. BÖLÜM

LAİKLİK VE KAMUSAL ALAN

III. A. LAİKLİK

Giriş

Laiklik en yalın ifadeyle dinle devletin ayrışmasıdır. Devletin örgütlenmesi ve hukukuna ilişkin bir yöntem olan laiklik, gerçekte bir özgürleşme ve özgürlüklerin korunma temelidir. Dinsel bağ yerine insanlar arası ilişkilerde dünyevi bağın geçirilmesidir.

Laiklik kavramı Avrupa'da doğmuştur. Laiklik Kilise, Manastır, ruhbanlık ve nas(dogma) gibi kurum ve kavramlara bir tepki olarak doğmuştur. Batı'da gerek kilise ve din adamlarından gerekse Hıristiyanlıktaki dogmaların hür düşünceye ve felsefeye karşı baskısından dolayı bu kavram ortaya çıkmıştır.

Din ve Devlet arasındaki münasebetlerin düzenlenmesi, bu iki sosyal müessese arasında öteden beri süregelen çatışma ve çekişmelerin, yekdiğerine tahakküm etme arzulannın sona erdirilmesi, uzlaşmacı ve orta yolun tutulmasını kaçınılmaz kılmış, buna da Batı'da laiklik adı verilmiştir.

Laiklik kavramı Batı'nın tarihi, dini, siyasi ve içtimai şartlarına göre ve o topluma uygun düşecek tarzda bir mana ve muhteva kazanmış, üç asır kadar süren ihtilaf ve kavgalardan sonra, uygulandığı topluma huzur veren bir kıvama erişmiştir.

Bununla beraber laiklik bugün bile bütün Batı Avrupa ülkelerinde aynı biçimde uygulanmamaktadır.[165]

Laiklik kavramı da Demokrasi ve Hürriyet kavramları gibi ülkelerin tarihi, dini, sosyal şartlarına göre farklı algılanmış ve uygulamasıda farklı olmuştur. Batı'daki sosyal şartların bir neticesi olarak ortaya çıkan bu kavramın halkının %99 müslüman olan bir ülkedeki uygulaması elbetteki farklılık arzedecektir. Laikliğin Batı toplumunda doğurduğu sonuçlarla Müslüman toplumlarda doğurduğu sonuçlarda aynı olmayacaktır.

Her toplum, sahip olduğu kültürün etki ve çerçevesinde kendine özgü kurumlarını oluşturur. Laiklik olgusunu düşünürkende bu kanunu göz önünde bulundurmak gerekir.

"Din ile toplumun diğer kurumları özellikle din ile devlet arasındaki ilişkinin durumu toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılık gösterir. Bu farklılık toplumun sahip olduğu dinin özelliği ve yapısından da kaynaklanır."[166]

Türkiyede'de Laiklik uygulamaları bir çok problemi beraberinde getirmiştir. Laiklik sorunu, dinin siyasallaşması ve Seküler devlet yapısının tehdit etmesi sürecini, devlet siyasal parti ilişkilerini içeren ve 'siyasal alan' içinde bir problem olarak ortaya çıktı. Laiklik uyglaması aynı zamanda, Türkiye'de "siyasal alan" ile "toplumsal alan" arasındaki ilişkinin nasıl düzenleneceği, "toplumsal alan" içinde yer alan hak ve özgürlüklerin sınırlarının nerede çizileceği ve "devletin kadın bedeni üzerinde denetimi olabilir mi" gibi ciddi toplumsal sorunları da içerdi.[167] Bu nedenle Laiklik sorunu Türkiye'de İslami partilerin kapatılması, Türban sorunu, İmam Hatiplerin kapatılması, sermaye ve yerel kalkınma, tarikatlar, vatandaşlık gibi farklı düzeylerde ortaya çıkarak Türkiye'de Demokratikleşme sürecinin temel sorunlarından biri olmuştur. Şu an geline noktada ise Laiklik sorunu kamuoyunu ilgilendiren bir çok konuda hala tartışmaların merkezinde yer almaktadır.

---

[165] Süleyman Uludağ, **İslam Siyaset İlişkileri** ,İstanbul: Dergah, 1998, 172-173
[166] Zeki Arslantürk, **Sosyoloji**, İstanbul: Kaknüs, 2000, s.330.
[167] E.Fuat Keyman, "Türkiye'de Laiklik Sorunu'nu Düşünmek: Modernite, Sekülerleşme, Demokratikleşme", **Doğu-Batı Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 23, Ankara,2003, s. 113.

Tanım

(laic=laigue) latince(laicus) aslından alınmış Fransızca bir kelimedir. Ve lügat manası ile, ruhani olmayan kimse, dini olmayan şey, fikir, müessese, sistem, prensip demektir.

Katolik dünyasında insanlar ikiye ayrılır. Bir kısmına(clerge=klerje) denir ki, bunlar din adamlarıdır ve ruhaniler sınıfını teşkil ederler. Bu sınıf da kendi içinde tekrar(Regulier) ve (Seculier) diye iki zümreye ayrılır. Birinci zümreye dahil olan ruhaniler, hayattan uzak yaşayan ve manastırlara kapanıp ömürlerini ibadetle geçiren zahitler(tekkenişler) dir. ikinci zümre ise, papaz, piskopos gibi halk içinde ve herkesle birlikte yaşayan kilise hizmetçileri ve bilfiil dini vazife gören ayin sahipleridir.

İşte, laik diye, ruhaniler sınıfının bu iki zümresinden hiçbirine mensup olmayan, zahit veya papaz sıfatı almayan Hıristiyanlara denir. Bu kelime bize Meşrutiyet yıllarında girmiş ve o zaman(la dini) diye tercüme olunmuştur.[168]

Kezban Hatemi, Laiklik ilkesinin hukuk devleti ile bağdaşan tanımını şu şekilde yapmıştır; Laiklik ilkesi; şekli anlamda, devlet tüzel kişiliği ile Kilise'nin birbirinden ayrılmış olması demektir.

Maddi anlamda laiklik ilkesi ise; dinin hukuk alanında kural koyucu ve değer belirleyici olmaması anlamındadır ki, bu da 'ruhani sınıfı olan Hıristiyan ülkelerde halkın seçimi ile belirlenmeyen kimselerin diktatörlüğü tehlikesinin önlenmesi içindir. Ayrıca Hatemi, Laikliğin bir yönetim ilkesi olduğunu ve devletin vazifesinin de vicdan hürriyetinin bir güvencesi olan bu ilkeyi kötüye kullanmaksızın uygulaması gerektiğini ifade etmiştir. Hatemi, Laikliğin iman edenlerin amentüsüne karışmak olmadığını vurgulamıştır.[169]

---

[168] Ali Fuat Başgil: **Din Ve Laiklik**, İstanbul: Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık, 1962, 147-148
[169] Kezban Hatemi, "Kamusal Alan Yasakçıları Atatürk'ü Örnek Almalı!", **Zaman**, 9 Kasım 2003, s.8. ; Ayrıca Bkz. Kezban Hatemi, "Din ve Laiklik İlişkisi", **II. Din Şurası**, Ankara: D.İ.B Yayınları ,1998,146-147.

Nevval Sevindi ise Amerika'daki bir yargıçın yaptığı tanıma atıf yaparak laikliği şöyle tanımlamıştır;

"Laiklik: Hiçbir makamın politikada, milliyetçilikte, dinde yada düşünceyle ilgili herhangi bir alanda tek doğrunun ne olduğunu buyurma yetkisine sahip olmama yetkisidir."[170]

Türkiye'deki laiklik tartışmalarının bir sebebi de laikliğin tanımı meselesisidir. Bu konu subjektif olduğundan herkes kendine göre bir tanım yapabilmektedir. Zira Eser Karakaş, Laikliğin bir an önce tanımının yapılması gerektiğine dikkat çekmiş ve bir çok karmaşanın sebebininde bu olduğunu söylemiştir. Böylesi bir kavramın herkese göre bir tanımının olmasının yanlışlığına dikkat çekmiştir.[171] Bülent Korucu'da tanımdan kaynaklanan bu karmaşanın, insanları çelişkiye ve karmaşaya sürüklediğini ifade etmiştir;

"Türkiye, anayasasına 66 yıl öncesinde koymasına rağmen laikliğin ortak tanımını yapabilmiş değil. Bu tanımsızlık, iktidarı ve gücü elinde bulunduran kişi ya da kurumların keyfi ve sübjektif yaklaşımlarını beraberinde getiriyor. Bir cumhurbaşkanı mitinglerde ayet okuyabiliyorken; bir diğeri dinle arasındaki mesafeyi abartılı biçimde açık göstererek laikliği yorumluyor. Nihayetinde ortak akıl, ortak paydalar üretemeyince, körlerin fil tarifi sahnelerine şahit oluyoruz. Halk ise, bir yanda dini olan her şeyi toplumun ve yaşamın dışına atmayı laiklik sayan zihniyeti; öte yanda laikliği dinsizlik olarak anlayanları görüp çelişkiler yaşıyor."[172]

Mustafa Erdoğan'da Türkiye'de yanlış laiklik anlayışının olduğunu ve bu anlayıştan dolayı sadece din özgürlüklerinin değil, dindarların sivil özgürlükleri, öğrenim ve örgütlenme(Dernek ve Vakıf kurma), kamu hizmetine girme özgürlüklerininde baskı altına olduğunu ifade etmiştir.[173]

Yukarda da ifade edildiği gibi her kavram içinde yaşadığı topluma göre şekillenmekte ve o toplumun değer yargılarına göre uygulama alanı bulabilmektedir. Laiklik'de bir kavram olarak net bir tanımını ülkemizde henüz bulmuş değildir. Bundan

---

[170] Nevval Sevindi, "Umutsuzluk Kapısı Değil Bu kapı", **Zaman**, 12 Kasım 2002, s.8.
[171] Eser Karakaş, "Türkiye BOP'a model Ülke Olabilir mi?", **Zaman**, 30 Haziran 2004, s.9.
[172] Bülent Korucu, "Körlerin Fil Tanımı ve Laiklik Tarışmaları", **Zaman**, 7 Şubat 2003, s.8.
[173] Mustafa Erdoğan, "Laik Devlet ve Dine Saygı", **Zaman**, 12 Aralık 2001, s.9.

dolayı ülkemizde yapılan laiklik tanımları ifrad ve tefride kaymaktadır. Bazı kesimler laik bir devletin din ile hiç ilgisi olmaması gerektiğini söylerken devletle birlikte insanlarında laik olması gerektiğini iddia etmişlerdir, bazı kesimlerde devletin bütün dini inançlara aynı mesafede olması gerektiğini savunmuşlardur. Bu kesim aynı zaman da devletin, bizzat dini inançların ve yaşama alanlarının koruyucusu olduğunu ifade etmişler ve sadece devletin laik olabileceğini, insanların laik olamayacaklarını savunmuşlardır. Bu görüş doğrultusunda laikliğin, dine karşı olmadığını ve din ile çelişmediğini ifade eden Korkmaz Tağma, bunu şöyle ifade etmiştir;

"Laiklik, asla din aleyhtarlığı, din düşmanlığı veya dinin toplum hayatından sökülüp atılması anlamında kullanılmamıştır. Hukuki ve siyasi anlamda laiklik; dinin mecbur edici vasıflarının kanunların yapılışında dikkate alınmamasını ve bir hukuki yapıda ise dini inançlara aykırı bir yorumun bulunmamasını öngörmüştür. Kilise hukuku yerine geçen laik hukuk kuralları; bireylerin dilediği dine veya mezhebe inanıp inanmamasını, dilediği ayine veya törene katılıp katılmamasını serbest bırakmış, kişi ile Tanrı arasına papazların girmesini, bireylerin aforoz edilmesini veya cennet anahtarlarının satılmasını önlemiştir."[174]

Ahmet Turan Alkan'da Korkmaz Tağma'nın görüşlerini paylaşmakla beraber laik bir devletin bütün dinlere eşit mesafede durması gerektiğini de eklemiştir;

"Laiklik, kamu cihazının bütün dinlere, dini andıran inançlara, metafizik tasavvurlara, felsefi kanaatlere eşit derecede uzak ve tepkisiz kalmasını öngörüyor. Böylece devlet, insanların inanç dünyasına müdahale etmekten uzak, onlara karşı "kinsiz ve sevgisiz", tarafsız bir yönetim süreci olarak tecelli edebilecektir. Laiklik, devletin toplumu tasarlaması hakkından feragati anlamına gelir. Tarifin ikinci ayağı, "Dinin devlete müdahale etmemesi" ise kamu cihazının teknikleştirilmesine yardımcı olacaktır."[175]

---

[174] Korkmaz Tağma, "Çağcıllaşma, Laiklik ve Demokrasi", **Zaman**, 3 Temmuz 2003, s.9.
[175] A.Turan Alkan, "Gayri Müslimliğin Lüzumu Yok Efendim", **Zaman**, 27 Mart 2004, s.8.

İslam ve Laiklik

Toplumda insanların ilişkilerinin düzenlenmesi, beşeri ilişkilerin doğru, sağlıklı ve belli ahlaki kurallara dayalı olarak yürütülmesinde dinin ve dini inançların rolü inkar edilemez bir ağırlıktadır.

Bu rol yok sayıldığı veya yok etmeye çalışıldığı, onun yerine de aynı güçte bir etmen yerleştirilmediği taktirde, toplumdaki kargaşa ve dengesizliklerle karşılaşılacağı da bilinmelidir.

Aslında İslam doğru anlaşıldığı ve öğrenildiği taktirde, sosyal hayatta en önemli pekiştirici ve düzenleyici güç olarak pekala uygulama ve hayat alanı bulabilecektir. Bu da hiçbir açıdan sıkıntı doğuracak bir olgu değil, tam tersi, toplumdaki her kesim açısından bir huzur ortamının oluşmasının araçlarındandır.

Ülkemizde laiklik ve İslam tartışmalarının bu denli yoğun ve kutuplaşmayı teşvik eder mahiyete ve sağlıksız bir yapıya ulaşmasının temelinde her iki kesimin de suçu vardır.

Öncelikle atılması gereken adım ve yakalanması gereken düşünce sistemi şudur: İslamcı çevreler İslam'ın, laikliğin alternatifi olmadığını kabul etmeli ve anlamalıdır. Laiklik ilkesini savunan çevrelerin yanında devlet de laikliğin, dinin alternatifi olmadığını anlamalı ve kabul etmelidir. Ancak bu anlayışın yerleşmesi sonrasında sağlıklı bir düzenleme ve yapılanma sağlanabilecektir. Bu sağlanamadığı taktirde laiklik ve din arasındaki ilişkiler, karşılıklı iki ideolojinin mücadelesine dönüşür ki, o zaman her iki kesim de bundan zarar görmekle kalmaz; bu iki sosyal olguya karşı toplumda taraftar ve düşman oluşumlara da zemin hazırlanır.

Kezban Hatemi'de Laiklik ilkesinin İslam ile çelişmediğini ifade etmiştir;

"Laiklik ilkesine de İslam'a da doğru anlamını verirsek, ikisi arasında çelişki veya karşıtlık olamayacağı açıkça ortaya çıkar:

a) Şekli anlamda: İslam'da, seçilmemiş kimselerin diktatörlüğü tehlikesine yol açacak bir ruhani sınıf yoktur.

b) Maddi anlamda: Uygulanacak ve benimsenecek temel anayasal ilkeler, İslam'da, esasen evrensel 'tabii hukuk'un temel ilkeleridir. Şu halde iktidarı elde etme biçimi bakımından demokrasiye karşıt olan, uygulanacak kurallar açısından da'hukuk (adalet) devleti'ne karşıt olan özellikler İslam'da yoktur."[176]

İslam ve laiklik konusunda zaman gazetesine yakınlığı ile bilinen 'Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın' düzenlemiş olduğu 'Birinci Abant Platformu' sonuç bildirisini burada nakletmek istiyorum:

I. Abant Platformu Sonuç Bildirisi

> Biz, özellikle din-devlet ilişkileri ve laiklik ekseninde düğümlenen derin bir bunalım içinden geçtiği görüntüsü veren Türkiye'nin bir grup aydını olarak Abant'da biraraya geldik ve aşağıdaki noktalarda uzlaşmaya varmanın yararlı olacağı üzerinden görüş birliğine vardık.
>
> 1. İslam'a göre temel amacı, insanları, dünya ve ahiret hayatında, iyilik, güzellik ve mutluluğa ulaştırmak için yol göstericilik olan vahiy akla hitap eder ve onun tarafından anlaşılıp yorumlanmasını ister. İslam düşünce tarihinde aklın önemini küçümsemeyen bazı anlayışlar olmasına rağmen, hakim çizgi, vahiy ile akıl arasında bir zıtlık bulunmadığıdır. Vahyin anlaşılması ve yorumlanması hususunda her inanmış insana, düşünce gücü ve bilgisi ölçüsünde, sorumluluk düşmektedir. Her mümin aklını kullanmak zorundadır. Hiçbir fert veya zümre dinin anlaşılması ve yorumlanması hususunda ilahi bir yetkiye sahip olduğu iddiasında bulunamaz.
>
> 2. İslam'ın ilk dönemlerinde vahiy-hayat ilişkisi çok daha somut biçimde kurulmuş, fonksiyonel akla önem verilmiş, hatta bazı nassların açık ifadelerine rağmen, dinin ana maksatları ve zaruretler dikkate alınarak, hükümlerin farklı yorumları Müslümanları da İslam dünyasının gündelik problemlerini çözüme kavuşturma yetkisine sahiptirler.
>
> 3. Son zamanlarda, İslam dünyasında kargaşaya sebep olan kavramlardan birisi de hakimiyet kavramıdır. Kuran açısından bakıldığında, alem üzerinde, bilgisi iradesi, rahmeti, adalet ve kudretiyle mutlak hakim hiç kuşkusuz Allah'tır. Bütün varlıklar da bu külli hakimiyetin altındadır. Müminler için Allah, ahlaki ve sosyal değerlerin öğreticisi ve yol göstericisidir. Fakat bu, 'Hakimiyet' kavramı ile 'Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir' ilkesinde yer alan 'Hakimiyet' kavramı birbirine karıştırılmamalıdır.

---

[176] Kezban Hatemi, "Kamusal Alan Yasakçıları Atatürk'ü Örnek Almalı!", **Zaman**, 9 Kasım 2003, s.7.

‘Hakimiyet milletindir’ ifadesi, ‘Hakimiyet bir ferdin sınıfın, zümrenin tabii ve ilahi hakkı değildir’ anlamına gelir, siyasi manada milli iradeyi esas almak ve onun üstünde güç tanımamak demektir.

4. Devlet metafizik veya siyasi anlamda kutsallığı bulunmayan beşeri bir kurumdur. Devlet, bireylerin doğal, insani ilgi ve ihtiyaçlarını yerine getirmek için var olan ereğini ve işlevini bu ilgi ve ihtiyaçlarda bulur. Yaşama, güvenlik, adalet, özgürlük bu ilgi ve ihtiyaçların en temel ve doğal olanlarıdır. Devletin her türlü ideolojiye, inanç ve felsefi görüşe eşit mesafede bulunması gerekir. Devletin totaliter, otoriter, sert, dayatmacı bir resmi ideolojisi olamaz. Yukarıda zikredilen devletin ana görevlerini ifa etmekle sorumlu tüm devlet görevlileri, bu görevlerini milletin emrinde oldukları bilinci ile ve yetki aşımına neden olmadan yapmak zorundadırlar. Demokrasi, insan hakları, özgürlük ve barış içinde yaşama gibi değer ve talepleri bir ideolojinin unsurları olarak görmüyoruz. Devlet, bütün dinlerin inançların ve dini yorumların önündeki engelleri kaldırır. Din ve vicdan özgürlüğünü dini inançların gereklerinin serbestçe yerine getirilmesini herkes için güvence içine alır.

5. İslam’ın demokratik hukuk devletinin, evrensel ve temel değer ve ilkeleri dışında siyasi rejimin ayrıntılarının düzenlenmesinin topluma bıraktığı görüşündeyiz.

6. Devlet, hukuk devleti çerçevesi içerisinde dini inanışlar ve felsefi kanaatlar konusunda tarafsız bir konumda olmalıdır. Vatandaşların inanma veya inanmama haklarını korumalı ve inançlarını hayata geçirmeleri karşısında duran engelleri ortadan kaldırılmalıdır. Laiklik, esas itibariyle bir devlet tutumudur. Laik devlet, dini tanımlamaz, bir din siyaseti de gütmez. Temel hak ve özgürlüklerin tanımı ve sayımında, laikliğin kısıtlayıcı bir ilke olarak yer almaması gerekir.

7. Türkiye'nin bir kısım güncel sıkıntılarının kaynağında, vatandaşlarının yaşam tarzlarına müdahale ve bu konudaki hassasiyetleri yatmaktadır. Laiklik din karşıtlığı değildir. Ve insanların yaşam tarzlarına müdahale edilmemesi biçiminde anlaşılmalıdır. Laiklik bireyin özgürlük alanını genişletmeli, özellikle kadına karşı ayrımcılık şeklinde sonuç doğurmamalı, onu kamu alanındaki haklarından mahrum etmemelidir.

8. Türkiye’nin sıkıntılarının aşılması için özgürlükçü demokrasinin kökleşmesi ve sivil toplumun güçlendirilmesinin önündeki engellerin kaldırılması sağlanmalıdır. Vatandaşlar her şeyi devletten bekleme alışkanlığından vazgeçmeli, devlet de vatandaşını vesayete muhtaç görmeyi terk etmelidir.

9. İnsanların dini ve felsefi inanç ve kanaatleri ile inançlarına göre yaşama haklarını kullanmaları; açık ve yasallığını hukukun üstünlüğü ilkesinden alan bir kamu düzeni kuralı olmadıkça kimsenin cezalandırılmasına, kamu görevinden uzaklaştırılmasına, eğitim ve diğer kamu hizmetlerinden yoksun bırakılmasına sebep veya gerekçe kılınamaz. Laiklik ilkesi, insan haklarında mutlak eşitlik ilkesi ile adalet ilkesinin tarafsız uygulanmasından hiçbir dini veya felsefi görüşe ödün vermeme anlamında bir anayasal tanıma kavuşturulmalı, ikinci aşamada da bütün mevzuat gözden geçirilerek, vatandaşların ciddi boyutlara varan endişe ve ızdırapları giderilmelidir.

10. Biz, Abant'da toplananlar şuna inanıyoruz: İnsanların değişik görüş ve eğilimlerinden olmaları, farklı yaşam tarzlarını tercih etmeleri, ülke yararını gözeten sağlıklı kararlar almalarına engel değildir. Sorunlarımız, ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, vatandaş inisiyatifleriyle çözülebilir. Din-devlet ilişkileri üzerinde üç gün süreyle yürüttüğümüz tartışmalar sonunda ulaştığımız sonuçların bütün Türkiye'nin ortak özlem ve beklentilerine cevap vermeye yardımcı olacağına inanıyoruz.[177]

Türkiye'de Laiklik

Türkiye'de laikliğin sistemin temel niteliği haline gelmesi, Fransa ve ABD örneklerinde olduğu gibi asırlara yayılan toplumsal tecrübelerin değil, sosyolojik anlamda çok küçük bir zaman dilimine sığdırılan devrimlerin neticesinde gerçekleşti. Bu farklı oluşum süreci nedeniyle, Türk laikliğinde herhangi bir Batı ülkesinde söz konusu olmayacak kimi öğelere sıklıkla rastlamak mümkün olsa da, genel anlamda Fransa'yı andıran bir yapının hakim olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Türkiye'de uygulanan laikliğin gerçekten bir laik model olup olmadığı tartışma götürür bir konudur. Her ne kadar resmi söylem ve metinlerde laikliğin "din ve devlet ayırımı" olduğu belirtiliyor ve Türkiye'dekinin dinin ve devletin birbirinden ayrılması olduğu iddia ediliyorsa da gerçeğin böyle olmadığı herkesin malumu bir durumdur. Dinin devletten ayrılması değil, devletin dini belli bir forma sokması olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'de laiklik tartışmaları çerçevesinde sürekli olarak Batı'daki laiklik uygulamaları ile kıyas yapılmış ve Türkiye'de laikliğin yanlış uygulandığı ifade edilmiştir.Bu bağlamda Korkmaz Tağma, Türkiye'deki lakliğin yanlış uygulandığını şu şekilde ifade etmiştir;

---

[177] Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, **Birinci Abant Platformu,** Abant, 16-19 Temmuz 1998, s.4.http://tr.fgulen.com/a.page/hayati/hosgoru.ve.diyalog.iklimi/a4734.html(15.11.2006)

"Türkiye'de 1928'de kanunlaşan ve 1937'de 1924 Anayasası'na dahil edilen ve 6 oktan biri olan laiklik, 1982 Anayasası'nın 2'nci maddesinde cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer almıştır. 1928'de başbakan ve 120 arkadaşının sunduğu kanun tasarısında yer alan "Din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması, dinlerin devleti idare edenlerle edeceklerin elinde vasıta olmaktan kurtarılmasının teminatıdır." cümlesi, laiklik yasasının gerekçesini oluşturmuştur. Bu gerekçe ile ne "devletin dine" ne de "dinin devlete" bağlı olması öngörülmüştür. Ancak uygulamada laikliğin bir bacağı yok edilmiş ve "din devlete bağlı" hale getirilmiştir. Dini devletleştiren bu sistemin adı, laiklik değil, laikçilik olmuştur."[178]

A.Turan Alkan'a göre devlet dine müdahale etmektedir ve devletin dine müdahale etmesinin sebebi, dindarlara karşı güvensizliğidir;

"Türkiye'de kamu cihazının laik olmadığı gayet berraktır. Kanun koyucular, ta başından beri devletin dine ve sair İnançlara karşı eşit derecede uzak ve tepkisiz kalmasını değil, tam aksine "yakın ve yönlendirici" davranmasını öngörmüşlerdir. Sebep bellidir; kamu adına rejimi tasarlayanlar Türk toplumuna karşı derin bir güvensizlik duymakta ve onu "reşid" görmemektedirler.

Laikliğin gündelik siyasette sıkça tüketilmesi de manidar; bu kadar vurguya ihtiyaç duyulması, laik sisteminin metanetine duyulan güvensizliği de hal diliyle izah ediyor: Laikçiler de laikliğe güvenemiyorlar çünkü Türkiye'deki uygulamanın bir kanadı kırık, hazım cihazı ise tehlikeli surette hastalıklı. Laiklik tercihi, teorik planda kanun koyucuların toplumun olgunluğuna kanaat getirmiş olduklarını gösterir.

Bizdeki uygulama, toplumuna güvcnemeyen ve onun olgunluğuna şehadet edemeyen otoriter seçkinlerin çaresizliğini ve nihai tahlilde bunalımını aksettiriyor."[179]

Türkiye'deki yanlış Laiklik anlayışının değişmesi için yapılması gerekenleri, Kezban Hatemi şöyle sıralamaktadır;

---

[178] Tağma, s.9.
[179] Alkan, s.8.

“Laiklik ilkesine doğru anlamı ve tanımı verildikten sonra ülkemizdeki bazı sorunlara sağduyunun ve evrensel ‘hukuk ve ahlak’ın gösterdiği yönde çözüm bulunmalıdır.

1) Diyanet İşleri Başkanlığı'na özerklik verilmeli, ahlaki ve dini konularda bu makama fetva sipariş etme değil, fikri alınma, danışılma usulüne titizlikle riayet edilmelidir.

2) Diyanet İşleri; Özerk ve layık olduğu itibarı haiz bir konuma getirildikten sonra, din eğitimi konusunda da yetkili olmalı ve Milli Eğitim Bakanlığı ile yapacağı işbirliğinin ilkeleri düzenlenmelidir.

3) Anlaşılmaz bir ısrar ile çıban başı haline getirilmek İstenen başörtüsü sorunu çözüme kavuşturulmalıdır. Başını örtme veya açma tamamen kadının serbest seçimine bırakılmalıdır.

Etyen Mahçupyan, Türkiye’de belli güç dengelerini ellerinde tutanların laikliği kendi çıkarları için kullandıklarını ifade etmiştir;

“Türkiye’nin laik kesimi Cumhuriyet’in başından beri güç dengelerine olan hakimiyeti ve İdeolojisiyle iktidarda. Kendisini modern ve çağdaş kılan ölçütleri de kendi zihniyeti içinde yeniden ürettiği için, durumunu sorgulama yeteneğini büyük ölçüde yitirmiş durumda. Bu nedenle kendisini ilerici, bilimden yana, akılcı olarak tanımlarken; kendisine benzemeyenleri de aksi uca yerleştirmekte.”[180] Tamer Korkmaz’da laikliğin türkiye’de belli kesimler tarafından istismar edildiğini ve laikliğin özgürlükçü yorumlarının özellikle gizlendiğini ifade etmiştir;

“Nasıl din istismarı, Türkiye’nin apaçık bir gerçeği ise laiklik istismarı da böyle kapı gibi bir gerçek. Laikliğin dogmatik modeli üzerine yoğunlaşmak da bu istismara zemin teşkil ediyor...

Bu ülkede özellikle medyada konuşlanmış bazı tipler laiklik ilkesinin özüne uygun bir biçimde yanı ‘özgürlükçü model’le hayata geçirilmesini asla istemiyorlar; buna

---

[180] Etyen Mahçupyan, “Laik Kesimde Anlama Zorluğu”, **Zaman**, 19 Ocak 2003, s.9.

karşılık, vatandaşları dini değerlerinden ayrılmaya zorlayan bir laiklik anlayışını temel alıyorlar, böyle bir anlayışın egemen olmasında fayda görüyorlar."[181] Aynı yazısının devamında Korkmaz, bu güç dengelerini ellerinde tutanların kasıtlı olarak laikliğin yayılmasını istemediklerini ifade etmiştir;

"Laikleşmenin kemikleşmesini isteyen bir devlet, laikliği bu şekilde yani dogmatik anlamda uygulamaz, tersine özgürlükçü laikliği tercih ederdi. Örneğin, 'üniversitelerdeki' türban yasağında ısrar ediyor olması; Kurulu Düzen'in, Türkiye'de laikleşme geniş bir tabana yayılsın diye bir derdinin olmadığının da göstergesidir!

Kadın haklan, laiklik ilkesinin temel unsurları arasında değil mi? Laikliği savunan herkesten, kadınların daha iyi bir eğitim almasını ve sosyalleşmesini istemeleri, artı bunu teşvik etmeleri beklenir. Oysa Kurulu Düzen, aynı zamanda 'modern hayatla bütünleşme talebi' manasına da gelen üniversitedeki türbana 'kesinlikle geçit yok' diyor, dahası turbam gericiliğin sembolü gibi sunmaya özen gösteriyor.

Kurulu Düzen'in karar mekanizmaları, başını bağlayan kadına karşı açıkça ayrımcılık yapıyor, onu sosyal alandan dışlamak için elinden geleni ardına koymuyor, her fırsatta evine göndermeye çabalıyor. Bir zamanlar kızını okula göndermeycn aşırı tutucu babalardan hiçbir farkı yok, bu 'donuk laiklik' uygulamasını tercih eden 'statükocu devlet baba'nın!"[182]

Sonuç

Türkiye'nin gerek siyasetinde gerekse hukuk uygulamasında laiklik ve onunla bağlantılı sorunlar her zaman hararetli tartışmalara konu olmuştur. Bunun temel nedeni, Cumhuriyet'in modernleşme projesinin ve onunla uyumlu anayasa geleneğinin kendine özgü niteliğidir. Çünkü, "laiklik", milliyetçilikle birlikte, bu geleneğin temel taşlarından biridir.

Laiklik din alternatifi bir ideoloji değil, kamu alanının din dışı, her inananın diğeriyle eşit koşullarda ve hukuki güvenceyle ilişkileneceği ve aynı zamanda bireyin ve

---

[181] Tamer Korkmaz, "Asıl İspatlanması Gereken...", **Zaman**, 5 Eylül 2003, s.8.
[182] Korkmaz, s.8.

aklın kendini daha özgür var edebileceği bir yönetim ortamıdır. Bu anlamda müslümanlığın karşıtı değil müslümanların da içinde hareket edeceği bir hukuki normdur. Laiklik açısından din özgürlüğü, herhangi bir dinin kendi doğrultusundan hareketle istediğini yapabilmesi değil, başka inançların hak ve özgürlüklerini ihlal etmemek koşuluyla istediğini yapabilmesi hukukunun sağlanmasıdır. Laik devlet, yurttaşların inanç özgürlüğünü güvence altına alan, inançlar karşısında tarafsız, ideolojisiz, bu anlamda inançsız olmak durumundadır. Laiklik eğer yüzyıllar boyunca ortaya çıkan kazanımlar sonucunda oluşmamışsa, ele geçirilen iktidar aracılığıyla dayatılan bir yöntem olmuştur.

Özellikle laiklik konusunda oturmuş bir anlayış, yaklaşım ve politikanın olmayışı; laiklik anlayışının iktidardan iktidara göre renk değiştiren bir siyasi kılıç haline getirilmesi; ülkemiz ölçeğinde kültürel ve inanç zenginliklerimizi ülkemizin güç kaynağı olarak ele almamızı ve değerlendirmemizi engelleyerek, ülkemizin yumuşak karnı olmasına potansiyel oluşturur hale gelmektedir.

Bunun için başta aydınlarımız ve devleti yönetenler olmak üzere, herkesin meseleye objektif, önyargılarından, hislerinden ve kaygılarından uzak bir şekilde yaklaşması ve gerçekten demokrat bir ülkeye yaraşır bir laiklik anlayışının dairesini çizmesi, ülkemizin düşünce planındaki en önemli önceliğidir.

Ülkemiz ölçeğinde bugüne kadar devam ettirilen tartışmalar genelde laikliğin ne olduğu veya laikliğin ne sağlaması gerektiği çerçevesinde yoğunlaşmıştır. Tamamen duygusallık ve kişisel kaygılar sonucu şekillenen bu açılımlar, her iki yönüyle de laikliği yansıtan ve anlatan bir yapıdan uzak kalmış, sonuçta laiklik ilkesini ele geçirenlerin elinde, demokratik bir güvence olmaktan uzaklaşarak, yorumlayanın kendisine göre bir tehdit aracı olarak kullandığı yeni bir "Demokles kılıcı" haline gelmiştir.

Sonuç olarak Laiklik ilkesi doğru yorumlanmaz ve doğru uygulanmaz ise, inanç kesimlerinin boğazını sıkan, inançların yaşama alanlarını daraltan bir mekanizma ortaya çıkar.[183]

III. B. KAMUSAL ALAN MESELESİ

Giriş

Kamusal alan konusunda otorite kabul edilen Habermas, kamusal alanı, "Kamusallığın yapısal dönüşümü"[184] isimli eserinde genel anlamda 'sonuçlarından etkilenebilecek herkesin pratik tartışmaya girip anlaşmaya vardığı alan' olarak tanımlamaktadır. Habermas kamusal alanı şöyle tarif etmektedir; "Kamusal alan kavramıyla, herşeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer birşeyin oluşturulabildiği bir alanı kastederiz. Bu alana tüm yurttaşların erişmesi garanti altına alınmıştır. Özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur. (...) Yurttaşlar ancak genel yarara ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir tarzda, yani toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar."[185]

"...Her ne kadar sözün gelişi olarak devlet otoritesi için kamusal alanın yürütücüsü deniyor olsa da, devlet aslında kamusal alanın bir parçası değildir. Kuşkusuz, devlet otoritesi genellikle 'kamu' otoritesi olarak ele alınır; ama bu kabul, kamusal alanın özelliğinden, yani devletin tüm yurttaşlarının selametiyle ilgilenmesi görevinden türetilmiştir."[186]

---

[183] Mustafa Taşar: "Laiklik Ne Değildir?" Türkiye'nin Düşünce Gündemi,http://www.mustafatasar.gen.tr/yayinlar/dusunce_g/laiklik_nedegildir.htm(15.11.2006)
[184] Jürgen Habermas, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, çev. Mithat Sancar, Tanıl Bora, İstanbul: İletişim yay.,2005, s.65
[185] Meral Özbek, **Kamusal Alan**, İstanbul: Hil Yay., 2005,95.
[186] Özbek, 96.

Habermas'a göre kamusal alan, demokratik topluma ulaşmada etkili olan, kısıtlamalardan uzak, farklı fikirlerin tartışılabildiği ve kamu görüşünün netlik kazandığı söylem pratikleri ve medya yapılanmalarıdır. Ona göre yurttaşlar, eşit bir biçimde kamusal alanda kendilerini ilgilendiren özel konularda eleştirel ve rasyonel bir biçimde tartışabilmelidir. Bu da demokrasinin temelidir.[187] Esasında özel- kamusal ayrımı genellikle içe dönük mahrem bir dünyayla sosyalliğin dışa dönük dünyası arasındaki sınıra işaret eden kavramsal bir çerçeve olarak kullanılır; başka bir deyişle benliğe içkin bir mahremiyet ile toplumsal "etkileşim düzeni" arasındaki sınırlan belirler.[188]

Kamusal alan meselesinde de asıl problem net bir tanımının olmamasıdır. Bundan dolayı herkes tanımı kendine göre yapmakta ve tanımın içeriğini göreceli olarak genişletmekte ve daraltmaktadır; Kamusal alan tabirinin yoruma açık olduğunu ifade eden Mustafa Başoğlu, kamusal alanın ne olduğunun belli olmadığını ve tartışmaya açık bir konu olduğunu ifade etmiştir. Devlete ait olan her yerin 'kamusal alan' kapsamına sokulmasının sınırları içine sokulmasının sakıncalı olduğunu vurgulamıştır.[189] Bununla beraber, kamusal alan teriminin hukuki bir terim olmadığını, insanların hayata bakışı ile alakalı olduğunu, bundan dolayıda net bir tanımın yapılamayacağını ifade eden Mustafa Erdoğan, Bu konudaki sorunların büyük ölçüde, terimin anlam ve kapsamının önemli ölçüde kişinin dünya görüşüne bağlı olarak değişkenlik göstermesinden kaynaklandığını vurgulamıştır;

"Kamusal alan" meselesine gelince: Bir kere, "kamusal alan" bir hukuk terimi değildir. Hukuk terminolojisinde "kamu hukuku", "kamu hizmeti", "kamu görevlisi" gibi terimler vardır; ama "kamusal alan" diye bir terim yoktur. Kaldı ki, en azından kamu hukukçularının çok iyi biliyor olmaları gerektiği gibi, hukukun bu yerleşik terimleri bile hukuki kesinlikten yoksundur. Bugün daha hukuka giriş dersleri düzeyinde bile "kamu hukuku–özel hukuk" ayrımının belirsizliğine işaret etmekten kaçınamıyor ve ilgili problemlere işaret ediyoruz; aynı durum idare hukukunun problemli terimleri olan "kamu hizmeti" ve "kamu görevlisi" söz konusu olduğunda da

---

187 Habermas, s.61.
188 Uğur Kömençoğlu, "Örtünme pratiği ve Toplumsal Cinsiyete İlişkin Mekansal Bir Etnografi", **Doğu-Batı Dergisi,** sayı,23 ,Mayıs-Haziran-Temuz 2003, s.40
189 Mustafa Başoğlu, "Başörtüsü Yasağında Son Sığınak: Kamusal Alan", **Zaman**, 11 Kasım 2003, s.8.

karşımıza çıkmaktadır. Özellikle "kamu hizmeti" söz konusu olduğunda problem o kadar ciddidir ki, idare hukukunun alanının tespitinde bitmez–tükenmez teorik tartışmalara yol açmaktadır.

"Kamusal alan" konusu bunlardan da problemlidir. Bilindiği gibi, "kamusal alan" aslında siyaset felsefesinin bir terimi ve güncel tartışma konularından biridir. Bu konudaki sorunlar, büyük ölçüde, terimin anlam ve kapsamının önemli ölçüde kişinin dünya görüşüne bağlı olarak değişkenlik göstermesinin kaçınılmaz olmasından kaynaklanmaktadır. Neye "kamusal" dediğiniz insani varoluşun mahiyetini nasıl kavradığınıza, nasıl bir devlet–toplum ilişkisi tasarladığınıza bağlı olarak değişmektedir. Keza, "kamusal–özel" karşıtlığının bazan ahlaki bir hiyerarşi içinde görülmesi, terimin anlamı ve işlevi konusunda vuzuh arayanlar için problemi daha da içinden çıkılmaz hale getirebilmektedir. Kimileri "kadim" anlayışa bağlı kalarak "kamusal"ı üstün, "özel"i ikincil, hatta aşağı görürken; kimi düşünürler de "modern" anlayışa uygun olarak "özel"i "kamusal"a göre öncelikli sayar. Bundan başka, literatürde geleneksel kamusal–özel ayrımına sadık kalanlar olduğu gibi; "özel–sivil–kamusal" veya "özel–kamusal–siyasal" gibi üçlü, hatta "özel–sivil–kamusal–siyasal" şeklindeki dörtlü bir şema içinde özetlenebilecek birçok farklı perspektifin var olduğu görülmektedir. Bütün bu farklı yaklaşımlardan hukuk uygulaması için elle tutulur, açık–seçik ve objektif bir "kamusal alan" tanımı çıkarılamayacağı açıktır."[190]

Aynı konuya dikkat çeken Atilla Yayla'da kamusal aln meselesinin asıl olarak 'Siyaset Felsefesi'nin tartışmalı konularından birisi olduğunu ve net bir tanımının yapılmadığını, ifade etmiş ve 'kamusal alan'la ilgili tanımları ve içeriklerini tartışmıştır;

"Kamusal alanla ilgili tartışmalar ve bu kavrama dayanan tezler yasağı haklılaştıracak bir hukuki zemine varılmasını sağlamaz. Kamusal alan siyaset felsefesinde tartışılan bir konudur ve tartışmalı bir felsefe kavramından hareketle insanların hayatını derinlemesine etkileyen konularda hukuki hüküm tesis edilemez. Nitekim, bütün gürültü patırtıya rağmen, başörtüsü takanlarla ilgili işlemler, hep, hukuki değil idari işlemler olagelmiştir. Başörtüsü kullananlar hukuki bir takibata maruz

---

[190] Mustafa Erdoğan, "Kamusal Alan ve Hukuk", **Zaman,** 3 Aralık 2002, s. 5; ayrıca bkz: Mustafa Erdoğan, "Kamusal alan ve Hukuk", http://www.mailgazete.com/asp/devam.asp?idyazar=45,(10.8.2006)

bırakılamamış, idari müeyyidelerle, sözüm ona cezalandırılmıştır. Bu dahi, hukuk sistemimizde başörtüsü yasağına bir temel bulunmadığının ispatıdır.

Kamusal alan tanımları çok tartışmalıdır. Kamusal alan nedir? Değişik yorumlar yapılabilir. Kamusal alan, egemenliğin bir yansıması olarak, kamu otoritesinin geçerli olduğu her alan mıdır? Yoksa, bir kamu görevinin ifa edildiği yer midir? Veya, bir kamu görevlisinin bulunduğu mekân mıdır? Bu üç bakışın hiçbiriyle başörtüsü yasağı konusunda anlamlı ve yasağı haklılaştırıcı bir sonuca ulaşılamaz.

İlkini ele alalım ve diyelim ki kamu otoritesinin söz sahibi olduğu her yer kamusal alandır. Bu durumda, başörtüsü yasağını alabildiğine genişletmek gerekir. Toplum hayatında kamu otoritesi teorik olarak her yerde geçerlidir, bu otoritenin fiilen tezahür etme biçimi, derecesi ve sıklığı, duruma ve şartlara bağlı olarak, değişse bile. Mesela, sokaklar da kamu otoritesinin geçerli olduğu yerlerdir, öyleyse, sokakta da başörtüsünün yasak olması gerekir. Bu kadar değil, dahası var: Evimiz elbette bizim özel alanımızdır, lakin orada da, duruma bağlı olarak, kamu otoritelerinin yetkileri vardır. Eşinize veya çocuğunuza kötü muamele ederseniz, kamu adına evinize müdahalede bulunulabilir. Yani eviniz de bir kamusal alana dönüşebilir. Bu durumda, evlerde bile başörtüsü yasağının bulunması gerekmez mi?

Yok, bir kamu görevlisinin bulunduğu yer kamusal alandır dersek, yine problemlerle karşılaşırız. Önce sormamız lazım: Bir kamu görevlisinin fiilen görev yaptığı her yer bir kamusal alan mıdır? Eğer böyleyse ve yasak kamusal görev veya hizmet alanlarını kapsayacaksa, üniversiteler yanında parklar, vergi daireleri ve hastaneler de başörtüsünün yasak olduğu yerler arasında olmalıdır. Bu kamusal alan yorumuna dayanan yasağın hukuki ve ahlaki bir temeli varsa, yasak buralara kadar uzatılmalıdır. Niye uzatılmıyor, uzatılamıyor peki? Çünkü, yasak, sağlam, hukuka dayanan ve vicdan kanatmayan bir ilkeye oturmuyor da ondan...

Kamusal alan tanımlarının üçüncüsü doğruysa, yani bir kamu görevlisinin bulunduğu her yer kamusal alansa, o zaman, kamu görevlilerinin üstüne “kamusal alan yaratıcısı geliyor, başörtülüler savulun” diye bir uyarıcı levha, işaret vs. yapıştırıp dışarı öyle çıkmalarını sağlamak gerekir. Sakın yanlış anlamayın, bu söylediğim şeydeki

komiklik benim komiklik yapmak istememden kaynaklanmıyor, yasakçıların savunuyor olabileceği bir anlayıştan türüyor. Size komik geliyor olabilir, ama bu olayın ilginç tezahürleri var. Örneğin, bir kamu görevlisi olmasa da kamu otoritesini temsil eden biri olarak Cumhurbaşkanı Sezer, kalksa, Ankara Söğütözü'ndeki Yimpaş Süper Market'e alışverişe gitse, ne olur? Orası bir kamusal alana mı dönüşür? Dönüşürse Yimpaş'ın başörtülü müşterilerinin Yimpaş'ın kendi elemanları veya Sezer'in korumaları tarafından dışarı atılması mı icap eder, laiklik adına ve uğruna? Devlet memuru akşam evine vardığında orası da mı kamusal alan olur ve eşinin başörtüsünü çıkarması gerekir? Şu söylenebilir: Kamu görevlisinin bir kamu göreviyle bulunduğu mekân kamusal alandır. Lakin, bu da problemi çözmeye yetmez. Mesela, Sağlık Bakanlığı'na bağlı bir hemşire bir aşı kampanyası vesilesiyle bir köye gitse ve köy meydanında topladığı kişilere aşı yapsa, bu o köyü veya köy meydanını kamusal alana çevirir ve hem hemşirenin hem de köylü kadınların başının açık olmasını mı gerektirir?

Görüldüğü gibi, kamusal alan tartışmalarından anlamlı bir sonuca ulaşmak imkansız."[191]

Şahin Alpay'da 'Kamusal Alan'ın Siyaset Bilimindeki tanımına dikkat çekmiş ve siyaset bilimi Literatünde 'kamusal alan'ın iki anlamı olduğunu ifade etmiştir

"Siyaset bilimi literatüründe "kamusal alan" kavramı, ilgilendiğimiz bağlamda, esasa olarak iki anlamda kullanılıyor;

l-Vergilerle finanse edilen kurumlar(mahkemeler, polis, ordu, v.s.), yani devlet ve çalışmaları kamusal alana girer. Yurttaşların kendi çıkarlarını korumak amacıyla, kendi mali kaynaklarıyla oluşturdukları, devletten bağımsız- gönüllü kuruluşlar(aile, şirket, sendika, dernek, v.s.) ve işleri özel alana dahildir.

2-Kamusal/özel alan ayrımı "siyasi" alan ile "kişisel" alanı, yani siyasetin-devletin karıştığı alan ile karışmadığı alanı ayırmak için de kullanılır. Liberaller(ve

---

[191] Atilla Yayla, "Ahlak, Hukuk ve Başörtüsü Yasağı", Liberal Düşünce Topluluğu,//www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=162 (8.9 2006)

Liberal Demokratik rejimler) açısından bireyin temel hak ve özgürlükleri siyasetin-devletin müdahale edemeyeceği Özel alana girer."[192]

Başka bir yazısında ise Alpay, 'Demokrasi Teori'sindeki 'Kamusal Alan' tanımı üzerinde durmuş ve 'demokrasi teorisinde'ki 'kamusal alanı'ı şöyle izah etmiştir;

"Demokrasi teorisindeki "kamu alanı" kavramı ise hayli soyut. Bir kullanımına göre "kamu alanı", devletin çeşitli düzenlemelere tabi tutabileceği, yani siyasete konu olabilecek alan anlamına geliyor. Buna karşılık "özel alan", yurttaşların (başkalarının hak ve özgürlüklerini çiğnememek koşuluyla) nasıl davranacaklarına kendilerinin karar verdiği alanı, yani temel hak ve özgürlükleri ilgilendiren, siyasete, dolayısıyla devlet düzenlemelerine konu olamayacak alanı kapsıyor.

Demokrasi teorisindeki "kamu alanı-özel alan" ayrımının öteki anlamı ise, faaliyetlerin kamu kaynaklarıyla mı, yoksa özel kaynaklarla mı finanse edildiğine İlişkin. Kamu kaynaklarıyla, yani bütün yurttaşların ödediği vergilerle finanse edilen işler / faaliyetler kamu alanına girer; herkesin kendi kaynaklarıyla, kendi cebinden finanse ettiği işler / faaliyetler ise "özel alan"a."[193]

Kamusal Alan ve Başörtüsü Meselesi

Türkiye'de Kamusal alan meselesi kendisini daha çok 'başörtüsü meselesi'ile göstermiştir. Bu başlamda türban sorunu, 1990'lardan 2000'li yıllara geldiğimizde sosyal sonuçları açısından toplumsal sorun olarak hala gündemdeki yerini korumaktadır. Türban sorunu sadece hukuksal alanda değil, insan hakları alanında, sosyal entegrasyon ve toplumsal barış açısından da Türkiye'nin önündeki en önemli sorunlardan biridir. Türban, sorun olarak İslami duyarlılık ve görünürlüğün kamusal alanda kabul edilip, edilmemesi sorununun somut bir örnek olayıdır. Bu tartışma bu açıdan İslami hak, talep ve görünürlüğün var olan kamusal alanın hem deşifre edilmesi hem de yeni bir kamusal alanının inşasının yani yasallık ve meşruluğunun tek siyasal aracıdır.[194] Nazife Şişman , kamusal alan probleminin daha çok başörtüsü problemi ile gündeme gelmesinin

---

[192] Şahin Alpay, "Kamusal Alanın Tanımı", **Zaman**, 23 Kasım 2002, s.9.
[193] Şahin Alpay, "Başörtüsü Sorununda Sonun Başlangıcı", **Zaman**, 6 Kasım 2003, s.9.
[194] Kömençoğlu, s.40

sebebinin 'Çağdaş-Kemalist' kadın kimliğinin ayrıcalığını kaybetmesinden kaynaklandığını ifade etmiştir;

"Kamusal alan, 'tanımlanması gereken ortak bir yaşam alanı' olarak değil de, modern görüntüye sahip olanların girebileceği ayrıcalıklı bir alan olarak belirlenmiş olur. Başörtüsü ile kamusal alana girmek isteyenler ise Mahçupyan'ın 'modernliğin mabedi' olarak adlandırdığı bir alana girme yasağını delen kişiler olarak algılanırlar. 'Daha önce böyle bir problem yoktu, 80'lerden sonra ortaya çıktı' şeklindeki karşı çıkış, kamusal alanın ayrıcalıklı bireyleri olma ön kabulü ile alakalıdır. Yani ayrıcalıklı bireyler olarak, kamusal alanda bu 'yeni gelen' dedikleriyle bir paylaşım ilişkisi içine girmek istememektedir 'çağdaş-Kemalist' kadınlar. Bir başka ifadeyle, başörtüsünün kamusal alanda bulunuşu, 'çağdaş-Kemalist' kadın kimliğinin ayrıcalığını kaybetmesi anlamına gelmektedir.

Kemalist kadın kimliğinde rahatsızlığa neden olan diğer bir husus, Örtünün kamusal alanın modern görüntüsünü bozan bir unsur olarak algılanmasıdır. Bunun arka planında ise tanımı görüntüler üzerinden yapılan bir modernleşme tecrübesi yer almaktadır."[195]

Yukarda da ifade edildiği gibi 'kamusal alan'konusunda net bir tanımın olmayışı ve yapılan tanımların kişilerin dünya görüşlerine gore şekillenmesi, kamusal alan konusundaki uygulamaları da tartışılır hale getirmiştir. Bu konuda devletin uygulamalarının hukuka aykırı olduğu iddia edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Mustafa Başoğlu, Kamusal alan uygulamasının devletin kurumlarının çıkardığı yönetmeliklere aykırı olarak uygulandığını vurgulamış ve bu uygulamanın hukuk dışı olduğunu ifade etmiştir;

"Başörtüsü yasağının kamu kurumlarındaki uygulaması da, üniversitelerdeki uygulaması gibi kanun dışıdır. 1981 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı kamu görevlileri ve okullarda uygulanacak yönetmelik ile 1982 yılında bütün kamu kurumlarında uygulanacak yönetmelik, 1934 yılında yürürlüğe konulan 2596 sayılı kanuna dayandırılmıştır. 2596 sayılı kanun, Anayasa ile güvence altına alınan Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun'dur. Bu kanunda, kamu görevlilerinin

[195] Nazife Şişman, "Başörtüsü Karşıtlığını Anlamak", **Zaman**, 8 Haziran 2003, s.9.

ve öğrencilerin kılık kıyafetlerine ilişkin hiçbir hüküm bulunmamaktadır. 1982 yılında 657 sayılı kanuna eklenen 19. madde ile, devlet memurlarının kanun, tüzük ve yönetmeliklerin öngördüğü kılık ve kıyafet kurallarına uyma mecburiyeti getirilmiştir. Kanun ve tüzükle memurlann kılık kıyafetleri düzenlenmemiş, biraz önce sözü edilen yönetmeliğe konulan kamu görevlilerinin dairede başı açık olmaları hükmü getirilmiştir. Böylece hem üniversitelerde, hem kamu kurumlarında uygulanmakta olan yasağın kanuni bir dayanağının bulunmadığı açıkça görülmektedir."[196]

Şahin Alpay' da kamusal alan konusunda devletin tutarsız ve çelişkili davrandığını ifade etmiştir;

"Eğer Anayasa Mahkemesi "kamusal alan" yorumunda tutarlı olacaksa, yani devletin olduğu her alan 'kamusal' sayılacaksa, türban yasağının devlet sağlık hizmetlerinden yararlanan kimselere, cezaevlerinde yatanlara, mahkemelerde yargılananlara, v.s. de uygulanması gerekmez mi ? Buna karşılık, söz konusu yasağın(devlete ait olmadıklarına göre) Vakıf Üniversitelerinde uygulanmaması gerekmez mi?"[197]

Başka bir yazısında ise Alpay bu uygulamanın haksızlığını şu şekilde ifade etmektedir;

"Sayın Cumhurbaşkanı yepyeni bir uygulamayla Çankaya Köşkü'ndeki Cumhuriyet Bayramı kabulüne eşleri başlarını örten konukları eşsiz olarak davet ederek, başörtüsü sorununun çözümüne giden yolu açmış olabilir. Attığımız hemen her adımın kastımızı aşan ve kastımızdan şaşan sonuçları olur. Nitekim toplumun hemen her kesiminden gelen tepki ve eleştirilere bakarsak, Sayın Cumhurbaşkanı'nın uygulaması kastedilmeyen bir sonuç doğuracağa benzemekte.

Yeni uygulamanın ne demokrasiye, yani milli iradeye, ne de vatandaşların temel hak ve özgürlüklerine saygılı bir tarafı var; üstelik kadınlara karşı ayrımcılığı içeren bir yönü de bulunuyor. Ancak kabul etmek gerekir ki bu uygulama Cumhurbaşkanı'nın kişisel tercihinden ziyade, Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulanan

---

[196] Başoğlu, s.8.
[197] Alpay, s.9.

laiklik rejiminin bir gereği. Anayasa Mahkemesi'nin kararlarıyla ve resmi organların uygulamalarıyla gelişen "kamu alanı" kavramı, "topografik" denebilecek bir anlam taşıyor: Mülkiyeti devlete ait olan yerlerin (üstelik hepsi değil, ama keyfi olarak belirlenen) bazıları, bu arada Çankaya köşkü, TBMM genel kurul salonu, orduevleri, üniversiteler "kamu alanı" sayılıyor. (Nedense, kamu hastaneleri, cezaevleri, kamu daireleri ve devlet mülkiyetindeki sair yerler "kamu alanı" sayılmamakta.)"[198]

Ali Bulaç, vergi veren her vatandaşın devletin kurumlarından istifade etme hakkının olduğunu, aksi halde bunun hukaka aykırı olacağını ifade etmiştir;

"Hizmet veren, konumda olmak için aranması gereken kriterler, kılık kıyafet değil ehliyet, liyakat ve mesleki formasyon olmalıdır. Çünkü eğer "devlet kamusal hizmetleri finanse ettiği"nden dolayı söz ve yetki sahibiyse, erkekler ve başı açık kadınlar gibi başörtülü kadınlar da devleti finanse etmektedirler, yani doğrudan veya dolaylı yollardan vergi mükellefidirler.

Kendilerinin finanse ettiği bir aygıt niçin dini vecibelerini engelleyici yasalar çıkarsın? Yok eğer konuya "devletin toplumsal ve kamusal hayatı hukuki yönden düzenleme yetkisi" açısından bakıyorsak, demokratik rejimlerde bu düzenlemeyi yasama meclisleri yapmakta, yasama meclisini de halkın seçtiği milletvekilleri teşkil etmektedir."[199]

Ayrıca Bulaç, devletin kamusal alan ile ilgili sınırlamalar koyamayacağını, başörtüsü konusunda karar verme yetkisinin dine ait olduğunu ifade etmiştir;

"Meclis, başörtüsü takılıp takılmaması konusunda karar verici mevkide değildir. Temel hak ve özgürlüklerin kullanımı, din ve vicdan özgürlüğünün hiçbir engelle karşılaşılmadan yerine getirilmesi ve yaşanması bağlamına sokar. Devletler ve yasama meclisleri dinler hakkında hüküm veremezler; dinlerin öngördüğü vecibeler arasında tercihlerde bulunamazlar; bir kısmını iptal edici tutumlar alamazlar; azınlıkta kalanları çoğunluğa göre inanmaya ve yaşamaya mecbur edemezler. Tam aksine çoğunluğun ve azınlıkların dini vecibelerini özgürce yaşaması ve kullanması için

---

198 Alpay, s.8.
199 Ali Bulaç, "Devletin Müdahale Alanı", **Zaman**, 3 Ocak 2004, s.8.

gerekli ortamları sağlamakla yükümlüdürler. İnanmak ve inandığı gibi yaşamak gibi, inanmamak ve öyle yaşamak da bir özgürlüğün kullanımı ve bundan doğan bir haktır. Devletler bireyleri ve toplumsal grupları bu veya aksi yönde bir tutum almaya zorlayamazlar."[200]

Bulaç devletin müdahil olması gereken alanı ise şu şekilde açıklar; "Bununla beraber devletin müdahil olmasını gerektiren bir alan vardır. O da yukarıda anlattıklarımıza bağlı olarak, bir grup, dini inancını yerine getirirken başkalarının temel hak ve özgürlüklerine karşı mütecaviz bir tutum içinde olursa, başkalarını kendisi gibi inanmaya ve yaşamaya zorlarsa veya başka dinden, inançtan ve felsefi kanaatten olan insanları inandıkları gibi yaşamaktan alıkoymaya kalkışırsa, bu durumda devlet müdahale etme hak ve yetkisine sahiptir."[201] Yani devlet inançların özgür bir şekilde yaşanması için tedbirler alan, bir inanç grubunun başka bir inanç grubuna karşı baskısını önleyen bir aygıttır.

Etyen Mahçupyan, bu tartışmaların suni tartışmalar olduğunu ve kamusal alan tartışmalarını çıkartanların asıl amacının, iktidarı zorlayan kesimleri iktidardan uzak tutmak olduğunu ifade etmiştir;

"Türkiye'deki iktidar yapısı kamusal alan üzerinde iki yönlü bir tasarruf içinde: Bir yandan kamusal alanın ideolojik kıstaslar çerçevesinde genişletilmesine çalışılıyor. Bunun anlamı, resmi ideoloji dışındaki kesimlerin iktidarın dışında tutulması; eğer bu becerilemiyorsa, gayrı meşru kılınması. Ancak diğer taraftan da sivil siyasetin denetimindeki kamusal alan daraltılmakta... Devlet 'kamusal' adı altında toplumun özgürlük alanını iğdiş etmekle kalmıyor; toplumun kendini yönetme hakkına da, gene 'kamusal' kisve altında el koyuyor."[202]

Şahin Alpay, kamusal alnla ilgili problemin çözümünün, devlet görevlileri ile devletten hizmet alan insanların ayrılması ile mümkün olabileceğini ifade etmiştir;

---

[200] Bulaç, s.8.
[201] Bulaç, s.8.
[202] Etyen Mahçupyan, "Kamusal Alanda AB'ye Yer Var mı?", **Zaman**, 17 Kasım 2003, s.9.

“Kamusal alanda dinsel ifade sorunu olarak türban sorununu nasıl aşabileceğimize dair bir çözüm önerisi yıllardır savunuluyor. O çözüm de şu: Devlet hizmetlerini yürüten kamu görevlileri, laiklik inançlar karşısında tarafsız olmalarım gerektirdiği için, dinsel anlam taşıyan hiçbir ifade, işaret kullanamazlar; buna türban da dahildir. Buna karşılı devlet hizmetlerinden yararlananlara(bu bağlamda kamu Üniversiteleri öğrencilerine) ve kamu görevlisi olmayıp sadece kamuya ait alanlarda bulunan kimselere türban yasağı uygulanmaz.”[203]

Alpay’a gore bu çözüm yasalaştığı takdirde, başörtülü öğrencilerin Türkiye’de yüksek öğrenim yapma hakkının ellerinden alınmasından, halkın oyuyla seçilen milletvekillerinin TBMM’den kovulması, siyasi partilerin kapatılması ve keyfi olarak belirlenen devlet mülkiyetindeki kimi yerlerde başörtüsü giyilememesine kadar uzanan, çeşitli gerginliklere ve zıtlaşmalara yol açan bir dizi sorun aşılabilir.[204]

Sonuç

Ülkemizde uzun bir süredir kamusal alan tartışması yaşanıyor. Kamusal alan kavramının üzerinde bu kadar tartışılmasının en başta gelen nedeni olarak bu kavramın, üzerinde uzlaşılmış bir tanımının olmaması ve herkesin kendi ideolojik duruşuna göre yorum yapmakta olması gösterilebilir. Demokratikleşme yönünde önemli adımlar atılmış olmasına karşın bu konu adeta bir tabu olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.Belli çevrelerin bu konu hakkında tartışma açılmasına bile tahammülü olmadığı görülmektedir. Bu tavır, insanları demokratik devlet idealinden uzaklaştırmaya yetmektedir.

Demokratik devletin en başta gelen unsuru tüm dinler karşısında aynı uzaklıkta olmak ve herhangi bir dinsel inancı benimsememek, desteklememek ve dinsel özgürlükleri güvence altına almak anlamında laik bir yapıya sahip olmaktır. Eğer kamusal alanın genişletilmesi laik yapıyı korumak için yapılıyorsa burada açık bir çelişki göze çarpmaktadır.

[203] Şahin Alpay, “Türban ve Kamusal Alan”, **Zaman**, 23 Kasım 2002, s.8.
[204] Şahin Alpay, “Başörtüsü Sorununda Sonun Başlangıcı”, **Zaman**, 6 Kasım 2003, s.8.

Bu sorunu ele aldığımızda, kamusal alan gerekçe gösterilerek yapılan hak ihlalleri ve özgürlük sınırlamalarına neden gerek duyulmakta olduğu akıllara gelmektedir.Konuyla ilgili mevzuata bakıldığında mevzuatda ne bir kamusal alan tanımı vardır ne de vatandaşların nereye, nasıl girebileceğini belirleyen bir yasa mevcuttur. Her ne amaçla olursa olsun kamusal alan, özgürlüklerin sınırlandığı bir alan değildir ve olmamalıdır . Kamusal alan, bırakın özgürlüklerin kısıtlandığı, halkın özgür ve güvenli bir biçimde yaşadığı, bireye müdahale edilmediği ve farklılıkların barış içinde bir arada yaşandığı bir ortam olmalıdır. Ancak, Türkiyede dayatılmak istenen kamusal alan anlayışı, özgür ve demokratik bir ülke hedefine değil, ayrıştırıcı, kategorize edici, öteleyici ve otoriter yanları ağır basan bir devlet idealine hizmet etmekte ve daha katı uygulamalara da zemin hazırlamaktadır.

III. C. BAŞÖRTÜSÜ MESELESİ

Giriş

Türkiye özellikle son Yirmibeş yıldır yoğun bir şekilde başörtüsü meselesini tartışıyor. Bu mesele ile ilgili gerek basında gerekse akademik camiada çok şeyler söylenmiş ve çok şeyler yazılmıştır.Tartışmalann bir kısmı insan hak ve özgürlükleri bağlamında olmuş, kimisi ise inanç özgürlüğü bağlamında olmuştur. Her meselede olduğu gibi bu meselenin de tarihi bir arka planı olduğu bir gerçektir.

Başörtüsü sorunu, 1980'lerden 2000'li yıllara geldiğimizde sosyal sonuçları açısından toplumsal sorun ve hala bir sosyal yara. Kısaca önce anlaşılmayı sonra da çözülmeyi bekliyor Üstelik Türban sorunu sadece hukuksal alanda değil, insan hakları alanında, sosyal entegrasyon ve toplumsal barış açısından da Türkiye'nin önündeki en önemli sorunlardan biridir.

1980'li yılların başından itibaren devam eden ve zaman zamanla alevlenen başörtüsü sorunu, temel ve tarihi sorunlarımızdan biri olan din-laiklik ve ilericilik-gericilik ekseninინde yoğun tartışmalara sahne olmuştur. Dolayısıyla başörtüsü

meselesinin doğru anlaşılması laiklik meselesinin doğru anlaşılmasına paralel bir hale gelmiştir.

Laiklik kavramının tanımı üzerinde bir çok görüş olmamakla beraber genel olarak laiklik dinle devletin ayrışmasıdır. Devletin örgütlenmesi ve hukukuna ilişkin bir yöntem olan laiklik, gerçekte bir özgürleşme ve. özgürlüklerin korunma temelidir. Dinsel bağ yerine insanlar arası ilişkilerde dünyevi bağın geçirilmesidir.

Zekeriya Beyaz'a göre başörtüsü ve türban tartışması ilk defa "Bugün gazetesi"ndeki bir bayan yazar tarafından ortaya atılmış ve bunun neticesinde bir sorun haline dönüşmüştür. Beyaza gore esasen başörtüsü sorunu Siyasal İslamcılığa paralel olarak, hatta onun bir parçası olarak ortaya çıkmış ve genişlemiştir.

Daha önce plajlarda erkeklerle birlikte denize giren ve dışarıda da dekolte giyinen genç bir bayan, ani bir dönüşle kapalı giyinmeye başlamış ve başını da bugünkü üniversiteli kızların bağladığı gibi, ilk defa sıkmabaş olarak örtmeye başlamıştır. Derken bu bayan, "Bugün gazetesinde yazılar yazmaya başlamış ve yazılarında başörtüsü konusunu işlemiştir. Hanım yazar, yazılarında başörtüsünün iffet alameti, yani namus sembolü olduğunu ifade etmiş, bu arada aynı konuda büyük şehirler başta olmak üzere bir çok kentlerde konferanslar vermiştir.

Beyaz'ın ifadesine gore başörtüsünün öncülüğünü yapan kadın yazarın yukardaki bahsi geçen sözleri başörtüsü takmayan kesim tarafından tepkiyle karşılanmış ve mahkemeye verilmiştir. Ve bu sözlerinden dolayı yazar mahkum edilmiştir.Böylece Türk kamuoyunda uzun yıllar devam edecek olan başörtüsü tartışmaları gündeme iyice yerleşmiş, gazetelerimizin bir numaralı konusu haline gelmiştir."[205]

"M. Şevket Eygi'nin sahibi ve Genel Yayım Müdürü bulunduğu(Bugün gazetesi), Devletin ve rejimin dinden uzak olduğunu ifade ediyor ve oldukça açık biçimde, şeriatı savunuyordu."[206]

---

[205] Zekeriya Beyaz, **İslam Ve Giyim Kuşam**, İstanbul: Sancak Yay., 2000, s.31,33.
[206] Beyaz, s.31,33.

Türkiye'de Laikliğin Gündeme Getirdiğii Konular

Türkiye'de laikliğin tehlikede olduğunu düşünenlerin oranı çok az olmasına rağmen bu marjinal sayılabilecek grubun, laiklikle ilgili ortaya çıkardığı tartışmaların büyüklüğü gerek medyada gerekse devlet de etkinliğinden kaynaklanmaktadır.

Laikliğin özellikle 80'lerden sonra en çok gündeme geldiği konu, üniversite eğitimi almak isteyen başörtülü öğrencilerin engellenmesi oldu. Türkiye Cumhuriyeti daha başından itibaren laiklik konusunda kendisine Fransa'yı örnek almıştır. Bundan dolayı Fransa'nın laikliği yorumlayışı ve laiklik uygulamaları Türkiye Cumhuriyeti acısından önem arzetmektedir. Son dönemlerde başörtüsü, Fransa'da *dini sembol* olduğu gerekçesiyle ilk ve orta dereceli okullarda, haç ve kipa ile birlikte yasaklandı. Türkiye'deki laik kesim ise, başörtüsünün 'dini' değil, *siyasi bir sembol* olduğu gerekçesiyle her türlü kamu kuruluşunda yasaklanmasını talep ediyor. Bununla birlikte (sakal haricinde) diğer dini ya da siyasi sembollere bir yasaklama getirilmesinin düşünülmemiş olması, konunun sembollerden ziyade kültür devriminin *devirdiği* değerlerle ilgili olması ihtimalini kuvvetlendiriyor.

Başörtüsü Probleminin Sebebi

Bu konuda birkaç hususun özellikle netleşmesi gerekiyor. Cumhuriyetin yeni kadın ve erkek kimliklerinin hangi dinamikler ve temel görüşler üzerine bina edildiğini anlamaksızın, birtakım insanların ve öğretim üyelerinin üniversitede ve kamusal alanlarda başörtülü bir kadın bulunmasından neden rahatsız olduklarını anlayamayız. Bunu anlayamayınca da bu rahatsızlığı tedavi etmek ve söz konusu soruna çözüm bulmak mümkün olamaz. Bu nedenle öncelikle, başörtüsünün kamusal alanda bulunmasından rahatsızlık duyan insanları anlama yolunda bir adım atmak gerekiyor.

Bilindiği gibi Kemalist rejim, Batı medeniyetine dahil olma şeklinde özetlenebilecek toplumsal projesini kadın bedeni üzerinden gerçekleştirmeyi hedeflemişti. Bu nedenle kadın, imparatorluktan ulus devlete geçişte, tüm siyasal ve toplumsal tartışma ve iddiaların temel referans kaynağı oldu. Ve Kemalist dönemin 'yeni kadın'ı geçmişten kopuşun sembolü haline geldi. 'Uygar Batı' ve 'barbar Doğu' şeklinde formüle edilen karşıtlığın merkezinde ise kadın kıyafeti, yani kadının örtüsü yer alıyordu.

Önceleri peçe, daha sonra çarşaf, Cumhuriyet sonrası başörtüsü, 80'li yıllardan sonra da türban şeklinde konjonktürel tanımlar kazanan kadın kıyafetine, tüm bu aşamaları da kapsayacak şekilde genel olarak 'örtü' dememiz mümkün.

'Barbar Doğu'ya ait ve 'uygar Batı'ya ulaşma yolunda kurtulunması gereken bir simgeydi, örtü. Birkaç farklı işlevi vardır örtüyle ilgili bu simgesellİğin. İlk olarak örtü, reddedilmeye çalışılan Osmanlı İslam mirasına geri dönüşün, yani Müslüman geriliğin simgesi olarak görülür. Diğer taraftan, kadınların yüzünün ve başının açıklığı, Osmanlı'ya karşı kurulmaya çalışılan yeni Türk ulus kimliğini sembolize eden bir özellik kazanır. Yani modernliğin ve Batı medeniyetiyle bütünleşmenin göstergesidir örtüsüz kadın. Irvin Cemil Schick'in ifadesiyle "Peçesiz (Örtüsüz) kadın fotoğrafı, bir traktör, sanayi kompleksi ya da yeni bir demiryolundan farklı değildir."

Genç Türkiye Cumhuriyeti devleti için. Bir başka simgesel boyutu daha vardır örtünün. Modernliğin ve laikliğin tanımı görüntüler üzerinden yapıldığından, çağdaş Batılı giyim, yani örtünün yokluğu, İslam'ın kamusal alandan ihracının da simgesi olarak kabul edilir.

Kemalist kadın kimliğinin örtü ile İlgili kanı ve algısı işte bu simgesellik çerçevesinde şekillenir. Bu simgeselliği anlamaksızın, çağdaş-laik-Kemalist kadın kimliğinin başörtüsü karşıtı tutumunu anlamak ve anlamlandırmak söz konusu olamaz."[207]

Ali Bulaç, başörtüs probleminin temelinde Türk Modernleşme projesinin öngördüğü sembollere karşı duruşun yattığını ifade etmiştir;

"Türk modernleşme projesi, ilk tasarlandığı gün, ne Avrupa'yı ne dünyayı kavramsal düzeyde algılama gibi felsefi veya fikri bir çaba içine girdi. Tanzimatçılar ve Islahatçılar ile sonradan gelen reformcular için ülkenin içinde bulunduğu durumdan çıkmış olmasının tek göstergesi, devlet eliyle empoze edilen sembollerin büyük toplumsal gruplar tarafından hangi ölçülerde kabul edilip edilmedikleri sorunuydu. Türk

---

[207] Nazife Şişman, **Kamusal Alanda Başörtülüler**, İstanbul: iz yay., 2000, s.138,139. ; Nazife Şişman, "Başörtüsü karşıtlığını anlamak", **Zaman**, 8 Haziran 2003, s.8.

modernleşmesi dünden bugüne bir yaşama tarzı çerçevesinde ısrarla sembollere vurgu yapmakta."[208]

Dini Bir Vecibe Olarak Başörtüsü

Medyada bu konu tartışılırken başörtünün dini bir vecibe mi? yoksa siyasi bir sembol mü? Olduğu da tartışılmıştır. Başörtüsünün yasaklanmasını isteyenlerin en büyük argümanı, başörtüyü takanların bunu siyasi bir sembol olarak taktıkları iddiasıdır. Bu iddiaya başörtülüler şiddetle karşı çıkmış ve başörtüyü dinlerinin bir gereği olarak taktıklarını ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu, başörtüsü ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir. Başkan Bardakoğlu'nun dikkat çektiği Din İşleri Yüksek Kurulu kararlarının sonucunda (11.02.1993-0221) şu ifadeler yer alıyor: "İslam dininde kadının kıyafetiyle ilgili olarak zaman zaman sorulan sorular dolayısıyla, konu kurulumuzca ele alınıp incelendi.

1- Gerek erkeklerin ve gerekse kadınların gözlerini haramdan korumaları,

2- Kadınların; vücudun el, yüz ve ayakları dışında kalan kısımlarını, aralarında dinenevlilik caiz olan erkekler yanında, vücut hatlarını ve rengini göstermeyecek nitelikte bir elbise (örtü) ile örtmeleri,

3- Başörtülerini, saçlarını, başlarını, boyun ve gerdanlarını iyice örtecek şekilde yakalarının üzerine salmaları, dinimizin; Kitap. Sünnet ve İslam alimlerinin ittifakı ile sabit olan kesin emridir. Müslümanların bu emirlere uymaları dini bir vecibedir."[209]

Başörtüsünün dini bir vecibe olduğunu ifade eden Ali Bulaç, başörtüsünün Kur'an ve Sünnet ile sabit olduğunu ifade etmiştir;

"Başörtüsü Kur'an ve Sünnet tarafından mü'min kadınların ve kızların yerine getirmeleri gereken "dini bir vecibe" olarak tanımlanmıştır. "Cilbab, yani tepeden tırnağa tek parçalı elbise (33/Ahzab, 59)" veya "hımar, yani yakaların üzerine sarkıtılan örtü (24/Nur, 31)" elbise, giyimle ilgili terimlerdir. Giyimle ilgili olarak başörtüsü elbisenin tamamlayıcı unsurudur. Cilbab olarak ele alındığında, başörtüsü elbisenin kolları hükmünde olup elbisenin bir parçasıdır. "Hımar" anlamında örtü, başı örten

---

[208] Ali Bulaç, "Semboller", **Zaman**, 24 Mayıs 2004, s.5.
[209] Ayrıntılı Bilgi için bkz.D.İ.B web. Sayfasına, www.diyanet.gov.tr

parçanın göğüslerin üzerini de kapatacak şekilde uzun tutulmasıdır. Çünkü bu hükmü öngören Allah ve Resulü, "el, ayak ve yüzün dışındaki organların örtülmesi"ni istemişlerdir. Bu da ya tek parçalı cilbab veya göğüslerin üzerini de kapatacak şekilde uzun ve geniş tutulmasını sağlayan hımar'la olmaktadır. Burada esas alınacak nokta, başörtüsüyle kadının dinin öngördüğü hükümlere göre bir giyim tarzına sahip olmasıdır, başka bir ifadeyle hüküm açısından bunun manası sadece ve sadece "dini bir vecibe"dir. Başörtüsünü takan bir kadının onu "dini bir vecibe" olarak algılaması, bu hükmü koyanın maksadına uygun davranması anlamına gelir. Özetle başörtüsü ne laikliğe ne şu veya bu siyasi rejime karşı bir sembol olup, tıpkı namaz kılmak, oruç tutmak gibi sadece ve yalın bir biçimde dinî bir vecibedir. Başörtüsü yasaklanan bir kadın devlet eliyle dinî bir vecibesini yerine getirmekten alıkonulmuş ve böylelikle günaha zorlanmış demektir."[210]

Bulaç'ın sözlerine katılan Ali Ünal'da başörtüsünün dinen bir zorunluluk olduğu gibi aynı zamanda da kadının iffetini koruduğunu ifade etmiştir;

"Kadının örtüsü, sözünü ettiğimiz türden bataklıkların meydana gelmemesi ve kadının bir obje, bir meta, bir tatmin aracı olma derekesine düşmemesi adına en önemli tedbirlerden biridir.

Ayrıca örtü, İslam'da kadının unsurudur; Onu muhsan, yani kendisi, hür ve kocasına eş yapan, "çok hisseli bir meta" gibi başkalarıyla paylaşılmaktan koruyan bir vasıtadır.

Örtü, aynı zamanda ölçüsüz tüketimin önündeki engellerden biridir. Kadında, kendini başkalarına kabul ettirme eğilimi daha fazladır ve modern tüketim çarkı da neredeyse tamamen kadının üzerinde dönmektedir. Bu yanıyla örtü, tüketime dayalı kapitalist sömürüye de bir engeldir."[211] Başörtüsünün dinen gerekli olduğu kanaatimce de doğrudur.

Bununla beraber Ali Bulaç, dini bir vecibenin dışında başörtülü kızların başka hangi nedenlerden dolayı kapandıklarını şöyle açıklamıştır;

---

[210] Ali Bulaç, "Başörtüsü Nedir?", **Zaman**, 27 Aralık 2003, s.7.
[211] Ali Ünal, "Başörtüsü Meselesinin Altındaki Asıl Gerçekler", **Zaman**, 12 Temmuz 2002, s. 7.

“Genç kızlar ve kadınlar niçin örlünmektedir? Bu konuda elimde herhangi bir veri olmamakla beraber bulûğ çağma gelmiş genç kızların ve kadınların dört ayrı sebeplen dolayı örtündüklerini sanıyorum;

1) Geleneksel tutum: Bu kategoride yer alan kızların ve kadınların göçle birlikte şehir hayatında geleneksel tutumlarını devam ettirmek üzere örtündüklerini söyleyebiliriz.

Sayısal olarak büyük bir yekün tutan bu grubun içinde yer alanların zaman içinde üç ayrı tutuma sahip oldukları gözlenebilir: a) Şehir hayatına katılıp eğilim ve gelir seviyeleri arttıkça örtülerini biçimsel olarak modernize ederek devam ettirenler; b) Aynı gelişmeye paralel olarak ve bu arada iş piyasasına katılma oranında açılanlar; c) Örtünün dini bir vecibe olduğu bilincini kazanıp bir ibadet duygusuyla Örtünenler. Bunlar alışkanlıktan bilince geçiş yapar.

2) Baskı: Ailelerinin, sözgelimi baba, ağabey, koca, anne veya yakın akraba baskısıyla örtünenler. Baskı uygulayanlar derin bir koruma içgüdüsü’yle hareket etmekte, kızları veya kadınlarının açılması durumunda amorf, iffetsiz, tehlikeli bir sürece girip onları kaybedecekleri düşüncesini taşımaktadır. Aile baskısıyla örtünenlerin bir kısmı zaman içinde örtüyü içselleştirip bir alışkanlık halinde devamettiriyor. Dini bilincinde olmasa bile bir yaştan sonra hiçbir şekilde açık gezmeyi düşünmüyor.Bunların içinde de alışkanlıktan bilince geçiş yapanlar var. Önemli bir kısmı da kuşkusuz var olan baskı ortadan kalkınca sadece başını açmakla kalmıyor,daha rahat bir giyim tarzını tercih ediyor.

3) Meydan okuma: Başörtüsü yasağından yana olanların iddia ettiği gibi, bazı kızlar, başörtüsünü hakim kültürün dayatmalarına karşı bir meydan okuyuş olarak takıyor. Cezayir bağımsızlık savaşında ve İran İslam devrimi sürecinde bu amaçla başını Örten, beyaz veya siyah çarşaf giyen devrimci kızlara, kadınlara rastlanmıştır.

4) Dini vecibe: Genç kızların ve kadınların büyük bir bölümü başörtüsünü salt “dini bir vecibe”yi yerine getirmek üzere takmaktadır.”[212]

---

[212] Ali Bulaç, “Niçin Örtünüyorlar?”, **Zaman**, 31 Temmuz 2004, s.8.

Bülent Korucu ise, başörtüsünün bilinçli bir tercih olduğunu savunmuştur;

“Bu sizin seçiminiz değil, istediğinizi zannettiğiniz şey aslında size dayatılıyor’ türünden saçmalıklar artık bıktırdı. Belki kırsaldaki eğitimsiz kadınlar için bu faraziye geçerli olabilir. Ama üniversite tahsili yapmış, yapan, bilimsel payeler almış insanlara hakaret anlamına gelen tezlerin mantığını anlamak gerçekten zor. Prof. Ümit Meric’in beyninin nasıl yıkandığını, nasıl kandırıldığını merak ediyorum doğrusu.”[213]

Sembol Olarak Başörtüsü

Kamuoyunda başörtüsü meselesi tartışılırken, başörtüsünü yasaklanması gerektiğini ifade eden tarafın en çok iddia ettiği şey, Başörtü takanların, başörtüyü bir sembol olarak taktıkları iddiasıydı.

Başörtüsü, Fransa’da *dini sembol* olduğu gerekçesiyle ilk ve orta dereceli okullarda, haç ve kipa ile birlikte yasaklandı. Türkiye’deki laik kesim ise, başörtüsünün ‘dini’ değil, *siyasi bir sembol* olduğu gerekçesiyle her türlü kamu kuruluşunda yasaklanmasını talep etmiştir.

Ali Bulaç, başörtüsünün bir sembol olmadığını ifade etmiştir;

“Başörtüsünün bir sembol olup olmadığına kim karar verecek ve karar veren merci hangi kriterleri esas alacak? Prensip olarak ilk sorunun cevabını ararken failin beyanı esas alınır. Yani başörtüsünü takan kadının, bunu hangi niyet ve amaçlarla taktığım anlamak için ona sormak ve böylelikle bir hüküm vermek gerekir. Başkasına niyet isnat! etmek ve olmayan niyetlere mebni hüküm vermek hukukun ruhuna aykırıdır.”[214]

Vahap Çoşkunda başörtüsünün siyasal bir sembol olmadığını ifade etmiştir;

“Türbanın, siyasal simge olduğu” iddiası, birkaç yönden oldukça sorunlu. Her şeyden Önce, türban takan öğrencilerin ezici bir çoğunluğu türbanı, inançlarının gereği olarak taktıklarını belirtiyorlar. Bunun aksini ispatlayacak herhangi bir veri de yok. Durum bu iken, “hayır hayır, siz bunu siyasal bir simge olarak takıyorsunuz” demek ve

---

[213] Bülent Korucu, “Zavallı Kadınlar…”, **Zaman**, 14 Kasım 2003, s.7.
[214] Ali Bulaç, “Başörtüsü Nedir?”,**Zaman**, 27 Aralık 2003, s.7.

onlara bir nevi sahtekar muamelesi yapmak hem haksızlık hem de ayıp. Hem türban siyasal simge olarak takılsa bile, bunu yasaklamak doğru olmaz. İsteyen öğrencinin siyasetle İlgilenmesinden ve başkalarının özgürlüğüne zarar vermediği ve onları zorlamadığı müddetçe siyasal görüşlerini yansıtan tercihlerde bulunmasından daha doğal ne olabilir ki?"[215] Esasında başörtüsünü takanların çok büyük bir çoğunluğu başörtüyü dini bir vecibe olduğu için takmaktadırlar. Fakat gerek bazı siyasi partilerin başörtüsünü bayraklaştırması ve siyasi arenanın bir tartışma konusu haline getirmesi ve bundan rant sağlamak istemesi, gerekse bazı kötü niyetli kimselerin başörtüsünü sembolleştirenleri genelleme yaparak bu meseleyi daha da büyütmesi, başörtüsü meselesinin siyasi bir sembol olduğu izlenimi yaratmıştır. Başörtüsünün siyasi bir sembol olduğunu iddia edenlerin hukuki hiçbir dayanakları yoktur. Tamer Korkmaz bunu şöyle açıklamıştır;

"Türbana (siyasi simge) şablonuyla yaklaşanlar ise yıllardır aynı yasakçı plağı çeviriyorlar, ama asla türban gerçeğiyle ilgili hukuki tezleri ya da bilimsel sonuçları çürütebilecek bir çalışma, bir görüş ortaya koyamıyorlar!"[216]

Ali Bulaç, başörtüsü meselesinin belli çevreler tarafından kasıtlı olarak 'siyasallaştırıldığı'nı ifade etmiştir;

"Başörtüsü konusunun giderek çözümsüz bir sorun hale getirilmek istenmesi, başörtüsü konusunun kendi tabii bağlamından çıkartılıp siyasallaştırılmak istenmesiyle ilgilidir. Esasında dinle ve dini hayatla ilgili her siyasallaşma ve siyasallaştırma teşebbüsü önce devlet canibinden başlatılmaktadır. Salt dinî vecibesini yerine getirmek maksadıyla başını örten kadınları her türlü kamusal halklardan mahrum etmeye kalkışırsanız, bu insanlar elbette hak arayışına girmek isteyeceklerdir. Kısaca dini ve dini hayatı siyasallaştıranlar devletin ve devlet kurumlarının avantajlarını kullananlardan başkası değildir.

Bulaç, gelinen son noktada konunun "siyasallaştığını" ifade etmiştir;

"Konuyla ilgili bilmemiz gereken ilk husus, artık "başörtüsü konusu"nun hukuki bir mesele olmaktan çıkıp doğrudan "siyasî bir mesele" haline gelmiş olmasıdır.

---

[215] Vahap Çoşkun, "A.İ.H.M Meşruiyetini Tehlikeye Attı", **Zaman**, 14 Ocak 2004, s.8.
[216] Tamer Korkmaz, "Babalar Ve Yasakları...", **Zaman**, 14 Ocak 2004, s.8.

Bundan sonra hukukla ilgili öne çıkarılacak her argüman -mesela sanığın savunma hakkının kutsallığı gibi- herhangi bir anlam veya bağlayıcı bir değer ifade etmeyecektir. Yargının siyasallaştığı, hukukun bir siyaset aracına dönüştürülmek istendiği bir ortamda ve zamanda hukukun ruhunun hiçbir önemi yok."[217]

Ali Bulaç, başörtüsü meselesini siyaset sahasına çekmek isteyenlerin amacını şöyle ifade etmiştir;

"Durum düzeldikçe ve ümitler arttıkça siyasete ve sivil siyasetçiye olan itibar ve güven artıyor. Bu ise, devletin gücünü ve kurumların avantajlarını kullanarak siyasete müdahale etmek suretiyle statülerini, imtiyazlı konumlarını korumaya alışmış çevreleri büyük ölçüde rahatsız ediyor. Demokrasi geliştikçe ayaklarının altındaki kilimin kaydığını fark ediyorlar. Burada yıpratılması gereken şu veya bu siyasi aktör grubu değil, doğrudan siviller tarafından görece başarıyla yürütülmekte olan siyasetin kendisidir."[218]

A. Turan Alkan'da bu problemden çıkar sağlayan grupların olduğunu ifade etmiştir;

"Başörtüsü konusu çok verimli, bereketli, doğurgan bir problem; tabir yerindeyse altın yumurtlayan tavuk. Halli kolay ama kim altın yumurtlayan tavuğu kesmek akılsızlığını gösterir ki; bu proje üzerinden kimlerin ne kadar ekmek yediğini günü gelince okur da İnanmayız bile."[219]

Ali Bulaç, başörtüsünün yasaklanmasını isteyen insanların tipolojisini şu şekilde yapmıştır;

> "Başörtüsü yasağından yana olanlar hiç kuşkusuz homojen değildirler. Söz konusu yasağın konulmasında ve ısrarla sürdürülmesinde rol oynayan birden fazla faktör vardır.
>
> Ben, yasak taraftarı kesimlerin tipolojik olarak 7 ayrı grupta toplanabileceğini düşünüyorum:
>
> 1) Devletin "ulusal kimlik" çerçevesinde "tek tip insane" yetiştirme misyonu olduğunu düşünenler. Bu kesimler, başörtüsünü resmi toplum tarafından tespit

---

[217] Ali Bulaç, "Siyasete Tuzak", **Zaman**, 12 Kasım 2003, s.7.
[218] Bulaç, s.7.
[219] A.Turan Alkan, "Evveli yoğurt Ahiri Başörtüsü", **Zaman**, 8 Kasım 2003, s.8.

edilmiş kimliğe karşı bir “meydan okuma” olarak algılamaktadırlar. Resmi ulusal kimlik, “din dışı” bir formu öngördüğünden, devletin iktidar alanında-ki son zamanlarda bu “kamusal alan” olarak tanımlanmaktadır- dinî görünürlük ve temsile izin verilemez.

2) “Türk modernleşme projesi”nin her ne suretle olursa olsun“Batılılaşma, Avrupa tarzı hayat tarzı” olduğuna inananlar. Osmanlı ve Cumhuriyetmodernleşmesi “devletin bir tercihi”, “din-dışı” ve “Batılılaşma/Avrupalılaşma” olarak formüle edilmiştir. Başörtüsü hem dini hem geleneği temsil ettiğinden söz konusu proje tarafından hiçbir şekilde hoş görülmemektedir. Kavramsal temeli naif olsa da, “başörtüsünün aslında farklı bir modernleşme imkanı” olduğu yolundak igörüşü ise(Nilüfer Göle, Taha Akyol, Şahin Alpay, Etyen Mahçupyan’nın dile getirdiği tezi)resmi modernleşme taraftarı merkezdeki çekirdek kabul etmemektedir.

3) Laikliğin her tür dinî toplumsal ve kamusal tezahüre karşı olması gerektiğini düşünenler. Bu grupta yer alanlar, 1. gruptakilerle ilintili olarak laikliği devletin tabii bir tutumu olmaktan çıkarıp bireyin ve toplumun hayatında genel geçer din-dışı bir yaşama biçimi olarak görmekte, dolayısıyla İnsani her durumun “dine rağmen veya din- dışı” biçimlerde olması gerektiğini düşünmektedirler.

4) Günün birinde “Türkiye'nin de İran gibi” olacağından korkanlar. Bunun hangi ölçülerde ciddi, üzerinde durulmaya değer bir korku olduğu tartışılabilir. Ancak bu sadece bir korkudur, paranoyadır. Korkuya veya muhtemel bir tehdide dayalı yasak konulamaz.

5) Kendileri günah işlediklerini bildikleri halde, onlara günahlarının hatırlatılmasından rahatsız olanlar. Böyleleri kendi hayatlarında “olan”ı “olması gerektiği” gibi düşünürler ve “olması gerektiği” kendilerine hatırlatıldığında şiddetli bir tepki gösterirler. Başka bir ifadeyle bu tür insanların demek istediği şudur: Eğer ben ve ailem bu vecibeyi yerine getirmeyip günah işliyorsak, çevremizde ve iktidar alanımız dahilinde hiç kimse yerine getirmemeli, herkes bizim gibi olmalıdır.

6) Tamamen İslam ve din düşmanlığı güdenler. Bu türden insanların olmadığını düşünmek güçtür. Ateist, agnostik, gizli inanç veya başka din ve mezhepten olanlar, sistemli bir biçimde İslam ve din düşmanlığı yapabilirler; ellerine güç ve İmkan geçtiğinde bu gücü ve imkanı husumetleri yününde suistimal ederler

7) Başörtüsünü sistem içinde bir iç iktidar aracı olarak kullananlar. Derin toplumsal değişim yaşanırken sermaye ve statüler görece ve kaçınılmaz

> olarak el değiştiriyor, daha önceki dönemlerin imtiyazlı ve avantajlı kesimleri yerlerini yeni toplumsal kesimlere bırakmak zorunda kalıyor, Bu değişim ve el değiştirme sürecinde yeni yükselmekte olan sınıf, muhafazakar, dindar bir profil çizmektedir. Başörtüsü bu değişim sürecinin sembol araçlarından biri olarak görülmekte, böylelikle imtiyazlarını ve avantajlarını koruma mücadelesi veren geleneksel-eski zümreler başörtüsüne karşı tutum alırken bunu yerlerine ikame edilecek olanları bir geriletme aracı olarak kullanmaktadırlar. Denebilir ki, başörtüsünü asıl dinî vecibe olan gerçek anlamından çıkarıp siyasallaştıranlar bu kesimlerdir."[220]

Bülent Korucu'da başörtüsüne karşı olanların asıl hedeflerinin 'din'olduğunu ve asıl amaçlarının din ile hesaplaşmak olduğunu belirtmiştir;

"Dindarlarla, daha açık ve doğru ifadeyle dinle hesaplaşmayı kutsal hedef olarak önüne koyanlar başörtülü kadını sembolleştiriyor. Çünkü o kolay bir hedef. Ona hakaret etmenin riski az, kovmak külfetsiz."[221]

Başörtüsü Meselesinin Çözümü

Ahmet Kurucan, Bu problemin çözümü için şu önerileri sıralamıştır;

"Önce şu gerçeğin görülmesi ve kabullenilmesi gerekir. Terör ve onun medya tarafından İslam ile özdeşleştirilmeye çalışılması nasıl bugünkü dünyanın inkar kabul etmez bir gerçeğidir. Aynen öyle başörtüsü de global bir gerçektir bugün. Dünyanın dört bir yanında hayatlarını ikame ve idame ettiren, inandığı dinî değerlere göre yaşam felsefesini belirleyen ve bunu pratiğe döken Müslüman kitle var hemen her ülkede. En kötümser tahminlere göre sadece ABD'de 7-8 milyon Müslüman'dan bahsediliyor. Başörtüsü de bu manzara içinde global bir mahiyet kazanıyor.

İşte global bir uygulama alanı bulan bu başörtüsünün dinî bir vecibe olduğu gerçeğinin her fırsatın değerlendirilerek anlatılması ilgili ülkelerin karşıt tavır almalarını önleyici bir rol oynayabilir diye düşünüyorum. Onun Birleşmiş Milletler İnsan Hakları

---

[220] Ali Bulaç, "Başörtüsüne Kimler Karşı", **Zaman**, 2 Ağustos 2004, s.8.
[221] Korucu, s.7.

Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Haklan ve Temel Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve hemen her ülkenin anayasasında teminat altına alınan din ve vicdan özgürlüğü kategorisinde ele alınması gereken bir hak olduğunun ısrarla vurgulanması ve buna müdahale etmenin devletlerin yetki alanı dışında, dolayısıyla herhangi bir devletin bu haklara sınırlama getirmesinin düşünülemez olduğunun dillendirilmesi gerekdiği kanaatini taşıyorum. Dini akademik camianın, iktidar ve muhalefetiyle siyasi hayatın temsilcilerinin hep beraber toplumsal bir mutabakatla bu meselenin çözüleceğine inanıyorum. Böylelikle bu meseleden nemalanan dindar ve dindar olmayan bir takım kesiminde önüne geçilmiş olacaktır."[222]

Mustafa Ünal'da meselenin çözümünün, meseleye taraf olan iki tarafında uzlaşması ile mümkün olacağını ifade etmiş ve karşılıklı bu iki tarafın askerler ve ilahiyatçılar olduğunu söylemiştir;

"Çözüm deyince akla hemen bazılarının ısrarla seslendirdiği gibi türbanı çıkarmak gelmemeli. Çözüm bu olsaydı, sorun bu denli ağırlaşmaz çoktan aşılırdı. Çözümü başı açmakta bulanlar her yolu denedi, ancak sonuç ortada. Meclis'ten kanun çıkarmak da sorunu çözmüyor. Önce tarafların uzlaşması gerekir.

Açıkça itiraf etmek gerekirse konunun iki tarafı var: 'Askerler ve ilahiyatçılar ya da generaller ve hocalar'. Çözüm için taraflar masaya oturmalı, orta yol bulunmalı ve uygun formül üzerinde uzlaşma sağlanmalı. Çıkacak sonucu mevzuata dönüştürmek kolay, gerilimin tarafı olmamak için azami dikkat gösterin, siyasetin yapısı çözüme yatkın. Bunun dışındaki tüm seçenekler Türkiye'nin kaybı olur."[223]

Ali Bulaç'da meselenin çözümünün tarafların karşılıklı diyalogundan geçtiğini belirtmiştir;

"Karşılıklı diyalog ve işbirliğini temel alan bir politikaya ihtiyaç var. Nasıl 12 Aralık'ta "Türkiye'nin üyeliği için bir müzakere tarihi" verilmesi amacıyla R. Tayyip Erdoğan, sivil toplum kuruluşlarını ve iş dünyasını yanına alıp ortak bir irade"nin somut örneğini ortaya koyduysa ve bu, ziyaret edilen ülkelerin neredeyse tümünde

---

[222] Ahmet Kurucan, "Global Gerçek", **Zaman**, 16 Ocak 2004, s.7.
[223] Mustafa Ünal, "Kördüğüm ve Çözüm", **Zaman**, 9 Kasım 2003, s.8.

olumlu bir etkiye yol açtıysa, aynı şekilde, başörtüsü yasağının ortadan kalkması için benzer bir yol izlenmeli, ilgili, ilgisiz çok sayıda toplumsal kesimi ve aktörü, meclis dışında kalmış partileri ortak bir anlayış çerçevesinde birleştirilmelidir."[224]

Daha sonraki yazılarında Ali Bulaç'ın bu görüşlerinden vazgeçtiği görülmektedir. Çözümün "toplumsal mutabakat" İle değil,"siyaset" ile çözüleceğini ifade etmiştir;

"Vardığımız iki sonuç var: İlki. başörtüsü sorunu "geniş mutabakatla çözülür" görüşü temelsizdir. Pazartesi günkü yazımızda saydığımız "başörtüsüne karşı 7 grup" farklı sebep ve gerekçelerle de olsa yasak konusunda kendi aralarında bir mutabakata varmışlardır. Mutabakatları, yasağın kesin ve katı olarak devam etmesidir. Demokratik ve çoğulcu bir toplumda dini hayatlarını Özgürce yaşamak isteyen insanlardan bu ayrı 7 kesimi ikna etmelerini, onların insafa gelmelerini ve sonunda lütfen yasaktan vazgeçmelerini beklemek haksızlıktır. Demokrasi, bir kesimin başka kesime yalvararak. merhamet duygularına hitap ederek hak elde etme rejimi değildir.

Bunun yanında başörtüsünün kesin dini bir vecibe olduğuna inananlar, yasakçılar merhamete gelinceye kadar bekleyemezler. İkincisi, bu sorun başörtüsü mağdurların mahkemelere başvurup haklarını arama yoluyla da çözülemez. Bu yol, iç hukuk yollan tüketildikten sonra AİHM'ye kadar gitti ve mahkemelerden herhangi bir sonuç alınmadı. Mahkemeler mevcut mevzuata göre karar verirler. Anayasa'da ve yasalarda açık bir yasak olmamakla beraber, Anayasa Mahkemesi'nin kararı ve YÖK yönetmeliği bu yasağı amir hale getirmiş bulunmaktadır. Bu durumda çözümün tek doğru adresi vardır, o da sadece siyasettir. Siyasi iktidar şikayet değil, çözüm makamıdır A.İ.H.M, yasağa onay verirken,AİHS'ye belli belirsiz atıflarda bulundu ve zorlama ile de olsa yasağın Sözleşme'nin amir hükümlerinin ihlali anlamına gelmeyeceğini söyledi. Ancak asıl dayanağını Türkiye'de geçerli mevzuata dayandırıp, "Türkiye'nin özel şartlarında yasağın bir mantığı"nın olacağım belirtti. Eğer ilk defa AİHM, yasak yönünde karar verirken bugünkü Türk hukuk mevzuatına işaret ettiyse bu, söz konusu mevzuatın demokratik yollarla değişmesi durumunda değişen ve elbette başörtüsünü serbest bırakan yeni hukuki mevzuatı da kabul edecek anlamına gelecektir. AİHM, bu

[224] Ali Bulaç, "Başörtüsü Yasağı", **Zaman**, 26 Kasım 2002, s.6.

yasal değişikliğe itiraz edemez. Daha geçenlerde 8 davada Türkiye'ye toplam 105 bin Euro ceza verdi. Eğer Türkiye istese başörtüsü kararını emsal gösterip bu ve bundan sonraki davalarda AİHM'nin kararlarını tanımayabilir; çünkü eğer Türkiye, Mahkeme'nin iddia ettiği gibi hak ihlalinde bulunmuşsa bu, mevcut hukuki mevzuata göre olmuştur. Mahkeme, nasıl mevcut mevzuata göre başörtüsü yasağına onay verdiyse, aynı mevzuata göre Güneydoğu veya başka yerlerdeki uygulamalara da itiraz etmemelidir. Türkiye isterse, AİHM'nin bu konulardaki kararlarını tanımayabilir, ceza ödemeyebilir. Ama elbette bu doğru olmaz, arzuya şayan değildir. Doğru olan, her konuda devletin demokratikleşmesi ve hukukun üstünlüğüne dayalı hale getirilmesidir.

Hukuki mevzuatı serbestlik yönünde değiştirmenin tek yolu, açık ifadelerle "kapsamlı bir Anayasa değişikliği"ne gitmektir. Hükümet bunu yapabilecek güçtedir."[225]

Etyen Mahçupyan'da Bulaç'a katılmış ve meselenin artık 'siyasallaştığını' ve çözümünde siyaset ile olacağını söylemiştir;

"Eskiden başörtüsünü insan hakları bağlamına sokarak özgürleştirmeyi hedefleyen yaklaşım; bugünlerde yargının zaten din üzerinde hüküm sahibi olmadığı tezine dönüşmüş gözüküyor. Diğer bir deyişle başörtüsü dinsel bir vecibe olduğuna göre, AİHM kararının da bir anlamı olamaz. Bu nedenle şimdi, kendisini üniversite dışında bırakan uygulamayı uluslararası mahkemeye götüren Leyla Şahin'in 'yanlış' yaptığından da bolca söz edilmekte. Gerçekten de Ali Bulaç'ın isabetle kaydettiği gibi, "Hangi dinden olursa olsun, bir din müntesibinin dinî vecibelerini bir mahkeme tayin edemez." Ancak bilindiği gibi zaten Mahkeme de kendisine böyle bir anlam atfetmiş değil. AİHM'nin kararı, 'Türkiye'de çoğunluğu oluşturan Müslümanların içindeki bir grup kişinin özel giyinme tarzının, söz konusu çoğunluğun 'siyasi' hedeflerini taşıma potansiyeli içerdiği; ve bu nedenle de azınlık üzerinde tahakküm kurulmasına hizmet edebileceği' yargısına dayanmakta. İçerden bakan bizler için bu değerlendirme ne denli temelsiz olsa da, demek ki Türkiye'nin toplumsal yapısına ve dinamiklerine uzak olanlar için böyle bir 'tehdit' mevcut... AİHM yargıçlarının bilgisiz, aptal ya da ahlaksız

---

[225] Ali Bulaç, "Başörtüsü Sorunu Nasıl Çözülür", **Zaman**, 3 Ağustos 2004, s.7.

olduklarını öne sürmenin saçmalığını düşündüğümüzde, karşımızda sandığımızdan çok daha temel bir meselenin durduğu ortaya çıkmakta.

Bütün bunların anlamı başörtüsü olgusunun ister istemez ‘siyasi’ bir nüans içermekte oluşu ve asıl önemlisi, bizlerin bu nüansın derecesini tam olarak bilme veya onu nesnel olarak değerlendirme şansımızın olmamasıdır. Dolayısıyla da yargı makamı olaya, derecesini bilemediği bir siyasallaşmayla yoğrulmuş bir dinsel talep olarak bakmış; üstelik bu talebin çoğunluğa ait olduğunu ve de söz konusu çoğunluğa ait siyasi bir hareketin geçmişte bu siyasallaşmayı teşvik ettiğini hesaba katmıştır. AİHM kararı çaresizliğin ürünüdür; ama kişilikli siyaset üretemeyen, kendi içindeki farklılaşmayı siyasete yansıtmayan muhafazakar kesimin sorumluluğunu da Mahkeme’ye atarak kurtulmak mümkün değil...”[226]

Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu’da bu problemin çözümünün siyaset ile olacağını söylemiştir;

“Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu, türbanı devlet, medya ve bürokratların değil, din bilginlerinin tartışması gerektiğini söyledi. Bardakoğlu, “Hatta devlet, ‘dinen gerekli değil’ diyenleri ön plana çıkarmak ve o yönde kendine destek bulmak gibi bir gayrete girmemelidir.” dedi. Devletin istediği bir konuda yasal düzenleme yapma hakkına sahip olduğunu ifade eden Bardakoğlu, “Türbanlı insanın nereye girsin, nereye girmesin, kamunun hangi alanında yasaklansın sorunu, dini bir sorun değildir. O, siyasi iradenin karar vereceği bir konudur. Örtünmeye ilişkin ayet ve hadislerin nasıl algılanacağı bireylere bırakılmalı.” şeklinde konuştu.”[227]

Ahmet Turan Alkan ise meselenin kendi iç dinamiklerimizle çözülmesi gerektiğini, problemin çözümünü dışarda aramanın faydası olmayacağını ifade etmiştir;

“Başörtüsü meselesi, birtakım rejim restoratörlerinin icat ettiği sıfır maliyetli, on paralık bütçe fonu gerektirmeyen bir problem olarak sahneye çıktı; mucitlerini eleştirebilir, onlara kızabilirsiniz ama problemin hallini başkalarına havale ettiğiniz zaman, mesele size ait olmaktan çıkar; meseleye, yani başörtüsüne, İmam Hatip

---

[226] Etyen Mahçupyan, “Tek Suçlu A.İ.H.M mi?”, **Zaman**, 18 Temmuz 2004, s.8.
[227] Ali Bardakoğlu**, “**Nuriye Akman ile röportaj”, **Zaman,** 27 Ekim 2003, s.7.

okullarına veya benzerlerine sahip çıkıyorsanız kendi kuvvelerinizle çözeceksiniz. Ne yani, dünyadan tecrid edilmiş halde mi yaşayacağız?" demek değildir bu; bizim hallini bedavadan Avrupa Birliği'nin sırtına ihale etmeye kalkıştığımız meseleler, varoluşumuz ve duruşumuzla ilgili esaslı konulardır ve bu gibi kategorik konularda Türkiye'nin kendi problemlerini başkalarına havale etmek hakkı yoktur. Bazı şeyleri tek başımıza yapmamız gerekir ve öyle bir mevkiide insana en yakını bile yardımcı olamaz. Kaldı ki değil Aralığın 17'sinde, 47'sinde bile AB kurullarının başörtüsü cinsinden beklentilere sıcak karşılık vermeyeceği aşikar. İşin izzetinefis boyutu bir yana felsefi bakımdan eğer meselenize sahip çıkamıyorsanız meseleniz yok demektir."[228] Başörtüsü meselesi gündemde kaldığı müddetçe başörtülülerin devlete ve hukuka olan inançları azalmaktadır. Bu meselenin devamı aynı zamanda mutedil başörtülüleri de radikalleştirmektedir. Ekrem Dumanlı'da başörtüsü meselesinin çözümsülüğünün 'İslami radikalizmi' güçlendirdiğini ifade etmiştir;

"Dindar insanlar, yasal haklarını kullanarak özgür çalışma ortamı bulamadığı için 'İslami radikalizm'güçleniyor."[229]

Hamdi Mert, gazetedeki yorumunda bu problemi meydana çıkartanların ve çözümsüzlüğe mahkum edenlerin asıl amacının milli birlik ve beraberliğimizi bozmak olduğunu ifade etmişti.

"Endişemiz din için değil, devlet için.. Dinin koruyucusu var ve din onu koruyanın mırad ettiği yere kadar gidecektir. Stratejik bir coğrafyada, bir gönül işi olan din üzerine hassasiyetler meydana getirmek, dine değil, devlete zarar vermektedir. Kıyıda köşede üc-beş kız çocuğunun başını örtmesi, binlerce yıllık tecrübe temeline oturan güçlü Türk devletine asla zarar vermez. Ama bir ateş çemberi içerisindeki Türkiye'de, ne kadar müşterek değer varsa, hepsini harekete geçirip, o ortak paydalarla bütünlüğümüzü güçlendirmek varken, o bütünlüğü zedeleyecek tutumlara girmek, bizi dağıtmak isteyen istismar odaklarının işine yaramaktadır"[230]

Sonuç

[228] A.Turan Alkan, "Tek Başına Halletmek Gereken İşler Vardır", **Zaman,** 3 Kasım 2004, s.8.
[229] Ekrem Dumanlı, "Tünele Sıkışan Sadece Başörtüsü Değil", **Zaman**, 5 Haziran 2003, s.7.
[230] Hamdi Mert, "Bitmeyen Kavga: Başörtüsü", **Zaman**, 30 Mayıs 2002, s.8.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki; Başörtüsü yasağı Türkiye'de tam bir akıl ve izan tutulması yaşandığını göstermektedir. Yasakçı zihniyet, siyaset felsefesinin ve hukukun bütün kavramlarını çarpıtmakta, akıl, mantık ve sağduyuyu sükût ettirmektedir. İşin kötüsü, bu konuda rasyonel, dürüst, adil ve sonuç getirici bir tartışmanın yapılamaması da ayrı bir handikapdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk sisteminde başörtüsü yasağının hukuki net bir temeli yoktur. Kamusal alan- özel alan ayrımlarıyla veya idarenin tarafsızlığı argümanlarıyla da bu yasağa hukuka dayanan bir zemin temin edilemez. Laikliği koruma adına uygulanan bu yasak esasında laikliğe de aykırıdır. Yasak laikliği bir siyasi- hukuki ilke olarak benimsemekle doğru yapan, ama koordinatlarını yanlış seçen Türkiye'nin laiklik iddialarının geçerliliğini azaltmaktadır.

Laiklik, devletin, dinler karşısında maksimum tarafsızlığını, çeşitli dinlere mensup vatandaşlar arasında pozitif veya negatif ayrımcılık yapmamasını gerektirir. Bir laik devletten iki şey beklenir. İlki, herhangi bir dindarın veya dini grubun, insan hakkı ihlalleri yaparak diğer dindarlara veya dini gruplara / yahut aynı dinin farklı yorumlarını benimseyenlere zarar vermesine engel olmaktır. İkincisi, devletin kendisinin bir dini teşvik etme veya engelleme gibi bir tavırdan ve buna yönelik icraatlardan uzak durmasıdır. Burada korunan devletin kendisi değil vatandaşlardır, vatandaş kitleleridir.

Başörtüsü yasağında devlet başörtülüleri negatif, başı açıkları pozitif diskriminasyona tabi tutmaktadır. Bununla da kalmamakta, zaman zaman vatandaşları birbirlerine karşı kışkırtmaktadır. Bu laikliğe aykırıdır. Laikliğin geniş bir toplumda çoğulculuğu korumanın araçlarından biri olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Bir siyasî ve hukukî ilke olarak laikliğin demokrasiyi teşvik edebileceği de açıktır. Bir dini diktatörlük altında yaşamak elbette kötü bir şeydir. İnsanlar kendilerine bir dinin görüş ve ritüellerinin zorla takip ettirilmesinden hoşlanmazlar ve bunda haklıdırlar. Ancak, dinî baskılardan duyulan endişe ve bunların önlenmesi talepleri, dinin ve dindarların bastırılmasını gerektirmez veya böyle bir bastırmayı meşru kılmaz. Başörtüsü kullanmak laiklik açısından bir problem yaratmaz, aksine, başörtüsü serbestliği laikliği kuvvetlendirir. Laiklik, mesela, Türk Medeni Kanunu tamamen bir İslami yoruma dayandırılmak veya Kuran Anayasa yapılmak istenirse, başörtüsü kanun ve idare

vasıtasıyla mecburi hâle getirilmek istenirse tehlikeye düşer. Elbette buna karşı uyanık olmak ve bu tür teşebbüslerle mücadele etmek gerekir; ama, dini hayatın tezahürleri laiklik için bir problem olarak görülemez. Kısaca, laiklik, başörtüsünün yasaklanmasını değil, başörtüsü takıp takmamanın, kadın vatandaşlarımızın tercihlerine bırakılmasını gerektirir.

Çağdaş medeniyetin en önemli öğesi insan haklarına saygı ve siyasi ve hukuki sistemlerin insan haklarının azami ölçüde yaşanmasına imkan verecek şekilde tesis edilmesidir. Klasik insan hakları hayat, hürriyet ve mülkiyet haklarıdır. Bunlar insanların doğuştan sahip olduğu ahlâki temelli haklardır. Toplu halde yaşarken kullanılan haklar genellikle bu hakların bileşiminin tezahürü olarak dışarıya yansır. Bu çerçevede, başörtüsü takma hürriyet hakkının bir türevidir ve din ve vicdan özgürlüğünün ve kıyafet özgürlüğü adı verilen sivil özgürlüklerin bir yansımasıdır. Ancak, Türkiye'de başörtüsü yasağı abartılmış ve sadece bir hürriyet ihlali teşkil etme noktasını çoktan aşarak, düpedüz, hayat hürriyet ve mülkiyet hakkına toplu bir saldırıya dönüşmüştür. Bu çok vahim bir durumdur. Bu yasakla, bir kısım vatandaş, haklara dayanan normal ve insanî bir hayat yaşayamaz duruma düşürülmüştür. Bunu daha fazla sürdürmenin anlamı yoktur. Yasak kalkmalıdır.[231]

III. D. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI'NIN TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI

Giriş

Batı'da insan hakları kavramının düşünce alanına geçip günümüze kadar gelene kadar üç yüzyıla aşkın zaman geçmiştir.

Felsefi kökleri çok daha eskilere gitmekle beraber, asıl on yedinci ve on sekizinci yüzyıllar içinde gelişen ve "insan hakları doktrini" olarak adlandırılan bu

---

[231] Atilla Yayla: "Ahlak, Hukuk ve Başörtüsü Yasağı", Liberal Düşünce Topluluğu, www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=162 (11.10.2006)

düşünce akımı, insanların sırf insan olmak sıfatıyla doğuştan birtakım dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez haklara sahip oldukları görüşünü yaymaya çalışıyordu. O zamana kadar sınırsız olan devlet gücünü sınırlandırmayı ve insanları baskıdan korumayı amaçlayan bu doktrine göre devlet, kendi oluşturduğu hukuktan önce varolan doğal hukukla bağlıydı ve insanların bu hukuktan kaynaklanan doğal haklarına saygı göstermek zorundaydı. Giderek güçlenen ve yaygınlaşan bu inanç, on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru yayımlanan Amerikan Hakları Bildirileri ve 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Evrensel Bildirisi ile ilk resmi açıklamalarına kavuştu. Bugün artık insan haklan kavramı bütün demokratik rejimlerin temelinde yer alan bir değerler sistemi haline geldi.

Fikri altyapısı eskilere dayansa da insan haklarının uluslararası bir nitelik kazanması İkinci Dünya Savaşı ve sonrasına rastlar. Savaş öncesinde özellikle Nazizm ve faşizm gibi insan hak ve özgürlüklerini hiçe sayan fikir akımlarının etkileri bütün dünyada insan hak ve özgürlükleri ile ilgili hassasiyetleri artırmış ve kamuoyunu hazır hale getirmişti. Nitekim Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan bir komisyonun hazırladığı tasan “İnsan hakları günü” olarak da kutlanan 10 Aralık 1940 tarihinde Genel Kurul'da 8 çekimser oya karşılık 48 oyla kabul edilerek İnsan Haklan Evrensel Bildirisi olarak ilan edildi. BM insan haklarım uluslararası düzeyde güvenlik altına almak için çalışmalar yaparken, Avrupa Konseyine üye ülkeler de diğer bir koldan harekete geçerek yeni bir sözleşme hazırladılar. Bu hareketin temelde amacı bir milletler mozayiği olan Birleşmiş Milletler’deki derin görüş ayrılıkları sebebiyle alınan kararların uygulanmasında görülen pratik zorluktu. Avrupa Konseyi üyesi ülkeler ise kendi aralarında homojen bir yapıya sahip ve demokrasi, insan haklan gibi değerlerde ittifak etmiş ülkelerdi. İşte bu çalışmanın bir sonucu olarak Avrupa İnsan Haklan Sözleşmesi 4 Kasım 1950’de Roma’da imzalandı ve 3 Eylül 1953’te de yürürlüğe girdi.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1954 yılında Türkiye tarafından onaylandı ve 10 Mart 1954’te Meclis’le tartışılmadan aceleyle geçirildi. Ancak, bu sözleşme Batı’da ve dünyada algılandığı gibi algılanmamış, Türk siyasi yaşamında yeterli İlgiyi uyandırmamış, Balı ile bütünleşme çabasının bir halkası olarak görülmekten öteye

gidememişti. Oysa Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi insan haklarının güvence altına alınmasında adeta bir devrim yapmış ve devletler üstü, uluslararası bir denetim mekanizması getirmişti. İç hukuk açısından devletin iç hukuk kurallarını çiğnemesinden dolayı davalı olarak mahkeme önüne çıkarılması uluslararası adaletin, ulusal adalete benzetilmesi ancak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile gerçekleşebildi. Bireysel başvuru, sozleşmeci devletlerin temel hak ve özgürlüklere daha saygılı olmalarını sağlayan hukukî bir yol olarak kişiyi devlete karşı etkin bir şekilde koruyabiliyor. Devletin birey karşısındaki gücünü sınırlayan ve bireye devleti ulusal üstü bir yargı mekanizmasına şikayet etme hakkı veren sözleşme, taraf olan devletlerin iç hukukunda doğrudan bir etkiye sahip. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Divan Yargıcı Prof. Dr. Feyyaz Gölcüklü sözleşmenin, insan haklarına "ortak güvence" sistemi getirdiğine işaret ederken, sözleşmenin en önemli özelliğinin, bireye, ulusal devlete karşı şikayet hakkı tanıması olduğunu belirtiyor. Gölcüklü şöyle diyor: "Bu sözleşmeyle, devletin, vatandaşı üzerindeki mutlak hakkı sona ermiştir. Sözleşmeye taraf devletler, 'Benim anayasam böyle, benim kanunum böyle' deme hakları bulunmadığı gibi, sözleşmeye aykırı hükümler varsa bunları değiştirmek zorundalar. Avrupa İnsan Hakları Sözlesmesi'nin amacı, ulusal alanda keyfiliği önlemektir. Sözleşme, iç hukukta netice doğurucu niteliğe sahiptir. Taraf devletlere objektif yükümlülükler getirmektedir."

Sözleşme, bireye, haklarını çiğneyen devlete karşı İnsan Hakları Komisyonu'na başvurabilme hakkını vermesine ve Türkiye sözleşmeyi 1954 yılında imzalamasına rağmen, "Bireysel başvuru hakkını" 34 yıl sonra 1987'de, Divan'ın yargı yetkisini de 1990 yılında kabul etti. Ancak Türkiye'nin vatandaşlarına bu hakkı veriş tarzı dikkat çekicidir. 1954 yılında vatandaşlarının bu haklara layık olmasından çok, Batı ile bütünleşmek amacıyla sözleşmeye imza atan Türkiye, bireysel başvuru hakkını da Avrupa Topluluğu'na tam üyeliğin yapıldığı yıllarda tanıdı.[232]

AİHS'nin Niteliği

Avrupa nın birleşmesi yolundaki düşünceler üzerine bir araya gelen devletler, daha yakın birliğe kavuşturacak örgüt kurma amacıyla Avrupa Konseyi Statüsünü 1949

---

[232] Süleyman Taygar: "Hukuk Avrupa Yolunda", **Aksiyon Dergisi**, sayı, 135, 5.7.1997, s.45.

yılında imzalamışlardır. Aynı yıl içinde sözleşme hazırlanmasını kararlaştırmışlar ve Türkiye dahil on iki üye ülke, AİHS' ni imzalamışlardır.

Sözleşme 1953 yılında yürürlüğe girmiş, TBMM'si 1954 yılında 6366 sayılı kanunla sözleşmeyi onaylamıştır.

Sözleşmenin girişinde; Konseyin amacının üyeler arasında daha sıkı birlik kurmak olduğu, bu amaca ulaşmak içinde İnsan Hakları Evrensel Bildirisindeki hakların her yerde etkin olarak uygulanması, insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi bunun içinde haklann güvenceye kavuşturulmak istenildiği açıklanmıştır» Sözleşmenin l .maddesi, hakların üye devletlerin sınırları içindeki herkese tanınacağına amirdir.

Sözleşmenin 52.maddesi, üye devletlere sözleşme hükümlerinin kendi iç hukuklarında fiilen nasıl uygulanmasını sağladıkları konusunda açıklama yapma yükümlülüğü getirmiştir.

Sözleşmenin 55.maddesi, sözleşmenin yorum ve uygulamaları hakkındaki uyuşmazlıklarda, üye devletlerin kendi aralarında ikili anlaşma yapabilmelerini sınırlamaktadır.

Bu sözleşme, Konsey üyesi ülkelerin imzalarına isteğe bağlı olarak açık bırakılmış, keza önceden haber vermek şartıyla sözleşmeye taraf olmaktan vazgeçme imkanı da vermiştir.

Zaman içinde sözleşmede değişiklik yapan veya maddi kurallar, haklar tanıyan, ek protokoller üye devletlerin imzasına açılmıştır. Protokollerin maddi ve usul kurallarının, sözleşmenin ayrılmaz parçası olduğu, sözleşmenin bütün hükümlerine tabi olduğu belirtilmektedir.

Türkiye, yargı yetkisini tanıyan beyanında, bazı çekincelerini bildirmiştir. Buna göre, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde, askeri personelin hukuki statüsü ve disiplin sistemiyle ilgili konularda, demokratik toplum kavramının T.C. Anayasasında ki ilkelere uygun yorumlanması gibi çekinceler sunmuştur. Bakanlar Kurulunun 1992 yılındaki kararıyla, söz konusu çekincelerini kaldırdığını Konseye bildirmiştir.

Avrupa Konseyi Statüsü, TBMM'ce 12 aralık 1949 yılında 5456 sayılı kanunla onaylanarak yürürlüğe girmiştir. AİHS' de 10 mart 1954 tarihinde TBMM'ce 6366 sayılı kanunla onaylanarak yürürlüğe girmiştir.[233]

AİHM

Üye devletin, hakim statüsündeki bir üyesinden oluşan AİHM 'sı, sözleşmede kabul edilen yükümlülüklere uygunluğu denetlemek İçin kurulmuştur. Komisyon ve Divan'dan oluşan ikili yargılama yerine 11 nolu protokolle 1 kasım 1998 tarihinden itibaren AİHM' si ismiyle tanımlanmaktadır.

Mahkemenin görevi, sözleşmenin yorumu ve uygulanmasına dair tüm konuları kapsamakta, yargı yetkisinin olup olmadığı hakkındaki uyuşmazlıklarda da yetkili kılınmıştır.

Mahkemenin kesinleşmiş kararlarına, davada taraf olan üye devlet uyma taahhüdünde bulunmuştur. Mahkemeye bireyler başvurduğu gibi, üye devletlerde birbirleri aleyhine başvurabilmektedir. Mahkeme, kararının uygulanmasını denetleyecek olan Bakanlar Komitesine kesinleşmiş kararını göndererek görevini tamamlamaktadır. Ayrıca Mahkeme, Bakanlar Komitesinin talebi üzerine, sözleşmenin yorumlanmasıyla ilgili sorunlarda görüş bildirebilmektedir.[234]

Ulusal Mahkemeler ve A.İ.H.M İlişkisi

AİHM'si, ulusal mahkemelerin üstünde temyiz mercii nitelisinde olmadığından, ulusal mahkemelerin kararlarım bozmak, değiştirmek yetkisine sahip değildir. Ancak ulusal mahkeme kararlarının veya idari makamların kararlarının sözleşmeye uygunluğunu denetlemekte aykırılık varsa bunu tesbit etmekle görevlidir.

Anayasa Mahkemeesi, kanunların anayasa uygunluğunu denetlemekte, AİHM' si de, üye devletlerin iç hukukunun ve eylemlerinin sözleşmeye uygunluğunu denetlemektedir. Anayasada dahil bütün iç kural ve kurumlarıyla beraber üye devlet

---

233 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: "Belgenet" (20 Kasım 2000), http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs.html (10.9.2005)
234 Vahit Bıçak: "Yeni Yapısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi", http://www.bilkent.edu.tr/~vahit/ar1.htm(9.9.2006)

AİHM' nin sözleşmeye uygunluk denetimine tabidir. Doğaldır ki Anayasa Mahkemesinin kararlarının da sözleşmeye uygunluğunu denetleme görevi vardır. AİHM'si sözleşme hükümleri ve uygulamalarım yorumlamaya tek ve kesin yetkili mahkemedir. Sözleşmeyi son mercii olarak yorumlama yetkisi üye devletleri bağlayıcı olduğu için, ulusal mahkemeler önlerindeki davalarda sözleşme hükümleriyle ilgili uyuşmazlıklarda AİHM' nin tanımlama, kapsam ve içeriğini dikkate alarak yorum yapmak zorundadırlar. AİHM' si, bir anlamda insan hakları alanında özel uzman mahkeme niteliğindedir, insan haklarıyla ilgili uyuşmazlıklarda ulusal mahkemelerin AİHM'nin yorumlarını, içtihatlarım esas almalıdırlar. Dolayısıyla ulusal mahkeme, veya idari makam, uyguladığı kanun veya anayasa hükmü, sözleşmeye aykırı olduğunda iç hukuk kuralını uygulamamalıdır.

Aslında 1954 yılındaki sözleşmeye uygunluk taahhüdü, 1989 yılındaki sözleşmenin ihlali halinde denetlenerek müeyyidenin kabul edilmesi, 6366 sayılı kanunun varlığı sözleşmeye aykırı kanun ve anayasa hükümlerinin uygulanmasına engeldir. İç hukukun bir parçası demek, hiçbir işleme gerek kalmadan, doğrudan doğruya ulusal organlarca uygulanmayı gerektirir. Anayasa koyucunun genel gerekçesinde de bu yöndeki görüşler açıklanmıştır. Taahhüdünü yerine getirmeyen üye devlet, bu ihlali sonucu bir hak ihlali yapmışsa müeyyidesine katlanmak zorundadır.[235]

AİHM Kararlarının Niteliği

AİHM' si, sözleşmenin ihlalini tesbit ettiğinde üye devleti mahkum ederek, gerektiğinde tazminata karar vermektedir. İhlal genellikle uygulamadan kaynaklanmakla beraber, bizzat kanuni mevzuatın kendisinden de kaynaklanabilmektedir. Uygulamadan kaynaklanan ihlal hallerinin tekrarlanmaması idari tedbirlerle mümkün olabilmektedir. Ancak, ihlal doğrudan kanunun uygulanmasından kaynaklanıyorsa AİHM'si her ne kadar 'kanun değişikliğini tavsiye' kararı olamasa da ihlalin tekrarlanmaması yükümlülüğü zorunlu olarak kanuni değişikliği gerektirmektedir. Diğer yandan AİHM, kararlarında gerekçe ve hüküm bölümü 'KARAR' başlığı altında birlikte yazılmaktadır. Dolayısıyla teknik olarak

[235] Hacı Ali Ozhan: "A.İ.H.M Kararları", Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, http://www.geocities.com/hacialiozhan/ara.stirma2.htm.aihm(15.11.2006)

hüküm bölümü ve gerekçe bölümü ayırımı-da yapılamadığından, ihlale neden gösterilen gerekçe doğrudan bağlayıcı bulunmaktadır. Gerekçe, açıkça kanun değişikliğini gerektiriyorsa, ihlalin tekrarlanmasını önlemek için kararın gereği olarak kanun değişikliği yapmak zorunlu olmaktadır. Nitekim Bakanlar Komitesi, üye devletin ihlalin tekrarlanmaması için nasıl bir tedbir aldığını takip etmekte ve yeterli tedbir alındığı kanaatine ulaştığında bir raporla, dosyayı kapatmaktadır.

AİMH' si bazı davalarda doğrudan soyut norm denetimi de yapmaktadır. Açıkça zarar gören sıfatını, dolaylı mağdur veya mağdur olma ihtimaline kadar genişleterek, kanun hükümlerinin sözleşmeye aykırı olduğu yönündeki başvurulan inceleyerek karar verebilmektedir. AİHM bazı davalarda ihlal tesbiti yaptıktan sonra, tazminat istemini saklı tutarak erteleyebilmektedir. Bu arada Hükümetin ihlali önleyici, mağduriyeti giderici aldığı tedbirleri beklemekte ve buna göre tazminatın miktarını tesbit ederek karar verebilmektedir, Yine sözleşmede ihlal kararı üzerine, devletin iç

hukuku bu ihlali ancak kısmen giderebiliyorsa, mahkeme gerektiği takdirde tazminata karar verebilmektedir. Bazı kararlarında, AİHM kendi kararıyla ihlal tesbiti yapmış olmasının, başvurucu için yeterli bir tatmin oluşturduğu gerekçesiyle tazminat talebini reddedebilmektedir. AİHM' si yargılama boyunca tarafların dostane anlaşması yolunda özenli ve gizli bir çaba göstermekte ve genellikle davaların dostane şekilde sonuçlanmasını arzulamaktadır Tarafların dostane anlaşması AİHM' i doğrudan bağlayıcı olmamakta, anlaşma şartlarını inceleyerek olayın özelliğine uygun yeterlilikte değerlendirdiğinde dostane çözümü kabul ederek davanın düşmesine karar vermektedir.[236]

Avrupa Hukuku ve Türkiye

Türkiye 1954 yılında imzalayıp onayladığı AİHS' nin, 1987 yılında Komisyonun ve 1989 yılında Divan'nın yargılama yetkisini tanımasıyla denetleme sistemine dahil olmuştur.

---

[236] Hacı Ali Ozhan: "A.İ.H.M Kararları", Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, http://www.geocities.com/hacialiozhan/ara.stirma2.htm.aihm(15.11.2006)

Avrupa insan Haklan Mahkemesinin (AİHM) Türkiye yi mahkum eden kararlan üzerine, sözleşmenin iç hukuktaki yeri, etkisi tartışma gündemimize girmiştir.

A.İ.H.M 'nin kararları Türkiyede daha çok Leyla Şahin'in dava için başvurusundan sonra gündeme geldi. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencisi Leyla Şahin, 1998 yılında derslere türban takarak girmesi sonucu aldığı disiplin cezasının "insan hakları ihlali" olduğu gerekçesiyle AİHM'de dava açmıştı. Mahkeme 2 Temmuz 1998'de başvuruyu kabul etti. 29 Haziran 2004'te Leyla Şahin'in başvurusunu karara bağladı ve "Türkiye'nin insan hakları ihlalinde bulunmadığı"nı duyurdu.

Leyla Şahin'in temyiz başvurusunu inceleyen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), üniversitelerdeki türban yasağının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'ne aykırı olmadığı yönünde nihai karara vardı. AİHM'nin kararı için başka temyiz yolu bulunmuyor.

AİHM'nin temyiz organı niteliğindeki Büyük Daire, bir önceki kararda yer alan gerekçeleri tekrarlayarak üniversitelerde uygulanan başörtüsü yasağının çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'de "demokratik bir gereklilik" olduğunu savundu. Büyük Daire, dün 4. Daire'nin kararını onadı. Kararda, söz konusu yasağın, "Şahin'in üniversiteye girmeden önce belli olduğu, bu yasağın şikayetçi tarafından bilinmesi gerektiği" ifadeleri yer aldı. Karar, AİHM'ye yapılan 100'den fazla başörtüsü şikayeti için emsal teşkil ediyor. Strasbourg Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi'nin üniversitede başörtüsüne izin verilmesinin Anayasa'ya aykırı olduğu yolundaki kararına atıfta bulunarak, yasağın meşru temellere dayandığını açıkladı. Türkiye'nin özel durumuna vurgu yapan AİHM, Şahin kararının yasağı uygulamayan ülkeler açısından bir bağlayıcılığı olmadığını belirtti. Mahkeme, Türkiye'nin AİHS'nin din ve vicdan özgürlüğünü koruyan 9. maddeyi ve eğitim hakkını koruyan 2. maddenin 1. protokolünü ihlal etmediğine hükmetti. 17 yargıçlı mahkemede, 5 maddenin üçünde 1'e karşı 16 oy kullanılırken, sadece Belçikalı yargıç Françoise Tulkens karara itiraz etti. Eğitim hakkını koruyan 2. maddenin ilk cümlesine atıfta bulunan Büyük Daire yargıçları, yasağın sadece liselerde değil üniversitelerde de uygulanmasının AİHS'ye aykırı olmadığına hükmetti. Strasbourg Mahkemesi, Şahin kararında nüfusunun büyük kısmı

Müslüman olan Türkiye'nin özel koşullarına atıf yaptı.[237] Ali Bulaç A.İ.H.M'nin vermiş olduğu bu kararın A.İ.H.S'ne aykırı olduğunu iddia etmiştir;

"AİHM'de başörtüsü yasağına onay veren hakimlerin 'niyet'lerine ilişkin bazı kuşkularım var.

Kararın esas ve usul yönünden eleştirisi yapılıyor, bugüne kadar hukuk dairesi içinde kalıp da söz konusu yasak kararının hukuka uygun olduğunu söyleyen tek bir insan çıkmadı. Hakimlerin niyetinden beni kuşkulandırınaya sevk eden sebeplerden biri bu kararın potansiyel olarak doğurması mümkün olan sonuçları, diğeri Mahkeme'nin elinde kararlara referans teşkil eden AİHS maddelerine açıkça aykırı hükümlerin altına imza atmış olmasıdır.

Karar, AİHS'de ve diğer uluslararası temel haklar sözleşmelerinde doğrudan ve dolaylı olarak yer alan 6 maddeye açıkça aykırılık taşımaktadır. Bunlar da 1) "Din ve vicdan özgürlüğü"nün tabii bir sonucu olan dini bir vecibenin yerine getirilmesinin iptal edilmiş olması, 2) İdeolojik bakış açısının ve buna bağlı olarak resmi ideolojinin dînin üstünde bir konumda tutulması, 3) Devletin, politik iradenin ve özellikle bürokrasinin dinî hükümler ve vecibeler konusunda karar verebileceği hususunun kabul edilmesi, 4) Bireysel bir tercih olan kılık kıyafet seçiminin engellenmesi, 5) Eğitim hakkının İptali. 6) "Kadın erkek" ve "başörtülü kadm-başı açık kadın" arasında ayrımcılık yapılabileceğine ilişkin karar verilmesi."[238]

Ali Bulaç'a göre A.İ..H.M'nin dini ilgilendiren bir konuda karar alma yetkisi yoktur. Bu konuda karar verecek kişiler alimlerdir, bu durumu şöyle izah etmiştir;

"Temel bir ilkenin altını çizmek gerekir: Hangi dinden olursa olsun, bir din müntesibinin dini vecibelerini bir mahkeme tayin edemez, tayin edemediği gibi iptal de edemez, bu vecibenin dinin kendisinden olup olmadığına karar veremez. Bu yetki, beşeri iktidarlara ve yöneticilere tanınmadığı gibi, dinlere de tanınmamıştır. Yani bir din, başka bir din hakkında tasarruflara yol açacak revizyonlarda bulunamaz. İslamiyet,

---

[237] Vahap Çoşkun, "A.İ.H.M Meşruiyetini Tehlikeye attı", **Zaman**, 6 Temmuz 2004, s.8. Ayrıca Bkz. Emre Demir, "A.İ.H.M. Başörtüsü Yasağını Savundu",http://www.zaman.com.tr/?hn=227947&bl=dishaberler&trh=20051111(11.11.2005)

[238] Ali Bulaç, "Kararın Kastı ve Kusuru", **Zaman**, 17 Temmuz 2004, s.9.

herkesi kendi dini beyanıyla kabul etmiş, başka dinlerde eksiltme veya arttırmalarda bulunma cihetine gitmemiştir.

Eğer dini bir vecibe şu veya bu düzeyde tartışmalara sebep oluyorsa - mesela başörtüsünün dini değeri gibi-, bunun hükmünü ancak o dinin otorite sayılan alimleri, müçtehitleri karar verir. Siyasi iktidar, mahkemeler ve bürokratlar din konusunda fikir ve mütalaa yürütemezler."[239]

A.İ.H.M'nin gerekçeli kararına baktığımız zaman başörtüsünün yasaklanmasının bir gerekçeside, başörtülülerin, başı açık olanlara baskı yaptığı ve bunun da Laiklik ile bağdaşmadığı iddiasıdır. Gazetedeki yazarlar bunun doğru olmadığını söylemişlerdir.

Hukuki açıdan başörtülülerle, başı açık olanlar arasında bir farkın olmadığını ve her iki grubunda birbirine baskı yapma hususunda eşit olduklarını ifade eden Ali Bulaç bu gerekçenin yersiz olduğuna dikkat çekmiştir;

"Eğer başörtüsü dini bir vecibe çerçevesinde salt bir ifade Özgürlüğü ise veya inanan, dinini ciddiye alan insanların kendilerini görünür kılması ise, baş açıklık ve çıplaklık da mukabil bir ifade özgürlüğü ve kendini görünür kılma eylemidir. Başörtüsünü gerekli kılan dini bir düşünce varsa, baş açıklığı veya çıplaklığı mümkün kılan başka bir düşünce, bir ideoloji veya bir dünya görüşü de vardır. Dinden kaynaklanan bir dünya görüşü ve yaşama tarzı ile "din-dışı" dünya görüşü ve yaşama tarzı arasında maddi açıdan fark yoktur.

Bir kere yıllardır ve şimdi baskı görenler başörtülülerdir, bu baskı elan ve fiili olarak devam etmektedir. Başı açıkların baskı göreceği ise sadece bir ihtimal, hipotetik bir düşüncedir. AİHM hakimleri, bir tür "hokus pokus" yöntemiyle vakıayı tersine çevirmiş, "farazi bir haksızlık" adına mevcut ve fiili haksızlığa destek vermişlerdir.

Hükümdeki "baskı"nın iki anlamı var: Biri gelecekte herkesin başını örtmek zorunda bırakılacağı tehlikesi, diğeri başını örtmeyenlerin psikolojik tacize uğrayabilecekleri hususu.

---

[239] Ali Bulaç, "A.İ.H.M'nin Yetkisi", **Zaman**, 10 Temmuz 2004, s.8.

Bu gerekçeyle AİHM, mantık olarak başını örtmeyen azınlığı başını örten çoğunluğa karşı korunmaya muhtaç görmekte, onlara rüçhaniyet tanımakta, başka bir ifadeyle hukuk karşısında imtiyazlı konuma çıkartmaktadır."[240]

Vahap Çoşkun'da Bulaç'la aynı görüşleri paylaşmakta ve A.İ.H.M'nin başörtüsü hakkında laikliğe aykırılık ve başı açıklara baskı unsuru olduğu iddiasıyla verdiği kararın haksız olduğununu ifade etmiştir;

"AİHM'nin, Türkiye üniversitelerinde türban yasağını dayandırdığı genel gerekçe şu: "Davacılar, laik üniversiteye gitmeyi seçmekle kurallarını uygulama mecburiyetini de kabullenmişlerdir. "Eğer Türkiye'de, laik üniversiteler ile laik eğitim siteminin dışında kalan (örneğin dini cemaatler, kiliselerin sahip oldukları üniversiteler gibi) üniversiteler bulunsa ve öğrencilerin bu farklı üniversitelerden dilediklerine gidebilme özgürlükleri olsa idi, bu gerekçenin bir anlamı olabilirdi. Oysa Türkiye'de dini cemaatlerin sahip olduğu özel üniversitelerin kurulması hukuken mümkün değildir; üniversiteler zorunlu olarak laiktir ve öğrencilerin de laik üniversitelerin dışında alternatif okuma imkanı veya özgürlüğü yoktur. Dolayısıyla AİHM'nin gerekçesi külliyen yanlıştır ve kaçınılmaz olarak da yanlış sonuçları beraberinde getirmektedir.

"Zorunlu bir dini görev olarak sunulan veya algılanan böyle bir simgeyi (türbanı) giymenin, giymemeyi tercih edenler üzerinde bir etkisi olacağını göz önünde bulunduran" AİHM'ye göre, "halkın çoğunluğu kadın hakları ve laik hayat tarzına sımsıkı bağlı olduğu halde İslam inancını da benimseyen bir ülkede" türbana izin verilmesi halinde başkalarının hak ve Özgürlükleri ve 'kamu düzeninin sağlanması' İlkeleri tehdit altına düşecektir".

Türban takılmasına izin verilmesinin türban takmayanlar üzerinde bir baskı oluşturacağı, gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Çünkü bu ülkede üniversiteye türbanla girilebilen dönemler oldu ve o dönemlerde türban takanlarca takmayanlara yönelik herhangi bir zorlamaya ya da baskıya tanık olunmadı."[241]

---

[240] Ali Bulaç, "Tutarsız ve Tarafgir Karar", **Zaman**, 14 Temmuz 2004, s.9.
[241] Coşkun, s.8.

Tamer Korkmaz'da, Dünyanın hiçbir Üniversitesinde başörtülüler tarafından, başı açık olanlara baskı yapmadıklarını ifade etmiştir;

"AİHM'nin türban yasağım meşru kabul eden gerekçeleri mcvcut-somut sorunlardan kaynaklanmıyor. Gerekçeler tamamen vehimler, ihtimaller üzerine kurulu! Bugüne kadar kirni dini simgelerin sergilenmesinden dolayı, dini simgeleri kullanmayanlar herhangi bir baskıya uğramış mı? Uğramamış. Ya da türbanlılar İle başı açıklar arasında bu nedenle Türkiye'de-dünyanın herhangi bir yerindeki bir üniversitede hır çıkmış mı? Çıkmamış..."[242]

Başörtüsü kullananların böylelikle diğerleri üzerinde baskı kurduğu iddiası hiçbir şekilde ciddiye alınamaz. Bu iddia kelimelerin anlamlarının nasıl çarpıtıldığının iyi bir örneğidir. Baskı kurmanın en önemli şartı fiziki zor kullanmadır. Bu tür bir davranış suçtur ve böyle bir suç ortaya çıktığında olay zaten başörtüsünü çoktan aşmış ve mesela darba, fiziki saldırıya dönüşmüştür. Baskı psikolojik olarak da kurulabilir denebilir. Psikolojik baskı, yalıtılmış bir ortamda, hürriyet engellenerek ve kişinin rızası hilafına yapılıyorsa, bu da bir suçtur. Bunun tipik bir örneği, İstanbul Üniversitesi'nin meşhur "ikna odaları"dır. Hayatın doğal akışı içinde kişiler başkalarının kılık, kıyafet ve icraatlarından bir şekilde etkileniyorlarsa, bu psikolojik baskı değildir. Bir kadın kendisinden daha güzel bir kadın görünce kıskanıyorsa, kimilerinin kıyafetleri kimilerini imrendiriyor veya tiksindiriyorsa, iyi akademisyenler kötü akademisyenleri tartışmalarda ma ediyorsa, kısa boylular uzun boyluların yanında cüce gibi kalıyorsa, bunların önlenmesi gereken veya önlenebilecek psikolojik baskılar yarattığını iddia etmek gülünçtür. Bu tür sözüm ona baskıları önlemek için, insani hayatı sona erdirmek gerekir.

AİHM'nin Leyla Şahin kararına yansıyan ve patenti Türk Anayasa Mahkemesine ait olan, birilerinin başörtüsü takmasının diğerlerine baskı yapma veya çoğulculuğa zarar verme anlamına geldiği argümanı, çoğulcu toplum anlayışına ve özgürlüklerin koruyucusu hukuka terstir. Özgürlükleri koruma bilimi olan hukukun çarpıtılması ve gerçek baskıcılığı ve hoşgörüsüzlüğü maskelemek için kullanılmasıdır. Hiçbir toplum homojen değildir; inançlar, tercihler zevkler, hayat tarzları, kıyafet

---

[242] Tamer Korkmaz, "Kamusal Alan Dogmatizmi", **Zaman**, 14 Temmuz 2004, s.9.

tercihleri vb. bakımlardan her geniş toplumda büyük bir çeşitlilik vardır. Bu çeşitlilik unsurları bazen yan yana kompartımanlarda, bazen iç içe yaşarlar. Bunlar arasındaki farklılıkların birbirlerine baskı yapmak anlamına gelmesi düşünülemez bile.[243]

A.İ.H.M'nin başörtüsü konusundaki kararının altında yatan asıl sebebleri Ali Ünal, şöyle açıklamıştır;

"Leyla Şahin davasında AİHM'nin kararını bu açıdan üç faktörün etkilemiş olduğu pekâlâ iddia edilebilir. Bunlardan biri ve başta geleni, hazcılık, yani bedenî arzuların ve beşeri hırsların tatmini, kamçılanması ve bitmek bilmez tüketim-üretim**,** dolayısıyla pazarlama ve rekabet üzerine oturan kapitalist sistem ve modern medeniyetin devamında kadın fizik ve cazibesinin ne kadar önemli olduğudur. Şuurla takılmış bir başörtüsü, kadın fiziğinin kullanılması konusunda bir engel, en azından engel olmaya adaydır. İkincisi, Batı'nın genlerine işlemiş bulunan din farklılığıdır; Batı politikalarında dinin hep Önemli bir yeri olmuştur ve Batı'da bilhassa yöneticiler genellikle dindardır. Üçüncüsü, Batı, Türkiye'de genel manada din değil, ama İslam-resmi sistem çatışmasında tercihini her şeye rağmen ve daima resmi sistem lehine kullanır."[244]

Ali Bulaç'da bu kararın altındaki sebebin, İslam'a karşı duyulan önyargılar olduğunu ifade etmiştir;

"Müslümanların kendi dinlerinin vecibelerine göre yaşamak istemelerinden niçin rahatsızlık duyduğu sorulmaya değer bir husustur. Burada tarihi önyargıların, İslam'a karşı bilinçaltında ve toplumsal hafızada kök salmış, taşlaşmış tortuların karar üzerinde neredeyse belirleyici rol oynadığını söylemek hiç de abartı olmaz."[245]

Başka bir yazısında ise Bulaç, A.İ.H.M'nin İslam hakkında tarafsızlığını koruyamadığını iddia etmiştir;

---

[243] Atilla Yayla, "Ahlak, Hukuk ve Başörtüsü Yasağı", Liberal Düşünce Topluluğu, http://www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=162 (15.11.2006)
[244] Ali Ünal, "Bir Defa Daha Başörtüsü Meselesi ve A.İ.H.M Kararı", **Zaman**, 19 Temmuz 2004, s.8.
[245] Ali Bulaç, "Kararın İç Yüzü", **Zaman**, 12 Temmuz 2004, s.9.

“Başörtüsü kararından sonra anlaşılan şu ki, AİHM İslam konusunda tarafsız olamıyor; baskıcı ve otoriter yöntemlere dayalı politikaları teyit ediyor, kısaca bir davada söz konusu Müslümanlar ise mahkeme açıkça antidemokratik tutumlara destek vermekten çekinmiyor. Yani mahkeme üyelerinin, başvurucunun dinine ve siyasi kimliğine göre giydikleri farklı cübbeleri olabiliyor. Avrupa’nın da kat etmesi gereken mesafe büyüktür.”[246]

Ali Bulaç, bu kararın sadece haksız olmadığını aynı zamanda toplumumuz içine fitne ve fesat soktuğunu ifade etmiştir;

“AİHM, derin bir toplumsal ayrışmanın tehlikeli tohumlarını atmıştır. Farkındaysa kasıtlıdır, değilse kusurludur. Verdiği kararların siyasi ve toplumsal sonuçlarını iyi tartması gereken bir mahkemenin böyle karar verirken tesadüfi davrandığından yeterince emin olamıyorum. Sebebi şu: Mahkeme, başörtüsünü, kadının dinin gereklerine uygun yaşamak istemesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bireysel/kişisel bir tercih olmaktan çıkardı, “bir toplumsal kesimin başka kesimler üzerinde baskı kurma aracına dönüşebileceği varsayımı’yla yasakladı. Eğer bu varsayımın bir gerçeklik değeri olduğu kabul edilecek ve iş mantıki sonuçlarına götürülecek olursa her başı açık kadın veya başörtüsüne karşı olan erkek, sokakta veya başka bir yerde karşılaştığı tesettürlü kadını kendisini taciz ve rahatsız eden ve kendisi üzerinde baskı kurma potansiyeli taşıyan bir tehdit olarak görebilecek ve eğer isterse bu tehdidin ortadan kaldırılması için ilgili makamlara müracaat etme hakkını kendinde bulacaktır. Bu, toplum içine “fitne” sokmanın en etkili yoludur. Yarın öbür gün “sivil takip”, ihbar furyası başlar, basit bir dini vecibenin yerine getirilmek istenmesi cadı avının başlamasına sebep teşkil edebilir. Buna teşne veya hazır olanların olmadığım söylemek güçtür.”[247]

Sonuç

Üniversiteye devam etmek isteyen başörtülü genç kızlara yasak koyan Anayasa Mahkemesi, “çağdaşlık” ve “laiklik” gerekçesine dayanıyordu. Mahkeme, bir yandan,

---

[246] Ali Bulaç, “Kaçan Fırsat”, **Zaman**, 19 Temmuz 2004, s.8.
[247] Ali Bulaç, “Kararın Kastı ve Kusuru”, **Zaman**, 17 Temmuz 2004, s.9.

anayasanın başlangıç bölümünde yer alan “Atatürk ilke ve inkılaplarını” ve “medeniyetçiliğini” öne sürüyor, bir yandan da başörtüsünün, türban takmayanlar üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılabileceğini, bunun da, laikliği zedeleyeceğini belirtiyordu. “Başörtüsü kullananların böylelikle diğerleri üzerinde baskı kurduğu iddiası hiçbir şekilde ciddiye alınamaz. Bu iddia kelimelerin anlamlarının nasıl çarpıtıldığının iyi bir örneğidir. Baskı kurmanın en önemli şartı fiziki zor kullanmadır. Bu tür bir davranış suçtur ve böyle bir suç ortaya çıktığında olay zaten başörtüsünü çoktan aşmış ve mesela darba, fiziki saldırıya dönüşmüştür. Baskı psikolojik olarak da kurulabilir denebilir. Psikolojik baskı, yalıtılmış bir ortamda, hürriyet engellenerek ve kişinin rızası hilafına yapılıyorsa, bu da bir suçtur.”[248] Bu mantığı özetlemek gerekirse, başörtüsü, Atatürk ilke ve inkılaplarına, Atatürk’ün öngördüğü muasır medeniyete ve laikliğe aykırıydı. Zaten Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) de, Anayasa Mahkemesi’nin görüşünü esas aldı ve Leyla Şahin davasında “Nüfusun çoğunluğu Müslüman olan Türkiye gibi bir ülkede, İslami başörtüsünün zorunlu bir dini görev olarak sunulması, başörtüsü takmayı kabul etmeyen herhangi bir kimsenin, ‘dine karşı çıkan veya din düşmanı’ şeklinde görüleceği bir ortam yaratacak, dindar olan Müslümanlarla, dindar olmayan Müslümanlar ve inançsızlar arasında sırf kıyafetleri dolayısıyla ayırımcılığa yol açabilecektir” dedi. Mahkeme ayrıca, Sözleşme’nin 9. maddesinin, “kişinin dinini, inancını, bir dini kuralı yerine getirme şeklinde dışa vurmasını” teminat altına almakla birlikte, bütün eylemleri korumadığını söyledi. AİHM’e göre, başörtüsü, kadın ile erkeğin eşitliğine de aykırıydı. Yalnız şunu da hemen kaydedelim ki, üniversitedeki başörtüsü yasağını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne aykırı bulmayan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, “başörtüsüne yasak konulsun” diye bir karar almadı. Maalesef Türkiye’de karar “mahkeme yasak koydu” biçiminde takdim ediliyor. Halbuki böyle bir yasak konulsaydı, AB üyesi bütün ülkeler buna uymak zorunda kalırdı. AİHM, her ülkenin, kendi şartlarına göre, “başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ve düzenin muhafazası” gibi meşru bir amaç güderek, farklı uygulama yapabileceğini kabul etti.

---

[248] Yayla, a.g.m.

III. E. İMAM HATİPLER MESELESİ

Giriş

Laiklik, Türkiye'nin yakın tarihinde en fazla tartışılan, hakkında en çok yazılıp çizilen, fakat o nisbette de üzerinde belirli bir anlayış birliğinin oluşmadığı bir mefhumdur. Bu mefhumun çok sayıda tarifini bulmak mümkündür. Tarifi yapan kişinin bulunduğu yere ve benimsediği dünya görüşüne göre değişen bir laiklik anlayışı ile karşılaşmak, meseleyi daha da karmaşık hale getirmektedir.Esasen laiklik, din hürriyetini teminat altına alır. İnsanoğlunun din hürriyeti prensibinden doğan bir takım hakları vardır ve bunlar, keyfi bir şekilde ihlal edilemez. İnsan, din konusunda inanma, ibadet ve dua, talim ve tedris, neşir ve telkin hakkına sahiptir. Keza, dini okutup öğretmek, neşriyat yoluyla bunları duyurmak, "din hürriyetinin en hayati cephesidir." Zira, "Din neşriyat ile himaye ve müdafaa edilir." Öte yandan, "Dini eğitim ve öğretim faaliyetinin milli ve manevi ehemmiyeti" de göz ardı edilemez. Başkalarının hürriyetini engellemedikçe ve memleketin huzur ve sükününu bozar bir hareket şekli almadıkça ferdin din hürriyetine ve bundan doğan haklarına, bir takım siyasi mülahazalarla, kayıdlar konamaz.[249]

Laikliğin, yani vicdan hürriyetinin mevcudiyeti için; "1. İnanma, ibadet ve ayinden başka daha birçok hak ve hürriyetlere saygı gösterilmesi ve imkan verilmesi şarttır.Bununla beraber; 2. Tahsil ve terbiye; 3. Dini neşriyat (kitap, gazete, radyo, konferans;); 4. Her seviyede dini okul) orta ve yüksek derecede); 5. Din ilimlerini tetkik ve araştırma müesseseleri; 6. Dini teşkilat ve cemiyet kurma hak ve hürriyetleri mevcut olmayan bir memlekette laiklikten bahsetmek imkansızdır."[250]

1950'den günümüze kadar olan süre içerisinde, Türkiye'de din eğitimi veren müesseselere büyük rağbet gösterildiği; bunların halktan büyük bir destek aldığı; bu müesseselerin binalarının ekseriyetle bizzat halk tarafından yaptırıldığı ve buna paralel olarak hızla artan dini neşriyatla birlikte, deyim yerinde ise, bir yeniden islamlaşma

---

[249] Ali Fuad Başgil, **Din ve Lâiklik**, 2. Baskı,İstanbul: Yağmur yay.,1962, s. 179,
[250] Osman Turan, **Türkiye'de Komunizmin Kaynakları**, İstanbul: Nakışlar Yay., 1980, s.42.

sürecine girildiği ileri sürülebilir. Bu gelişmeye paralel olarak, din ve laiklik etrafında sürdürülen tartışmaların da arttığı dikkati çeker. Konuyla ilgili olarak şu sorulara cevaplar aranmaktadır. Laik bir devlette vatandaşın din öğretimi ve eğitimine ilişkin taleplerini kim karşılayacak? Böyle bir talebin karşılanmasında devlet ne yapabilir? Devlet bu tür talepleri laiklik gerekçesiyle görmezlikten gelebilir mi? Laik bir devlet belli bir dine göre kamu hizmeti üretemeyeceğine ve dinler arasında bir ayrım yapamayacağına göre bunu özerk ve sivil alana mı bırakmalıdır? Bu ve buna benzer cevaplanması gereken pek çok soru var. Türkiye'de bu konuyla ilgili tartışmalarda bu ve benzeri çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Bir yandan devlet anayasal olarak laik niteliğine sık sık vurgu yapmakta, diğer yandan da din ve dine ilişkin kamusal hizmet üretme işini vatandaşlara bırakmayıp devletin kontrolünde yapmaktadır. Buna ilişkin eleştirilere de dinin özellikleri gerekçe gösterilerek laiklik uygulaması meşrulaştırılmak istenmektedir.

Bilindiği gibi Türkiye'de din hizmeti bir kamusal hizmet alanı olarak devletin üzerine aldığı alanlardan biridir. Diyanet İşleri Başkanlığı devletin idari yapısı içerisinde yer almakta olup burada çalışanlara bütçeden ücret ödenmektedir.

Din eğitim ve öğretimi sorununa, Türkiye çağdaş devletlerden farklı bir çözüm getirmiş ve bu alanın vatandaşlara bırakılacak serbest ve sivil bir faaliyet alanı olmadığını benimsemiştir. Anayasamız "Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır" (Anayasa, Madde: 24) demektedir. Ayrıca din kültürü ve ahlak öğretiminin ilk ve orta öğretimde zorunlu dersler arasında yer aldığı, bunun dışındaki din eğitimi ve öğretiminin kişilerin kendi isteklerine ve küçüklerin kanuni temsilcilerin talebine bağlı olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla din eğitim ve öğretiminde devlet tekeli temel esastır."[251]

Son yılların tartışma odağı haline getirilen İmam Hatipler, Türkiye'nin bir gerçeğidir. Ön yargısız ve gelişen reel koşullara göre değerlendirilmesi gereken önemli bir gerçeğidir.

[251] Davut Dursun, "Vatandaşın Din Eğitimi Talebi Nasıl Karşılanacak", **Y.Şafak**, 8 Haziran 2006, s.5.

İmam Hatiplerin Tarihi Süreci

Türkiye'de dini eğitimin durumu 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat kanunu ile şekillenmeye başlamıştır. Bu konunla birlikte medreseler bir gecede kapatıldı. Aynı kanunun 4. maddesine göre ise ilahiyat fakülteleri ile imama hatip okullarının açılması o dönemdeki adı Maarif Vekaleti olan Milli Eğitim Bakanlığı'nın uhdesine verilmiştir.

1924-25 öğretim yılında imam hatip okullarının sayısı 29 idi. Bu sayı, 1925-26 öğretiminde 20'ye, 1926-27 yılında ise 2'ye indirilmişti. 1927 yılından 1930 yılına kadar yalnız İstanbul ve Kütahya imam hatip mektepleri faaliyette bulunmuştur. 1929-1930 ders yılında bu iki okul da kapatılarak tamamen ortadan kaldırılmıştır. Buna gerekçe olarak da imam-hatiplik ve din alimliğinin istikbâl vaat etmeyen meslekler olduğu ve bunun sonucunda rağbet görmediği ifade edilmiştir.

1930 yılından 1948 yılına kadar aradan geçen 18 yıllık süreçte imam hatip okulları kapalı kalmıştır. 1948 yılında tek parti döneminin iktidarı CHP, kendi içindeki muhalefete rağmen memlekette bu konuda ortaya çıkan yoğun ihtiyaca daha fazla direnememiş ve 10 vilayet merkezinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı 10 aylık kursları açmıştır. Bu 10 aylık kurslarla din adamı yetiştirmek ve bu ihtiyacı karşılamak mümkün değildi. Bu kadar kısa bir sürede dini ilimlerin tahsil edilmesi bir tarafa sağlam bir fıkhi eğitim bile verilemezdi. Göstermelik bir icraattan öteye geçmeyen bu uygulama, bir seçim yatırımıydı aynı zamanda. 1930-1948 yılları arasında dini eğitimin ortadan kaldırıldığı dönemlerle ilgili şu tespitler dikkat çekicidir: "Ayda bugünkü parayla milyonlarca lira maaş alan hatip, vaiz gibi en büyük selatin camilerin görevlileri, Cumhuriyet devrinde dilenmeye muhtaç hale gelmişlerdir."[252]

Türkiye'de imam hatip okullarının kalıcı bir şekilde eğitim-öğretime başlaması 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle gerçekleşir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin de büyük gayretleriyle ilkokula dayalı birinci devresi dört, ikinci devresi üç yıllık olan toplam yedi yıllık İmam Hatip Okulları yedi vilayette açıldı. 13

---

[252] Ayrıntılı bilgi için bkz., Halis Ayhan, **Türkiye'de Din Eğitimi,** İstanbul: İFAV Yay., 1999

Ekim 1951 tarihinde açılan bu okullar şu yedi vilayette öğretime başladı: Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş.

Bu okullarının sayısı 1958'de 18, 1962'de 26'yı bulmuştu. İmam hatip okullarının sayısının artması ve Yüksek İslam Enstitüsü'nün kurulmasıyla birlikte bu okulların işlerini ve idaresini yürütmek amacıyla önce Din Eğitim Müdürlüğü, daha sonra da 1964'te yine MEB'e bağlı Din Eğitimi Genel Müdürlüğü kuruldu. Anadolu'nun birçok vilayetinde halkın büyük katkılarıyla kurulan İmam hatip okullarının sayısı 1969'a gelindiğinde 71'i bulmuştu. Sayının gün geçtikçe artmasıyla birlikte genç kuşağın dini bir eğitim almasından, bu eğitimi alan öğrencilerin yüksek öğretimde muhtelif meslek dallarında eğitime başlamasından rahatsız olanlar meclisin eğitim komisyonlarında ve fırsat buldukları başka platformlarda imam hatip okulları aleyhinde beyanlarda bulunmaya başlamışlardı. Onlara göre "İmam hatipler memleketin ihtiyacı ölçüsünde orta seviyede aydın din adamı yetiştirmek için" kurulmuştu. Bu mezunların üniversitelerde tıp, eğitim ve mühendislik gibi değişik meslek dallarına yönelmeleri sakıncalıydı. Bu aykırı sesler yükselince 12 Mart 1971 tarihli muhtıradan sonra imam hatip okullarının birinci devrelerinin tek tip ortaokul haline getirilerek kapatılması ve mesleki hüviyetinin bu yolla ortadan kaldırılmasına karar verildi. Böylece ilkokuldan sonra yedi yıllık İmam Hatip Okulları kapatılıp yerine orta okuldan sonra başlayan 4 yıllık İmam Hatip Liseleri kuruldu. Bu okullara olan öğrenci talebinin önüne geçmek amacıyla yapılan değişiklik 1974 yılına kadar devam etti. "1974 yılında İmam Hatip liselerinin orta kısmı üç yıllık -Kur'an ve Arapça dersleri takviyeli- olarak açılmıştır."[253] 1974 yılında ayrıca açılmayı bekleyen 29 İmam Hatip Lisesi de açılarak bu okulların sayısı 101'e ulaşmıştır.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra da varlığını devam ettiren imam hatip okulları 1998 yılına kadar eğitim-öğretim faaliyetine devam etti. 80'li ve 90'lı yıllarda memleketin her tarafında yüksek sayıdaki mevcutlarla en gözde okullar haline gelen imam hatip okulları, sadece din hizmetini yürütecek insanları yetiştirmekle kalmamış, yüksek öğretime de öğrenci göndermiştir. Üniversite giriş sınavlarında imam hatipli öğrencilerin gösterdikleri başarılar, din eğitiminin başarıyı engellemek şöyle dursun,

---

[253] Nahid Dinçer, **1913'ten Günümüze İmam Hatip Okulları Meselesi**, İstanbul: Şule yay.,1998, s. 187.

daha da arttırdığını herkese ispatlamıştır. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ve bakanlığın kontrolünde olan bu okullardan endişe duyulmuş, ortaya konan performans hazmedilememiş ve 28 Şubat sürecinin bir uzantısı olarak 1998 yılında "zorunlu eğitim" adı altında çıkarılan kanunla ilköğretim sekiz yıla çıkarılmış ve böylece imam hatiplerin ortaokul bölümü kapatılmıştır. Ayrıca bu okul mezunlarına ilahiyat fakülteleri dışındaki bölümleri kazanma yolu da kapatılmıştır.[254]

İmam hatip meselesinin kökeninde Cumhuriyetten bu yana uygulanan eğitim politikalarını gören Etyen mahçupyan, muhafazakar kesimin bu konuyu savunmasının nedenini ise eğitim politikalarına karşı tepkisellik olarak görmektedir;

"Cumhuriyet otoriter laikliğin içinden tanımlanarak, yönetim hakkı bir kültürel kimliğin doğal alanı haline getirildi. Böylece eşit vatandaşlık kavramından hareket etmesi gereken Cumhuriyet, bizzat kendi eliyle toplumu yeniden cemaatleştirmiş oldu. Ayrım noktası kültürel kimlik olduğu ölçüde ise, bu devlet politikası eğitim sistemine dayandırılarak hayata geçirildi. Diğer bir deyişle Türkiye'de okul, Batı'daki gibi bireyleri sadece iyi birer vatandaş yaparak devlete bağlamanın aracı olarak kullanılmadı; aynı zamanda onları 'laik cemaat'in içine alacak biçimde devşirmeyi de hedefledi. Dolayısıyla bizde okul sistemi hiçbir zaman toplumun genel sahiplenmesine açık nötr bir kamusal alan olmadı... Bizdeki okullar devlet eliyle yürütüldüğü için meşru sayılan, ama cemaatçi bir perspektif içinde işlevselleşen kurumlar oldular.Muhafazakar kesimin buna tepkisi ise, fırsat bulunduğu oranda kendi cemaatsal kimliğini taşıyacak öğretim olanaklarının yaratılması biçiminde tecelli etti. Laikliğin otoriter zihniyet altında yorumlanarak din karşıtlığı olarak kavranması; muhafazakar kesimin kimliksel talebinin de din eğitiminde somutlaşmasına neden oldu. Bu açıdan bakıldığında imam hatip meselesi seksen küsur yıldır süregelen bir toplumsal yırtılmanın tezahürlerinden sadece biri... Nitekim geçmişle defalarca açılıp kapanan Kur'an kursları ve imam hatip mektepleri sürecinin perde arkasında, devletin de söz konusu yırtılmadan duyduğu rahatsızlık yatmakta. Çünkü özellikle çok partili demokrasiye geçildikten sonra, 'resmi ideoloji' yaftası altında otoriter laiklik üzerinden

---

[254]Ayrıntılı bilgi için bkz., Halis Ayhan, **Türkiye'de Din Eğitimi,** İstanbul: İFAV Yay., 1999

toplumun bir bölümünün dışlanması pek de gerçekçi değil. Hele bu dışlanan kesim çoğunluk ise..."[255]

Ali Bulaç ise meselenin ortaya çıkış nedeninin, Türkiye'de Din ile Bilimin bir araya geleceğine inanmayan bir kesimden kaynaklandığını ikinci olarak ise meselenin çözümünü siyasilerin daha da karıştırdığını ifade etmiştir;

"Türkiye'de son derece standart, klişe ve fakat aydınlar arasında yaygın bir görüşün iyi bir özeti. İki temel parametresi var: İlki. "din" ile "bilim, akıl ve bilgi toplumu" hiçbir şekilde uyuşmaz. Bu yüzden din eğitimden çıkarılmalıdır; imam hatiplere getirilen kısıtlama bunun bir parçasıdır. İkincisi, demokratik olarak halkın eğitimle ilgili bir talepte bulunması, bunu siyasi partilere yansıtması ve siyasi partilerin bu talebe göre adım atması tehlikeli ve zararlıdır.

Süren imam hatip tartışmasını bu çerçevede ele almadıkça anlamak mümkün değildir."[256]

İmam Hatip Liseleri ile ilgili konu kamuoyunda tartışılırken , insanların çocuklarını niçin İmam Hatip Liselerine gönderdikleri de tartışılmıştır. İmam Hatiplerin kapatılmasını isteyenler, bu liselerin asıl amacının din adamı yetiştirmek olduğunu, ve mezunlarının sadece din eğitimi veren fakültelere girmeleri gerektiğini savunmuşlar ve bunun dışında herhangi bir fakülteye gitmelerinin doğru olmadığını vurgulamışlardır. Ve bunu da Tevhid-i tedrisat kanununa dayandırmışlardır. Kanun şöyledir: "1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 32. Maddesi; "İmam Hatip Liseleri, imamlık, hatiplik ve Kur'an kursu öğreticiliği gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesi ile görevli elemanları yetiştirmek üzere, Milli Eğitim Bakanlığı'nca açılan orta öğrenim sistemi içinde, hem mesleğe hem yüksek öğrenime hazırlayıcı programlar uygulayan öğretim kurumlarıdır" hükmünü amirdir. Halbu ki durum böyle değildir. Nitekim İHL'lerin Tevhid-i Tedrisat kanunun dışına çıktığı ve Laikliğe aykırı olduğu iddia edilmiştir. Ali Bulaç bunun doğru olmadığını, İHL'lerin bizzat Laikliğin bir gereği olarak varlıklarını devam ettirmeleri gerektiğini savunmuştur;

---

[255] Etyen Mahçupyan, "Şu imam Hatip Meselesi", **Zaman**, 14 Mayıs 2004, s.6.
[256] Ali Bulaç, "Din Eğitimi Açısından İmam Hatipler", **Zaman**, 3 Mayıs 2004, s.5

“Cumhurbaşkanı, gerekçesinde imam hatiplerde verilen eğitim ile diğer liselerde verilen eğitimin “ikili karakteri”nden bahisle bunun Tevhid-i Tedrisat’a aykırı olduğunu iddia ediyor. Gerekçenin bu argümanlara dayandırılması herhangi bir gerçeklik temeline dayanmıyor. Çünkü imam hatipler devlete bağlı okullardır. Bu okulları açma, müfredatını tespit etme, öğretmenlerini atama, öğretmenlerine ve personeline maaş verme hak ve yetkisi devlete aittir. Eğer bu okullar devletin bilgisi, izni, gözetimi ve denetimi dışında açılmış olsaydı belki bu gerekçeyi mevcut eğitim mevzuatı açısından makul görmek mümkün olabilirdi.

Eğer bu okullar bugün anayasa ve mevzuat açısından “laikliğe aykırı ve dolayısıyla gayr-ı meşru” konumda mütalaa ediliyorsa, bu mütalaanın ilk kuruluş günlerine kadar götürülmesi gerekmektedir.

Aslında anayasa açısından imam hatipleri kuşkulu duruma düşürecek hiçbir madde yoktur. Tam aksine, devlet bir yandan din hizmetlerini yerine getirecek eleman yetiştirmek diğer yandan temel bir hak olan din öğretimi ve eğitimi için kısmen de olsa imkan sağlamak bakımından bu okullan ayakta tutmak durumundadır.

İkinci bir husus için ise şöyle denilmektedir: “imam hatiplerin genel liselerle eşit statüye getirilmesi, öğretim birliği ve laiklik ilkesiyle bağdaşmamaktadır.” Bu, imam hatiplerin eşitsiz durumda olduklarınında “eğitim birliği ve laiklik ilkesiyle bağdaşıyor” anlamına gelmektedir. Birşey nasıl oluyor da eşitsizliğe maruz kalıyorken rejime uygun eşit olunca aykırı oluyor.”[257]

Kanun maddesinin gerekçesinin yazılı olduğu Meclis ve Senato komisyon raporlarında da belirtildiği gibi, burada kastedilen yüksek öğrenim kurumlarının, kendi alanlarındaki yüksek öğrenim kurumları olduğu açıktır. Ayrıca, 430 Sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. Maddesi; Milli Eğitim Bakanlığı’nca, dini bilgiler konusunda yüksek uzmanlar yetiştirmek üzere üniversitede bir ilahiyat fakültesi kurulmasını ve ayrıca, imamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetişmesi için de ayrı okullar açılmasını öngörmektedir.”[258]

---

[257] Ali Bulaç, “Yeni Bir Rejim Sorunu”, **Zaman**, 2 Haziran 2004, s.5.
[258] 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu 32.Madde

İmam Hatip Liselerinin kapatılmasını istemeyenler ise, bu liselerinde diğer liselerden herhangi bir farkının olmadığını savunmuşlar ve diğer liseler hangi haklara sahip ise İmam Hatiplerinde aynı haklara sahip olması gerektiğini ifade etmişlerdir. İnsanların çocuklarını bu liselere göndermesinin amacının, çocuklarının din adamı olmasını istediklerinden dolayı olmadığını ifade etmişlerdir. İnsanların bu liseleri tercih etmesinin altında yatan sebebin daha çok toplumdaki ahlaki bozukluktan çocuklarını sıyırmak istemelerinden kaynaklandığını vurgulamışlardır. Nitekim Hüseyin Gülerce, insanların çocuklarını İmam Hatiplere gönderme sebebinin, çocuklarını toplumdaki kötü alışkanlıklardan koruma endişesi olduğunu ifade etmiştir;

"Aileler evlatlarını kaybetmek istemiyor. İster dindar deyin ister muhafazakar, bu aileler okullardaki dejenerasyon karşısında imam hatip liselerini bir sığınak gibi görüyor. Sigara ve içki kullanımının ilköğretime, kürtajın ve uyuşturucu kullanımının liselere kadar indiği, her gün gazete ve televizyonlarda yavrularımızın batağa çekilişi ile ilgili haberlerin arttığı bir ortamda, her aile "eyvah ya benim de başıma gelirse" diye acı çekmiyor mu? Doğru ya da yanlış, bu tür korkularından emin olmak için büyük bir kesim 'dini eğitim alırsa kendisi gibi korunmaya çalışan arkadaşlarıyla bir arada olursa yavrum belki dejenere olmaz, bozulmaz' diye düşünüyor."[259]

Gülerce İkinci bir sebep olarak da dindar ailelerin, normal okullardaki dini eğitimi yetersiz bulduğunu, ailelerin çocuklarının daha fazla dini bilgi öğrenmesini istediklerini ifade etmiştir.[260]

Gülerceye göre insanlar çocuklarını bu liselere din görevlisi olsun diye göndermemektedir;

Gazetedeki bazı yazarlar da Hüseyin Gülerce'nin bu görüşüne katılmaktadır.[261]

İnsanlar çocuklarını imam hatiplere imam ya da hatip olsunlar diye göndermedikleri ifade edilmiştir. İnsanlar çocuklarını, bu okullara asgari din eğitimi alsınlar, dini bir altyapı edinsinler diye yollamaktadırlar. Aynı zamanda çocuklarını

---

[259] Hüseyin Gülerce, "İmam Hatip Meselesi ve Orta Yol", **Zaman**, 16 Ekim 2003, s.6.
[260] Gülerce, s.6.
[261] Gülerce, s.6.

bu liselere gönderenlerin bir amacının da, çocuklarının iyi bir mesleğin yanında iyi bir din eğitimide almalarını istemeleri yattığı ifade edilmiştir.[262]

Zaman gazetesinde mesele tartışılırken, kapatılmasını istemeyenler İmam Hatiplerin kapatılmasının asıl sebebinin farklı olduğunu ifade etmişler ve asıl hedefin camiler ve dinin kendisi olduğunu vurgulamışlardır; Ali Ünal, bu problemi ortaya çıkaranların asıl amacının camileri kapatmak olduğunu ifade etmiştir;

"Şu anda, imam-hatip liselerinin sadece imam yetiştiren okullar olarak görülmek istenmesi de aslında bir bahanedir. Asıl maksatlardan biri, bu okulları kapanmaya terk etmek, imam yokluğu bahanesiyle 28 Şubat'm temel hedeflerinden olan artık cami yapımını durdurmanın yanı sıra mevcut camilerin pek çoğuna da kilit vurmaktır."[263]

Ekrem Dumanlı, meselenin kamuoyunda çok sert bir şekilde tartışılmasının akıllara başka şeyler çağrıştırdığını ifade etmiştir;

"Bazı kişiler, hadiseye o kadar sert yaklaşıyor ki ister istemez olayın sadece imam hatip okullan olmadığı, içinde dini motif taşıyan her şeye karşı yürütülen bir kampanya; hatta komplo olduğu hissi uyanıyor kamuoyunda. İşte bu çok tehlikeli!"[264]

Mustafa Ünal'da konunun bu kadar hararetle tartşılmasını dikkat çekici olduğunu ifade etmiştir;

"Arzu edilen düzeyde olmasa da üniversiteye girişlerde meslek liselerine yönelik iyileştirmeye gidilmesi ileri aşama. Bir bardak suda fırtına koparmak, YÖK tasarısını rejim krizine dönüştürmek için çabalayanlar var. Bu yönde karşı propaganda hemen başladı bile. Erbakan'ın bir zamanlar söylediği 'İmam hatipler arka bahçemiz' açıklaması yeniden ısıtılıyor.

Sırf imam hatip faktörü nedeniyle tasarıya karşı sert itirazlar yükseliyor. Türkiye'de bazı kesimlerde müthiş imam hatip düşmanlığı var. Konu her gündeme

---

262 M.Nedim Hazar, "Din Meslek Değildir", **Zaman**, 18 Ekim 2003, s.5. ; Alev Alatlı, "Meslek Olarak Müslümanlık", **Zaman**, 17 Ekim 2003, s.5.
263 Ali Ünal, "YÖK ve İmam Hatipler Sorunu", **Zaman**, 10 Mayıs 2004, s.5.
264 Ekrem Dumanlı, "İmam Hatipler ve Sosyal Denge", **Zaman**, 16 Ekim 2003, s.6.

geldiğinde imam hatip liselerinin lehine yapılan düzenlemeleri engellemek için adeta seferberlik ilan ediyorlar.

Doğrusu ben düşmanlığın bu boyutlara varmasını anlamakta zorlanıyorum. Bir insan imam hatiplere sıcak bakmayabilir, yakınlarını göndermeyebilir; fakat kurum olarak bu okullara alerji duymak kolay izah edilebilir davranış olmasa gerek.

Zengin işadamları kuruluşu TÜSİAD bile imam hatip nedeniyle meslek liseleri lehine katsayı iyileştirmesine karşı çıktı. Oysa sanayi için meslek liseleri yaşamsal önemde. Almanya gibi, Japonya gibi ülkelerin sanayisi meslek liselerinden mezun olan ara elemanların omuzlarında yükseliyor. TÜSİAD meslek liselerini cazibe merkezine dönüştürmenin çabası içinde olmalı."[265]

Ekrem Dumanlı, İmam Hatip tartışmalarının, asıl meseleyi kamufule etmek için ortaya atıldığını, asıl meselenin ise YÖK meselesi olduğunu dikkat çekmiştir. Ayrıca Dumanlı, İmam Hatiplerle ilgili tartışmaların gündeme sıkça taşınmasının sadece kafaları değil, gündemi de karıştırdığını ifade etmiştir;

"İmam hatip meselesi sembolik bir kavgaya dönüştü. Dolayısıyla iş her geçen gün çığırından çıkacak diye endişe duyuyor herkes. Zaten teklif edilen düzenleme İHL öğrencilerini rahatlatan bir mahiyet de taşımıyor...

Türkiye ilginç bir ülke. Bazı meselelere öyle kilitleniyor ki sanırsınız başka hiçbir konu yok gündemde. Mesela Mehmet Ali Talat'ın başbakan sıfatıyla katıldığı Washington gezisi YÖK Tasarısı üzerine koparılan fırtına sayesinde gerektiği kadar kendine yer bulamadı. Başbakan Tayyip Erdoğan'ın Yunanistan gezisi de aynı akıbete maruz kaldı. Gezinin magazin kısmı da olmasa bazı medya kuruluşları neredeyse görmezden gelecek...

Bir konuyu tartışırken diğeri pekala unutulabiliyor. Öyle ki bilen bilmeyen herkes sadece bir konuya kilitleniyor bazen. Dolayısıyla sadece kafalar değil gündemler de karışıyor...

---

[265] Mustafa Ünal, "İmam Hatip Kavgası", **Zaman**, 5 Mayıs 2004, s.6.

Bir gündemin bazen bir parçasına öyle odaklanıyor ki Türkiye asıl fotoğrafı görene aşk olsun! YÖK meselesi de öyle oldu. İmam hatip tartışmaları o kadar derinleştirildi ve iş inatlaşma safhasına getirildi ki YÖK Tasarısı'nın asıl maksadı unutuldu. Tartışmaları dinleyince şu kanaate varmak bile mümkün: Türkiye'de üniversiteler tıkır tıkır işliyor, fikir üretiyor, projeler sunuyor, geleceği kucaklayacak özgür bireyler yetiştiriyor...

Konuya uzaktan yakından ilgisi olan herkes biliyor ki üniversiteler hiç de öyle saat gibi işlemiyor. Ne eğitim standardı dünya kalitesini zorlayacak bir seviyede ne de düşünce dünyamıza bir zenginlik katıyor. Batı'da olduğu gibi büyük projelere imza atamıyor mesela. Batı'da değil sadece devlet, özel sektör bile üniversitelerin ufuk açıcı keşiflerini, yol gösterici analizlerini bekliyor. Sosyal bilimciler ayrı bir renklilik katıyor düşünce dünyasına, fen bilimcileri ayrı. Ya güzelim Türkiye'mizin üniversiteleri!

Üniversiteler Türkiye'de öteden beri ideolojik kavgaların kalesi gibi algılandı. Öğrenci hareketlerinin merkeziydi kampüsler. Darbelerin planları, provaları bazen buralarda yapıldı. Gün geldi meydanları doldurdu gencecik çocuklar, gün geldi kara cübbeler giydi ve sokaklara döküldü koca koca adamlar."[266] Ekrem Dumanlı'nın bu görüşlerine katılmamak mümkün değil. Gerçekten de ne zaman YÖK kanunu ile ilgili bir tartışma gündeme gelse, bu mesele de eş zamanlı olarak gündeme getirilmektedir. Gelinen bu noktada devletin iki yasal kurumu olan YÖK ve İHL'ler sanki birbiri ile çatışıyormuş gibi bir hava estirildi. Bu meselenin çözümsüz kalması ve ideolojik bir yapıya sokularak tartışma konusu haline getirilmesi halkımızda derin yaralar açmakta ve bu meseleyi, devlete zarar vermeyi amaçlayan başka mihrakların kucağına atmaktadır.

Ali Ünal, İmam Hatiplerin Laikliğe aykırı olduğu iddiasının yanlışlığına dikkat çekmiş ve Laikliğin istismar edildiğini ifade etmiştir;

"Sezer, İHL'lerle ilgili düzenlemeyi Anayasa'daki laiklik ilkesi açısından bütünüyle yanlış buluyor. Düzenlemenin Anayasa'nın Atatürk ilke ve devrimlerini temel alan ruhuyla bağdaşmadığını iddia ediyor...

---

[266] Ekrem Dumanlı, "İHL Kavgasıyla Saklanan Gerçek", **Zaman**, 11 Mayıs 2004, s.5.

Ezcümle, imam hatip liseleri, Cumhurbaşkanı ve Kurulu Düzen için 'laikliğe aykırı olduğundan kuşku duyulmayan' okullar! Sezer ve resmi söylem burada büyük bir açmaza düşmüş oluyor. İsmet Paşa devrinde açılan ve 1949'dan 28 Şubat sürecine kadar-yaklaşık elli yıl laikliğe aykırı olmayan bu liseler, son birkaç yılda birdenbire Anayasa'ya-Anayasa'daki laiklik ilkesinin ruhuna aykırı hale geliveriyorlar!

Cumhurbaşkanı, veto gerekçesinin İHL ile ilgili bölümünde, "İncelemeler, sonraki düzenleme ve uygulamalarla imam hatip liselerinin amacından saptırıldığını göstermektedir." diyor!

Burada nicelik açısından bir sorun olduğu zaten kabul ediliyor. Nitelik bağlamında ise, yani Sezer'in de sözünü ettiği "din kültürünü bilimsel ortamda edinmiş aydın din adamları yetiştirme" bandında devlet açısından son derece olumlu bir gelişme var! Son dönemlerdeki İHL'lilerin, "bu okulların kuruluş amacına-devletin arzuladığı çerçeve"ye çok daha uygun öğrenciler olduğu o kadar açık ki!

Bakınız, sorun yine geliyor, Kurulu Düzen'in laikliğin özüne aykırı düşen 'katı-baskıcı laiklik' anlayışında düğümleniyor...

Sezer, 19 Mayıs mesajında da "Laikliğe farklı tanım olmaz" diyerek, "Anayasa Mahkemesi'nin çeşitli kararlarında belirtildiği gibi, laikliğin anlamı ülkelerin koşullarına göre oluşmaktadır." ifadesini kullanmıştı. Türkçesi, laiklik denilince mutlaka Türkiye'ye özgü bir laikliği anlamak zorundayız!

Kurulu Düzen'in lokomotifleri, her fırsatta -demokrasi başta olmak üzere- diğer temel kazanımlarımızın evrenselliğini dillerinden düşürmüyorlar, oysa! Sıra laikliğe geldiğinde ise, bu vazgeçilemez temel ilkenin evrensel içeriği ve uygulamasından (yani özgürlükçü özünden) uzaklaşmamız "icat çıkarmayın" der gibi bizzat Cumhurbaşkanı'nca isteniyor!"[267]

İmam Hatiplerle ilgili tartışma konularından biri de sayıları hususunda olmuştur. Kapatılmasını isteyen kesim sürekli olarak İmam Hatiplerin gereğinden fazla olduğunu vurgulamışlardır. Tevhid-i Tedrisat Yasası'nda imam hatip liselerinin din

---

[267] Tamer Korkmaz, "Hangi Laiklik?", **Zaman**, 1 Haziran 2004, s.6.

adamı yetiştirmek üzere açılmış okullar olduğunu vurgulamışlar, Fakat, 70'ler, özellikle 80'li yıllardan itibaren bunların işlevlerinden uzaklaştırılmış olduğunu ifade etmişlerdir.

Tamer Korkmaz, Türkiye'de bir çok meslek grubunda ihtiyaçtan fazla mezun olduğunu fakat bundan dolayı kimsenin bu meslek gruplarına adam yetiştiren fakülteleri kapatmak istemediğini ifade etmiştir;

"İhtiyaç fazlası, birçok meslekte var. Onlara özel muamele yapmak kimsenin aklına gelmiyor. Ama, konu İHL olunca alarm zilleri çaldırılıyor. Bu ülkede ziraat fakültesinden veteriner fakültesine kadar birçok branşta mezun olanlara baktığımızda, epeyce bir 'ihtiyaç fazlası' göze çarpıyor. Söz konusu mantıktan yola çıkarak, onlara yanşa girerken 'katsayı adaletsizliği' yapılıyor mu? Hayır! Ayrıca, ihtiyaç fazlası fakülteler de kapatılmıyor!"[268]

Bu iddialar elbette doğru değildir çünkü Türkiye'nin bugün bir çok din adamına, ve din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenine ihtiyacı var. Nitekim bu durumu Milli Eğitim Bakanı ve Diyanet İşleri Başkanı'da sık sık dile getirmektedirler. Devletin görevlerinden biri din adamı ihtiyacını karşılamaktır. Bu kadar imam hatip lisesine rağmen devlet Anayasal görevi olan vatandaşına dinini öğretme görevini tam olarak yerine getirememektedir.

İmam Hatip Liseleri'nin toplum içinde ifa ettikleri yegane görev sadece din adamı yetiştirmekde değildir. İmam Hatipler toplum içinde adeta bir denge unsurudur. Zira, Eser karakaş İmam Hatip Liselerinin toplumda sınıfsal ayrılıkları ortadan kaldıran bir fonksiyonunun olduğunu ve eğitimdeki eşitsizlikleri gidermek hususunda ciddi fonksiyonlarının olduğuna dikkat çekmiştir;

"Üniversitelerin çok sayıda dolaylı işlevi de mevcut ve bu işlevlerin başında da yükseköğretimin ve münhasıran üniversitenin toplumun başka yerlerinde oluşan, oluşmuş eşitsizlikleri törpülemesi geliyor. Çoğu doğuştan kaynaklanan sınıfsal, bölgesel, ailesel eşitsizliklerin gelecek nesillere aynen taşınmaması, çalışkan, zeki,

---

[268] Tamer Korkmaz, "İmam Hatip Birifingi", **Zaman,** 15 Ekim 2003, s.6.

gayretli yurttaşların doğuştan kaynaklanan eşitsizliklere esir olmaması için üniversite ve üniversitenin sağlayacağı gelir ve statü ayrıcalığının rolü çok ama çok önemli.

Türkiye'nin 30'lu ve 40'lı yıllan bu alanda çok başanlı örnekler ile dolu ama günümüzde bu kanalın iyice tıkandığı da bir gerçek. Bu işlev üniversite kurumunun mükemmeliyet değil; ama hakkaniyet boyutunun çok net bir örneği. Üniversite toplumsal akışkanlık ve fırsat eşitliğinin kullanımı için çok işlevsel bir kurum ve kanımca bu işlev yani toplumsal eşitsizlikleri bir ölçüde törpüleme işlevi özellikle sosyal demokratlar için temel öncelik (olmalı). Önümüzdeki tablo bize şunu gösteriyor: Toplumun daha düşük gelir gruplarına ait aileler çocuklarım temel öğretim sonrası en kısa yoldan emek piyasalarına girebilmeleri için meslek liselerine gönderiyorlar ve bu meslek liselerinden çıkan çocukların da yaşam boyu elde ettikleri gelir düşük kalıyor. Oysa, toplumun daha yüksek gelir gruplarından gelen aileler çocuklarını meslek liselerine değil klasik liselere ve oradan da üniversite sistemine sokarak (özel dersler, kursların desteği ile) çocuklarının yaşam boyu gelirlerinin daha yüksek olmasını sağlıyorlar.

Sonuç şu: Meslek liselerinin önünün üniversite sistemine kapalı olması toplumda var olan eşitsizliklerin kendini biteviye yeniden üretmesine neden oluyor ve adeta bir kast sistemi, eğitim sisteminin de engellememesi ile oluşturuluyor. Oysa, eğitim sisteminin temel amacı bu kast sistemini aşmak ve fırsat eşitliğini olabildiğince yaygınlaştırmak. Bizler üniversitenin hakkaniyet boyutundan ağırlıklı olarak bunu anlıyoruz."[269]

Kamuoyunda konu tartışılırken bazıları çok ileri bir derecede saldırarak İmam Hatip Lisesi mezunlarının 'rejim düşmanı' olduğunu ifade etmişlerdir.

Bülent Korucu, İmam Hatip Lisesi mezunlarının 'rejim düşmanı' ilan edilmesinin büyük bir haksızlık olduğunu ifade etmiştir;

"İmam hatip liselerinden mezun 500 bin kişiyi bir anda 'devlet ve rejim düşmanı' ilan etmenin hukuksuzluğu tartışma götürmez. Ancak, toplumsal huzurda

---

[269] Eser Karakaş, "Liseler ve Üniversiteler Mükemmeliyet ve Hakkaniyet(2)", **Zaman**, 20 Mayıs 2004, s.5.

açacağı yaraların yanında bu hukuk ihlali bile önemsiz kalıyor. Devletin kanunla kurduğu, müfredatını ve eğitim kadrosunu bizzat belirlediği okullara illegal örgüt muamelesi yapılmasının mantığını anlamak mümkün değil."[270]

Ekrem Dumanlı'da aynı konuya değinmiştir;

"Devlet, her türlü denetimden (öğrenci alımı, müfredat, teftiş vs.) geçirdiği öğrencilere yüz binlerce diploma verdi. Ve bir zaman geldi bu insanlar "rejimi tehdit eden kitleler" yaftasını yedi. Uluorta yapılan suçlamalar, 1948'den bu yana bu okullarda okuyan öğrencileri, onları bu okullardan mezun eden öğretmen ve idarecileri, onları bu okullara yazdıran velileri zan altında bırakıyor.Milyonlarca insanı ilgilendiren bir konuda maalesef tartışmanın nezaket ölçüsü çoğu kez kaçıyor..."[271]

Bu görüşlere katılmamak mümkün değil. Kuruluşundan günümüze kadar verdiği mezunlar içerisinde ne bir vatan haini, ne de devlete kurşun sıkan hiç kimseyi göstermek mümkün değildir(istisnalar olabilir). Bu okullardan yetişenler, devlet kademelerinde almış oldukları görevleri hakkıyla yerine getirmişler ve devlete bağlılıktan bir an bile geri durmamışlardır. Rejimi yıkmanın aksine yeri geldiğinde İmam Hatip Lisesi mezunları bu vatan için de seve seve şehid olmuşlardır. Zira bu okullardaki kadar başka hiçbir okulda bu kadar vatana ve millete bağlılık anlatılmamış ve aşılanmamıştır. Bununla beraber elbette bu okullardan da bazı istisnalar çıkmıştır. Fakat bu başka okullarla kıyaslandığında büyütülmeyecek kadar azdır.

İmam Hatip Probleminin Çözümü

Konunun çözümüne dair bazı öneriler getirilmiştir. M.Nedim Hazar, meselenin samimi ve iyi niyetle ve bütün yönleri ile masaya yatırılması gerektiğini savunmuştur;

"Meslek liselerine uygulanan haksızlığı gidermek için çıkarılmaya çalışılan yasanın 'imam hatip' şemsiyesi altına çekip bir dindar–laik gerginliğine oturtmanın temelinde, dini bir sosyal–kişisel ihtiyaç olmaktan ziyade meslek olarak görmek yanlışı

---

[270] Bülent Korucu, "İHL'liler Rejim Düşmanı mı?", **Zaman**, 30 Mayıs 2004, s.6.
[271] Dumanlı, s.5.

yatıyor kanaatindeyim. Tartışmanın tüm tarafları çok iyi biliyor ki, insanlar çocuklarını imam hatiplere imam ya da hatip olsunlar diye değil, asgari din eğitimi alsınlar, dini bir altyapı edinsinler diye yolluyor. İstiyorlar ki, çocukları doktor, mühendis, kimyacı, eczacı olduğu zaman Allah'ın isimlerini de bilsinler, peygamberlerinin doğum gecesini de!

Elbette bütün meslek liseleri gibi imam hatip liseleri de tartışmaya açılmalı, bu liselerin açılma gayeleri, uygulamadaki doğrular/yanlışlar, mezunlarının durumları konuşulmalı. Ama bunu yaparken dini ve halkı bilmeyenler kadar halkın kendisinin de istekleri, dilekleri, talepleri dikkate alınmalı. Ve asla önyargılı olunmamalı. Hele hele, 'imam hatip belası' gibi bu milletin başına bela açacak tanımlamalardan dikkat ve titizlikle kaçınılmalı.

Ama bir şeyi daha açık yüreklilikle tartışmaya açmak, hakkında açık ve dürüstlükle konuşmak lazım: Bu ülke medyasının dine bakışı ve yaklaşımı, önyargıları, dindara yakın/uzak duruşu da konuşulmalı, varsa eksiklikler, yanılgılar, yamukluklar en azından iyi niyetle onarılmaya çalışılmalıdır."[272]

Ekrem Dumanlı'da meselenin tartışılarak çözülmesi gerektiğini savunmuştur;

"İmam hatip okullarının varlığını, misyonunu, yanlışlarını, doğrularını tartışalım; tartışalım ki daha sağlıklı bir din eğitimi modeli çıksın ortaya. Ancak, insanların bir kısmını topyekûn rejim düşmanı sayarak, diğer bir kısmını da topyekün rejim havarisi görerek değil!"[273]

Bu görüşlerin aksine A.Turan Alkan, bu meselenin tartışılarak çözülemeyeceğini ifade etmiştir;

"Bu gibi ahvalde meselenin hakiki boyutlarını incelemeye kalkışmanın pek faydası olmuyor; eğer ilgili proje, rejimin temel karakterine tehdit teşkil edecek biçimde suçlanıyorsa tartışmanın, iknanın, müzakerenin faydası görülmüyor."[274]

---

[272] Hazar, s.5.
[273] Ekrem Dumanlı, "İmam Hatipler ve Sosyal Denge", **Zaman**, 16 Ekim 2003, s.5.
[274] A.Turan Alkan, "Bir Takoz da İmam Hatiplere Çakalım", **Zaman**, 18 Ekim 2003, s.6.

Hüseyin Gülerce ise İmam Hatip meselesinin çözümünü Türkiye'nin demokratikleşmesine ve normalleşmesine bağlamaktadır;

"İmam hatip meselesi, Türkiye'nin demokratikleşmesi ve normalleşmesiyle ilgili bir meseledir. Çözümü de zamana bağlıdır. Eğitim sisteminin bütünündeki çarpıklığı, yanlışı çözmeden de sağlıklı bir çözümü yoktur. "Efendim, Diyanet'in ihtiyacı 5 bin imam hatip iken, bu okullardan 25 bin kişi mezun olurken bu okullara hala daha fazla öğrenci gitmesini teşvik etmeyi anlamak mümkün değildir" gibi sathi yaklaşımlarla da çözüm üretilmesi mümkün değildir."[275]

Yazısının devamında Gülerce, 'orta yol' dediği şöyle bir çözüm önerisini şöyle ifade etmiştir;

"O zaman imam hatip liseleri meselesi için bir orta yol var. İlköğretime ve liselere seçmeli din dersleri koymak. Anayasa'da yer alan isteğe bağlı din eğitimi ihtiyacını bu yolla karşılamak. Kur'an okumayı öğrenmek, Kur'an'ın anlamını Türkçe okumak (meal) ve hadis gibi derslerle bu ihtiyaç devlet kontrolünde karşılanabilir. Mevcut imam hatip liseleri de Anadolu imam hatip liseleri statüsünde, en az iki yabancı dil bilen din adamları yetiştirir. Hatta büyük şehirlerde imam ve vaiz olma şartı olarak yüksek lisans ve doktora şartı getirilir."[276]

Etyen Mahçupyan ise meselenin hemen çözülemeyeceğini, ancak kademeli bir şekilde ve zamanla çözülebileceğini ifade etmiştir;

"Bugün gelinen noktada imam hatip liselerinin aynen devam etmeleri pek mümkün gözükmüyor. Diğer taraftan salt imam hatip liseleri üzerinden giden bir çözüm arayışı da gerçekçi değil. Kalıcı bir çözüm, toplumsal barışı yeniden üretmeyi amaçlayan bir yaklaşımı gerektirmekte. Bu ise meseleyi daraltarak değil, genişleterek ele almayı ima ediyor. Buna karşılık meselenin devlet/toplum ilişkisine, laiklik anlayışına, din ve eğitim özgürlüğüne doğru genişletilmesi; kademeli bir çözümün daha sağlıklı olacağına da işaret etmekte. Yapılması gereken, imam hatip liselerinin hangi toplumsal taleplere yanıt getirdiğinin iyi anlaşılarak; bu toplumsal talepleri göz ardı

[275] Gülerce, s.5.
[276] Gülerce, s.5.

etmeyen, ancak toplumsal yırtılmayı da uzun dönemde tamir eden bir çözüm paketinin toplumsal uzlaşı dinamiği içinde üretilmesi."[277]

Sonuç

Türkiye'de din eğitimi öğretiminin kesintiye uğramasının temelinde Din ve Laiklik konusundaki yanlış anlayış ve uygulamaların yattığı kanaatindeyiz. Türkiye'de laiklik bu manada anlaşılmamış ve bir takım zorlama uygulamalara gidilmiştir. Laiklik adı altında halkın dini ihtiyaçları görmezlikten gelinmiş, hatta bu ihtiyaçları karşılama yolları tıkanmaya çalışılmıştır. Özellikle dini tahsil ve terbiye konusunda,milli bünyemize uygun olmayan Fransa ve Amerika örneği "şeklen sadık kalınarak"alınmış ve din öğretimi okuldan dışlanmıştır. Halbuki aynı şekilde laik bir ülke olan İngiltere'nin bu konudaki uygulamaları bize daha uygundur. Kaldı ki, Fransa ve Amerika'daki uygulamalarda, din öğretimi okul dışına atılırken, kilise ve cemaatlere din öğretimi hak ve imkanları verilmiştir. Türkiye'de ise böyle bir uygulamaya gidilmemiştir. Yanlış ve ideolojik laiklik uygulamaları laiklik ile din arasında bir çatışma olduğu kanaatinin doğmasına sebep olmuştur.

Türkiye'de uzun yıllar din öğretiminin okullardan uzak tutulması; "yeni nesillerin dini tahsil ve terbiyeden tamamıyla mahrum" bırakılması; "din adamı yetiştiren bütün müesseselerin" kapatılması üstüne bir de laikliğin din aleyhtarlığı gibi algılanıp her fırsatta dine ve dindarlara hücum edilmesi Türkiye' de çeşitli acı neticeler ortaya çıkarmıştır. Bunların başında ise ahlak ve mefkure buhranı gelmektedir. Öyle ki bu buhran, Osman Turan'ın ifadesiyle: "...bir takım ictimai huzursuzluklara, zabıta vakalarına, manevi ve hatta siyasi ıstıraplara sebebiyet..."[278]vermiştir. Adeta milli bünye hastalıklar geçirmeye başlamıştır.Öte yandan, din eğitimi ve öğretiminin yokluğu sonucunda, tarikatların çekiciliği artmış, batıl inanç ve hurafeler çoğalmıştır.Dini kültürün zayıflaması, manevi gıdaya muhtaç halkta tarikatların cazibesini artırmış ve batıl inanışların da hakiki dine karışmasına imkan vermiştir." Bu durumda ise, irtica, gericilik gibi sebepler göstererek din öğretimini halktan uzak tutmaya çalışanlar, irticaya ve gericiliğe bizzat çanak tutmuş hale gelmişlerdir.

---

[277] Etyen Mahçupyan, "İmam Hatip Meselesi", **Zaman**, 14 Mayıs 2004, s.5.
[278] Osman Turan, **Türkiye'de Manevi Buhran, Din ve Laiklik,** İstanbul Boğaziçi yay., 1993, s. 19.

İmam Hatipler, Türkiye'nin bir gerçeğidir. Ön yargısız ve gelişen reel koşullara göre değerlendirilmesi gereken önemli bir gerçeğidir. Ne olursa olsun gerçek şudur ki; bu okullar, halkın samimi talepleri ile yeşerip büyümüşlerdir. Nedir bu talep? Bu talep halkın iyi niyetle, dinini anlama ve çocuklarına anlatabilme arzusudur. Bugün pek çok insan da, bu samimi arzunun sonucu olarak eğitim olanağı bulabilmiştir. Artık bu konu, önyargısız olarak, iyi niyetli olarak ele alınmalı çözüm üretilmeli ve Türkiye, suni gündemlerden kurtularak yoluna devam etmelidir.

İmam Hatip Liseleri gerçek hüviyetine kavuşmalı ve din adamı yetiştirmek amacıyla yeniden planlanmalıdır. Ortada bir gerçek vardır ki; halk bu okullara bugüne kadar çocuklarının iyi bir din eğitimi almaları için itibar etmiştir. Pek çok aile, çocuklarını imam olmaları için değil devlet eliyle düzgün bir eğitim almaları amacıyla göndermiştir.

Türkiye'de din eğitimi, İmam Hatipler ve Kuran Kurslarıdır. Bu konuda atılacak adımlar, polemiklerden uzak, pozitif bilimlerin ışığında ve toplumsal taleplerin doğrultusunda olursa, bundan kazanacak olan kuşkusuz Türkiye olacaktır.

III. F. ZİNA MESELESİ

Giriş

Türk Ceza Yasasına zinanın bir suç olarak dahil edilip edilmemesi gerektiği konusunda görsel, işitsel ve yazılı basında ilginç tartışmalar yapıldı. Kimileri "çağdaş değerler" adına "cinsel özgürlüğü" savunup zinanın suç sayılmaması gerektiğini öne sürerken, bunun aksine kimileri de "aile değerleri" ve Türk toplumunun geleneksel ve dini değerleri adına zinanın suç sayılması ve ceza yasasında bu suçu işleyenlere belirli cezalar öngörülmesi gerektiğini savundular.

Zina, 1996 yılına kadar TCK'da düzenlenen suçlardan birisidir.. Anayasa Mahkemesi'nin 1996, 1998 ve 1999 yıllarında aldığı kararlarla suç olmaktan

çıkarılmış,. Ancak, kamuoyundaki yanılgılardan birinin aksine Anayasa Mahkemesi, re'sen zina suçunu ortadan kaldırmamıştır. 1996'ya kadar uygulanan zina maddesinin kadın ve erkek eşitliğine ters düşmesi sebebiyle (kadının bir ihlali bile zina iken; erkeğin ihlalinde karı koca gibi yaşama ve süreklilik şartı aranıyordu) açılan dava sonrası, TBMM'ye eşitlik ilkesine uygun yeni bir madde çıkarması için bir yıl süre verdi. Meclis, belirtilen sürelerde istenen düzenlemeleri yapmayınca, zina 1999'da suç niteliğini kaybetti.

AK Parti, tasarıdaki zina suçunun kadın ve erkeğe eşitlik getirdiğini ve savcının eşlerden birinin şikayetiyle devreye gireceğini dile getirmişlerdir. Tasarının ilgili maddesine karşı çıkanlar ise Avrupa'da suç kabul edilmeyen zinanın cezalandırılmasıyla aile birlikteliğinin sağlanamayacağını savunmuş. Bazı kişi ve kesimler de, söz konusu maddenin "şeriat düzeni özlemiyle" tasarıya dahil edildiğini ve Türkiye'yi geri götüreceğini ileri sürmüşlerdir. AB sürecini olumsuz etkileyeceği görüşünü savunanlar da olmuştur.

Zina, Medeni Kanun'da geçen direkt boşanma sebeplerinden birisidir.[279] Bu yüzden tartışmaların koyulaştığı sırada en fazla, "Türkiye'deki boşanma davalarının ne kadarı zina eylemi sebebiyle açılıyor?" sorusunun cevabı merak edilmiştir. Cevaba göre zinanın yaygınlığı ve ceza gerektirip gerektirmediği ölçülmeye çalışılmıştır. Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nün 2002 yılı boşanma istatistiklerine göre. O yıl ki 90 bin 454 boşanma vakasından sadece 69'u zina sebebiyle meydana gelmişti. Bunların 64'ü kadın, 5'i erkek zinasıdır.[280]

Atilla Yayla'ya göre zina, özü itibariyle dini kaynaklı veya dine dayalı ahlaktan kaynak alan 'uygunsuz' bir davranıştır.[281]

Nimet Çubukcu ise zinayı ; Evli eşlerden herhangi birinin başka biriyle cinsel ilişkiye girmesi olarak tanımlamıştır.[282]

---

[279] Türk Medeni Kanunu: 2. Kitap, 1.Kısım, 2. Bölüm, Aile Hukuku, Evlilik Hukuku, Boşanma,(20.10.2001) http://www.belgenet.com/yasa/medenikanun/161-184.html(8.8.2006)
[280] Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü: "Evlenme ve Boşanma İstatistikleri", (2002)http://www.nvi.gov.tr/11,Ana_Evlenme_Bosanma_Ist1.html(13.10.2006)
[281] Atilla Yayla, "Zinayı Önlemek Adına Devleti Büyütmeyelim", **Zaman**, 16 Eylül 2004, s.10.

Ali Ünal ise zinayı şöyle tanımlamıştır;

“Zina, insana çoğalması için verilmiş bir arzuyu ölçüsüz ve kuralsız kullanma, bir ihtiyacı, karşılanması gereken yolun dışında yollardan karşılamadır”.

Ünal, zinanın dini yönünede dikkat çekmiş ve zinanın bizatihi isyan olduğunu, sapma olduğunu ifade etmiştir. Ünal’a göre, Zina, sadece bir erkekle bir kadının gayr-ı meşru ilişkisinden ibaret değildir. Ünal, Bir başka kadınla zina etmeye veya o kadının kendisiyle zina etmesine razı olan bir erkeğin, kendi annesi, kansı ve kızlarının başka erkeklerle zina etmesine de rıza göstermek durumunda kalacağını ve toplumda buna evet diyecek hiç imsenin bulunamayacağını ifade etmiştir. “Kısaca zina, bütün topluma ve değerlere karşı da işlenmiş bir suçtur. Yine zina, yeri gelince lanetlediğimiz pek çok cinayetin de birinci derecede sebebidir.”[283]

Kamuoyunda zina konusu tartışılırken, hukuk ile ahlakın ayrı olup olmadığı, hukuk ahlaka göre mi düzenlenmeli? yoksa ahlaka göre düzenlenmemeli mi ? tartışmaları olmuştur.”[284]

Hukuk Ahlak İlişkisi

Hukuk-Ahlak Birliği

Öncelikle ifade edilmelidir ki, soruna felsefi açıdan ve ideal anlamda bakıldığında, adalet kavramının ahlaktaki iyi kavramıyla olan bağı dolayısıyla, hukuk ile ahlak arasında bir amaç birliğinin varolduğu görülür. İkisi de ”iyi” olanın peşindedir.

Bunun yanında insanlara belli bir biçimde davranmayı buyuran hukuk ile ahlak arasında, bazen konu ve içerik birliği olabilmekte, sözgelimi adam öldürme, hırsızlık ve rüşvet gibi eylemler, hem hukuk hem de ahlak kurallarıyla yasaklanabilmektedir.[285]

---

[282] Nimet Çubukcu, “Zina Suç Sayılmalı mı?”, **Zaman**, 8 Eylül 2004, s.11.
[283] Ali Ünal, “Zina, Ahlak ve Hukuk”, **Zaman**, 12 Eylül 2004, s.10.
[284] Ünal, s.11.
[285] Niyazi Öktem, **Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet**, İstanbul: Der yay., 1999, s.64.

Diğer taraftan hukuk, bireylerin ahlaka uygun kararlar verebilmelerine olanak sağlayacak özgür bir ortam hazırlayarak, ahlakın gerçekleşmesinde önemli sayılmaktadır.[286] Bu bağlamda hukuk, sadece bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemekte ve insanın somut vicdani kararlarıyla belirlenecek olan davranış biçimlerini kapsamına almamaktadır. Bu durum, bireylerin özgürce eylemde bulunabilecekleri bir alanı mümkün kılmakta ve hukuk bu alanı koruması altına almaktadır. Bireyler böylece, bu serbest alanda, ahlaka uygun kararlar oluşturma imkanına kavuşmuş olmaktadırlar.[287]

Öte yandan ahlak da hukuka uygun davranışları destekleyerek, ona yardımcı olabilmektedir. Çünkü hukuka uygun bir davranış, aynı zamanda ahlakın da bir istemidir. Bu çerçevede hukukun yönelmiş olduğu bazı önemli amaçların, ahlakın da amacını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Gerçekten hukukun amacı olan adalet ve onun öngördüğü hukuki düzen, insanların bir arada barış içinde yaşamaları olgusu, ahlaki bir değeri de içermektedir. Bundan dolayı ahlakın adalete, barış ve düzene yönelik hukuka saygı gösterilerek uyulmasını buyurduğu ifade edilebilir.

Hukuk-Ahlak Ayrılığı

Hukukla ahlak arasındaki bu birliğe rağmen, ikisi arasında bir ayrım yapmak zorunludur. Bu zorunluluğun temelinde yatan çeşitli nedenler vardır. Bunlardan ilki, hukukun dışa, düşüncenin dış görünümüne, yani davranışlara yönelik olmasına karşın, ahlakın içe, yani iç düşünceye yönelik olmasıdır.[288] Demek ki hukuk ve ahlak insan eylemlerinin değişik yönleriyle ilgilenmektedirler. Bu nedenle hukuka uygun olan bir davranışın, ahlaka uygun olması zorunlu değildir.[289]

Hukuk-ahlak ayrımını zorunlu kılan ikinci neden, ahlakın otonom olması, yürürlük kaynağının içte bulunması ve buna koşut olarak, sorumlu olunan makamın da içte, (vicdan) olması, buna karşın hukukun hetoronom olması, dolayısıyla yürürlük

---

[286]Vecdi Aral, **Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine**, İstanbul: İÜHF yay., 1979, s.82.

[287] İsmail Kıllıoğlu, **Ahlak Hukuk İlişkisi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı yay., 1988, s.328.

[288] Öktem, s. 65.

[289] Kıllıoğlu, s. 148.

kaynağı ve sorumlu olunan makamın dışta (devlet) bulunmasıdır.[290] "Hukuk kuralları, kendilerinden sapılması halinde, toplumun örgütlenmiş ve zor kullanılmasını belirten müeyyidelerle rasyonel olarak karşıladığı sosyal normlardır.'[291]Tanımdan da anlaşılacağı gibi hukuk normlarının bir özelliği de zorlayıcılığının maddi yaptırımlarla desteklenmesi ve bu yaptırımların devlet tarafından tanınmış ve kabul edilmiş olmasıdır.[292]

Hukuk-ahlak ayrımını zorunlu kılan üçüncü neden ise, hukuk normunun daha belirgin ve sade olmasına karşılık, ahlakın temelde bireysel ve kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişen bir nitelik taşıması ve hukuka oranla daha karmaşık bir yapıda bulunmasıdır.[293]

Hukuk-ahlak ilişkisi ile ilgili bu kısa açıklamadan sonra, hukuk ile ahlakın ayrı olmaları ve kendi bağımsızlıklarını korumalarının, insanın kişiliğinin korunması ve geliştirilmesi açısından kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Çünkü, aksi halde "insanın otonomisi ya da hetoronomisinin egemenlik kurması tehlikesi baş gösterir. Bu durum ise sonuçta insanın bütünüyle, subjektif bir olguya veya dışında bulunan ve yabancı olan bir iradeye boyun eğmesi anlamına gelir. Zaten tarih de bunun böyle olduğunu göstermiş ve belli bir ahlak anlayışının empoze edilmesi, insanlık için pahalıya mal olmuştur."[294]

Dikkat edilirse buraya kadar sorun daha çok bireysel yönüyle ele alınmıştır. Fakat ahlak olgusuna toplumsal açıdan bakınca da durum çok fazla değişmemektedir. Çünkü "toplumsal ahlak, bireylerin yarattığı ortaklaşa değerdir ve temelinde yine bireysel ahlak vardır. Hem toplumsal ahlakın yaptırımı da büyük ölçüde içte, vicdandadır."[295]

Bu konuda Nimet Çubukcu, hukuk ile ahlakın ayrılamayacağını ifade etmiştir;

---

290 Öktem, s. 65.
291 Sulhi Dönmezer, **Sosyoloji**, Ankara:1984'tan naklen Zeki ARSLANTÜRK, **Sosyoloji**, İstanbul: Kaknüs Yay. ,2000, s.280.
292 Zeki ARSLANTÜRK, **Sosyoloji**, İstanbul: Kanüs Yay., 2000, s.280.
293 Kıllıoğlu, s. 374.
294 Öktem, s. 65
295 Öktem, s. 65.

Çubukcu, zinanın bir ahlak sorunu olduğunu ve ceza gerekmediği düşüncesinin ceza hukukunda karşılık bulmayacağını ifade eder. Hırsızlığın da bir ahlak sorunu olduğunu, yüz kızartıcı suçlarda birçok ülkenin ceza sistemi kaynağının kendi ahlaki gereklerinden aldığını vurgulamıştır. Bu ahlaki gerekleri yükümlülük olarak düzenlerken kriteri kamu düzeninin korunması olduğunu ifade etmiştir.[296]

Aynı konuya dikkat çeken Ali Ünal, hukuk ile ahlakın ayrılamayacağını ifade etmiştir;

"Şahsen, hukuk ile ahlakı birbirinden ayrı mütalaa edenlerin hukuk ve ahlak anlayışlarım merak ediyorum. Hukuk, bizatihi değerlerden mi oluşur, yoksa belli ve değişmez değerlere mi oturur? Hukuk ne içindir, neye hizmet eder? Ahlâk ile hukuk, ferdî ile içtimai birbirinden nasıl ayrı değerlendirilebilir?"[297]

Zina konusu ile ilgili olara, hukuk ile ahlakın farklı şeyler olduğunu ve hukuki düzenlemeler yapılırken ahlaki olup olmamasının dikkate alınmaması gerektiğini ifade eden Atilla Yayla, bu konuda asıl denetim mekanizmasının, sosyal normlar, vicdanlar olduğunu ifade etmiştir.

"Ahlakı da, aileyi de koruyacak olan, toplumsal yapı, sosyal normlar, sosyal kontrol, vicdani hissedişler vb. olacaktır. Bunların yerini hukuk alamaz. Alabileceğini zannetmek, legalizm yanılgısına düşmek, yani her türlü insani problemin hukuki düzenlemeye konu yapılabileceğini sanmaktır. Ne yazık ki, bu yanılgı dindar muhafazakar kesimde de hayli yaygındır. Hukuk her toplumun ihtiyacıdır; ama hayattaki her şey hukukun konusu değildir. Ahlaki problemler hukuki düzenlemelerle çözülemez. Bunun en iyi ispatı özellikle ABD'yi her seçim döneminde sarsan kürtaj problemiyle ilgili hukuki düzenlemelerin sonuçlarıdır."[298] Atilla Yayla'nın bu görüşlerine katılmak mümkün değil. Zira, zina meselesini sadece insani bir problem olarak algılamak yanlıştır. Çünkü zinanın topluma yansıyan, masum insanları ve doğmamış çocukları etkileyen bir yönü vardır. Devlet, masumların hakkınıda korumakla

---

[296] Çubukcu, s.10.
[297] Ünal, s.11.
[298] Yayla, s.11.

mükelleftir.Elbette insanların vicdanı ve diğer sosyal baskılar bu konuda önleyici tedbirler arasında çok önemlidir. Fakat bazı yanlışlıkların düzelmesi veya olmaması için işlerin insanların vicdanlarına bırakılması yeterli değildir. Zira her insanda vicdan duygusu farklıdır. Bunula beraber her insana uygulanan sosyal baskı aynı iyi neticeyi vermeyebilir.

Zinanın suç sayılmasını, insanın tabiatına uygun davranmamasına ve insanın kendi bedeni üzerinde tasarruf hakkına sahip olmamasına bağlayan Ali Bulaç, bu durumu şöyle izah etmiştir;

"Zina'nın dinler, ahlak sistemleri ve bunlardan ruhunu alan hukuk tarafından yasaklanmasının sebebi, "olmaması gereken bir ilişkiye girilmesi"dir. Bir şey yerli yerinde değilse ve bir ilişki kendi asli mecrasında cereyan etmiyorsa "zulüm"dür. Zina edenler hem kendilerine hem başkalarına karşı zulüm fiilini irtikap etmektedirler. Bu, bedenin varlık yapısı ve anlam boyutuyla ilgili esaslı bir ilkeye işaret eder. İlkenin dayanak noktasını beden üzerinde tasarruf hakkının beden sahibi kişiye mi, yoksa onu Yaratan'a mı ait olduğu sorusuna verilen cevaptan kaynaklanmaktadır. Yaratılışın anlamına uygun olarak beden, kişinin özgür tasarrufuna bırakılmadığından, "zina" da, "intihar" da kişiye tanınmış hak kategorisine girmez. Bu açıdan serbest cinsel ilişki, "bir özgürlük" olsa da hiçbir şekilde meşru ve savunulabilecek bir hak değildir."[299]

Ali Ünal ise zinanın, toplumun temel çekirdeği olan aileyi sarsması açısından suç sayılması gerektiğini savunmuştur;

"Normal ve meşru münasebet yolları dışında kalan zina ve homoseksüellik gibi münasebetlerin yasaklanmasının sebep ve hikmetlerinden biri, öncelikle ailenin, evlenme ve çoğalmanın korunmasıdır. Zinanın evliliği, aile düzenini ve evlilikten asıl maksat olan çoğalma prensibini temelinden yıktığını kimse inkar edemez. Acaba herhangi bir hukuk sisteminin evlilik, aile ve çoğalma gibi temel değerleri korumak gibi bir fonksiyonu yok mudur? İkinci olarak zina, insana, bir değer olarak insanlığa ve topluma karşı da işlenmiş en ağır suçlardandır."[300]

---

[299] Ali Bulaç, "Zina ile Fuhşun Sivilleşmesi", **Zaman**, 1 Eylül 2004, s.11.
[300] Ünal, s.10.

Aynı konuya dikkat çeken, Murat Aktürk'de gazetedeki yorumunda zina konusunun sosyal boyutu olan aileye zararının gözden kaçırılmaması gerektiğini vurgulamıştır;

"Yasa koyucu meseleyi salt hukuk bağlamında ele almamalı. Toplumu ve onu oluşturan fertleri dikkate almalı. Aksi takdirde, yani, topluma rağmenci bir anlayışla yasal düzenlemeler yapması, toplumla arasındaki mesafenin açılmasına sebep olur. Bu durumda yönetilenlerle yöneticilerin giderek birbirinden uzaklaşması kaçınılmazdır. Yöneticilerinden uzak halklar ve halklara uzak kanunlar, kurallar… basit bir mesele gibi görünen bu çarpıklık, öz güvenini kaybetmiş fertler oluşturacaktır. Daha az sosyal, daha az paylaşımcı, daha az örgütlenebilen fertler.

Toplumu oluşturan en küçük ve en önemli birim olan aile kurumunun içinin boşaltılmaya, öneminin toplum nazarında alçaltılmaya, gerekliliğinin hiçe sayılmaya çalışıldığı şu zamanda böyle bir tartışmanın önemi daha da artmaktadır. Sağlam aileler sağlıklı bir toplumun temel yapıtaşıdır. Düzgün ve bilinçli aile yapılarının varlığı, toplumun ihtiyacı olan, sağlam fertleri meydana getirdiği ise tartışılmaz bir gerçektir. Aile kurumunu yıpratacak her türlü adım, toplumun temeline konulmuş dinamitlerden birini ateşlemek demektir. Zinanın suç sayılıp sayılmaması tartışmasının en önemli boyutlarından biri de aile kurumu ile olan doğrudan ilişkisidir. Aile kurumunun kuruluş safhası evlilik sözleşmesidir. Zina fiili, evlilik sözleşmesine hukuki ve ahlaki açıdan net bir biçimde aykırıdır. Aile kurumunu temelinden sarsan bu fiilin suç sayılmaması, zinaya meyilli kişilerin bu eylemi açıkça ve alenen, hiçbir sıkıntı duymadan gerçekleştirmesine neden olacaktır. Bunun sıkıntıları çok büyük olur. Hem toplum, hem de devlet için. Boşanma davalarında zinanın, ilk üç neden arasında olması, her geçen gün yeni bir namus cinayeti haberinin duyulması, durumun vahametini açıklamaya yetecektir. Sosyal güvenliğin gelişmediği ülkemizde bir boşanma, ekonomik özgürlüğünü eline alamamış bir kadının korumasız kalması demektir. Bunun yanında zina sonucu doğan çocukların toplum içindeki konumu ve kendi öz benliğini bulması problemleri de azımsanmayacak ölçüde ehemmiyetli konulardır."[301]

---

[301] Murat Aktürk, "Ahlaki Değerler, Zinaya Kurban Edilmesin!", **Zaman**, 3 Eylül 2004, s.11.

Ali Bulaç'da zinanın aileye yıkmaya yönelik bir 'cürüm' olduğunu ifade etmiştir;

"Özellikle evlilik ve aile birliğini yıkmaya matuf bir fiil olması hasebiyle de zina bir cürümdür. "Cürüm" kavramı aynı anda hem ağır günahı, hem ayıbı, hem suçu içerir. Başka bir ifadeyle öyle suç teşkil eden fiiller var ki, bunlar sadece iki kişi arasında cereyan eden ilişkiyle sınırlı kalmaz, bu ilişkinin üçüncü şahıslara, aileye, insan neslinin devamına ve genel toplumsal hayata yansıyan derin etkileri söz konusudur. Bu açıdan nikah bağı olmayan her türlü cinsel ilişki kesin günahtır, ahlak dışıdır ve aynı zamanda toplumsal bir suçtur, başkalarına olan etkileri dolayısıyla önlenmeleri gerekmektedir. Evli olanların irtikap ettiği zina evlilik akdine ve bir kurum olarak aileye karşı yıkıcı bir fiili ifade eder. Çünkü her evli kadın veya erkek zina etmek suretiyle aile birliğine saldırıda bulunmuş, eşine karşı ihanet suçunu irtikap etmiş ve dolayısıyla toplumun birliğini ve geleceğini tehlike altına atmış olur. Hiç kimse "ben bireysel özgürlüğümü kullanarak bedenim üzerimde tasarrufta bulunuyorum" veya "dilediğim cinsel tercihte bulunuyorum" diyemez."

Murat Aktürk, zinanın suç sayılmasının ve cezalandırılmasının bir diğer sebebinin de kişilerdeki intikam duygusunun önüne set çekmesi olduğunu, bu bağlamda zinanın suç sayılmasının hem zina suçunu işleyene hem de aldatılan eşe faydası olacağını iddia etmiştir;

"Aldatmak yaralayıcı ve onur kırıcı olmakla birlikte intikam hislerini açığa çıkaran bir fiildir. İntikam hissi çok kuvvetli, kuvvetli olmakla birlikte tehlikeli ve bastırılması güç bir histir. Bu nedenle zina fiili ile eşinin intikam hislerini canlandıran kişi bîr anlamda kendisini tehlikeye sokmuş demektir. Bir infiale yol açabilecek duruma neden olmuştur. Bu kişinin cezalandırılmaması, aldatılan eşi, hukuk düzeni içerisinde hoş karşılanmayacak, hatta suç sayılabilecek fiillere itmektedir. Sadece bu açıdan bakılırsa dahi zinanın suç olması ve bu fiilleri yapanların cezalandırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır."[302]

---

[302] Aktürk, s.11.

Gazetede bazı yazarlar da zinanın suç sayılmaması gerektiğini ifade etmişlerdir.Bu yazarlardan biri olan Atilla Yayla, zina fiilinin cezalarla ortadan kaldırılamayacağını ifade etmiştir;

"Benim olmasını istediğim şey, zinanın kadın için de, erkek için de bir suç olarak düzenlenmemesidir. Bunun çeşitli sebepleri var: İlk olarak, evlilik dışı ilişki olarak tanımlanan zina, esas itibarıyla, iki yetişkin birey arasındaki bir olaydır. Reşit kişilerin gönüllü olarak nasıl bir ilişki tesis edeceği, kamu otoritelerini, ister otoritelerin kendi hatırları isterse temsil ettikleri veya ettiklerini söyledikleri kitleler adına olsun, ilgilendirmez. Devletin vatandaşların cinsel hayatını izlemek gibi bir görevi ve yetkisi olamaz. Tarihte böyle devletler görülmüş ve bunlar, şu veya bu derecede baskıcı, insan hakları ihlalcisi devletler olarak tescil edilmiştir. İkinci olarak, zina, Özü itibarıyla, dini kaynaklı veya dine dayalı ahlaktan kaynak alan bir "uygunsuz" davranış olarak görülmektedir. Bu anlamda, o, bir günahtır. Günah olan şeyin suç olması demek, dini kodların pozitif hukuk sistemine nüfuz etmeye başlaması demektir. Dini kodların hukuku hiç etkilemeyeceği İddiasında değilim, zira bu, hukuk toplumsal hayatın bir sonucu olduğundan, teorik olarak saçmalık, pratik olarak hayalcilik olur. Ancak, günah olan şeylerin suç olmasının yolunu açmak, toplumları dini baskıcılığın sistemleşmesine ve abartılırsa dini totaliterizme sürükleyen bir yolun başlangıcı olabilir.

Zinanın yasaklanması dini değil toplumsal gerekçelerle de istenebilir. İstenmektedir. Buna göre, yasaktan amaç, aileyi ve toplumu korumaktır. Bir liberal olarak bana devlete toplumu ve aileyi korumak adına topluma, bireylerin hayatlarına cinselliğin tanzimine varan yetkiler vermek hem anlamsız görünüyor hem de tehlikeli."[303]

Şahin Alpay'da zinanın suç sayılmaması gerektiğini ifade etmiştir;

"Zinanın suç sayılmasının devletin fertlerin özel hayatlarına müdahalesinden başka bir anlamı yoktur; zina en çok bir boşama gerekçesi olabilir. Ben de bu görüşü

---

[303] Yayla, s.11.

paylaşıyorum. Zira zinanın vicdanlar açısından yeterince ağır bir yaptırımı var; devlet buna karışmamalı."[304]

Etyen Mahçupyan, Zinanın aile kurumunun korunması gerekçesi ile yasaklanmasının doğru olmadığını ifade etmiştir;

"Aile birliğinin toplumsal birliğin temeli olduğunu ima eden savlar da epeyce zayıftır; çünkü toplumun ailelerden oluşan bir birim sayılamayacağı bir yana; güçlü ve paylaşılmış ahlaki sistemlerin, yasa ile korunmak zorunda kalınan aile yapılarında üremcyeceği de açıktır."[305]

Zina Meselesinde Çözüm Önerileri

Zina konusunda değişik çözüm önerileri getirilmiştir.Atilla Yayla, zinada cezanın devlet tarafından değil, evli çiftlerin yapacakları 'Evlilik sözleşmesi'ile açıklığa kavuşturulması gerektiğini savunmuştur;

"Zina, öncelikle iki kişiyi, karı-kocayı ilgilendirir. Ve bu durum da, suçtan çok kabahat kategorisine girer ve bu kabahatin hesabı veya neticesi öncelikle karı-kocanın meselesidir. Şüphesiz, evlilik bir sözleşme ve taraflar için evlilik dışı ilişki kurmamak sözleşmenin şartlarından biriyse, sözleşmenin ihlâli, İhlâlle karşılaşana bir karşı hareket hakkı veya mecburiyeti yaratabilir. Ama, bu hareketin yapılıp yapılmayacağına, yapılacaksa ne olacağına ve nasıl olacağına karar verecek olan tek tek veya birlikte çiftlerin kendileridir."[306]

Nimet Çubukcu ise farklı bir çözüm önerisi getirmiştir;

"Zinanın suç olarak tanzimi kadm-erkek cinsiyet eşitliği temelinde ve takibi şikayete bağlı bir düzenlemeyle anayasamızda yer alan ailenin korunması hükmünün temel hak ve özgürlükler konusundaki sözleşmelere uygun bir tür psikolojik şiddet kabul ettiğimiz ve mağdurunu korumaya yönelik uygulanması düşünülen cezanın insan onuru ile

---

[304] Şahin Alpay, "Zina ve İdeoloji", **Zaman**, 9 Eylül 2004, s.11.
[305] Etyen Mahçupyan, "Aile Niçin Kutsal Olsun?", **Zaman**, 5 Eylül 2004, s.10.
[306] Yayla, s.11.

çelişmeyen modern ceza hukuku sistemi içinde tanımlanmış bir cezayla düzenlenmesi ülkemiz açısından yararlı olacaktır."[307]

Çubukcu Başka bir çözüm önerisi olarak da zina fiillerinin 'Kamu Davası' olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir;

"Cezalandırma bir çözüm değildir. Ceza hukukunda, en büyük çalışma suçların önlenmesi, suç yollarının kapatılması için çözümler üretmek için yapılmalıdır.

Zina fiilinin kadın ve erkek açısından eşit şartlara bağlanması ise yasal bir zorunluluktur. Çünkü, mevcut yasa maddeleri bu eşitsizlik nedeni ile iptal edilmiştir. Çünkü, mevcut yasa maddeleri bu eşitsizlik nedeni ile iptal edilmiştir.

Evlilik birliğinin sona ermesine yol açan zina fiilleri kamu davası olarak re'sen soruşturulmalı, bunun dışındaki ilişkilerde ise suçtan zarar görenlerin şahsi şikayetine bağlı tutulmalıdır. Böylece, aile düzeninin bozulmasına yol açan fiiller doğrudan soruşturularak cezasız bırakılmayacak, suçtan zarar görenlerin şikayetine bağlı tutulan fiiller için de, kendi aralannda çözüm bulma kapısı açık tutularak; ya da mağduriyetten dolayı kapıldığı kin ve intikam duygularını tatmin etmenin meşru yolu gösterilerek, kamu düzenini bozucu başka suçlara saik teşkil etmesi önlenmiş olacaktır."[308]

Sonuç

En başta "zina" evlilik dışı ilişkiye cevaz vermeyen semavi dinlerin, bu arada Türk toplumunun ezici çoğunluğunun dini olarak İslam'ın, haram saydığı bir eylemi betimlediği için dinsel içerikli bir kavramdır; dolayısıyla din-dışı ideolojilerin argümanlarını savunurken bile dini çerçeveye atıfta bulunma gereği vardır. Semavi dinlerin aileyi kutsal sayan ve evlilik dışı ilişkileri yasaklayan buyrukları olmasaydı belki de bugün böyle bir sorunu tartışıyor olmayacaktık. Bunun yanısıra zina ve aile değerleri konusu sadece bizim toplumumuzda tartışılan bir konu değildir; "çağdaşlık" argümanına yaslanan görüş sahiplerinin ima ettiklerinin aksine bu mesele "çağdaş dünyada" çoktan çözülmüş bir mesele de değildir; her dönemde, hele dinin 19. ve 20.

---

[307] Çubukcu, s.10.
[308] Yusuf Çağlayan, "Zina Tartışmasında Kamu Vicdanının Gör Dediği!", **Zaman**, 1 Eylül 2004, s.10.

yüzyılda aydınlanmacı-pozitivist ideolojiler karşısında kaybettiği mevzileri yeniden kazanmaya başladığı son dönemlerde gerek ABD, gerekse AB gibi “çağdaş dünya”nın somut temsilcisi olan ülkelerde giderek daha fazla ilgi ve tartışma konusu haline gelmektedir. Bu anlamda aile ve zina tartışması bize özgü de değildir.

Evlilik dışı cinsel ilişki olarak zina, nimet-külfet dengesi gözetmeyen, geçici bir tatmin isteğine dayalı, “bedelini ödemeden nimetinden yararlanma” ilişkisidir. Oysa evlilik kurumu sadece cinsel arzuların tatmini ile yetinilen bir kurum değildir: eşlerin birbirine sadık kalması, iyi ve kötü günde birbirlerinin yanında olmaları, topluma yararlı, sağlıklı ve dengeli nesillerin yetiştirilmesi, sevgi, saygı, şefkat, merhamet, fedakârlık, iyilik ve cömertlik gibi değerler üzerinde yükselen bir kurumdur.Bundan dolayı da kutsaldır. Bunların dışında aile kurumu şu gibi sebeplerden dolayıda kutsal sayılabilir;

Birincisi, dindar olsun dinsiz olsun hiçbir insanın kutsalları olmadan yaşayamadığı, hangi dine ve ateizm dahil hangi ideolojiye bağlanmış olursa olsun her insanın belirli kutsallara sahip olduğudur. Bir şeyin kutsal sayılması için ille de “Tanrı buyruğu” olması gerekmez. İnsanın sorgulasa bile son tahlilde boyun eğdiği, uğruna fedakarlıklar yaptığı, canını tehlikeye attığı her şey aslında birer kutsaldır: kadın, iktidar, şan, şöhret, siyasi lider, ideoloji, pop şarkıcısı, film sanatçısı, bir ideologun bir öğretisi veya bir sanatçının bir eseri,... Bazıları için Tanrı buyruğu veya Peygamber tavsiyesi olan şey ne kadar kutsal ise, başka bazıları için de gayet dünyevi birtakım şeyler o kadar kutsal olabilir. Bazılarımızın gözünde Kur'an'ın konumu neyse, bazılarımızın gözünde Marks’ın Kapital’inin konumu da odur. Hatta kutsalları sorgulamaya epey açık kapı bırakan “demokrat zihniyet”in bizatihi kendisi de bir kutsal haline getirilebilir. Bu bağlamda öteki kutsallar ne kadar sorgulamaya açık ya da kapalıysa, aile kurumu da o kadar açık veya kapalıdır; ne bir eksik, ne bir fazla.

İkincisi, aile kurumu büyük dinlerin tümünde kutsaldır. Yeryüzündeki toplam nüfusun ezici bir çoğunluğunu peşinden koşturan üç semavi dinin her üçü de aileye ve aile değerlerine büyük önem verir. Müslümanlık, Hristiyanlık ve Museviliğin kutsal kitapları arasında aileye atfedilen önem ve cinsel ilişkilere getirilen sınırlama bakımından ciddi bir fark yoktur. İster dini bütün bir Müslüman, ister Hristiyan veya

ister Yahudi olsun dinini ciddiye alan her insan aileyi ve aile merkezli ilişkileri de ciddiye almak, onların saygınlığını koruma konusunda duyarlı olmak durumundadır.

Üçüncü olarak, ailenin kutsallığı ya da saygınlığı tamamen din-dışı faktörlerle de temellendirilebilir: aile daha başarılı ve daha üretken bireylerin yetiştirilmesine olanak verdiği için değerlidir, kutsaldır. Bütün başarılı toplumlar çalışkan ve üretken bireylerin omuzları üzerinde yükselmektedir; tembel, asalak, başkasının sırtından geçinen veya suç işleme eğilimi yüksek bireylerden kurulu hiçbir başarılı toplum yoktur. Dünyaya gelen bir çocuğun üretken ve nitelikli işgücünün bir parçası haline gelebilmesi ancak eğitim ve terbiye yoluyla dürüstlük, çalışkanlık, kendi emeğiyle geçinmenin önemi, başkalarına yük olmanın ve hırsızlığın kötülüğü gibi değerlerin kendisine kazandırılmasıyla mümkündür. Bu eğitim, terbiye ve nitelik kazandırmanın en iyi yapılabileceği ortamların başında aile gelir. Dolayısıyla aile yalnızca dinler öyle buyurduğu için değil, dünyevi rahatımız, zenginliğimiz ve refahımız için de önemlidir.[309]

Türk toplumu denince akla ilk gelen kurum ailedir, her şey aile çevresinde döner, bu anlamıyla gerçekten de aile Türk toplumunun temelidir. Bunca zaafımıza, yaşadığımız krizlere, başımıza gelen felaketlere, içeriden ve dışarıdan yıpratma gayretlerine rağmen Türkiye'nin dimdik ayakta oluşunun belki en başta gelen sebebi güçlü aile kurumu ve dayanışma ruhudur. 20 yıl süren terör eylemleri sırasında yaşanan göç dalgasına, tarihimizin en ağır ekonomik krizlerine ve son derece yıkıcı deprem ve sel felaketlerine karşı ciddi bir toplumsal çözülme yaşamadan dayanabilme gücümüzün temel kaynağı, yine aile kurumudur.

Dolayısıyla cinsel özgürlük veya çağdaşlık adına kontrolsüz, başıboş, kimin eli kimin cebinde belli olmayan cinsel ilişkilere, evliler için olsun bekarlar için olsun zinayı özenilecek bir şeymiş gibi bakmanın, bütün bunları kimseye zarar vermeyen nötr eylemler olarak varsaymanın savunulabilir tarafı yoktur. Türk toplumunu ayakta tutmanın, toplumsal bütünlüğü korumanın ve ülkeyi bireyleri daha üretken, daha zengin,

---

[309] Mustafa Acar, "Çağdaşlık,Cinsel Özgürlük, Zina ve Aile Kurumu Üzerine", Liberal Düşünce Topluluğu, http://www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=177(10.10.2006)

refahı daha yüksek bir ülke haline getirmenin gözardı edilmemesi gereken koşullarından biri aile kurumuna sahip çıkmaktır.

Öte yandan, zina fiilinin suç sayılarak kanun kapsamına alınmasına karşı yöneltilen belki de en güçlü itiraz, ahlaken kötü olan bir eylemin hukuken de suç sayılmasının, hukukun kaynağının ahlaka indirgenmesinin yanlışlığı itirazıdır. Bu itirazın ikisi haksız, biri haklı üç önermesi vardır. Birincisi, ahlaken kötü olan şeylerin hukuken suç sayılmaması gerektiğidir, ki yanlıştır. Pozitif hukukun da suç saydığı hırsızlık, tecavüz, kap-kaççılık, cinayet, gasp, şiddet kullanma,… gibi sayısız eylemin hiçbiri de ahlâken iyi kabul edilen eylemler değildir; aksine bunlar ahlâka aykırı görülen, yerilen ve lanetlenen şeylerdir. O halde ahlâken kötü olan bir şeyin hukuken de suç sayılması pek çok durumda gayet anlamlıdır. İkincisi, hukukun ahlaka indirgenmesinin yanlışlığıdır. Hukukun tamamen ahlaka indirgenmesi belki tümüyle doğru olmayabilir, ancak hukukun en esaslı kaynaklarından birinin de ahlak olduğunda kuşku yoktur. Esasen hukuk kuralları insanlar için vardır; bunların nihai amacı insanın mutluluğu, toplumun huzuru, temel hakların korunmasıdır. Toplumda yaşayan bireylerin ahlak anlayışından bağımsız, onların iyi ve kötü algılamalarına duyarsız hukuk kuralları problem çözmekten çok problem yaratıcı olabilirler; dolayısıyla hukuki düzenlemelerin toplumun ahlak kodlarını dikkate almasından daha doğal bir şey olamaz.

Yukarıdaki argümanın üçüncü ve haklı olabilecek tek önermesi ise, hırsızlık vb. hem ahlâken kötü, hem de hukuken suç sayılan eylemlerin "rızaya dayalı olmadığı," "bir hakkın veya sözleşmenin ihlâli"ni içerdiği, buna karşılık zinanın iki kişi arasında rızaya dayalı bir ilişki olduğudur. Zinayı sadece iki kişiyi ilgilendiren bir eylem kabul ettiğiniz zaman bu önerme doğrudur; ancak evli eşlerden birinin işlediği zinada taraflar yalnızca ilişkiye giren iki kişi değildir, bir de kendisi aldatılan, ihanete uğrayan, mağdur edilen bir eş de sözkonusudur. Herhalde hiçbir evli bireyin eşinin başkasıyla ilişkiye girmesine razı olduğu söylenemez; yani burada da bir "rızaya dayalı olmama" durumu sözkonusudur. Hukuk terimleriyle söylersek reşit ve mümeyyiz bekâr kişilerin gönüllü ilişkisi için belki bir şey söylenemez; ama evli eşlerden birinin aldatılmasının bir hakkı çiğnenmeye konu olduğu açıktır. Anadolu'da kadınların eğitim durumu, işgücüne katılma oranı, ekonomik bağımsızlığı, kadını ikinci plana iten katı gelenekler de dikkate

alındığında bu durumun mağdurlarının daha çok kadınlar olduğu açıktır. Hele bir de nikah sözleşmesi bu konuda açık hükümler içeriyorsa bu takdirde “sözleşme ihlali” unsuru da var demektir.[310]

---

[310] Acar, a.g.m.

SONUÇ

11 Eylül 2001'den sonra dünyada ve Türkiye'de "Din" gündemin birinci maddesine oturmuştur. Hiç şüphesiz dine bakış değişmiş ve din ile ilgili reform söylentileri ve dine yeni bir açılım kazandırma gayretleri daha da hız kazanmıştır. İşte bu bağlamda Türkiye'de de, gerek dini doğrudan etkileyen gerekse dolaylı etkileyen bir takım meseleler gündeme gelmiştir. İşte bu noktada biz ,gerek görsel gerekse yazılı medyada meydana gelen bu gelişmeleri zaman gazetesi perspektifinden ele almaya çalıştık.

Gazetedeki yazarların büyük bir kısmı dinlerarası diyalogun mümkün olduğunu, hatta Müslümanların diyaloga girmek zorunda olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca dinlerarası diyalogun dünyada meydana gelen felaketlerin, açlığın ve terörün meydana getirdiği problemlerin çözümünde olumlu katkılarının olacağını savunmuşlardır. Dünyayı ilgilendiren bütün konularla ilgili olarak yalnız semav din mensupları ile değil, bütün din mensupları ile diyalog kurulması gerektiği savunulmuştur. Yalnız diyalog kurulurken hiç kimsenin kendi dinini başkasına zorla kabul ettirmemesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca diyalogun dinlerin akideleri ile ilgili konularda değil, sadece dünyadaki bütün insanları ilgilendiren sosyal problemlere karşı işbirliği yapılması şeklinde olması gerektiği vurgulanmıştır. Fakat bazı yazarların, dinlerin aslında birbirinden çok farkının olmadığını iddia etmesi ve Hıristiyanlığın kan kaybetmesinin, kilise cemaatinin azalmasının üzücü olduğunu söylemesi kafalarda soru işareti uyandırmaktadır. Hatta daha uç söylemlerde bulunanlar olmuş ve dinlerin özünün aynı olduğu, bir insanın ateist veya sapık bir inanca sahip olmasından ise Hıristiyan veya yahudi olmasının daha ehven olacağı ifade edilmiştir. Türkiye'de gençlerin Hıristiyanlığı seçmelerinin nedeninin diyalog ve misyonerlik faaliyetleri olmadığı ileri sürülmüştür. Gençlerin Hıristiyanlığı seçmesinin nedeni, din eğitiminin eksikliğine ve müslümanların terörist imajı ile anılmasına bağlanmıştır. Hıristiyanlığın, dünya kültür mirasına çok büyük katkıları olduğu vurgulanmıştır. Küreselleşen dünyada diyaloğun tebliğ yöntemi olarak kullanılabileceği ifade edilmiş ve müslümanların her yönü ile bu duruma karşı hazırlıklı olmaları gerektiği ifade edilmiştir.

Diyalog meselesinin faydaları üzerinde kafa yoran Zaman Gazetesi yazarlarının diyaloğun tarihsel alt yapısı ve Papa tarafından açıkça belirtilen hedef, gaye ve maksatları üzerinde yeterince durmadıkları ortaya çıkmaktadır. Bu durumun ise halkı diyalog meselesi konusunda kafa karışıklığına ve yanlış algılamaya itmesi gibi bir sonuca neden olacağı aşikardır.

Medeniyetler çatışması tezinin S. Huntington ile başlamadığı belirtilmiştir. Batı ve ABD sürekli olarak kendisi dışında "öteki" meydana getirmektedir. Soğuk savaş bittikten sonra kominist blok çökünce Batı kendisine öteki olarak İslam'ı seçmiştir.

"Medeniyetler çatışması" tezinden ciddi çıkarları olan belli bir kesim mevcuttur. Bunu için bu tezi belli mihraklar sürekli olarak dünyaya empoze etmektedirler.

Bugünkü Batı- Doğu ayrımının yanlış ve kasıtlı olduğu ifade edilmiştir. Aslında dünya kültür mirasının oluşumunda bütün medeniyetlerin katkısının olduğu vurgulanmıştır. Bugünkü Batı medeniyetinin oluşumunda İslam medeniyetinin ciddi katkısının olduğu vurgulanmıştır.Bu bağlamda müslümanlar Batı ile ilişkilerini en üst sevyede tutarak, Batı'nın müslümanlardan aldığı değerleri geri almalıdır denilmiştir.

Medeniyetler Çatışmasını asıl ortaya çıkaran sebebin, soğuk savaş sonrası Batı ve A.B.D'nin düşman arayışı olduğu ifade edilmiştir. A.B.D'nin, müslümanları özellikle ötekileştirdiği ve kendi dış politikasını ve ulusal kimlik arayışını bu argüman üzerine inşa ettiği ifade edilmiştir. 11. Eylül'de yaşanan terör olaylarının da A.B.D için büyük bir fırsat oldu ifade edilmiştir. Bununla beraber Batı ve A.B.D'nin, müslümanlara 'İslamafobik'korkularla yaklaştığı ifade edilmiş ve bu korkuların asıl sebebininde müslümanlarla hıristiyanlar arasında geçmişde yaşanmış olan kötü hatıralardan kaynaklandığı vurgulanmıştır.

Medeniyetler çatışmasını önlemenin yolunun karşılıklı diyalogdan geçtiği ve bu bağlamda Türkiye'nin AB'ye girmesinin medeniyetler çatışmasını önleyeceği ifade edilmiştir. Avrupa Birliği'nin medeniyetler çatışması tezine

karşı olup olmadığı konusundaki samimiyetini Türkiye'yi AB'ye alarak ispatlayabileceği vurgulanmıştır.

Terör kavramının günümüzde uluslararası camia tarafından kabul edilmiş net bir tanımının yapılmadığı vurgulanmış ve bu muğlaklıktan bazı devletlerin faydalandığı ifade edilmiştir.

Din ve terör kavramlarının hiçbir zaman yan yana gelemeyeceği ifade edilmiştir. Herhangi bir dine müntesip kişinin terör eylemlerine katılması o dinin teröre izin verdiği anlamına gelmeyeceği ifade edilmiştir.

Terörün asıl sebebinin din değil, dünyadaki adaletsizlik, gelir dağılımındaki dengesizlik gibi sosyal, siyasal ekonomik ve pskolojik nedenler olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında dinlerin yanlış yorumunun da teröre sebebiyet verdiği kabul edilmektedir. Bununla beraber her dinin, müntesipleri tarafından farklı yorumlanabileceği kabul edilmiş ve bu farklı yorumların teröre sebebiyet verebileceği ifade edilmiştir.

İslam ile terörü yan yana getirmek isteyenlerin aslında amaçlarının "medeniyetler çatışması" tezini yaymak isteyenlerin bir politikası olduğu vurgulanmıştır. Terörle yapılan yanlış mücadelenin samimi din müntesiplerinin de teröre destek vermelerine sebebiyet vereceği ifade edilmiştir.

Laiklik, devletin dini alana karışması değil, bilakis dindarların inançlarını daha rahat yaşayabilmeleri için ortam hazırlaması olduğu ifade edilmiştir.

Laikliğin tanımının tam bir şekilde yapılmamasının bir takım kesimini işine geldiği vurgulanmıştır. Nasıl bazı kimseler din istismarı yapıyor ise, bazı kimselerinde laikliği istismar ettikleri ifade edilmiştir. Ayrıca Türkiye'deki laiklik anlayışının yanlışlıklar ve çelişkiler içerdiği ifade edilmiştir.

Laikliğin devletin dine müdahale etmek yerine, dindarların hakkını ve hukukunu koruması gerektiği ifade edilmiştir. Türkiye'de Laiklik istismarının olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de devletin dine müdahale ettiği vurgulanmıştır. İslam ile laikliğin çelişmediği ifade edilmiştir.

Başörtüsü probleminin temelinde Türk modernleşme projesinin yattığı ifade edilmiştir. Türk modernleşme projesinin sembollere dayandığı ve başörtüsünün bu sembollere aykırı olduğu ifade edilmiştir.

Başörtüsü meselesinin çözülmemesinin belli kesimlerin işine geldiği ifade edilmiştir. Başörtüsünün “siyasal bir sembol” olmadığı vurgulanmıştır. Siyasi sembol olduğunu savunanların hiçbir dayanaklarının olmadığı ifade edilmiştir.

Başörtüsünün global bir gerçek olduğu ve dini bir vecibe olduğu düzgün bir şekilde anlatırsa bu problemin çözüleceğine inanılmaktadır. Aynı zamanda bu meselenin çözümü, taraflar arasında karşılıklı diyaloga ve mutabakata bağlanmaktadır.

Buna karşın bazı yazarlar ise, başörtüsünün dini bir vecibe olduğunun vurgulanmasının ve toplumsal mutabakatın meseleyi çözemeyeceğini ifade etmişlerdir. Meselenin çözümünü siyaset de ve hukukta görmektedirler.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin başörtüsü konusunda vermiş olduğu kararın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı olduğu vurgulanmıştır. Bu kararın temelinde Avrupa’nın islam’a karşı beslediği bilinçaltının mevcut olduğu ve bu karar ile A.İ.H.M’nin tarafsızlığım kaybettiği vurgulanmıştır

Kamusal alan uygulamasında devletin çelişkiye düştüğü ifade edilmiştir. Kamusal alan konusunda tanımın net olmamasından kaynaklanan problemlerin olduğu ifade edilmiştir. Kamusal alan adına despotluk yapıldığı ve kamusal alanın genişletilmesinden kaynaklanan problemler ve çelişkiler ortaya konmuştur Kamusal alan uygulamasının asıl sebebinin Çağdaş- Kemalist kadın kimliğinin ayrıcalığını kaybetmesine bağlanmıştır. Aynı zamanda kamusal alan uygulamasının kanuna ve yönetmeliklere aykırı bir şekilde uygulandığı vurgulanmıştır. Bununla beraber kamusal alan teriminin bir hukuk terimi olmaktan ziyade siyaset felsefesinin konusu olduğu ifade edilmiştir.

Bu yasağın sadece kamuda çalışan işçi ve memurları kapsamasının bu alandaki problemleri çözeceği ifade edilmiştir.

İnsanların çocuklarını imam hatip liselerine göndermelerinin birinci nedenin onların imam olmaları için değil, toplumdaki zararlı alışkanlıklardan ve zararlı çevrelerden korumak için olduğu ifade edilmiştir.

İmam hatip meselesinin meydana gelmesinin birinci nedeninin Cumhuriyetten bu yana uygulanan eğitim politikalarından kaynaklandığı ifade edilmiştir.

İmam hatip liseleri ile uğraşanların asıl amacının din ile uğraşmak olduğu vurgulanmıştır.

İmam hatip liselerinin Tevhid-i tedrisata uymadığı iddiasının yanlış olduğu vurgulanmıştır.. Kanuna göre açılan imam hatip liselerinden mezun olanların "rejim düşmanı" ilan etmenin saçma ve ideolojik olduğu ifade edilmiştir.

Bu meselenin çözümünün Türkiye'nin demokratikleşmesine ve normalleşmesine bağlı olduğu ifade edilmiştir.

Zina konusunda yazarlar farklı görüşler sergilemişlerdir. Kimisi hukuk ile ahlakın birbiri ile örtüşmesi gerektiğini ve bundan dolayı zina suçunun cezalandırılması gerektiğini, bir kısmı ise hukuk ile ahlakın ayrı ayrı şeyler olduğunu ve bu fiilin suç kapsamına girmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir

Zinanın suç sayılmasının dini kaygılardan çok toplumsal kaygılara, ailenin korunmasına bağlanması gerektiği ifade edilmekle beraber bazı yazarlara göre ise ailenin korunması için zinanın suç sayılması yanlıştır.

Azınlık tabirinin kaynağının Batı olduğu vurgulanmıştır. Patrikhane'nin Türkiye topraklarında olmasının Türkiye için büyük bir şans olduğu ifade edilmiştir. Az sayıda köşe yazarı ise Patrikhane'nin konumu hakkında karar verirken Osmanlı İmparatorluğu dönemine atıf yapmanın yanlış olduğunu ifade etmişlerdir. Bugün Türkiye'nin ve Patrikhane'ni durumunun daha farklı olduğu ve bu konuda karar alırken günümüz şartlarının dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir.

Bazı yazarlara göre Patrikhane'nin Ekümenikliğini tanımak Türkiye'nin önünü açacaktır. Günümüz dünyasında Ekümenikliği tanımanın artık tehlike teşkil etmediği

ifade edilmiştir. Aynı şekilde Ruhban okulu'nun açılması da Türkiye'ye uluslar arası arenada güç kazandıracaktır.

Bazı yazarlar azınlıklara uygulanan haklar konusunda Yunanistan'daki Türk azınlığa uygulanan haklar çerçevesinde çözüm bulunması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bazı yazarlar ise, Türkiye'deki Rum azınlığın Yunanistan ile alakasının bulumadığmı ve bundan dolayı bu uygulamanın haksız olacağını ifade etmişlerdir. Azınlıkların haklarının temel hak ve hürriyetler bağlamında ele alınıp değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Türkiye'de Kilise evlerin açılmasının iyi niyetli olmadığı vurgulanmış, fakat Misyonerlik faaliyetlerine karşı çıkanların aynı zamanda İslam dini için de gayret göstermeleri gerektiği ifade edilmiştir.

EKLER

EK 1: Zaman Gazetesi Künyesi
KÜNYE /İLETİŞİM

Feza Gazetecilik A.Ş. Adına İmtiyaz Sahibi: Ali Akbulut

GenelYayınMüdürü Ekrem Dumanlı

YURTİÇİ TEMSİLCİLER
Ankara:
Yakup Yıldız
Tel: 0.312 320 28 00 tzmir: Nedim Yalçın
Tel: 0.2324836003 Adana: Şefik Çelik
Tel: 0.322 359 91 30
Erzurum: Esalettin Gül
Tel: 0.442 233 77 50
Antalya: Hamdi Kefeli
Tel: 0.242 311 10 10
YURTDIŞI TEMSİLCİLER
Amerika: Idris Gürsoy
Tel: 212-213-5533
Avrupa: Fatih Gök
Tel: 00.49.69.30034310
Avustralya:
Süleyman Ünal
Tel: 00 612 9649 6006
Azerbaycan:
Enes Cansever
Tel: 00.99.412 98 17 24
Bulgaristan: Kamil Demirkaya
Tel: 00.359 2 927 00 33
Kazakistan:
Ersin Demirci
Tel: 00.732 7 279 03 94-Shat
Kırgızistan:
Mustafa Başkurt
Tel: 00.996.312 66 58
38 Makedonya: Enver Çelik
Tel: 00.389.91 61 78 88
Romanya: Necdet Çelik
Tel: 00.40 21 327 27 35
lUrkmenstan: Cemil Yıldız
Tel: 00. 993 12 431566

Danışman
Hamdullah ûztürk
İşletmeler Müdürü
Faruk Kardıç
Sorumlu Müdür
Yakup Akalın
Reklam Grup Başkanı
Yakup Şimşek
Reklam Grup Koordinatörleri
Beytullah Demir
Yalçın Çınar Tel: 0.212 654 65 95
Reklam Müdürleri
Halit Uçak Muhammet Yılmaz Muzaffer Kılıçarslan
Ali Demirhisarcı Tel: 0.212 639 34 50
internet Reklam:
Satiye Şişman Tel: 0.212 654 65 95
INTERNET SERVİSİ
Editör:
Mehmet Sakin
Teknik Sorumlu:
Tufan Bilge
WEBMASTER'LAR
Aydın özcanbaz Kerim Gün Vacide Atar
internet@zaman.com.tr

Genel Yayın Editörleri
Selahattin Karakış
Mehmet Kamış
Görsel Yönetmen
Fevzi Yazıcı
Haber Müdürü
Ali Akkuş
Ankara Yayın Temsilcisi
Mustafa Ünal
EDİTÖRLER
1. Sayfa
Musa Çakmak,
Muhittin Danış,
Harun Odabaşı,
Gürhan Savgı
Ekonomi
Turhan Bozkurt
Dış Haberler
Abdülhamit Bilici
Politika
Aziz Istegün
tç Haberler
Ahmet Bıyık
Spor
Hayri Beşer
Kültür Sanat - Tv
Ali Çolak
Yorum
Ahmet Ayhan
Kadın-Aile
Serhat Şeftali
Yurtdışı Baskılar
Mustafa Haliloğlu
Gece Sorumlusu
ibrahim Karayeğen
Fotoğraf
Selahattin Sevi
Halkla İlişkiler
Saadet Uğurlu

KAYNAKÇA

Kitaplar

AGUIRRE, Mariano. 21. Yüzyıl Medeniyet Savaşları'nın Yüzyılı Olarak Anılacak. Medeniyetler Çatışması, Çev. Murat Yılmaz Ankara: Vadi yay., 2003.

AKILLIOĞLU, Tekin. İnsan Hakları-1. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF, İnsan Hakları Merkezi Yayın No: 17 , 1995.

ALTINDAL, Aytuç. Ecumenism ve İslam, İslami Değerlerin Geleceği . Ankara: T.D.V Yay., 1997.

ARAL, Vecdi. Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine İstanbul: İÜHF yay., 1979.

ARSLANTÜRK, Zeki. Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri. 6. Baskı, İstanbul: Çamlıca Yay., 2004.

____. Zeki. Sosyoloji İstanbul: Kaknüs Yay., 2000.

AYHAN, Halis, Türkiye'de Din Eğitimi İstanbul: İFAV Yay, 1999.

BAŞEREN, Sertaş. Terörizm: Kavramsal Bir Değerlendirme, Terörizm İncelemeleri. Ankara: ASAM Yayınları, 2000.

BAŞGİL, Ali Fuat. Din Ve Laiklik İstanbul: Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık, 1962.

BEYAZ, Zekeriya. İslam Ve Giyim Kuşam. İstanbul: Sancak Yay., 2000.

BİLGİN, M.Sıtkı. "Türkiye'nin AB'ye Katılma Sürecinde Orta Doğu'da Sahip Olduğu Stratejik Konumun Önemi", Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri. Der. H. Arıkan, M. Kar. Ankara: Seckin yay. 2005.

BULUT, Selda. - YAYLAGÜL, Levent. Türkiye'deki Yazılı Basında Yargıtay ve Mafya İlişkilerine Yönelik Haberler. İstanbul: İletişim Yay., 2004.

DİNÇER, Nahid. 1913'ten Günümüze İmam Hatip Okulları Meselesi. İstanbul: Şule yay, 1998.

GÜLEN, M.Fethullah. Fasıldan Fasıla. İzmir: Nil Yay, 1996.

____. M.Fethullah. Kırık Testi. İstanbul: Zaman Yay, 2003.

GÜNGÖR, Erol, Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri. İstanbul: Ötüken, 1999.

HABERMAS, Jürgen. Kamusallığın Yapısal Dönüşümü. çev. Mithat Sancar, Tanıl Bora, İstanbul: İletişim yay, 2005.

HATEMİ, Kezban. "Din ve Laiklik İlişkisi", **II. Din Şurası**, Ankara: D.İ.B Yayınları, (23-27 Kasım 1998), 145-149.

HUNTİNGTON, S. Biz Kimiz?- Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı. (Çev). Aytül Özer, İstanbul: CSA Yay., 2004.

____. Samuel. "Medeniyetler Çatışması", **Medeniyetler Çatışması**, Murat Yılmaz(drl), Ankara: Vadi Yayıncılık, 2003, 22-50.

İLHAN, Suat. Terör: Neden Türkiye?. Ankara: Golden Print, 1998.

KILLIOĞLU, İsmail. Ahlak Hukuk İlişkisi. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı yay. 1988.

KOCABAŞ, Süleyman. Ermeni Meselesi Nedir? Ne değildir? 5. Baskı, İstanbul: Vatan Yay., 1983.

KURTH, James. "Asıl Çatışma", **Medeniyetler Çatışması**, Murat Yılmaz(drl), Ankara: Vadi yay, 2003, 209-224.

MACAR, Elçin. Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**.** İstanbul: İletişim yay. 2003.

MACAR, Elçin – GÖKAÇTI, M.Ali. Heybeliada Ruhban Okulu'nun Geleceği Üzerine Tartışmalar ve Öneriler. İstanbul: TESEV yay, 2005.

ÖKTEM, Niyazi. Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet. İstanbul: Der yay, 1999.

ÖZBEK, Meral. Kamusal Alan. İstanbul: Hil Yay, 2005.

ÖZYILMAZ, Emre. Heybeliada Ruhban Okulu. Ankara: Tamga Yay, 2000.

SEZEN, Yümni. Dinlerarası Diyalog İhaneti. İstanbul: Kelam Yay., 2006.

TURAN, Osman. Türkiye'de Komunizmin Kaynakları. İstanbul: Nakışlar Yay., 1980.

____. Osman. Türkiye'de Manevi Buhran, Din ve Laiklik**.** İstanbul: Boğaziçi yay., 1993.

TÜMER, Günay. KÜÇÜK. Abdurrahman, Dinler Tarihi. Ankara: Ocak, 2002.

ŞİŞMAN, Nazife. Kamusal Alanda Başörtülüler. İstanbul: iz yay, 2000.

ULUDAĞ, Süleyman. İslam Siyaset İlişkileri. İstanbul: Dergah Yay., 1998.

Süreli Yayınlar

BİLGİN, Mustafa Sıtkı. "Lozan Konferansı'nda Ermeni Meselesi: İtilaf Devletlerinin Diplomatik Manevraları ve Türkiye'nin Karşı Siyaseti", **Belleten**, Sayı.254, C. LXIX

_____. Mustafa Sıtkı. "Türk ve İngiliz Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşı Sırasında Ermenilere Karşı Takip Ettiği Siyaset" **Ermeni Araştırmaları**, sayı 10, yıl, 2003.

Diyanet Dergisi, Diyanet İşleri Başkanlığı. "İnanç ve Hoşgörü Çağında Dinler Toplantısı, 10-11 Mayıs 2000, Tarsus Deklerasyonu", Tarsus, Haziran, 2000.

ERDEM, Mustafa. "Misyonerlik ve Kırgızistan'da Misyoner Faaliyetleri", **Dini Araştırmalar Dergisi**, C: 1, Sayı: 3, Ocak-Nisan 1999.

GİDDENS, Anthony. Modernity and Self Identity, Globalleşme Gerçeği Karşısında Türk Kültürü'nün Konumu Ne Olmalıdır?, Ankara: **Türk Yurdu Dergisi**, 139-141.Sayı, 1999.

KEYMAN, E.Fuat. "Türkiye'de Laiklik Sorunu'nu Düşünmek: Modernite, Sekülerleşme, Demokratikleşme", **Doğu-Batı Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 23, Ankara,2003.

KILIÇ, Remzi. "Misyonerlik ve Türkiye ye yönelik Misyoner Faaliyetleri", **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi,** Sayı: 19, 2006.

KÖMENÇOĞLU, Uğur. "Örtünme pratiği ve Toplumsal Cinsiyete İlişkin Mekansal Bir Etnografi", **Doğu-Batı Dergisi,** sayı,23 ,Mayıs-Haziran-Temuz 2003.

KÜÇÜK, Abdurrahman. "Dinlerarası Diyaloga Niçin ihtiyaç vardır?", **Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt,l,sayı 1, Mayıs 1998.

TAYGAR, Süleyman. "Hukuk Avrupa Yolunda", **Aksiyon Dergisi**, sayı, 135, 5.7.1997.

YAYLA, Atilla. "Kavramsal Bir Çerçeve", **SBF Dergisi**, C: XLV, 1990.

YILDIRIM, Suat. "İnsanlık Onu Bekliyor: Hz. İsa", **Aksiyon Dergisi** Sayı, 470.

Gazeteler

ADANALI, Hadi, "İslam, terörün sebebi değil çaresidir", **Zaman Gazetesi**, 25 Kasım 2003.

AKDOĞAN, Yalçın. "Şiddet, Terör ve Yöntemin Amaca dönüşmesi", **Zaman Gazetesi**, 11 Mart 2003.

AKTAR, Cengiz. "Patrikhane'nin Avrupa ve Türkiye'deki Yeri", **Zaman Gazetesi**, 5 Kasım 2003.

AKTÜRK, Murat. "Ahlaki Değerler, Zinaya Kurban Edilmesin!", **Zaman Gazetesi**, 3 Eylül 2004.

ALATLI, Alev. "Meslek Olarak Müslümanlık", **Zaman Gazetesi**, 17 Ekim 2003.

ALKAN A.Turan. "Bir Takoz da İmam Hatiplere Çakalım", Zaman Gaztesi, 18 Ekim 2003.

____. A.Turan. "Gayri Müslimliğin Lüzumu Yok Efendim**",** Zaman Gazetesi, 27 Mart 2004.

_______. A.Turan. "Tek Başına Halletmek Gereken İşler Vardır", Zaman Gazetesi, 3 Kasım 2004.

ALPAY, Şahin. "Avrupalı olmanın Gerçek Ölçüsü", **Zaman Gazetesi**, 9 Aralık 2004.

____. Şahin. "Başörtüsü Sorununda Sonun Başlangıcı", **Zaman Gazetesi**, 6 Kasım 2003.

____. Şahin. "İslam, İslami ve İslamcı", **Zaman Gazetesi**, 2 Aralık 2003.

____. Şahin. "Kamusal Alanın Tanımı", **Zaman Gazetesi**, 23 Kasım 2002.

____. Şahin. "Tarihi Fırsat", **Zaman Gazetesi**, 10 Aralık 2002.

____. Şahin. "Terörün Arkasındaki Milliyetçilik", **Zaman Gazetesi** ,7 Eylül 2004.

____. Şahin. "Türban ve Kamusal Alan", **Zaman Gazetesi**, 23 Kasım 2002.

____. Şahin. "Türkiye ve AB'nin Uygarlık Sınavı", **Zaman Gazetesi**, 25 Mayıs 2004.

____. Şahin. "Türkiye ve Uygarlık Çatışması", **Zaman Gazetesi**, 18 Aralık 2004.

____. Şahin. "Zina ve İdeoloji", **Zaman Gazetesi**, 9 Eylül 2004.

ARMAĞAN, Mustafa. “Avrupa’nın Kurucusu Kanunidir”, **Zaman Gazetesi**, 8 Ekim 2002.

ASLAN, Adnan. “Batı Düşüncesi ve Biz”, **Zaman Gazetesi**, 11 Haziran 2003.

_____. Adnan. “Küreselleşme Girdabında Din”, **Zaman Gazetesi**, 16.Mayıs.2002.

AYDIN, Mehmet S. “Bir Yıl Sonra 11 Eylül”, **Zaman Gazetesi**, 9 Eylül 2002.

_____. Mehmet S. “Bir Bilincin Hikayesi”, **Zaman Gazetesi**, 22 Nisan 2002.

AYDIN, Mehmed. “Avrupa Birliği’nin Dini Anatomisi ve Türkiye”, **Zaman Gazetesi**, 18 Kasım 2002.

_____. Mehmed. “Dinlerarası Diyalog Toplantıları”, **Zaman Gazetesi**, 12 Şubat 2002.

AYDÜZ, Davut. “Dünya barışı için dinlerarası diyalogun önemi üzerine(3)”, **Zaman Gazetesi**, 23 Aralık 2004.

AYMAZ, Abdullah. “Müslüman Terörist olmaz”, Zaman Gazetesi, 10 Aralık 2003.

BARDAKOĞLU, Ali. “Barış İçinde Birlikte Yaşamak”, **Zaman Gazetesi**, 29 Mayıs 2004.

_____. Ali**. “**Nuriye Akman ile röportaj”, **Zaman Gazetesi ,** 27 Ekim 2003.

BAŞOĞLU, Mustafa. “Başörtüsü Yasağında Son Sığınak: Kamusal Alan”, **Zaman Gazetesi**, 11 Kasım 2003.

BAYRAKTAR, Mehmet. “İslam Bir Kültür Değil, Türklerin Öz Dinidir”, **Zaman Gazetesi**, 27 Aralık 2003.

BİLİCİ, Abdülhamit. “Müslümanlar’ın Kınaması Teröre Çare Olur Mu?**”, Zaman Gazetesi**, 8 Eylül 2004.

BULAÇ, Ali. “A.İ.H.M’nin Yetkisi”, **Zaman Gazetesi**, 10 Temmuz 2004.

_____. Ali, “Avrupa Birliğinin ve Hıristiyanlığın Zor Sınavı”, **Zaman Gazetesi**, 14 Mayıs 2003.

_____. Ali. “Avrupa’da İslam’a Karşı Tutumunun Sebepleri”, **Zaman Gazetesi**, 22 Aralık 2003.

_____. Ali. “Başörtüsü Nedir?”,**Zaman Gazetesi**, 27 Aralık 2003.

_____. Ali. “Başörtüsü Sorunu Nasıl Çözülür”, **Zaman Gazetesi**, 3 Ağustos 2004.

_____. Ali. “Başörtüsü Yasağı”, **Zaman Gazetesi**, 26 Kasım 2002.

_____. Ali. “Başörtüsüne Kimler Karşı”, **Zaman Gazetesi**, 2 Ağustos 2004.

_____. Ali. “Bu Savaşın Anlamı”, **Zaman Gazetesi**, 16 Ekim 2001.

_____. Ali. “Devletin Müdahale Alanı”, **Zaman Gazetesi**, 3 Ocak 2004.

_____. Ali. “Din Eğitimi Açısından İmam Hatipler”, **Zaman Gazetesi**, 3 Mayıs 2004.

_____. Ali. “Din farkı engel mi, avantaj mı?”,**Zaman Gazetesi**, 13 Aralık 2004.

_____. Ali. “Din Müntesipleri Arasında Diyalog”, **Zaman Gaztesi**, 17 Mayıs 2004.

_____. Ali. “Din ve Terör”, **Zaman Gazetesi** ,7 Aralık 2003.

_____. Ali. “Dinin Kültürleşmesi”, **Zaman Gazetesi**, 19 Mayıs 2004.

_____. Ali. “Diyaloğun Tarafları”, **Zaman Gazetesi**, 19 Şubat 2002.

_____. Ali. “İslamı Dışlamanın Sebepleri”, **Zaman Gazetesi**,24 Aralık 2004.

_____. Ali. “İslami terör ve Sonuçları”, **Zaman Gazetesi**, 29 Kasım 2003.

_____. Ali. “İslami Terör, mümkün mü?”, **Zaman Gazetesi**, 13 Aralık 2003.

_____. Ali. “Kaçan Fırsat”, **Zaman Gazetesi**, 19 Temmuz 2004.

_____. Ali. “Kararın İç Yüzü”, **Zaman Gazetesi**, 12 Temmuz 2004.

_____. Ali. “Kararın Kastı ve Kusuru”, **Zaman Gazetesi**, 17 Temmuz 2004.

_____. Ali. “Medeniyetler Çatışması Ve Kimlik Doktirini”, **Zaman Gazetesi**, 21 Şubat 2004.

_____. Ali. “Medeniyetler Çatışması ve Yeni Kimlik Doktirini”, **Zaman Gazetesi** ,8 Aralık 2004.

_____. Ali. “Medeniyetler Çatışmasının Batı ve A.B.D. İçin Gerekliliği”, **Zaman Gazetesi** (8 Aralık 2004).

_____. Ali. “Müslüman Fobisi”, **Zaman Gazetesi** ,21 Ocak 2004.

_____. Ali. “Niçin Örtünüyorlar?”, **Zaman Gazetesi**, 31 Temmuz 2004.

_____. Ali. “Semboller”, **Zaman Gazetesi**, 24 Mayıs 2004.

_____. Ali. “Somut Müslüman”, **Zaman Gazetesi** , 8 Eylül 2004.

_____. Ali. “Terör Üzerine”, **Zaman Gazetesi**, 30 Kasım 2003.

_____. Ali. “Terörün modern dini kaynakları”, **Zaman Gazetesi**, 2 Kasım 2002.

_____. Ali. “Tipoloji”, **Zaman Gazetesi** , 10 Aralık 2003.

_____. Ali, “Tutarsız ve Tarafgir Karar”, **Zaman Gazetesi**, 14 Temmuz 2004.

_____. Ali. “Yeni Bir Rejim Sorunu”, **Zaman Gazetesi**, 2 Haziran 2004.

_____. Ali. “Zina ile Fuhşun Sivilleşmesi”, **Zaman Gazetesi**, 1 Eylül 2004.

COŞKUN, Vahap. “İslami Terör Olmaz Çünkü…”, **Zaman Gazetesi**, 29 Eylül 2004.

_____. Vahap. “A.İ.H.M Meşruiyetini Tehlikeye Attı”, **Zaman Gazetesi**, 14 Ocak 2004.

ÇAĞLAYAN, Yusuf. “Zina Tartışmasında Kamu Vicdanının Gör Dediği!”, **Zaman Gazetesi**, 1 Eylül 2004.

ÇAHA, Ömer. “Medeniyetlerin Buluşmasında Dinlerin Rolü”, **Zaman Gazetesi**, 13 Mayıs 2002.

ÇAPAN, Ergün. “Terörist Müslüman Olamaz”, **Zaman Gazetesi** ,22 Kasım 2003.

ÇUBUKCU, Nimet. “Zina Suç Sayılmalı mı?”, **Zaman Gazetesi**, 8 Eylül 2004.

DUMAN, Abdullah. “Diyalog Ve Peygamberimiz'in Hayatından Diyalog örnekleri”,Zaman Gazetesi, 4 Aralık 2004.

DUMANLI, Ekrem. “İHL Kavgasıyla Saklanan Gerçek”, **Zaman Gazetesi**, 11 Mayıs 2004.

_____. Ekrem. “İmam Hatipler ve Sosyal Denge”, **Zaman Gazetesi**, 16 Ekim 2003.

_____. Ekrem. “Ruhban Okulu”, **Zaman Gazetesi**, 10 Ağustos 2003.

_____. Ekrem. “Teröre Darbe Böyle Vurulur!”**, Zaman Gazetesi**, 10 Ağustos 2004.

_____. Ekrem, “Tünele Sıkışan Sadece Başörtüsü Değil”, **Zaman Gazetesi**, 5 Haziran 2003.

DURSUN, Davut. “Vatandaşın Din Eğitimi Talebi Nasıl Karşılanacak”, **Yeni Şafak**, 8 Haziran 2006.

ERDOĞAN Mustafa. **“**Kamusal Alan ve Hukuk”, **Zaman Gazetesi,** 3 Aralık 2002.

_____. Mustafa. “Laik Devlet ve Dine Saygı”, **Zaman Gazetesi**, 12 Aralık 2001.

_____. Mustafa. “Medeniyetler Nasıl Buluşur”, **Zaman Gazetesi** ,15 Şubat 2002.

FULLER, Graham. “11 Eylül Terörünün Etkisi”, **Zaman Gazetesi**, 11 Eylül 2002.

GÜLEN, Fethullah. “Müslüman Terörist Olamaz”, **Zaman Gazetesi**, 17 Eylül 2001.

GÜLERCE, Hüseyin. “AB Üyeliğimiz ve Küresel Barış”, **Zaman Gazetesi**, 16 Ocak 2004.

_____. Hüseyin. “Hoşgörü Sürecinin Tahlili”, **Zaman Gazetesi**, 22 Ekim 2004.

_____. Hüseyin. “Hoşgörü ve Diyalog Tenkitçilerine Cevap”, **Zaman Gazetesi**, 9 Temmuz 2004.

_____. Hüseyin. “İmam Hatip Meselesi ve Orta Yol”, **Zaman Gazetesi**, 16 Ekim 2003.

_____. Hüseyin. “İslam ve Terör, Muhasebe ve Yüzleşme”, **Zaman Gazetesi**, 28 Kasım 2003.

_____. Hüseyin. “Terör ve AB Üyeliğimiz”, **Zaman Gazetesi**, 19 Mart 2004.

GÜNDÜZ, Aslan. “Din Özgürlüğü, Pontusçuluk Ya da Rum’un Bitmeyen İrredentizmi”, **Zaman Gazetesi**, 22 Ocak 2002.

_____. Aslan. “Din Özgürlüğü, Pontusçuluk ya da Rum’un Bitmeyen İrredentizmi”, **Zaman Gazetesi**, 22 Ocak 2002.

HATEMİ, Kezban. “Kamusal Alan Yasakçıları Atatürk’ü Örnek Almalı!”, **Zaman Gazetesi**, 9 Kasım 2003.

HAZAR, M.Nedim. “Din Meslek Değildir”, **Zaman Gazetesi**, 18 Ekim 2003.

HERMAMANN, Raıner. “Fethullah Gülen Teröre Panzehir Sunuyor”, **Zaman Gazetesi,** 13 Nisan 2004.

HOCAOĞLU, Durmuş. “Biz Müslümanlar Ne Günah İşledik De...?”**, Zaman Gazetesi** 3 Şubat 2003.

İMARE, Muhammed. “11 Eylül, Dünyayı İkiye Böldü Mü?”, **Zaman Gazetesi**, 12 Eylül 2002.

KARAKAŞ, Eser. “Liseler ve Üniversiteler Mükemmeliyet ve Hakkaniyet(2)”, **Zaman Gaztesi**, 20 Mayıs 2004.

_____. Eser. “Türkiye BOP’a model Ülke Olabilir mi?”, **Zaman Gazetesi**, 30 Haziran 2004.

KEYMAN, E.Fuat. “Türkiye AB İlişkileri ve Medeniyetler Çatışması”, **Zaman Gaztesi**, 30 Ağusos 2004.

KORKMAZ, Tamer. “Asıl İspatlanması Gereken...”, **Zaman Gazetesi**, 5 Eylül 2003.

_____. Tamer. “Babalar Ve Yasakları...”, **Zaman Gazetesi**, 14 Ocak 2004.

_____. Tamer. “Hangi Laiklik?”, **Zaman Gazetesi**, 1 Haziran 2004.

_____. Tamer. “İmam Hatip Birifingi”, **Zaman Gazetesi,** 15 Ekim 2003.

_____. Tamer. “Kamusal Alan Dogmatizmi”, **Zaman Gazetesi**, 14 Temmuz 2004.

KORUCU, Bülent. “İHL’liler Rejim Düşmanı mı?”, **Zaman Gazetesi**, 30 Mayıs 2004.

_____. Bülent. “Kalemle Baş Edemeyenler Kılıca Sarılır”, **Zaman**, 16 Kasım 2003.

_____. Bülent. “Körlerin Fil Tanımı ve Laiklik Tarışmaları”, **Zaman Gazetesi**, 7 Şubat 2003.

_____. Bülent. “Zavallı Kadınlar…”, **Zaman Gazetesi**, 14 Kasım 2003.

KURUCAN, Ahmet. “Diyalog Faaliyetleri Misyoner Tuzağı mı?”**, Zaman Gazetesi** , 22 Şubat 2004.

_____. Ahmet. “Global Gerçek”, **Zaman Gazetesi** , 16 Ocak 2004.

_____. Ahmet. “Keşke...”, **Zaman Gazetesi**, 7 Kasım 2003.

KÜÇÜKCAN, Talip. “Batı’nın İslamafobik Bilinçaltı”, **Zaman Gazetesi**, 18 Şubat 2004.

_____. Talip. “Kutsalın Dönüşü ve Küresel Şiddet”, **Zaman Gazetesi** ,31 Mayıs 2002.

MACSHANE, Denis. “Avrupa İslam’ı Kucaklamalı”, **Zaman Gazetesi** , 28 Kasım 2002.

MAHÇUPYAN, Etyen. “Aile Niçin Kutsal Olsun?”, **Zaman Gazetesi**, 5 Eylül 2004.

_____. Etyen. “İmam Hatip Meselesi”, **Zaman Gazetesi**, 14 Mayıs 2004.

_____. Etyen. “Kamusal Alanda AB’ye Yer Var mı?”, **Zaman Gazetesi**, 17 Kasım 2003.

_____. Etyen. “Laik Kesimde Anlama Zorluğu”, **Zaman Gazetesi**, 19 Ocak 2003.

_____. Etyen, “Şu imam Hatip Meselesi”, **Zaman Gazetesi**, 14 Mayıs 2004.

_____. Etyen. “Tek Suçlu A.İ.H.M mi?”, **Zaman Gazetesi**, 18 Temmuz 2004.

MARDİNİ, Nizam. “Değişen Türkiye Avrupa Hayalini Arıyor”, **Zaman Gazetesi**,7 Temmuz 2003.

MERT, Hamdi. “Bitmeyen Kavga: Başörtüsü”, **Zaman Gazetesi**, 30 Mayıs 2002.

MİLAS, Herkül. “Tehdit ve Birlik Yolunda Terör Okumaları”, **Zaman Gazetesi**, 2 Aralık 2003.

NİYAZİ, Mehmed. “Bizi Yutacak İki Tehlike”, **Zaman Gazetesi**, 5 Mayıs 2002.

ÖZİPEK, Bekir Berat. “Azınlık Hakları, Ruhban Okulu ve Birlikte Yaşama Formülü”, **Zaman Gazetesi**, 26 Ağustos 2004.

ÖKTEM, Niyazi. “Diyalogdan Korkanlar”, **Zaman Gazetesi**, 28 Şubat 2002.

SELİM, Ahmet. “Diyalog”, **Zaman Gazetesi**, 29 Şubat 2004.

_____. Ahmet”. “Terör ve Akıl”, **Zaman Gazetesi**, 30 Kasım 2003.

SEVİNDİ, Nevval. “11 Eylül ve Global Hoşgörü”, **Zaman Gazetesi**, 21 Eylül 2002.

_____. Nevval. “GlobalGüvensizlik Çözüm Değil”, **Zaman Gazetesi**, 13 Mayıs 2003.

_____. Nevval. “Umutsuzluk Kapısı Değil Bu kapı”, **Zaman Gazetesi**, 12 Kasım 2002.

SOMUNCUOĞLU, Sadi. "Avrupa Birliği: Türkiye'ye Verir Talkını...", **Zaman Gazetesi**, 8 Aralık 2004.

ŞİŞMAN, Nazife. "Başörtüsü karşıtlığını anlamak", **Zaman Gazetesi**, 8 Haziran 2003.

TAĞMA, Korkmaz. "Çağcıllaşma, Laiklik ve Demokrasi", **Zaman Gaztesi**, 3 Temmuz 2003.

TÜRKÖNE, Mümtazer. "Medeniyetler ittifakı mümkün mü?", **Zaman Gazetesi**, 4 Ağustos 2005.

ÜNAL, Ali. "11 Eylül ve Gerçekler", **Zaman Gazetesi** ,13 Eylül 2002.

_____. Ali. "Başörtüsü Meselesinin Altındaki Asıl Gerçekler", **Zaman Gazetesi**, 12 Temmuz 2002.

_____. Ali. "Bir Defa Daha Başörtüsü Meselesi ve A.İ.H.M Kararı", **Zaman Gazetesi**, 19 Temmuz 2004.

_____. Ali. "Diyalog ve Misyonerlik Faaliyetleri", **Zaman Gazetesi**, 18 Haziran 2004.

_____. Ali**.** **"**İslam ve Terör", **Zaman Gazetesi**, 1 Kasım 2002.

_____. Ali. "YÖK ve İmam Hatipler Sorunu", **Zaman Gazetesi**, 10 Mayıs 2004.

_____. Ali. "Zina, Ahlak ve Hukuk", **Zaman Gazetesi**, 12 Eylül 2004.

ÜNAL, Mustafa. "İmam Hatip Kavgası", **Zaman Gazetesi**, 5 Mayıs 2004.

_____. Mustafa. "Kördüğüm ve Çözüm", **Zaman Gazetesi**, 9 Kasım 2003.

YAŞIN, Gözde Kılıç. "Patrikane'nin Ekümeniklik İddiası", **Milli Gazete** 3 Ekim 2006.

YAVUZ, Hilmi. "Filistin: Militarizmden Terörizme", **Zaman Gazetesi**, 19 Nisan 2002.

YAVUZ, M.Hakan. "Türkiye İslam'ı, 'Turkish İslam' Çözüm Mü?", **Zaman Gazetesi**, 7 Mart 2002

YAYLA, Atilla. "Zinayı Önlemek Adına Devleti Büyütmeyelim", **Zaman Gazetesi**, 16 Eylül 2004.

YEREL, Ali Murat. "Teslimiyet Filmi ve Bir Trajedinin Gör Dediği...."; **Zaman Gazetesi**, 5 Kasım 2004.

YILDIRIM, Suat. "Allah'ın Sözünü Anlama", **Zaman Gazetesi**, 19 Ekim 2003.

____. Suat. "Allah'ın Sözünü Anlama", **Zaman Gazetesi**, 19 Ekim 2003.

Zaman Gazetesi, "Fethullah Gülen'in 1998 de Vatikan'a yaptığı papa ziyaretinde sunduğu mektuptan alıntı". 10 Nisan 1998.

Tezler

COŞKUN, Mustafa Asım. "**Medya Ve Din İlişkisi (Cumhıriyet Gazetesi Örneği}**" basılmamış yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2003.

ÜNAL, Ali. (2002) , Dinler arası Diyalog(**sosyolojik açıdan**) *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İnternet Adresleri

ACAR, Mustafa. *"Çağdaşlık,Cinsel Özgürlük, Zina ve Aile Kurumu Üzerine"*, (t.y) Liberal Düşünce Topluluğu,http://www.liberaldt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=177(10.10.2006)

ADAM, Baki. "*Dinlerarası Diyalog: Modern Dünyada Misyonerliğin Yeni Yüzü*",Dinlerarası Diyalog Masalı,(t.y) http://fortuna.divinity.ankara.edu.tr/~adam/diyalog.html#_ftnref7 (15.10.2006)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: "Belgenet" (20Kasım2000), http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs.html (10.9.2005)

Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu. (2004) Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma GrubuRaporuAnkara,2004, http://www.sabah.com.tr/ozel/azinlik194/dosya_194.html(5.10.2006)

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. 2004 İlerleme Raporu. Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni, http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle04.pdf (13.10.2006)

BIÇAK, Vahit. *"Yeni Yapısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi",(t.y)* http://www.bilkent.edu.tr/~vahit/ar1.htm(9.9.2006)

DEMİR, Emre. *"A.İ.H.M. Başörtüsü Yasağını Savundu"*,(t.y)http://www.zaman.com.tr/?hn=227947&bl=dishaberler&trh=20051111(11.11.2005)

_____. Emre. *Avrupa Konsey'inden Kretschmer'e: Ülkeler Azınlık Tanımını Kendi Belirler,* http://www.zaman.com.tr/?bl=haberler&trh= 26.11.2005 &hn=232686 (9.11.2006)

ERDOĞAN, Mustafa. *"Kamusal alan ve Hukuk",* http://www.mailgazete.com/asp/devam.asp?idyazar=45,(10.8.2006)

Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, **Birinci Abant Platformu,** Abant, **(**16-19 Temmuz 1998), http://tr.fgulen.com/a.page/hayati/hosgoru.ve.diyalog.iklimi/a4734.html(15.11.2006)

GÜLEN, M.Fethullah. *"Yeni Sosyal Hareketler ve Yeni Sosyoloji"*, (5.5.2004),http://tr.fgulen.com/a.page/hayati/inceleme/a4463p3.html(17.10.2006

Merkezi, (19.9.2005) http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=288&sayfa=18,(8.8.2006)

MESTROVIC, Stjepan. “*Amerika’nın Duygu Ötesi Savaşları*”, (t.y)Çevirenler, Serkan Işın –Murat Sayım, http://poetikhars.com/belgeler_76 (17.10.2006)

Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü: *“Evlenme ve Boşanma İstatistikleri”,* (2002)http://www.nvi.gov.tr/11,Ana_Evlenme_Bosanma_Ist1.html(13.10.2006)

ORAN, Baskın. “*Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye*”, Anayasa Yargısı dergisi, C:20, (2003),http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg20/b_oran.pdf (10.11.2006)

ÖZHAN, Hacı Ali. *“A.İ.H.M Kararları”*, (t.y)Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, http://www.geocities.com/hacialiozhan/ara.stirma2.htm.aihm (15.11.2006)

Rum Patriği Bartholomeos’un Başbakan Erdoğan’a 28 Ağustos 2003 tarih ve 801 numaralı dilekçesi, http://www.tesev.org.tr/etkinlik/ruhbanokulu (17mart2006)pdf(8.5.2006)

TAŞAR, Mustafa. *“Laiklik Ne Değildir?”* (t.y)Türkiye’nin Düşünce Gündemi,http://www.mustafatasar.gen.tr/yayinlar/dusunce_g/laiklik_nedegildir.htm(15.11.2006)

Türk Medeni Kanunu: 2. Kitap, 1.Kısım, 2. Bölüm, Aile Hukuku, Evlilik Hukuku, Boşanma,(20.10.2001) http://www.belgenet.com/yasa/medenikanun/161-184.html(8.8.2006)

YAYLA, Atilla. *Ahlak, Hukuk ve Başörtüsü Yasağı*, Liberal Düşünce Topluluğu,(t.y)//www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=162 (8.9 2006)

Kanunlar

12.4.1991 Tarih ve 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu, Madde; 1

1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu 32.Madde

“Heybeliada Rum Rahipler Okulu Öğretim Yönetmeliği”, İstanbul:Vasil Vasiliadis Matbaası, 1953.